

Časopis československé socialistické opozice

Marx není zcela mrtev

ZDENĚK MLYNÁŘ

Sto let po smrti Karla Marxe je možno vést spor, zda jeho dědictví plodí více averzí než sympatií, avšak nesporné zůstává jedno: toto dědictví není ani po sto létech lidem lhostejné. Je možné, že plodí dnes více averzí než sympatií, neboť stamilióny lidí v zemích, kde je marxismus-leninismus povinnou státní ideologií, se na úředně vyhlášeného otce této ideologie dívají se značným odporem. V jiných částech světa je přesto nemálo těch, kdož s Marxem spojují své naděje. Ať už s kladným nebo se záporným znaménkem je tedy Marxovo dědictví nesporně mnohem živější než dědictví kteréhokoli ze sociálně-politických myslitelů jeho doby. Ani averze není lhostejnost — a sociálně-politická doktrína je mrtva teprve tehdy, je-li lidem už lhostejná.

Nejblíže takové úplné smrti je Marx v té části světa, kde se děti i dospělí musí učit vybrané citáty z jeho děl zpaměti, chtějí-li mít otevřeny brány kariéry. Jeden z Marxových dialektických bonmotů tam ironií osudu stihl jeho samého. «Filosofii nemůžete zrušit, aniž ji uskutečníte» — napsal kdysi mladý Karel Marx. Jeho bolševičtí ctitelé to nedomysleli a vyhlásili prosazování svých zájmů za «uskutečnění marxismu».

Není sice nejmenších pochyb o tom, že Marx takový sociálně-politický systém, který se dnes dovolává jeho jména a říká si «reálný socialismus», nikdy nechtěl a nepředpokládal. Lze to doložit mnoha přesvědčivými citacemi z celého jeho díla. Zároveň však lze stejným způsobem doložit, že Lenin vytvořil jednu z možných interpretací Marxe. A Stalin byl pak zase jednou z možných interpretací Lenina, jehož jinou možnou interpretaci představoval Trockij. V tomto smyslu má pravdu Leszek Kolakowski: jakousi pupeční šňůrou, která se vine až k Marxově teorii, se může vykazovat i klasický stalinismus, i současný sovětský «reálný socialismus».

Reálně existující marxismus-leninismus lze však sotva považovat ze dialektické zrušení Marxovy teorie; je to mnohem spíše její zcela nedialektické, utilitární popření. Marxův slovník se stal v zemích sovětského komunismu řečí mocenské elity, jazykem vládců a manipulátorů. Kdo nepatří k této mocenské elitě, sotva spatřuje v marxismu-leninismu něco jiného než soubor znaků a symbolů, jejichž pomocí mu držitelé moci sdělují, co smí, nesmí nebo naopak musí dělat, říkat a předstírat, že si myslí.

Prostý občan v zemích «reálného socialismu» vnímá ideologické pojmy marxismu-leninismu podobně, jako vnímá řidič automobilu systém dopravních značek. Označí-li se něco jako «třídní zájem dělnické třídy», sděluje se tím totéž, jako dopravní značkou «dej přednost v jízdě». Nálepka «buržoazní ideologie» nebo «nemarxistický názor» se rovná značce «vjezd zakázán» — ať už jde o politiku, umění nebo vědu. Každý také ví, že postavit se proti politickým opatřením, jež se provádějí «v zájmu proletářského internacionalismu» znamená chovat se stejně pošetile jako řidič, který by jel jednosměrnou ulicí v protisměru.

Vedle této jednoduché funkce má však marxismus-leninismus ještě jinou, složitější. Václav Havel ji v eseji «Moc bezmocných» dobře vystihuje v úvaze o tom, proč vedoucí obchodu s ovocem a zeleninou umísťuje do výkladu mezi cibuli a mrkev heslo «Proletáři všech zemí, spojte se!». Nedělá to proto, že by osobně o spojení proletářů všech zemí přemýšlel a přál si je. Havel píše: «To heslo má funkci znaku a jako takové obsahuje sice skryté, ale zcela určité sdělení: . . . já, zelinář XY, jsem zde a vím, co mám dělat; chovám se tak, jak je ode mne očekáváno . . . jsem poslušný a mám právo na klidný život . . . Všimněme si: kdyby nařídili zelináři dát do výkladu heslo «Bojím se a proto jsem bezvýhradně poslušný», nechoval by se k jeho sémantickému obsahu zdaleka tak laxně, přesto, že by se tentokrát obsah zcela kryl se skrytým významem hesla. Zelinář by se pravděpodobně zdráhal umístit do své výkladní skříně takto nedvojsmyslnou zprávu o svém ponížení, bylo by mu to trapné, styděl by se . . . Aby byla tato komplikace překonána, musí mít jeho vyznání loajality formu znaku, poukazujícího aspoň svým textovým povrchem k jakýmsi vyšším polohám nezištného přesvědčení. Zelináři se musí dát možnost, aby si řekl: Vždyť proč by se koneckonců proletáři všech zemí nemohli spojit?»

Znak pomáhá tedy skrýt před člověkem «nízké» základy jeho poslušnosti a tím i «nízké» základy moci. Skrývá je za fasádou čehosi «vysokého». Tím «vysokým» je ideologie . . . Je to alibi, použitelné pro všechny: od zelináře, který svůj strach o místo může zahalit rouškou svého údajného zájmu o spojení proletářů všech zemí, až po nejvyššího funkcionáře, který svůj zájem udržet se u moci může odít do slov o službě dělnické třídě.»

Ze všech těchto důvodů je Marxův slovník udržován jako symbolický jazyk vládců v sociálně-politických systémech sovětského typu. A z těchto důvodů je právě tam Marx mnohem více mrtev než kdekoli jinde na světě. Vedle úplné ritualizace marxistické ideologie je příčinou toho ještě jedna podstatná okolnost. Všechno, co v marxistické teorii vystupuje jako nejdůležitější pro lidskou svobodu, jeví se lidem v «reálném socialismu» jako málo významné — a naopak všechno, čemu marxismus připisuje z hlediska lidské svobody jen podřadný význam, jeví se jim jako mimořádně důležité.

Tak například vlastnické poměry, jejichž povaha má podle Marxe zcela rozhodující význam pro svobodu člověka, se zdají občanům v «reálném socialismu» pro jejich svobodu méně významné než systém ústavních a zákonných záruk lidských práv a politických svobod. Takový právní systém je však pro Marxe věci nepodstatnou: vidí v něm dokonce především fasádu, za kterou buržoazní společnost skrývá vztahy vykořisťování a nesvobody. A podobně je tomu v řadě dalších důležitých otázek. Pro lidi v zemích sovětského komunismu jsou proto myslitelé jako Montesquieu nebo Rousseau vlastně přitažlivější než Marx, neboť v despotických poměrech komunistické diktatury je kritika despotismu přitažlivější než kritika liberálního kapitalismu.

Aby lidé v těchto společenských poměrech vůbec cítili naléhavost některých otázek, které kladl Marx, musí paradoxně asi nejdříve zavrhnout celou marxisticko-leninskou ideologii, tuto oporu despotismu sovětského typu. Při tom se často asi budou vracet k idejím, které historicky předcházely Marxe — jak to názorně ukázala v Polsku «Solidarita» svou aliancí s katolickou církví a náboženstvím. Zda a co živého zůstane z Marxe v zemích dnešního «reálného socialismu» — to se uvidí teprve potom, až spolu se zavržením ideologických opor bude jednou v budoucnu zrušen i sám současný systém sovětského despotismu.

Zdá se ovšem, že spíše než Marxovy odpovědi zůstanou pak živé některé Marxovy otázky. Podobně totiž — v neprospěch odpovědi a ve prospěch otázek — přežilo Marxovo dědictví uplynulých sto let v zemích, kde se nikomu nepodařilo žádnou z možných interpretací Marxe uskutečnit. Nezdá se, že by v této části světa významnější sociální síly upínaly naděje k úplnému zestátnění výrobních prostředků, k nastolení diktatury proletariátu a vůbec k řešení hospodářských a sociálních problémů revolucí klasického typu, kdy se hospodářsky potlačovaná třída chopí politické moci a její pomocí se pokusí uspokojit své sociální zájmy. Ve všech zemích vyspělé industriální společnosti, ať už má podobu amerického kapitalismu nebo západoevropského «sociálního státu», se situace jeví rozhodujícím sociálním silám složitější, než aby ji bylo možno rozřešit takovým klasickým revolučním řezem.

Avšak odmítnutí Marxových odpovědí ještě neznamená, že zmizely ze světa i Marxovy otázky. Tam, kde dědové a otcové vytlačili Marxe dveřmi, vpouštějí ho děti a vnukové zpět oknem. Každá nová generace objevuje svého Marxe — tj. v souladu se svými generačními problémy formuluje otázky, z nichž některé už formuloval Marx. A tak se dnes znovu objevuje Marx jako spojenec generace, která si klade otázku po celkovém smyslu dosavadního vývoje industriální civilizace. Děti té společnosti, která úspěšně popřela některé Marxovy předpovědi o kapitalismu — např. předpověď o absolutním zbídačení proletariátu — si znovu kladou velmi podobné obecné otázky, jaké si kladl už Marx.

Marxova základní otázka o vztahu mezi lidskými potřebami a kapitalistickým systémem se dostává na pořad dne v jiných podobách. Marxovo přesvědčení, že kapitalismus jako ekonomický a sociální systém podřizuje lidské potřeby potřebám zhodnocovacího procesu kapitálu, z něhož dělá samoúčel, se v nové podobě objevuje jako přesvědčení mnoha stoupenců ekologických a vůbec různých alternativních hnutí dneška.

V říši komunistických iluzí zůstane samozřejmě tvrzení, že Marxova metoda analýzy je vrcholem vědeckého přístupu ke společnosti. Je jisté, že Marx jako každý badatel byl poplatný své době a v mnoha ohledech nepřekročil její meze. Marxovo pojetí sociálního systému se dnes, po zrodu kybernetiky, jeví nutně jednostranné, poplatné mechanickým a organickým představám minulého století. Marxova filosofie dějin (tzv. historický materialismus s jeho pojetím determinismu lidského jednání) už v minulosti podporovala a dodnes podporuje snahy o nevědecké zjednodušování; zejména jde o tendenci vysvětlovat složité komplexy souvislostí jedinou příčinou, která je «koneckonců rozhodující». Snaha o nalezení jed-

noduché hierarchie determinujících faktorů a také snaha analyzovat jenom extrémní protipóly skutečnosti a přehlížet přitom, že sociální skutečnost leží právě mezi těmito póly — to vše jsou rysy Marxovy metody, kriticky vedou už překonané. Právě tyto rysy marxismu vytvořily mimořádně vhodnou půdu pro rozvoj ideologicko-politické logiky, která z některých prvků marxismu vytvořila totalitní ideologii sovětského marxismu-leninismu. Už Leninova interpretace Marxe — výrazně např. ve «Státu a revoluci» — je často přímou redukcí Marxových teoretických hypotéz na tuto ideologicko-politickou logiku. A právě «železnou logiku» Leninových úvah si nejvíce cenil a dále ještě zjednodušeně rozvinul Stalin.

Avšak skutečnost, že Marx byl v mnoha ohledech překonán dalším vývojem sociálních věd, který dal často za pravdu jiným, nemarxistickým proudům, nikterak neznamena, že proto bude zapomenut. Ve vědě samotné zůstane v řadě jejich tvůrců. A v ideologii i v politice se jeho životaschopnost nebude měřit mírou vědecké objektivnosti: i tam, kde nebudou přijímány jeho odpovědi, mohou být přijímány jeho otázky. A dokud i nejmodernější formy západní industriální společnosti nebudou s to uspokojivě řešit takové klasické sociální problémy, jako je například nezaměstnanost, nemůže být Karel Marx zcela mrtev ani sto let po svém úmrtím dnu.

(Psáno pro švýcarský týdeník
«Die Weltwoche».)

MILAN ŠIMEČKA

OD UTOPIE K DIKTATUŘE

Mezi příspěvky k 100. výročí úmrtí Karla Marxe zařazujeme dva úryvky z takto nadepsané kapitoly obsažené ve IV. části práce Miroslava Kusého a Milana Šimečky «Velký Brat a Velká Sestra», Bratislava 1980.

I.

Marx zavrhl utopické třeštění své doby. Utopické pokusy Fourierovy a Owenovy považoval za sociální přištipkaření. Marx si byl vědom základních slabostí socialistické a komunistické utopie. Věděl, že nestačí zavrhnout starou společnost a pokoušet se přesvědčit lidstvo, aby se přestěhovalo do falanstér. Marx už byl dítětem vědeckého pokroku a hledal objektivní zdůvodnění pro zavržení staré společnosti a pro komunistickou budoucnost. Proto tak přilnul k politické ekonomii, kde si sliboval najít takové zdůvodnění.

Přitažlivá síla utopií byla však vždy větší než síla vědy. Marx svedl úspěšný zápas o přenesení důrazu z komunistického programu na hnutí, definoval postavení dělnické třídy a rozpracoval metody materialistického průzkumu dějin. Ale rozum, zoufalý nad stavem společnosti, se přece jenom uchyloval k utopii. Marx vybral z politické ekonomie teorii nadhodnoty, Udělal z této teorie základní argument: proč by si měl podnikatel присvojovat část dělníkovy práce? Je to nejen zločinné, ale příčí se to rozumu! A tento utopický argument krácel pak dějinami. Před lety jsem se procházel se starým anglickým marxistou reálně socialistickým městem. Zašli jsme na pivo. Anglický marxista se díval na polité stoly, špinavou podlahu, na hosty v textilní výbavě šedesátých let a zeptal se: co se děje s nadhodnotou? S jakou nadhodnotou? zeptal jsem se já. S Marxovou nadhodnotou, řekl Angličan. Nevěděl jsem, co se děje v socialismu s Marxovou nadhodnotou, ta zůstala trčet společně s jinými utopickými argumenty marxismu v 19. století, trčí tam vedle teorie zrušení státu, vedle požadavku zrušení policie a stálé armády a vedle celé té Marxovy říše svobody s překonáním odcizení a podobnými filozofickými sentimentalitami.

Marx neunikl utopii především proto, že převzal z její výstroje požadavek elitářské diktatury jako jediné možné podoby moci, která bude s to nastolit nový řád. Marx věděl, že socialismus představuje příliš radikální představbu společnosti, než aby na ni stačily demokratické metody. Měl o demokracii stejně špatné mínění jako Platón, v evropských demokratických institucích své doby viděl jen kamuflovaný nástroj diktatury buržoazie, a především asi nevěřil na to, že by kdy bylo možné jedenapadesát procent voličů přesvědčit o tom, že komunismus je přede dveřmi jako koruna všech dosavadních společenských řádů, protože tak to ve filozofii dějin vychází. Voliči všech zemí se dodnes zajímají o mnohem přízemnější věci, dotýkající se bezprostředně jejich života, než o filozofii dějin. Dokonce i v reálném socialismu nabízí kandidát, i když to nemá zapotřebí, protože nemá protikandidáta, svým voličům raději školku, prodejnu potravin nebo přeložení zastávky autobusu než nějakou nejasnou ideu zaměřenou do budoucnosti. Za Marxova života věděla o jeho teoriích a o jeho vizi socialismu a komunismu fakticky hrstka lidí. V konkrétním dělnickém hnutí převládaly tradeunionistické tendence.

Utopie je ve svých začátcích vždy opuštěná, zneuznaná a podceňovaná. Abstraktní rozum, který ji vytvořil, trpí touto opuštěností, sociální skutečnost nemá nárok na soucit, jen a jen diktatura může po-
hnout touto skutečností a zavést do lidských vztahů řád, za který se nemusí lidský rozum stydět. Marx
proto ani nemohl myslet na nic jiného, mohl myslet jen na diktaturu proletariátu. V čele této diktatury
ovšem neměli stát skuteční dělníci, ale intelektuálové, profesionální revolucionáři schopní chápat
v plném významu svou historickou misi a neztratit ze zřetele obrysy nového řádu, jehož jsou spoluvůr-
ci.

Ruská revoluce realizovala přesně tuto představu. Dobové výčitky na její brutalitu a přímočarou
diktaturu, kterou nastolila, jež přicházely z marxistických kruhů na Západě, svědčí o nepochopení sku-
tečné situace. Ruská revoluce začala uskutečňovat utopii, Lenin si toho byl vědom a v tomto ohledu si
s Wellsem dobře rozuměli. Nový řád by neměl naději na realizaci, kdyby spoléhal na demokratické
metody, v tom byli zajedno všichni ruští revolucionáři, rozdíl byl jen v pojetí takové diktatury, diskuse
se vedly jen o hranicích diktatury a vymezení zůle. Kdyby dostal ruský rolník na vybranou, aby si zvolil
samostatnou existenci anebo kolchoz jako výraz abstraktní ideje o likvidaci poslední základny kapitali-
smu, neměl by Sovětský svaz asi dodnes své kolchozní zřízení. A tak by tomu bylo asi u všech základních
kroků v přestavbě. Utopie, rozumová abstrakce, slavila vítězství nad sociální skutečností, ještě nikdy
v dějinách nebyl na živém těle společnosti vykonán takový druh operace; není divu, že to bolelo.

Marxismus, zvláště ve své sovětské podobě, odmítá jakoukoliv souvislost mezi utopií a takzvaným
vědeckým socialismem. Zvláště dnes, kdy se zabývá vědeckým řízením společnosti, což je zase jen nová
verze utopického schématu. Odmítá vidět v tomto světle i vlastní minulost a vypuzuje z marxismu utopii
jako něco naprosto cizího. Kdykoliv taková utopie z konfuzního světového marxismu vypučí, s ošklivostí
se od ní odvrací.

Utopie je věčná, nemusí pučet jenom z marxismu, Vytvářejí ji i exaltovaná náboženství, elitářské
teorie a jiná podhoubí. Je dost sociálních příčin, aby nacházela stále živnou půdu.

Když vyšlo najevo, že Rudí Khmerové vyvraždili mnoho tisíc Kambodžanů, svět se od nich odvrátil
s hrůzou. Khmerové však pouze uskutečňovali utopii, která se tak pěkně vyjímá v evropské tradici.
Jejich vůdci byli vzdělání. Vylidnili města a zřídili zemědělské komuny, jak o tom snil Fourier. Zrušili
peníze. Totéž udělali španělští anarchisté za občanské války. Zrušili obchod a všechny tržní vztahy mezi
lidmi, tak jako bolševici za občanské války. Je to konečně pořád stejné, vytvořte model dokonalé společ-
nosti, ve které se vztahy mezi lidmi stanou funkčními, podřídte je abstraktnímu cíli, jako je třeba rov-
nost nebo jednota nebo konečné vítězství anebo i blahobyť, a při jeho realizaci dojdete vždy ke stejnému
výsledku. Rudí Khmerové dostali prostě v důsledku zvláštních historických okolností, v mezihře super-
velmocí, příležitost začít s realizací utopie. V souladu s velkými cíli vraždili ty, kteří nechtěli utopii
pochopit.

Když spočítáme oběti, které se nashromáždily v Evropě při uskutečňování převratných sociálních
projektů jen v tomto století, dostaneme číslo, které vzbuzuje daleko větší hrůzu. Obětmi byli většinou
lidé, kterých se nadšení projektanti ani neptali, zda chtějí být účastni na přestavbě jako experimentální
materiál, prostě je použili.

II.

Faustovská svůdnost velkých sociálních učení, a marxismu především, se začala projevat až začát-
kem tohoto století. Souvisí to s globálním vnímáním sociální situace, které je také důsledkem hospodář-
ského a sociálního pokroku. Až v této době umožňují novodobé informační prostředky a cestovní mož-
nosti globální přehled o obecných tendencích sociálního pohybu. Plány sociální přestavby, které původně
vycházely jen ze studia sociálních problémů v západní Evropě a jen v ní si dovedly představit svou reali-
zaci, učinily krok k další abstrakci a obsáhly tak celý svět. Rozmanitost a nesrovnatelnost sociální pro-
blematiky třeba jen mezi Evropou a Asií nebyly schopny tuto extrapolaci zadržet. V té době dostal
konečně svůj smysl pojem světové revoluce. Byl to pojem tak svůdný, že jej zvolil za titul své knihy i
Masaryk, i když nevkládá do tohoto pojmu na prvním místě sociálně revoluční význam.

Radikální plány na přestavbu sociálního pořádku jsou ovšem staré jako svět. Jejich společným zna-
kem byla vždy snaha podříditi na pohled přírodní a doslova barbarské sociální vztahy rozumným princi-
pům. Není už tak důležité, co považovali autoři reforem a sociálních utopii za rozumné, zda totální
komunismus, diktaturu filozofické elity, nebo absolutní technokracii. Ale tyto staré pokusy o racional-
zaci společenského života neměly nikdy globální charakter. Jejich autoři se nedomnívali, že vynašli
obecně platné zákony ekonomických a sociálních procesů a že předpověděli budoucnost celého lidstva.
Své sny snili spíše na malém izolovaném prostoru, tušice, že celé to mravenčení na planetě bude mít
těžko pochopení pro jejich exkluzivní říše.

Sami marxisté zapominají při výčtu Marxových hlavních zásluh na to, že Marx snad jako jediný
sociální myslitel v dějinách povýšil utopii na globální učení. Vyzvedl staré socialistické a komunistické
příštípkaření ze západoevropské omezenosti na úroveň globální ideologie. Podařilo se mu to především
proto, že nepoložil důraz na propracování detailů v tvářnosti budoucí utopie, ale na zdůvodnění její
nevyhnutnosti. Nedal se téměř nikdy vyprovokovat k diskusi o konkrétní organizaci socialistické a
komunistické společnosti, ale všechnu energii věnoval důkazům o determinaci sociálních a economic-
kých procesů probíhajících v kapitalistické společnosti. Vytvořil tak představu světa, ve kterém sociální

a ekonomické zákony, svou povahou stejně nezávislé na lidské vůli jako zákony přírodní, pomalu ale jistě vytvářejí předpoklady pro socialistický a komunistický řád.

Po stu letech se může tento Marxův postup jevit jako jednoduchý eskamotérský čin, ale jeho efekt byl obrovský. Třídní boje, války, krize, zkázonosné a brutální činy vládnoucích tříd, stávky a povstání, všechno dokazovalo bezděky, že nezávislé přírodní síly pracují na zrušení starého světa. Marxovo učení přinášelo v sociální sféře lidem úlevu ne nepodobnou úlevě, kterou přineslo lidem v individuální sféře křesťanství. Jedno i druhé učení respektuje nevyhnutelnost smrti, ale současně nabízí i spasení. Není zřejmě náhodně, že se v revolučních hnutích projevovaly eschatologické tendence skoro tak často jako v prvotním křesťanství. Marx nabídl slabým, trpícím a pronásledovaným spasení, zaručené existenci sociálních a ekonomických zákonů, učení o revoluci jim nabídlo možnost přiblížit chvíli tohoto spasení revoluční aktivitou a sebeobětováním.

Jiná sociální a politická učení našeho století neměla už na samém začátku proti marxismu šanci. Protože žádné už nemohlo kopírovat jeho deterministický a globální charakter. Fašismus byl například omezen už svým nacionalistickým a rasistickým zaměřením. Liberální doktríny ztrácely na přitažlivosti pro svou sociální nehybnost. Nejrůznější konzervativní teorie se definovaly spíše svým antimarxismem než pozitivním sociálním programem. Samozřejmě, po celé století tu existoval jako protiklad k socialistickým a komunistickým teoriím konkrétní a ekonomicky úspěšný model americké společnosti. Ale tento model neměl nikdy povahu uceleného sociálního učení. Byl vždycky spíše způsobem života než skutečnou ideologií, a pokusy vytvořit na jeho základě americkou ideologii skončily neúspěchem.

Ten, kdo se pokusil v tomto století najít účinné udílo k řízení dějinného brontosaura, se jednoduše marxismu nemohl vyhnout. Marxismus tak poskytl většině intelektuálů v tomto století prostor k prožití velkého duchovního dobrodružství. A kdyby jen duchovního! Když po roku 1917 byl marxismus spojen s konkrétní politickou mocí a zdál se být návodem ke konkrétním a rozsáhlým rozhodnutím ekonomického, politického a vojenského charakteru, stalo se setkání s marxismem i životním dobrodružstvím. I hrubá rešerše v osudech evropských vzdělanců by ukázala, že pro obrovské množství hledajících bylo setkání s marxismem tak dobrodružné, že skončilo duchovním zmrzačením, dezintegrací a někdy bylo zapláceno i životem. Ale stejně se vedlo po setkání s marxismem i americkým intelektuálům ve třicátých a padesátých letech, třeba nešlo přímo o život.

Já sám jsem se do tohoto dobrodružství vrhl před mnoha lety s naivitou mládí. Celkem příznivá doba mi poskytla čas, abych četl knihy, srovnával, krotil nadšení a předpojatost, učil se toleranci, opatrně zkoumal pravděpodobnost sociálních a politických teorií, měřil jejich efektivnost stopami, které zanechávaly v současných dějinách. Člověk se může v tomto oboru natolik vycvičit, že už z vůně slov pozná, z jakého ideového hrnce v evropské myšlenkové kuchyni sublimují. A přesto pak poslouchám vesničany, jak vyprávějí své příběhy z dob válek, velkých politických převratů a sociálních reforem, a nemám, so bych k jejich pojetí světa dodal. A oni se ani neptají, proč není rovnost, proč není spravedlnost, proč není právo stejné pro všechny, proč se výsady jenom přestěhovaly z jedné rukou do rukou jiných, proč není mír a proč jsou armády. A proč není štěstí! Spíše by se divili, kdybych jim tvrdil, že podle teorie mělo být všechno jinak. Oni prostě vědí, že to tak vždycky bylo, a protože jsou už lidé jednou takoví, vždycky to tak bude.

V takové chvíli se skepse nedá zaplašit žádnou rozumovou argumentací. Člověka se zmocňují pochybnosti nejen o smyslu ideologie, jakou je dnešní praktický marxismus, ale o smyslu a ceně sociálních a politických teorií vůbec.

A není to jen tato konkrétní situace, co skepsi vzbuzuje. Po všech těch vítězstvích, která za poledních sto let slavilo poznání procesů, probíhajících v lidských společenstvích, je pohled na svět více než skličující. Když čtu staré knihy, vidím, že jejich autoři více či méně věřili, že nakonec spojeným úsilím rozumu pohnou brontosauzem. Dnes stačí prožít jeden večer před televizním zpravodajstvím, aby si člověk uvědomil, jakou přehlídkou trosek jsou všechny ty staré sociální doktríny a vize o rozumném přebudování lidské společnosti. Kdyby bylo dost raket, část lidstva by nepochybně odletěla okamžitě na Mars jako černoši v jedné Bradburyho povídce z Martánské kroniky. Právě ve chvíli, kdy píšu tyto řádky, se vydali vojáci čínské lidové armády na trestnou výpravu do Vietnamu. V takové chvíli by se měla skácet Marxova busta na hřbitově v Highgate v Londýně a padnout tváří na zem. Hle, jak vypadá svět bez válek a kontribucí.

Avšak stejně skepticky pohlížím na možnost najít příčiny všech těchto debaklů. Ty netkví v povaze poznání, ale v povaze předmětu, kterým se toto poznání zabývá, totiž v povaze lidských bytostí. Snad je chyba v metodice, v onom scestném úsilí připodobnit humanitní vědy jazykem, organizačními strukturami, komputrovým vybavením atd. nesrovnatelně úspěšnějším vědám přírodním, a tak je přeměnit ve velké a moudré scientistní království, které bude mít ve své dokonalosti jedinou chybu, že bude totiž stále vzdálenější syrové sociální skutečnosti.

(Uveřejněno bez vědomí a svolení autora.)

L5

«Konečný cíl» z dnešního hlediska

Socialistické hnutí, všechny jeho základní směry, zejména komunisté, avšak i socialisté, bylo ve svém vývoji silně ovlivněno představou o «konečném cíli», o socialismu, a o cestách jeho dosažení. Tento vliv se neomezoval na sféru ideovou, promítl se do obsahu politických koncepcí, určování cílů sociálních a politických zápasů, volby forem a metod boje, povahy a mechanismu působení politické organizace. Po Říjnové revoluci 1917 v Rusku se představy o možnostech a způsobu dosažení «konečného cíle» staly jednou z nejpodstatnějších příčin rozchodu mezi komunisty a představiteli umírněnějších socialistických proudů, přispěly k vybudování téměř nepřekonatelných překrad mezi oběma základními směry v socialismu.

Politická aktuálnost «konečného cíle», a to nejenom s ohledem na zmíněné historické skutečnosti, se zčásti zachovala i dnes. Ačkoli v minulých létech došlo k dalekosáhlému přehodnocování zakořeněných myšlenkových šablon a k hledání nových společenských řešení, respektujících jak povahu jednotlivých zemí a regionů, tak i povahu současné dějinné epochy, představa o «konečném cíli» zůstala faktorem dlouhodobé společenské a politické orientace a faktorem trvajícím diferenciaci a nepřekonaného rozkolu v socialistickém hnutí.

V dnešní době existuje značný počet představ o budoucí socialistické společnosti, o povaze jejich vztahů a celkovém mechanismu jejího fungování. Jsou obsahem rozsáhlé literatury, která jistě zasluhuje samostatné analýzy. V úvahách marxisticky orientovaných autorů, zejména komunistů, hrají velkou roli Marxovy rozborů kapitalistické společnosti a podmínek jejího zániku, stejně jako jeho výroky o socialismu, obsažené hlavně v jeho Kritice Gotthajského programu. Socialistická společnost se z tohoto pohledu jeví jako společnost, v níž po vítězství politického a sociálního převratu budou postupně odstraněny antagonismy a vývojové jedonostrannosti předchozích společenských řádů, zmizí zotročující účín dělby práce, plně se rozvinou všechny materiální a duchovní zdroje společenského bohatství. Společnost se bude řídit zásadou: «Každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb».

Socialistická společnost vystupuje takto nejenom jako společnost sociálně spravedlivá, nýbrž jako společnost založená na dostatku a hojnosti. Představy o dostatku a hojnosti hrají přitom klíčovou roli, a to nejenom s ohledem na případné iluze masového konsumenta. Protipólem dostatku a hojnosti je nedostatek a bída; proto tam, kde není dosaženo dostatku a hojnosti nutně zůstává základna pro privilegia a sociální nerovnost, pro svazující účín dělby práce, pro různé formy nesvobody.

Tyto rozšířené, netvrdím, že všemi sdílené, představy o socialismu, o «konečném cíli», vyžadují dnes naléhavě důslednou revizi. Prožili jsme relativně dlouhé období prudkého rozvoje výrobní techniky a technologie, vystupňování objemu materiální výroby, všestranného rozvoje komunikací,

mimořádných úspěchů vědy, kultury a vzdělanosti. Dějiště světové historie se rozšířilo o další země a kontinenty a obepnulo prakticky celou zeměkouli. Tento závratný, a v dobách Marxových nemyslitelný pokrok však přesto nepřivedl ke vzniku materiálních předpokladů pro socialismus; naopak, pro naprostou většinu lidstva zůstává i nadále nejnaléhavějším problémem, jak překonat stále ještě vysoký stupeň bídy, nouze a často i hladu. Vyřešení tohoto elementárního problému lidské existence nebude přitom nikterak snadné: vyžádá si dalšího značného vystupňování produkce materiálních a duchovních statků, a to tím spíše, že ve světě, zejména v rozvojových zemích, pokračuje rychlý růst obyvatelstva, znásobující všechny obtíže.

V minulosti počítala socialistická teorie ve svých úvahách o dosažitelnosti socialismu především se situací ve vyspělých zemích; stavu společnosti a jejich výrobních možnostech v rozvojových zemích se nepřikládala dostatečná důraz. Za dnešních podmínek světového dění, fungování ekonomického života, rozvoje komunikací a spojů nelze hovořit o předpokladech «úplného socialismu» pouze pro vyspělé země, vyznačující se relativně vysokým stupněm zajištění individuálních a společenských potřeb; světová situace si spíše vynutí předělení statků ve prospěch zemí rozvojových. Pro vyspělé země se může v dohledné stát velmi obtížným udržet již dosaženou úroveň života.

Složitost dnešního stavu ve světě je zesilována dalšími skutečnostmi: podstatné stupňování materiální výroby naráží na nezajištěnost její energetické a surovinové základny, je podvazováno akutním nebezpečím takového znečištění a takové destrukce přírodního prostředí, které vytvářejí reálnou hrozbu pro další existenci lidstva. Tuto bariéru lze zřejmě překonat pouze na základě zásadně nových výrobních technik a technologií, které prozatím nejsou, alespoň pokud jde o jejich širší průmyslové uplatnění, na obzoru. Již dnes se dá s jistotou předvídat, že vývoj a zavádění těchto technik a technologií bude značně zaostávat za naléhavou potřebou, což může vést k vývoji ničivých krizí nejrozmanitější povahy. Jde o faktor o to závažnější, že moderní techniky a technologie nemají dostatečné zázemí právě v rozvojových zemích, kde radikální zvýšení materiální výroby je nejpotřebnější. Brání tomu nejenom velmi vysoké investiční náklady, nýbrž i celá řada ekonomických, kulturních a obecně civilizačních faktorů, jakož i potřeba volit takové formy a způsoby výroby, které umožní vyšší zaměstnanost. Redukce vojenské výroby, i s přihlédnutím k okamžitým vážným ekonomickým problémům strukturální povahy, ke kterým povede, může v delší perspektivě odtížit zdroje energie a surovin a zrychlit tempo řešení řady civilních úkolů, t.j. vést k získání času; bude však sotva moci dost radikálně změnit základní situaci.

Zvážíme-li uvedené skutečnosti, nabízí se nám nevyhnutelný závěr, že vytvoření materiálních

předpokladů socialismu v tom smyslu, jak o nich hovořila tradiční marxistická teorie a ideologie, se vymyká, pokud je vůbec možné, rozmezí života dnešních generací.

Chybění předpokladů socialismu není ovšem problémem nikterak novým; nová je pouze jeho naléhavá podoba. Diskutovalo se o něm již na konci minulého století, když Eduard Bernstein zformuloval svou proslulou tezi o tom, že «hnutí je vším», kdežto «konečný cíl ničím». Závěr o chybějících předpokladech socialismu ovlivnil někdejší rozhodnutí socialistů a sociálních demokratů jít cestou reformem, využívajících demokratické instituce společnosti. Promítl se velmi svérázně i do politiky a ideologie komunistického hnutí. Toto hnutí, svázané vítězstvím Říjnové revoluce a jejími důsledky v Rusku a ve světě, nemohlo formulovat své postoje stejným způsobem jako socialisté a sociální demokraté; bylo však po revoluci konfrontováno s nedostatečností předpokladů pro vybudování «úplného socialismu». Chopilo se proto těch tezí Marxovy Kritiky Gothajského programu, kde se hovořilo o dvou fázích socialismu. Nově propracovaná koncepce «první fáze socialismu», v níž se ještě uplatňuje zásada «každému podle jeho práce», doplněná posléze tezemi o «postupném přechodu od socialismu ke komunismu», umožňovala hovořit o socialismu a socialistické společnosti i tam, kde nadále panoval nedostatek. Ideologie, která vyrůstala na tomto základě, zastírala skutečnost, že podobná společnost nejenom co do smyslu jednotlivých výroků Marxe, nýbrž co do podstatného obsahu marxistické teorie byla společností, v níž nemohlo být překonáno ani zotročující působení dělby práce, ani sociální rozdíly a privilegia. Ve skutečnosti se uplatněním těchto koncepcí nedošlo na cestě ke «konečnému cíli» dále, nežli v zemích s jiným společenským zřízením: ani v «socialistických» zemích nebude socialismus vybudován dříve, než vzniknou jeho materiální předpoklady ve světě, a to znamená, než se celá lidská společnost vyrovná s problémy nedostatku, bídy a hladu. Z odstupů času se tento «socialismus», odhlédneme-li od jeho jistě velmi důležitého dobového revolucionizujícího působení ve světě, jeví pře-

devším jako volba jiných, konsekventně státních metod ekonomického a kulturního vzestupu. Jejich uplatnění si vynutilo pronikavé zásahy do sociální struktury společnosti; stát se tím však nestal ani «proletářským», ani «socialistickým» a «všelidovým», nýbrž plnil úlohu nástroje k zakotvování vztahů nové sociální nerovnosti a utužování nové sociální disciplíny, které za daných okolností nemohly být a ani nejsou jevy přechodnými.

Tato zjištění mají zásadní význam pro určení toho, co dnes může být reálným obsahem různých «cest k socialismu». «Socialismus» jako pojem zde znamená základní sociální orientaci, řešení naléhavých společenských a politických problémů se zvláštním zřetelem na zájmy nižších společenských vrstev, nemůže však znamenat vznik takových hospodářsko-sociálních obsahů, pro něž nejsou předpoklady. «Socialistické» změny vlastnických forem, změny sociální povahy moci, dosahované politickými prostředky, se budou nevyhnutelně, jako svého času v SSSR, proměňovat pouze v jinou — snad příznivější, snad nikoli, to bude záležet na době a okolnostech — formu řešení naléhavých úkolů současného historického období.

Zkušenosti nashromádané v tomto století zřejmě ukazují, že tradiční představy socialistického hnutí o «konečném cíli» jsou nadále neudržitelné. Tento cíl, jehož dosažení se původně zdálo historicky relativně blízké, se v průběhu let nepřiblížil, nýbrž právě v důsledku prudkého pokroku spíše vzdálil. Vystává nutně otázka, zda vůbec šlo o cíl reálný. A také otázka, zda udržování představ o tomto cíli nebrání důslednému pochopení povahy a úkolů současného období, zda nepřispívá k udržování takového seskupení sociálních a politických sil, které ztrácí dřívější opodstatnění. «Socialismus» jako «konečný cíl» je zřejmě třeba měřit podle stejného měřítká, podle kterého je dnes měřen někdejší převratný význam ideálů Velké francouzské revoluce: nikoli podle jejich praktické realizovatelnosti, nýbrž podle jejich dlouhodobého působení na pokrok společnosti, jejího myšlení a konání.

(Otištěno italsky v římském týdeníku «Rinascita».)

JOZEF MAREK

STO ROKOV PO SMRTI K. MARXA

Chystá sa výročie, nadíde čas okázalého ofukovania prachu z kamenných pomníkov, čas slávnostného ubezpečovania o večnej platnosti vyslovených myšlienok a sebavedomých vyhlásení, že tu a teraz sa stalo reálnou pravdou to, čo oslávený kedysi predvídal.

Pred sto rokmi zomrel Karol Marx. Diela o jeho diele, k jeho dielu, pokračujúce v jeho diele zaplňajú knižnice, a podnety, ktoré z neho vychádzajú, vyvolávajú nielen akademické debaty a polemiky medzi pravo- a ľavovernými, ale pôsobia modifikovane ďalej aj medzi mladými búrlivákmi zaha-

lenými dnes sčasti do zelenej farby ohrozenej prírody.

Pred nejakými stopäťdesiatimi rokmi aj Marx vystúpil ako mladý búrlivák nespokojný so stavom sveta, so situáciou a atmosférou vo svojej vlasti a rozhodnutý svet nielen vysvetlovať, ale aj zmeniť. Radikálne a revolučne.

Pokúšam sa predstaviť si tohto syna trierskeho advokáta, ktorého poznáme z nemnohých fotografií s bujnými vlasmi, hustou bradou a cvikrom zaveseným na retiazke. Musela to byť veľmi sugestívna osobnosť, keď sa mu už ako sedemnásťročnému

podarilo získať si údajne najkrajšie dievča z aristokratickej spoločnosti, o niekoľko rokov staršie, ktoré si oddane počkalo na neho i na svoj neľahký údel po boku emigranta a revolucionára. Ich životopisy sú napokon známe aj z dobových prameňov, z ich korešpondencie. A pritom mohol mať Karol Marx pohodlný život, všetky predpoklady na vedeckú kariéru univerzitného profesora. No jeho túžba vyvodiť z teoretických poznatkov praktické dôsledky bola zrejme taká nástojčivá, že si svoje bytie, svoju existenciu podriadil vedomiu so všetkými dôsledkami, aké z takéhoto konania zvyčajne vyplývajú.

Dobre poznal svoje korene a veľmi dôkladne rozoberal tradície, z ktorých vyrástol. Čosi sme sa o tom kedysi učili pod hlavičkou tri zdroje marxizmu. Viem si živo predstaviť, ako ho rozčuľovala suchopárna nemecká filozofia, ktorá sa tak ezotericky hlásala z katedier a aj nijako neuskutočniteľné predstavy utopistov o zlatom veku úplnej spravodlivosti a rovnosti. Ale aj mladý aj starý Marx, ktorý sa pustil do vedeckej, racionálnej analýzy sveta, aby odhalil utajené mechanizmy jeho vývinu a príčiny nespravodlivosti a nerovnosti a aby tak získal kľúč k jeho praktickej zmene, aj on sníval svoj sen o budúcom našom svete. Jeho idey sa živili osvietenskou vierou v silu ľudského rozumu, optimistickým presvedčením, že poznanie zákonov vývinu pôsobiacich neúprosne a nevyhnutne pokiaľ sú nespoznané, znamená už prvý krok k tomu, aby sa zákony o sebe zmenili na zákony pre nás. A že v okamihu tohto radikálneho zlomu sa začne skutočná história ľudstva. Všetko predchádzajúce bude iba jeho predhistória.

Priestor tejto špecifickej utópie bol presne lokalizovaný, jej realizátori určení. Nebol to nejaký bájný ostrov s ľuďmi bez ľudských vlastností, ale gruntovne analyzovaná, vysoko vyspelá sociálna skutočnosť s vysoko vyspelou, vysoko organizovanou triedou uvedomujúcou si seba i svoju historickú úlohu nositeľa spoločenského pokroku.

* * *

V pamäti sa mi vynára celá táto optimistická terminológia, ktorá kedysi v období nášho mladého oduševnenia a dôvery vo vlastné sily a možnosti určovala myslenie i konanie nás, čo sme pred dávnymi rokmi tvorili jednu generáciu. Boli sme oduševnení vlastnou mladosťou sveta, uchvátení teoreticky odvodenou, vedecky fundovanou nádejou, že my sami si pripravíme svoju budúcnosť, v ktorej sa každý bude cítiť dobre. Stačí vyhrnúť si rukávy a už aj bude na dosah ruky.

Bolo po vojne a boli sme nadšení. Ruky sme nemali len na to, aby sme do nich brali učebnice, ale aj lopaty. S každým fúrikom piesku, s každým odvaleným balvanom, s každým kúskom poľa zbaveného buriny sme sa blížili k cieľu a myslím, že by sme boli bývali dotknutí, ak by niekomu bolo zišlo na um prerátať to všetko na normohodiny a zaplatiť nám za ne. Všetko bolo veľmi jednoduché a radostné. A s rovnakou vervou, s akou sme pracovali na najrozmanitejších stavbách, diskutovali sme aj dlho do noci o teórii. Bývali to priam turnaje slov a vyhrával ten, kto sa vytasil s najväčším počtom vhodných citátov. Nepamätám sa však na

pocity súperenia alebo dokonca podozrievania z kacírstva, ak dakto vyslovil otázku, problém týkajúci sa možnosti ďalšieho rozvíjanie teórie či učenia. Bolo to predsa imanentné systému, ktorý sa pokladal — právom — za otvorený.

Lámali sme si hlavu i jazyk, ako bude napríklad odumierať štát, ktoré jeho inštitúcie sa (v heglvskom zmysle tézy a antitézy) prekonajú prvé, lebo budú zbytočné. V akom poradí zaniknú inštitúcie jednak po víťazstve socializmu na celom svete (čo sme vedeli pomerne naisto, iba presný dátum nie) a jednak preto, lebo sa prežijú samé od seba v spoločnosti, v ktorej sa každému ujde podľa zásluhy. (Netušili sme, akými rôznymi lingvistickými trikmi sa budú zásluhy vykladať a vymáhať). A preto bol aj logický predpoklad, že už nebude kriminality z biedy, len z choroby, takže prípadný a ojedinelý delikvent sa nebude trestať, ale liečiť. Uvažovali sme o tom, či aj v socializme platí Marxova téza, že bytie predchádza vedomie, keďže tu predsa bola najprv idea tohto spoločenského zriadenia a až potom jeho spoločenská základňa, čiže bytie, ktoré môže vzniknúť až po revolučnom uchopení moci, po vyvlastnení vyvlastňovateľov a nie ako kapitalizmus, ktorého základňa sa rozvinula ešte v lone feudálnej spoločnosti a vedomie malo plné právo zaostávať. Veľmi sme dumali o rozdieloch medzi prírodnými a spoločenskými zákonmi a o bohatých možnostiach, ktoré z tohto rozdielu vyplývajú. Prvým sa môžeme iba prispôbiť, keď ich spoznáme, zatiaľ čo druhé môžeme utvárať práve poznaním, teda vtedy, keď vedomie predchádza bytie.

Nevedeli sme si celkom poradiť s problémom špecifickosti pokojného prechodu k socializmu v krajinách oslobodených Sovietskou armádou, kde sa národnooslobodzovací boj proti fašizmu prelínal so socialistickou revolúciou. Mali sme nejakú predstavu o nevyhnutosti osobitých ciest k cieľu vzhľadom na odlišné vývinové stupne jednotlivých krajín. Bulharsko, nedávno ešte kráľovské sa predsa len značne líšilo od ČSR so starou demokratickou tradíciou, a Rumunsko a Maďarsko malo tiež svoje historické osobitosti, nehovoriac o Albánsku a o Číne. Teda obdobie výstavby muselo takisto mať svoje osobité črty a formy, vlastné tempo a prejavy.

Bez väčších zábran sme diskutovali aj o leninskom príspevku pri rozvíjaní učenia v ďalších historických fázach a formulovali sme si aj otázku, či — neviem už koľkátá črta dialektiky o zvrate kvantity v kvalitu platí, a ako, aj pre masu pogramotných mužikov, ktorí popri nepočetnom proletariáte boli nositeľmi revolučného pohybu. A či ako prirodzení spojenci môžu naozaj nahradiť vyspelú, odborne vzdelanú, pevne organizovanú robotnícku triedu aj v porevolučnej výstavbe celkom novej sociálnej formácie.

Zaujímalo nás, či Marxov zákon absolútneho zbedačovania platí aj pre súčasné, priemyselne vyspelé kapitalistické štáty, čo nám prirodzene vplynulo z «leninizmu ako marxizmu obdobia imperializmu»; či tam nadhodnota nie je už taká vysoká, že z nej možno aj viac porozdeľovať a ulomiť tak hrot triednemu boju živenému predovšetkým hladom a biedou, akú klasici s hrôzou pozorovali v londýnskych bedárskych štvrtiach.

Všetky tieto výrazy ako revolúcia, revolučná prestavba spoločnosti, bytie a vedomie, základňa a nadstavba zneli nám ešte so sviežosťou prvého dňa so všetkým čarom činného objavovania sveta. Nič nebolo otrepané, nič z toho sa našim dychtivým ušiam nezmenilo na frázu, na myšlienkový panel, za ktorým sa skrýval nahý kráľ skutočnosti. Pohľad za naše hranice nebol overený skúsenosťou, ale iba apriornou sympatiou a teorémami, o ktorých sme nepochybovali, a ak áno, mali sme k dispozícii celý arzenál príčin, ktorým sa pochybnosti dali pripísať na vrub.

* * *

Keď si pred priateľmi našich detí zaspomíname trochu ako veteráni od Piave, badáme na mladých tvárach neveriaci a trochu ironický úsmev. Za krátke obdobie, v ktorom sme sotva stačili zostarnúť, sa naučili — aj z našich omylov — poznať cenu laktov, vhodných známostí, infláciu slov a myšlienok, nesúhlas s vlastnými názormi, výhody i nevýhody istého spoločenského postavenia a krásnu márnosť i menej krásne nebezpečenstvá romantickej naivity. Oni už boli svedkom, ako sa radostný úsmev zmenil na protézový úškrn povinného optimizmu a dobre sa naučili rozlišovať medzi hodnotami a cenami.

Ti mladí nadšenci, ktorí mi kedysi dávno žili v povedomí ako «moja generácia», vedeli teoreticky čosi aj o paralelograme rôznych sil, ktoré v dejinách pôsobia a určujú výslednicu, neraz veľmi odlišnú od vstupných predstáv. Dalo by sa to aj nalistovať v Marxovom objemnom diele, ale akosi sa mi nechce. Delí ma od neho nielen dvadsať rokov, ale aj tridsať rokov a za tie desaťročia sa ukázalo, že paralelogramy rôznych — a predovšetkým mocenských — sil sa presadzujú neúprosne navzdory iným, vedecky zdôvodneným poučkám.

Ale napriek tomuto optimistickému očareniu vedou, aktuálnymi možnosťami ľudského rozumu sme boli vlastne generácia veriaca a zatiaľ azda aj posledná uchvátená nejakou utópiou. A po všetkých skúsenostiach sa takmer bojím vysloviť myšlienku, či dnešnému svetu, dnešnej mladej generácii hľadajúcej najrozmanitejšie úniky nechýba práve nejaká veľká, krásna, nedosiahnuteľná a jednako len stmelujúca, aktivizujúca utopická vídina, tak ako jednotlivcovi sen a umeniu ideál. A či práve táto neukojená túžba neženie mládež v nevidanom počte do náručia najabsurdnejších sektárov, či do ópiového ošialu.

Kým utópia bola vzdialená a dávala priestor na sen a nádej stmelovala a trvalo, kým sme zbadali, že priestor medzi učením a skutočnosťou, v ktorom sme sa voľne pohybovali, je vlastne priepasťou, že realita sa za chrptom nášho nadšenia rozvíja podľa iných a nijako nie nových zákonitostí, že nejde o človeka, ktorý žije, resp. chce žiť tu a teraz, nie o nové formy života, ale o moc a o boj o ňu. Ezoterická teória opradená utopickou nádejou, že sa za čas vymedzený našim najosobnejším zanietením premeneným na čin, obráti na pravdu nášho pozemského života; táto teória sa zmenila na predpísaný študijný materiál, hlboko nudiaci tých, ktorým bol predpísaný. Z marxistickej filozofie našich mladých rokov sa pre dnešných študen-

tov stala v nenáhodnej skratke «mafia» spečatená «červenou štátnicou» v zmysle prastarej zásady «daj bohu čo je božie a cisárovi, čo je cisárovo». Teória sa zúžila, oklieštila utilitárne na «večne platné» poučky a poučenia s jediným cieľom vysvetliť najprotirečivejšie javy zakaždým ako jedine správne a nevyhnutné; uznesenia plén, zjazdové materiály predpisujú myšlienkam ich jedínú schodnú cestu. Klasické učenie otvoreného systému skamenelo na heslá, živé vedomie petrifikovalo na «uvedomelú» poslušnosť zahalenú existenčným strachom. A tí, čo sa plodne vracajú k Marxovým teóriám rozhodne nie sú totožní s tými, čo sa z mocenských pozícií vyhlasujú za jeho výlučných dedičov a oprávnených realizátorov. Trpký vtip o tom, čo Marx zanechal Nemcom — západným kapitál, východným manifest — vyjadruje čosi z reality druhej polovice 20. storočia.

O tom sa už popísalo veľa kníh a radi by sme si ich aj prečítali. Ibaže nemôžeme. Všetky tie knihy sa ukrývajú v knižniciach ako prohibítá a požičiavajú sa len na zvláštne povolenie, aké Karol Marx kedysi vo viktoriánskom Anglicku nepotreboval, keď v knižnici Britského múzea študoval popri Ricardovi a Smithovi aj správy parlamentu, z ktorých čerpal materiál na rozbor danej fázy vývinu kapitalistickej spoločnosti.

«Myšlienky sa stávajú materiálnou silou, len čo sa zmocnia nás», ale, domýšľajúc citát ďalej, možno masám alebo jednotlivcom zabrániť, aby sa zmocnili raz vyslovenej myšlienky? Smutný fakt, že myšlienky vzbudzujú podozrievavosť nositeľov moci má niekedy až komické dimenzie. Pritom nemusí ísť ani o prevratnú alebo čo len originálne formulovanú «prípustnú» myšlienku. Roku 1951 sa pri istej domovej prehliadke u komunistického funkcionára stalo, že pracovník zamestnaný prezeraním knižnice vytiahol Leninov spis o empirio-kriticizme a ukázal ho svojmu zrejme nadriadenému kolegovi s otázkou, či je tento spis v poriadku, keďže vyšiel roku 1921.

Ako tu vlastne pôsobí oná historická nevyhnutnosť, spoznané zákony vývinu, uvedomené konanie? Dajú sa odhalením dejinných mechanizmov naozaj vytvoriť podmienky na bezpečne fungujúci pokus s ľudským materiálom nevtesnateľným do vzorcov a skúmaviek? Je evidentné, že experiment v sterilných, kontrolovateľných laboratórnych podmienkach umožňuje iné výsledky ako experiment v ľudskej spoločnosti s množstvom neznámych a variabilných činiteľov, ktoré sa s každým čiastkovým experimentom menia nanovo a nebadateľne, a v zložitých spätných väzbách mení aj všetky predpokladné výsledky experimentu, jeho objekt a subjekt. (V tejto súvislosti sa naozaj ťažko možno držať zásady, ktorú kedysi vyslovil funkcionár pracujúci v oblasti kultúry, že experimentovať síce treba, ale správne).

Proletári, ktorí údajne nemajú vlasť, sú dnes spojení už len pod hlavičkou niektorých denníkov. Robotnícka trieda priemyselne vyspelých krajín je skôr konzervatívnou silou a netúži po podstatnej, tobôž nie revolučnej zmene danej situácie; štrajky majú v zásade hospodársky charakter a nezamestnanosť — čo ako ponížujúca a demoralizujúca — nevedie ešte k biede v tých formách, aké poznáme z predvojnového obdobia. Impulzy zamerané

na základné zmeny vychádzajú z tej časti spoločnosti, ktorá sa profesionálne upísala diablovej mysli. Ibaže optimizmus začiatkov ustúpil pesimistickým pocitom z konca ľudského sveta. Apokalyptické vízie sú možno takisto nenáhodné ako paralely s históriou prvých kresťanov, s konciliami, s inštitucionalizovanou vierou. Cesta od prvého vizionárskeho sna s krížom a proroctvom — «v tomto znamení zvíťazíš» po etablovanú moc, ktorá s tým istým znamením a pod zámkou ušľachtileho cieľa oslobodiť boží hrob, viedla tiež len ku krvavému ťaženiu za mocou a teritoriami, za presadzovanie vlastnej, a preto jedine správnej pravdy ohňom a mečom.

* * *

Karol Marx kdesi konštatoval, že každá tragédia sa v dejinách opakuje, ale opakuje sa v podobe frašky. S mnohým, čo sa dialo v jeho mene, nerátal a rozhodne nijako nerátal s krvavými reprízami historických frašiek.

Tých sto rokov od smrti Karola Marxa bude len niekoľko kapitol v budúcich učebniciach dejepisu a budúci žiaci si ich prečítajú tak ako sme sa my učili o inkvizícii, o bojoch proti odpustkom, o veľkých reformátoroch. Možno im nejaký zanietný učiteľ histórie vysvetlí novodobú podobu exkomunikácie, ktorá tak definitívne poznačila to, čo sme pociťovali ako «našu generáciu» alebo aspoň tú jej časť, ktorá si pridobré zapamätala jeden bod z Marxových osobných vyznaní, že o všetkom treba pochybovať.

Chod dejín rozdelil túto generáciu na niekoľkých nositeľov moci a ich pohľad na skutočnosť vychádza už len z čiernych štátnych limuzín, ktoré bez obáv prekračujú predpísané rýchlosti, i z prifarbených správ ustráchaných podriadených, ktorí sa naučili, že ak sa skutočnosť líši od vopred daných predstáv, tým horšie pre skutočnosť a ešte horšie pre tých, čo to konštatujú. Veľmi zjednodušene povedané, generácia sa rozdelila na tých, čo pre výhody, pre kult osobnosti sa vzdali kultu osobností, rozdelila sa na niekoľkých mocných a mnohých bezmocných, na vonkajších a vnútorných exulantov a na masu unavených a ľahostajných. A pravdaže aj v tejto schéme sú obsiahnuté nespočetné individuálne varianty. Platí iba konštatovanie, že málokterá generácia prestala tak definitívne existovať nielen v generačnom zmysle, ale aj v zmysle bežných známych, ktorí si pri stretnutí vymenia aspoň pozdrav.

Sto rokov je dosť krátky čas, najmä ak sa človek vzdá ľudskej dimenzie a nemeria dejinné udalosti trvaním svojej individuálnej existencie. Sto rokov je však aj dosť dlhý čas, ak sa má a dá kontrolovať, a to predovšetkým týchto sto rokov znásobených množstvom prevratných dejov, keď príslušníci dvoch-troch generácií obetovali svojmu presvedčeniu život, a tí, čo prežili mali možnosť konfrontovať zmysel dejinných udalostí s úmyslami, rozdiel medzi vytúženým a dosiahnutým výsledkom, pravdu teórie s ľžou skutočností.

Pred necelými sto dvadsiatimi rokmi založil Marx I. internacionálu na znak medzinárodnej solidarity robotníckej triedy, jednu z mnohých ciest, na ktorých sa čistá teória znešvárila nepredvída-

nou a nepredvídateľnou ľudskou praxou. Táto cesta viedla od I., II. a III. internacionály ku Kominforme, od orgánu bezmocných k mocenskému orgánu, od Európy k Ázii.

Keby sa Marxov duch zjavil nad vodami rieky Ussuri, negoval by sám seba a prikázal by proletárom oboch krajín, aby sa rozišli. Keby sa Marx pozrel na svet rozdelený všelijakými smermi, východne i západne, severne i južne, imperiálne v rôznych farbách, komunisticky v rôznom stupni, nerevolučne až po tuhý a strnulý konzervativizmus, a medzi tým všetkým nielen triedne, ale aj stavovsky, a to zasa predovšetkým v tých krajinách, ktoré sa na slávnostných transparentoch hlásia k jeho menu, prinajmenšom by sa zhrozil a jeho kritický duch by sa azda zamyslel, kde sa stala chyba, či v ľudskom laboratóriu alebo v systéme experimentu.

Takzvaná internacionálna jednota sa niekedy mení na intervencionálne zjednocovania, solidarita na solidárnoš robotníckych más s katolíckou cirkvou, východ je vydesený strašidlom európskej varianty komunizmu odmietajúcej bezhraničné obdobie porevolučnej diktatúry nad proletariátom, o ktorom Marx uvažoval viacmenej iba okrajovo.

Mnohé a najmä nevladnúce KS majú vekový priemer blížiaci sa klubu seniorov, a tie vládnuce združujú vo svojich radoch zväčša ľudí konformných, poslušných, bojazlivých a takých, čo presne vedia, že len tak môžu sebe a svojim deťom zabezpečiť pohodlnejší život, za čo sa v súkromných rozhovoroch neraz ospravedľujú.

* * *

Návraty k možnostiam ukrytým v Marxovom učení, k demokracii bez diktátu kapitálu (ktorý takisto musí sledovať svoje vnútorné zákonitosti a plodiť zisk so všetkými negatívnymi sprievodnými javmi vzbudzujúcimi revoltujúci odpor mladej generácie na Západe), bez diktátu držiteľov moci, s väčšími šancami pre individuum, pre jeho rozvoj a rozlet, s väčším priestorom pre všetky prejavy slobody bez epitetónu takzvané — to všetko predstavuje dnes zasa utópiu, i keď utopenú v skepsi a často aj v unavenej ľahostajnosti.

Pravda, návraty k dejinným východiskám sú nemožné, násilne akcelerovaná história sa mstí za znásilnenie a presadzuje svoje tradičné sily, či už byzantské alebo renesančné, kmeňovonáčelnícke alebo fantazijne z Tisíc a jednej noci.

Karol Marx sa sto rokov po svojej smrti presťahoval na slávnostne vyvesované ikony v krajinách, ktoré kapitulovali pred skutočným socializmom a utilitárne sa uspokojili s reálne existujúcim. Funkcionár existujúci len vďaka svojmu vycibrenému zmyslu pre požiadavky reality sa skôr zarazí, ak mu niekto pripomenie Marxovo meno. Iba okrajovo spomeniem anekdotickú príhodu s istým plateným predsedom veľkej a významnej stránickej organizácie, ktorý v spoločnosti známych i neznámych neustále ponížoval svojho dospelého syna za trochu dlhšie vlasy, vyvodzujúc z tejto módnjej záležitosti ďalekosiahle mravné závery. Na námietku, že napokon aj Marx nosil dosť dlhé vlasy, zmlkol, zamyslel sa a po chvíli vyhlá-

sil: «Nuž áno, ale on pre spoločnosť aj niečo vykonal».

V tých mnohých knihách a spisoch, ktoré si nesmieme prečítať, je iste napísané, čo vykonal pre spoločnosť, čím vedel natoľko oduševňovať generácie, čím prispel k poľudšteniu ľudskej spoločnosti, k jej humanizácii, čo by predsa malo byť hlavným kritériom na hodnotenie akýchkoľvek plodov umu. A aj keď sa plody Marxovho ducha

dostali z veľkej časti do konzervárni reality, skúsenosť dokazuje, že neodbytné čaro stromu poznania pôsobí napriek trestom, aké stihajú každého, kto si z neho utrhne zakázané ovocie.

Ale napriek nostalgickému tónu spomínajúceho veterána sa mi v návale akejsi skromnej utopickej vízie mári, že sa opäť spájajú vydedení všetkých krajín, ktorí zasa raz nemajú čo stratiť, iba svoje okovy.

Ještě jedno výročí

Čertví, jak se to stalo, ale třiaosmdesátý je rok všelijak kulatých výročí. Začalo to Wagnerem, pokračuje Marxem, nás zajímají jmenovitě Hašek a Kafka. A pak, vedle řady ostatních, samozřejmě Sergej Prokofjev. Protože ten umřel v týž den, a možná, že si ještě vzpomenete, jak dlouho se říkávalo: od smrti Sergeje Prokofjeva . . ., když se to ještě dost dobře nedalo říkat jinak. Jestli si nevzpomínáte, uhodli jste: úmrtní den Prokofjevův je totožný s úmrtním dnem Stalinovým.

Není bohužel důvod k oslavám, protože přes mnohé pokusy, náznaky a křeče Stalinův duch dodnes velice obchází východní Evropou, možná tím častěji a pilněji — kde jsou ty časy, kdy se duchové zjevovali jen o půlnoci — čím méně se o něm mluví, čím víc se všichni tváří, jako by nebyl, jako by byl nikdy nebyl, jako by nebyl býval vůbec byl. Kundera to připomíná pořád: Hlavní je vygumovat dějiny. Co nebylo, nebylo, a šmytec. Jakmile začnete vysvětlovat — dětem ve škole, soudruhům na schůzích, obyvatelstvu ve sdělovacích prostředcích, policajstvu a vojsku — že žil, byl, vládl, staly se chyby, soudruzi, jistě jste slyšeli o kultu osobnosti, ale naštěstí, strana, hned, tedy ne docela hned, ale skoro, vlastně ne skoro, ale málem — dříve nebo později se zapletete a jste na nejlepší cestě k průšvihů a tudíž i do háje. Nic nepomůže, že se děti, ani soudruzi, ani obyvatelstvo, ani policajstvo a vojsko už dávno na nic neptají a dávno si zvykli, že nic nesouvisí s ničím. Zapletete se i tak. Kdyby se někdo zeptal, bylo by to vlastně lepší, seřvalo by se ho, a bod programu by se tím bojově zlikvidoval. Ale nikdo se nezeptá, nikdo se na nic nemusí ptát, protože všichni vědí, a právě to věci strašně komplikuje. Lid je nezkušený, politicky nevyspělý, bylo by na jedné straně třeba, ale na druhé straně je ještě záhy, možná by nepochopili. A copak lid, děti, soudruzi, obyvatelstvo, to by nebylo ještě to nejhorší, ale co kdyby třeba nepochopilo policajstvo, a vojsko. Není to sice jejich obor, samozřejmě, ale právě proto je třeba, aby zrovna v jejich prostorných hlavách v dokonalém, perfektně fungujícím a nikde nezadrhávajícím systému a pořádku nic nesouviselo s ničím. Takže radši nic. Nejlepší historie je pořád historie vymazaná.

A přece. Moskevský taxikář si třeba přilepí Stalinův obrázek na zrcátko. Obchod stalinskými ikonami je jedním z nejlépe vzkvétajících odvětví soukromého domácího průmyslu v SSSR. Toho taxikáře lze pochopit. Naznačuje zákazníkům, že nemá rád chuligánství, že je pro pořádek, ne abyste si mysleli, holomci, že zmizíte bez placení, nebo že se mi vyblíjete na sedadlo. Tady se podívejte, takhle vás zkrouhnu. V pořádku, ne? Jenže potíže je, že oni přece jen občas, a stále častěji zmizí bez placení nebo se vyblíjí, ničeho se nebojí, svoloč, to není jako tenkrát, kdy i taxikář byl pán, jako každý, kdo měl čepici a ruku na službách jakkoli nedostatkových (tedy většině). Snad teď to soudruh Andropov zas vezme trochu do ruky, jinak by lidi za chvíli lezli po stromech, jak to jistě měl za lubem ten český anarchista, co si taky myslel, že socialismus je především svoboda a demokracie, a nechápal, že slovo o pěti písmenách sdělující nám, čím se člověk liší od zvířete, není ROZUM, nýbrž KÁZEN.

Taxikářovy problémy možná soudruh Andropov vyřeší, možná ne, ale co s těmi ikonami? Lidi za to nemůžou, že jim nejdřív vzali jednoho pámbička, a pak i druhého. Ti, co si toho prvního nikdy vzít nedali, těm je ještě hej. Tváří se jako občani, jako soudruzi, a když je jim úzko, mají se ke komu utéct, a kdo za nimi může? Ale co ti, co nemají jednoho ani druhého? Že ten náhradní stvořitel, k němuž se modlili, kterému stavěli oltáře a nosili oběti, jehož jméno vyzpěvovali a s jehož jménem na rtech umírali, jak tomu bylo od věků, byl krutý, necitelný k lidskému utrpení, přísný až za hrob, nelidský jako . . . — božstvo? Však právě. Jakýpak pámbů, prosím vás, byl Nikita Sergejevič, dej mu . . ., anebo ten po něm, jak se jmenoval? Všichni nejvyšší bohové jsou ostatně krutí a jejich jméno se ne nadarmo vyslovuje v bázni. A když jste nám nedokázali dát jiného, nevyčítejte nám, že si vyšíváme, malujeme, modelujeme jeho ikony. Někteří jsou přítom mladí, myslí jenom na to, že se vybudoval průmysl, vyhrála válka. Že to stálo co to stálo, to je už tak moc nezajímá. A dobře, že je to nezajímá, protože kdyby je to zajímalo, bylo by to horší, zas by se muselo vysvětlovat. To snad radši ty ikony.

Pak jsou tu ještě ti, co v tom mají mládí, kariéry, doby, kdy se aspoň trochu hráli u toho velkého ohně jedině pravdy a jedině moci. Občas je sice ten oheň připálil, ale kdo by na to dnes myslel, bylo to takové krásné shromáždění, a bylo tam aspoň teploučko (rozhodně víc, než všude, kde byl stín a kde žili ti, co

neměli tu jedinou pravdu a nevěděli, kdo je stvořitel, nebo to nechtěli vědět). Dnes už jsou z velké části na penzi, nebo málem, a i když si to nechtějí přiznat, někdy se jim přece jen zasteskne. S podvědomím nejsou žerty.

Ale tihle nejsou důležití. Ti s ikonami jsou. A bude jich čím dál víc. Samozřejmě, je tady vycpaný Lenin v mauzoleu. Zakladatel, kterého lze ztotožnit s ideálem, a oddělit od velké části toho, co následovalo, i když to není vždycky snadné. Jenže mezi jeho smrtí a dneškem leží už víc než půl století, a v tom půlstoletí se jaksi ztratilo třicet let. Časem je bude nějak třeba vyplnit, ucpat tu mezeru, zarovnat, zajistit kontinuitu. Řeknete, že to není jen Sovětský svaz, že tenhle mrzutý problém, byl v kratší variantě, mají všechny takřka-jíc socialistické země. Fakt. Však také, kdykoli se něco semele, hned se to svalí na ta léta, která většinou nemají jméno, ale kterým se přece jen občas říká stalinská. Maďaři zkusili problém vyřešit, díru v dějinách ucpat, vzít ta léta na sebe, říci, bylo to zlé, dělali jsme hrozné věci, plivněte si po nás, chcete-li, ale je to naše historie, aspoň jsme ji pojmenovali, a uznejte, že teď žijeme jinak. V jistém smyslu to funguje, píšou se knihy, dělají se filmy, a i když na důsledně konkrétní historii dosud nedošlo, díra už tak nezeje, není tak černá. Jaksi se stalinismus i odpovědnost za něj pomadřšťily, Sovětský svaz se z toho vynechal, a nějak se i s tou polopravdou žije líp, než s vygumovanými léty beze jména, která se v malé zemi ostatně vždycky gumují hůř.

Poláci, Češi, Rumuni to však jaksi nepochopili, Sovětský svaz ze své stalinské praxe vygumovat nedokázali, nebo nechtěli, a tak zatím musí dál gumovat sami sebe. Přitom je třeba uznat, že se tam od smrti . . . Sergeje Prokofjeva nakupila řádka dalších problémů k radýrování, takže na to už mají celou armádu odborníků. Ale co s tím vším v Sovětském svazu, co s tou mrtvolou, která ne a ne zmizet, a která pořád straší, třebaže se systém za těch třicet let ve své podstatě nezměnil a ke strašení není tedy vlastně důvod? Někteří říkají, zlikvidujte strašidlo, jako Němci nakonec zlikvidovali Hitlera. Učte o něm ve školách, pište o něm knihy, nechte lidi, ať se vymluví, a bude po strašidle. Jenže to nejde. Nejenom proto, že by to chtělo jiný systém, jinou politiku, že by se tím ohrozilo všechno, co dělá Sovětský svaz Sovětským svazem. Už jednou tu ta hrůza obešla, a Andropov se nejmenuje Nikita Sergejevič. — Je tu však ještě druhý vážný důvod. Hitler válku prohrál, Stalinův SSSR naopak. Hitler převzal Německo v hlubinách krize a odevzdal je v troskách. Za Stalina se SSSR stal ze zaostalé, zpustošené země zemí průmyslovou, a systém který zavedl, vyzdvihl Sovětský svaz na místo druhé světové velmoci. Stalina můžete zamlčet, ale ne vygumovat. Aby se o něm mohlo otevřeně mluvit, bylo by nejdřív třeba vrátit ho do mauzolea ruských dějin. Tahle doba samozřejmě ještě nepřišla (nezapomínejme, že Napoleonovi to taky trvalo skoro půl století). Ale jednou asi přijde, jak o tom svědčí i ty ikony, které si neobjednala vláda, ale jež vyrábí lid.

Strávit Stalina, se vším všudy, včetně jeho návratu do ruské historie, je paradoxně asi jeden z předpokladů dalšího vývoje Sovětského svazu. Kdy a jak k tomu dojde, nelze předpovídat. Až do té doby, a ani potom, nelze však jinak, než myslet na svědectví Solženicynovo a tolika jiných o tom, jaké nadšení zpráva o té smrti vyvolala mezi milióny těch, které k smrti přímo či nepřímo odsoudil.

DALIMIL

ODKAZ LADISLAVA PLUHAŘE

Magnetofonový záznam, který byl nedávno nalezen v pozůstalosti Ladislava Pluhaře, osvětluje nyní, pět let po jeho smrti, příčiny jeho dobrovolného odchodu. Původní oznámení Veřejné bezpečnosti udávalo bez vysvětlení, že spáchal sebevraždu. Pravdou je, že volil cestu Jana Palacha, když neviděl jinou možnost protestu.

Jak ze záznamu vyplývá, obětoval Ladislav Pluhař život na protest proti politické perzekuci v Československu, proti ponižování, pronásledování a věznění lidí za jejich názory, proti zrušení svobody tisku, proti antisemitismu. Na protest proti politice spojené se jménem Gustáva Husáka.

Záznam s hlasem Ladislava Pluhaře je datován v říjnu 1977 a obsahuje dopis G. Husákovi a krátkou báseň na rozloučenou, určenou rodině. Ze souvislosti si lze domyslet, že písemná verze dopisu byla zaslána prezidentu Husákovi a byla jim utajena před veřejností.

Redakce Listů uveřejňuje oba dokumenty v doslovném znění. Báseň je věnována paní Zdence Pluhařové a Pluhařovu synovi Emanovi.

Dopis Ladislava Pluhaře Gustávu Husákovi

Soudruhu Husáku,

jak nyní a s odstupem času věci vyhlížejí, viš nejlépe sám. V roce 1967 jsi si dopisem stěžoval, že Tvůj článek z Kultúrneho života, který se mi tak líbil, otiskly v českých zemích jedině Literární noviny. Jak to s Literárními novinami mezitím dopadlo, a to v době, kdy jsi ve vedoucí funkci ve straně, je všeobecně

známo. Ve svém dopise jsi si stěžoval, že Tvůj článek v Kultúrnem životě byl postižen cenzurou. Jak to nyní s odstupem času zní groteskně!

Psal jsi mi, jak jsi bojoval za svého přítele Vladimíra Clementise a prosadil jeho rehabilitaci. To zaslouží uznání, bylo to od Tebe statečné. V té souvislosti jsi se zmínil, že v Čechách bohužel nebyly síly, které by prosadily rehabilitaci Marie Švermové. Jak je groteskní, že nyní, kdy jsi prezidentem republiky a generálním tajemníkem strany, je Marie Švermová ze strany vyloučena.

V listopadu roku 1967 jsi psal také o dalších důležitých věcech. Psal jsi, že nyní, po rehabilitaci takzvaných buržoazních nacionalistů, je nutno, aby byla snáta falešná nálepka z jiných čestných soudruhů, takzvaných sionistů. Jak se to srovnává s Tvým projevem v ČKD Praha, kdy jsi v pathosu řekl «Kriegel, Šik, Lederer . . .». Víš dobře, že takový výběr politických jmen vede k něčemu, s čím nemůže žádný slušný a poctivý člověk souhlasit. Bohužel jsi se tím hluboce provinil na postoji, který jsi dříve zastával.

Vracím se ještě k rehabilitaci Rudolfa Slánského. Jsi nyní prvním tajemníkem ústředního výboru strany a prezidentem republiky, a tato rehabilitace je Tvým právem a Tvou povinností. Urgoval jsi ji přece u Antonína Novotného, a teď máš příležitost ji ve své pozici prosadit osobně.

Soudruhu Husáku, v době, opakuji, kdy jsi nejvyšším představitelem státu a strany, je v československém vězení již čtyři dlouhá leta Tvůj osobní přítel Dr. Hýbl. Jak se to srovnává s Tvým přesvědčením, že člověk nemá a nesmí být pronásledován za své politické názory?

V případě, že neupustíš od pronásledování mých drahých přátel a jejich rodinných příslušníků, bude tento dopis otištěn. A bude otištěn také Tvůj dopis a můj dopis, který jsem Ti psal v roce 1967. Opakuji ještě jednou, jsi prvním tajemníkem strany, za kterou jsi bojoval a trpěl, a musíš přece vědět, co je Tvoje právo, a v první řadě, co je Tvoje povinnost.

Tento vzkaz natáčím na pásku v noci a jsem těžce nemocen. Možná, že už se nebudu moci nikdy více vyjádřit. Dělam to tedy alespoň touto cestou.

A na závěr: cesty antisemitismu, ať již je kryt jakoukoli formou, přivedly Hitlera k moci a lidstvo do propasti války. Na to pamatuj, to je cesta, kterou jít nesmíš a nemůžeš. Ve druhé světové válce padlo v českých a slovenských zemích na 300 000 našich občanů. Z toho bylo 250 000 lidí takzvaného židovského původu. Na to není možno zapomenout.

Na rozloučenou

Smutkem nevzpomínej,
vždyt' víš, já smál se rád,
na rakev nejchudší, bez květin,
položte mi kámen.
Tak tvrdý život byl.
A popel pak rozsypejte do lučin,
kde chodíval jsem v rose, bos a mlád.

Několik měsíců po natočení záznamu, v ranních hodinách 28. března 1978 se Ladislav Pluhař vydal na Hlavní nádraží v Praze a byl zabit vlakem před zraky cestujících. Přímé okolnosti jeho činu byly veřejnosti utajeny.

Ladislav Pluhař se narodil a prožil dětství v Hřibsku u Hradce Králové, studoval v Praze národní hospodářství a byl znám jako levicový student a studentský fotbalista. Za války bojoval v domácím hnutí odporu, zejména novinářsky (Informační služba národního osvobození, Republika československá). Při zatýkání gestapem byl těžce raněn a později postaven před nacistický soud Volksgerichtshof a odsouzen k 12 letům žaláře. Po válce byl generálním tajemníkem československé energetiky a zastával důležité funkce ve Svazu bojovníků za svobodu. V roce 1952 byl zatčen československou Státní bezpečností, a aniž se doznal, byl po dvou letech samovazby a mučení falešně obviněn z velezrady a sabotáže, a odsouzen k 15 letům žaláře. Z nich strávil sedm let v jáchymovských trestních táborech a ve věznicí Leopoldov. Po propuštění v roce 1960 pracoval jako kovodělník v Závodech průmyslové automatizace v Nuslích.

Jako komunistka byl Ladislav Pluhař rozhodným zastáncem československé cesty k socialismu, a později stoupencem Pražského jara. Proto byl převážnou většinu času z KSČ vyloučen. Jeho život, řečeno slovy Heglovými, nás zatracuje k tomu, abychom jej vysvětlili. Byl obrácen k budoucnosti českého a slovenského národa.

L13

PROSINEC (fejeton)

Zas jednou cítím se na mostě a nevím, co bude výnosnější: mluvit o mostě, či o vodě pod ním? O mostě, jak z neveselého koryta prošle ulice vede do šerého koryta ulice příští, či o nelákavé vodě, jak nám nezměnitelně, vždy shora dolů, nese, co prokletého kdesi napršelo a co nám ještě tady kdo nadělal? Hledíme, zkaženy jsou už i básnické symboly a metafory znějí jak špatná proroctví. Hymna klesla na prázdný papír.

Má smysl pořád o tom mluvit? Myslíme a jednáme, jako by mělo: pro záznam, na protest a k udržení ducha. Ale co když pitomci potomci budou náš záznam číst s pobaveným steskem, s nímž my dnes čteme svědectví o utrpení českých vlastenců v rakouských žalářích? Protesty, mají-li platit, vyslovují se ve světě dnes hrubším hlasem. A náš duch, ten by udělal dobře, kdyby si zhotovil samostatné držadlo!

Je obvyklé a správné, že svého cenného ducha šetríme před surovostmi světa. Ty buď tělesně odrážíme, pokud síla stačí, a můžeme zato říci, že život nám nadělal šrámů, ale nezlomil nás, my nadále víme, co má být a co ne, nic nás nezmylí a pravda vyjde na světlo. Když události do nás uhoří tak silně, že duch je omráčen a zraněný, klidíme se s ním správně do kouta, kde mu buď domlouváme nebo mu dáváme obklady z hojivé hudby, posilující četby nebo modlitbou. Silné a bojovné osobnosti zkrátka volají svého ducha ke kázni; ta se ovšem může smrtelně zhroutit. Osobnosti silné, bojovné a pokorné volají ho krom toho k pokoře a věrnosti, jež může v svém oboru být nekonečná a nesmrtelná, aniž se projednávána věc ovšem hne ze špatného místa.

Někdy nám události proseknou kůži i maso, takže duch pozbývá obrysu a soudržnosti, bloudí v kruhu, svět se mu boří a všechno drahé se mu ztrácí; to se ztrácí duch sám. Voláme mu doktora. Ten třeba pomůže a duch se zbrchá, ale nikdy nž není to, co býval, a po bojišti kráčí další impozantní, ale neškodný veterán.

Nechme tohoto měsíce stranou, odkud ty rány jdou, a napadni nás, proč našeho ducha vždycky tak moří, většinou překvapují a často ničí. Myslím, že je to pro jeho věkovitost, setrvačnost a velkou módní cenu.

Duch, toť chrám našeho vědomí, svědomí i vědomostí. Tu je uložena jistina naší bytosti, odtud vycházíme dobře jednat ve špatném světě a sem se vracíme pro odměnu, často jedinou. Tady leží náš poklad, přesněji řečeno, náš podíl všelidského pokladu, puncovaného filozofy, učiteli a umělci. Co odchylného se děje a prodává na tržišti kolem, je nízkost, špína, hřích. Všimněme si, čím je náš duch stále napadán a urážen: průmyslem, chorobami, politikou, násilím, tiskem, blbostí. A protože my nestačíme ani verbálně odpovídat na útoky, zůstávají živelné události i darebácké skutky (knaveish tricks — anglická národní hymna) neodhaleny a nezma-

řeny, vrší se, mění klima, a bory přestávají šumět po skalínách. Katastrofa jako by nás pořád předbíhala.

Předbíhá nás. Nové postihy, kalamity, objednávky, úklady, zprávy, smlouvy a vynálezy upoutávají našeho ducha na místo, a samy volně plynou dál. Ačkoli je příslovečně lehký, nehmotný a smělý, šlechtný náš duch se za sprostými věcmi pozoruhodně omeškává. Tak bojujeme proti nepříteli s opožděnou zbraní. Čekáme, například, obnovu demokracie v zemích, kde padla, ačkoli ona se tam ukáže možná neživotnou a my bychom včas měli počítat s nějakým prospěšným direktoriem nebo kuriální soustavou s moci odstupňovanou podle... čeho? Nevím, je teprv úterý jedenadvacátého. Nebo já, když tu mluvím o jedinci a jeho duchu, zda tu proti svému vybízení netrčím vlastně v přežitých pojmech minulého století, kdy na tomto území žilo o tři milióny lidí miň? Mé zpoždění pak činí triadvacet obyvatel na každý čtvereční kilometr mého ducha!

Zpožděný duch se ovšem předvádí vždycky na neskutečné scéně, kde do ničeho nezasáhne. Efekt je estetický, cena morální, vysoká. Jenže duch nám prostě neslouží, nýbrž naopak. K čemu byl pěstován?

Když se minulého týdne zřítlo před kavárnou Slávie kus nábřeží, šel jsem se tam ovšem taky podívat. Už tam byly stroje, lidé, čluny. Už se napravovala katastrofa. A hledě na staveniště ND 1983 hned vedle, pomyslel jsem si, jak při jistém nakupení kulturního bohatství dochází k ustrnutí, kdy lidé dokáží — v příznivém případě za nepříznivých poměrů — už jenom právě udržovat a obsluhovat je. Nebylo by, napadlo mi, lepší opustit město a vyjít na čisté pole?

Dále mi napadlo, že zločincové, intrikáni a burziáni určitě myslí na svou věc denně, a mocnil se mě úžas. Proč ne my? Protože my spoléháme na chrám svého ducha, zbudovaný za staletí, kryjící hodnoty, jimž nikdo a nic nemůže uškodit. Kdy jsme ale naposledy z něho vyšli, abychom jako nazi směle obešli okolní terén? Děláme stále a vytrvale to správné, co umíme a víme. Kdy jsi však, příteli, naposledy udělal něco úplně nového?

Dále jsem, hledě z mostu do vody, pomyslel a skoro vypočítal, kdy a s jakým předstihem bylo zaseto na dnešní události. Z toho musí být poučení! Musíte hned, kdo to ještě nemáte, začít zasévat svá semena příštích událostí, jež vykvetou, vzplanou, rozklenou se či vybuchnou za desítku či stovku let. Jako se po vodě shora jistě zas blíží k mostu ošklivá věc, tak jistě máme si na zábradlí dávno připravit těžký balvan a s odpočítaným předstihem bystrého ducha svrhnout jej pak dolů.

(Prosinec 1982)

(Uveřejněno bez vědomí a souhlasu autora.)

Trest Václava Havla PŘERUŠEN

Český dramatik Václav Havel, odsouzený v roce 1978 za obhajobu lidských a občanských práv v Československu ke čtyřem rokům a šesti měsícům vězení, byl 7. února 1983 propuštěn z vězeňské nemocnice na Pankráci. Havlovi, signatáři Charty 77 a členu Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS), bylo sděleno rozhodnutí Městského soudu v Praze, že je výkon jeho trestu přerušen ze zdravotních důvodů. Byl pak převezen do nemocnice Pod Petřínem a léčen na oddělení intenzivní péče. Odtud byl 4. března propuštěn do domácího ošetřování.

Přerušení Havlova trestu, i když k němu byly úřady přivedeny nebezpečím z recidivy zápalu plic, je výsledkem čtyř let akcí na jeho podporu vedených doma i za hranicemi, a kterých se účastnily význačné osobnosti světové politiky i kultury a mnoho tisíc řadových občanů mnoha zemí. Havlovy hry se po celou dobu jeho uvěznění hrály na četných světových scénách, a dramatisace procesu s ním, Petrem Uhlem, Václavem Běndou, Otkou Bednářovou, Jiřím Dienstbierem a Danou Němcovou byla předvedena na zahraničních jevištích, v televizi a rozhlasu řady zemí. Uvěznění Václava Havla a jeho druhů se stalo další a dosud nejznámější poskvrnou normalizačního režimu v okupovaném Československu.

V rozhovorech s přáteli projevil Václav Havel především starost i obavy o další politické vězně dosud za mřížemi, jako jsou Rudolf Battěk, Ivan Jirous, Václav Benda a Petr Uhl. Samotnému Havlovi byl trest přerušen, když mu zbývalo odsedět ještě víc než tři čtvrtě roku. Je tedy nebezpečí, že bude na tuto dobu znova uvězněn pod záminkou zlepšení zdravotního stavu. Husákův režim by se tím zdiskreditoval před světovou veřejností pokud možno ještě hlouběji. Tím naléhavější se stává nutnost požadovat, aby byli všichni českoslovenští občané věznění z politických důvodů bezpodmínečně propuštěni na svobodu a politické pronásledování v ČSSR zastaveno.

Z dopisu Václava Havla z vězení 30.1.1983

Minulou neděli 23.1.83 ke třetí hodině odpoledne mne náhle a opravdu se zvláštní nárazovostí přepadla nemoc, díky které jsem byl již v pondělí ráno přijat na ústavní ošetřovnu a pak v pátek, po jakémsi složitém dohadování, převezen sanitkou sem, tj. do pankrácké nemocnice. První dny až do včerejška byly hrůzné. Měl jsem tak vysokou horečku, že jsem se trásl a se mnou se trásla celá postel. Hrudník, záda, kříž a ramena mne bolely tak, že jsem nemohl skoro v žádné poloze ležet. Těžko jsem se hýbal a hlavně těžko dýchal. Co nadechnutí, to úder bolesti. Hlava mě nepřetržitě bolela jako střep, celý týden jsem nebyl schopný nic pozřít. Byl jsem úplně vysušený a samozřejmě jsem vůbec nespál. Poprvé jsem si zdříml v noci na dnešek. Nepamatuji si, že by mi někdy v životě bylo tak blbě. Měl jsem za to, že umírám. Zdálo se mi, že to srdce nemůže utáhnout a že se také udusím. Uvažoval jsem zcela vážně o tom, že Ti napíši dopis na rozloučenou. Pochopitelně s posledními instrukcemi. A rozčarování, že nemám k tomu sílu. Teď už je to všechno lepší, teploty jsou jenom zvýšené. Bolesti hrudníku a zad sice trvají, ale lze s tím už jakž takž žít. Ploužím se jak pravouhlá babička. Nejhorší je to kašláni nebo náhlý pohyb. Není moc zvykem, vyjevovat vězňům jejich diagnózy, přičemž má diagnóza jim nebyla navíc dost dlouho jasná. Tak jsem byl nadlouho odkázán na neurčité zvěsti o těžkém zápalu plic, spojeném jednou se zánětem ledvin, jednou průdušek a jednou pohrudnice. Byla obava i alternativa TBC. Nejdříve mi dávali jen acylpyrin, což mi připadalo dost nepřiměřené. Ve středu po rentgenu atd. jsem začal dostávat už antibiotika. Koňská injekce penicilinu a streptomycinu je věc, kterou bych si, kdybych mohl, naordinoval už v neděli. Poprvé od doby přijetí mi bylo smysluplně vysvětleno, co mi je. Jenomže já jsem byl po cestě sanitkou, v níž mi ležení absolutně komplikovaly obligátní náramky, tak popletený, že jsem to asi nepochopil přesně. Jde zřejmě o nějaký komplikovanější zápal plic, přičemž hlavní důvod komplikace je tzv. výpotek údajně někde v hrudníku. Od svého předchozího zápalu plic z ledna 1980 v Heřmanicích mám sníženou odolnost dýchacích orgánů proti virovým nákazám. To je mi dávno notoricky jasné a při každé příležitosti na to upozorňuji. Z tohoto hlediska byla prádelna pro mne velmi vhodné pracoviště. Když mne z ní přeřadili, bylo mi jasné, co přijde.

L15

«Obrat» v NSR?

ADOLF MÜLLER

V západním Německu byly 6. března 1983 parlamentní volby, o nichž se dlouho nevědělo, zda se vůbec budou konat a na jejichž výsledek se ve světě čekalo s jistým napětím.

Fakta

Potvrdí výsledek volby vládu křesťansko-liberální koalice, která vznikla loni jen proto, že liberálové (FDP) se rozhodli pro jiného partnera, nebo se ukáže tento pokus o změnu v rozdělení sil v západním Německu dlouhodobě neúspěšný? Tak zněla otázka z počátku. Později už se dalo očekávat, že strany křesťanskodemokratická a křesťanskosociální (CDU a CSU) budou zřejmě ve volbách úspěšné. Otázkou bylo jen, kolik stran se vůbec do parlamentu dostane a jak budou křesla definitivně rozdělena. Výsledek voleb očekávání potvrdil, a v mnohém je překonal. CDU a CSU zvítězily nad unavenou a z loňského rozpadu minulé koalice ještě nezotavenou sociální demokracií na celé čáře, dokonce i tam, kde měla SPD své bašty: v mnoha velkých městech, ba i v celých zemích, jako v Hesensku, v Dolním Sasku i v průmyslovém Severním Porýní-Vestfálsku (Porúří) a v Sársku. Celostátně dosáhla CDU 48.8 procent hlasů (v Bavorsku měla Straussova CSU dokonce 60 procent). Větším překvapením bylo, že i liberálové se dostali do parlamentu bez větších potíží. Hranici 5 procent přeskročili lehce, dosáhli 6.8 procenta všech hlasů. A konečně novinkou bylo, že se v NSR poprvé po několika desetiletích dostala do parlamentu i takzvaně netradiční strana, tentokrát «zeleň» (ochránci životního prostředí), kteří dosáhli 5.6 procenta hlasů, a byli by zřejmě mohli dosáhnout daleko více, kdyby místo paušálního odmítání hospodářského růstu byli předložili požadavek růstu selektivního, jak si přeje jejich umírněnější křídlo. Jen zásluhou přítomnosti obou těchto malých stran nemá CDU-CSU v parlamentě absolutní většinu. SPD vedená novým, méně zkušeným hlavním kandidátem, Hans-Jochenem Vogelem, dosáhla jen 38.2 procenta hlasů, o téměř 5 procent hlasů méně, než minule.

Hodnocení

Jak si tento volební výsledek v západním sousedství Československa vysvětlovat, a co od něho očekávat? Mnozí zřejmě oprávněně tvrdí, že změna v NSR je v podstatě jen známým kyvadlovitým posunem sympatií od stran za vládnutí odpovědných k stranám opozičním, posunem známým téměř ve všech demokratických zemích. V poslední době jej potvrdily i výsledky ve Francii, ve Švéd-

sku nebo v Austrálii. Přehouplo se tedy kyvadlo v Německu jen od levého středu ke středu pravému?

Spokojit se s tímto vysvětlením by bylo málo, volební výsledek v NSR by to nedoceňovalo. Stojí za ním kromě tohoto střídání sympatií i značná, různě motivovaná, různě strukturovaná a projevovaná *nespokojenost* západního Němce s nejrůznějšími neúspěchy, na něž si nechce — po desetiletích všestranného vzestupu — zvyknout a které si mnohdy ani neumí vysvětlit. Neúspěšnost relativní; většina zemí by si přála dosahovat německých výsledků a žít v západoněmeckých podmínkách. Nicméně: západoněmecký podnikatel je nespokojen se snižující se mírou zisku, s tvrdší konkurencí na trzích; západoněmecký dělník se zpomaleným růstem mezd a životní úrovně; všichni s masovou nezaměstnaností, mnozí s příliš velkým počtem cizinců v zemi, jedni s prý příliš riskantními pokusy sociální demokracie o společenské reformy, druzí naopak se «systémovou stagnací», mnozí s morálkou peněz a s převahou materiálních hodnot; jedni upozorňují na zrychlené hynutí přírody, jiní na rostoucí roli státu, a téměř všichni jsou zneklidnění zvyšujícím se napětím ve světě — ať už vinu připisují jen Moskvě nebo také jiným.

Tato nespokojenost s *důsledky civilizační krize*, která je v hustě zalidněné a zprůmyslované střední Evropě nepřehlédnutelná, nevede — jak tomu bývalo v krizových obdobích kdysi — ke vzniku extrémně radikálních levých či pravých stran, nýbrž je integrována velkými seskupeními, či dostává nové formy projevu. Nacionálně motivovaná nespokojenost se zračí v růstu stran spíše konservativně orientovaných, systémová nespokojenost dostává často formy ekologické kritiky.

Klasicky opatrná a verbálně zdrženlivá politika sociálního reformismu, neidealizující staré časy, ale nicméně bez překotnosti v hledání nových břehů, jak je reprezentována dnešní SPD, má za této situace podstatně menší šance než dosud. Daleko úspěšnější musí být emotivně formulované výzvy k «obratu», k «morálně duchovní obrodě», k «národní jednotě», k «novému vzepětí», které hlásala CDU přes to, či snad právě proto, že si pod nimi mohl téměř každý představit, co chtěl. Konečně i konkrétněji vyjádřené cíle jako «znovuzavedení pořádku» (do tzv. «socialistického chaosu») v zemi, «zlepšení možností pro tržní hospodářství», zdůraznění «vypočitatelnosti německé politiky» a «věrnosti zahraničním spojencům» (v uvozovkách jsou hlavní body volebních programů vítězných stran CDU, CSU a FDP) měly v této podobě větší úspěch, než snaha o vícedimenzionální rozbory světové situace, o něž se snažila SPD. Programové body sociální demokracie byly příliš racionální, studené, intelektuálně náročné. A konečně i neracionální prvky: optimismus vítězství tušícího Kohla, a jakýsi strach z vítězství u Vogela, sehrály svoje.

«Obrat»?

Přinese potvrzení křesťansko-liberální koalice «obrat», jak o tom hovoří jedni, nebo je to bezvýznamné přečtení vývoje v západním Německu? Jediná nová kvalita oproti posledním měsícům spočívá v tom, že liberální jazýček na váze váží ještě méně, než dosud, sociálně demokratická opozice je zatím ještě slabší, než na podzim, a že bavorská basa, která má tvrdit bonnskou muziku, je teď slyšet i daleko za humny. Budou-li Franz-Josef Strauss a jeho věrní více a významněji zastoupeni v bonnské vládě, je jistě důležité (ani rozchod s FDP není dlouhodobě vyloučený), ale o obratu v pravém slova smyslu je možno jen stěží hovořit. Možnosti jsou rámcově i nadále dány jak vnitřními problémy, rozdělením sil, k nimž patří i síly mimoparlamentní (například odbory), tak hlavně situací vnější, zahraničně politickou. Půjde spíše o nové rozmístění akcentů vládní politiky, než o «obrat». Uvnitř země se dá očekávat (a je už také cítit) větší spokojenost podnikatelů s novou vládou, předvídat se proto dají (snad) i silnější investice a jistý hospodářský vzestup. Ten se může odrazit v poněkud rychlejším růstu životní úrovně některých zaměstnaneckých skupin a ve větších příjmech do státní kasy, ale nemůže vést bezprostředně k odstranění masové nezaměstnanosti — spíše se dá očekávat její dočasné zvýšení. Sociální polarizace mezi většinou zaměstnaných a tzv. okrajovými skupinami očividně stoupne. To povede, lze soudit, také k větším napětím politickým, zvláště ke sporům v oblasti sociální politiky. I tak ale odstranit vůbec síť sociálních zabezpečení, přeje-li si to vůbec někdo, není dost dobře možné. I uvnitř CDU jsou vlivné skupiny zastánců «sociálního státu».

Druhou oblastí, v níž se politické spory zřejmě značně prohloubí, je ekologická problematika. Přítomnost zelených v parlamentě a možný hospodářský vzestup to zdůrazní. I v této oblasti jde o všem fronta dílem skrze politické strany. Boj za uchování životního prostředí nalezne mnoho zastánců v SPD, ba i ve vládních stranách. Některé ekologické otázky, ve volebním boji silnými stranami spíše odsouvané do pozadí (umírání lesa apod.), se postupně dostávají do popředí obecného zájmu. Politika zelených může vést také k zdůraznění fundamentálně demokratických požadavků, jako je transparentnost moci, boj proti korupci a hospodářskému lobbyismu, proti odtrženosti politiků od voliče v příliš reprezentativním systému apod. To vše je třeba si obecně přát, nicméně i tato politika napětí nezmenší, spíše zvětší, a politické dělení prohloubí.

Zahraničně politicky viděno budou sice mnozí na Západě s Kohlovou přizpůsobivější vládou spokojeni, ale trend k zdůrazňování oprávněných národních a evropských zájmů to nezastaví. Jedním z hlavních výsledků třinácti let sociálně-liberální koalice je právě zařazení NSR do řad nejen hospodářsky, nýbrž už i politicky vlivných států. O tom svědčí koneckonců i sám mimořádný zájem o výsledek těchto voleb. Jednoznačnější bonnské podřízení linií určené dnešním Washingtonem a tvrdší verbální postoj vůči Východu mnohé snad nejprve uspokojí, ale problémy, dané pro Němec-

ko také geopoliticky, to nezmění. Ani očekávané ochlazení ve vztazích k východní Evropě, zvláště k SSSR, ale i k druhému německému státu, nepřinese ani pro západoněmeckého voliče ani pro obyvatele komunistických zemí nic pozitivního. To také řada politiků například v FDP, ale i v CDU ví, a v úzkých kruzích se proto netají tím, že si takový vývoj nepřejí. Nemohou mu však za dané situace zabránit, nechtějí-li v NATO «tancovat z řady» — vždyť za to přece kritizovali v předvolebním boji právě Vogela a jeho SPD. Shrnutě: menší kritičnost vůči dnešní americké administrativě vede k budoucím ztrátám pozic ve vlastní zemi. Tím spíše, jestliže se v budoucnu americká politika změní. Z toho pramenící napětí v NSR se mohou neobyčejně vyostřit ještě letos, v souvislosti s možným umístováním nových amerických raket a jaderných zbraní na německém území. Odpor proti «dozbrojení» je v NSR ve všech vrstvách společnosti silnější, než je na prvý pohled vidět a než ukázaly volby, určované přece jen převážně otázkami hospodářsko-politickými. Tedy i v zahraniční politice se jistě objeví jiné a nové akcenty, ale málokdo v západoněmeckých politických kruzích si přeje zásadní obrat, a prakticky nikdo si ho nemůže dovolit, i kdyby chtěl. Takže nalézt a zachovat i v novém bonnském parlamentě nezbytný konsensus mezi vítězi a poraženými v zásadních otázkách je pro západní Německo skoro osudové.

ŠPANĚLSKO — změna začala

Za krátkou, dobu, která uplynula od říjnových voleb do španělského parlamentu, je obtížné provést seriózní zhodnocení, a ani se nezdá, že by lidé už užívali prokazatelné výsledky. Španělská situace není jednoduchá a nelze ji vyřešit za tři měsíce. To ví každý, a přesto všichni napjatě hledí vstříc první předběžné bilanci: co se všechno změní?

Změna, to je to nejdůležitější, takřka magické slovo současné španělské politiky. To slovo dalo socialistům vítězství, téměř deset miliónů hlasů, a s ním i nevídanou parlamentní většinu. To slovo prakticky smetlo z povrchu země doposud vládnoucí Sjednocení demokratického středu, zredukovalo komunisty na nepatrnou politickou sílu, a přidalo konzervativní Lidové alianci hlasy těch, kdo v ní viděli jedinou možnost, jak zastavit socialistickou lavinu. Nikdo ji nezastavil, a naopak tato společnost dokázala, že přes všechny pokusy kníratých důstojníků žijeme v celkem moderní západoevropské zemi, kde se lidé dokáží docela dobře orientovat a rozpoznat, co je pro ně lepší a kdo je schopnější vést společnost tam, kde už dávno potřebovala být.

Volební kampaň se vyznačovala jako nikdy dříve důrazem na morální stránku věci. Socialistická «změna» («el cambio») neznamena ovšem žádný obrovský převrat. Faktická moc finančního kapitálu

zůstane silná, právě tak jako starý vojenský aparát, se kterým bude nová vláda muset jednat velmi opatrně. Nezaměstnanost se nevyřeší za pár týdnů a průmysl se nezmodernizuje na povel ekonomických ministrů. Jaká je tedy ta změna, ve kterou většina Španělů doufá? Jde především o to, že se začínají vytvářet podmínky, aby se celý mocenský blok starého režimu pomalu, ale jistě odbourával; a že i při všem respektu k faktické situaci vládne demokraticky zvolená civilní moc se zřetelem na zájmy většiny obyvatelstva. Jde o to, že tato vláda bude přístupná, kontrolovatelná a — což není ve Španělsku málo — že bude pracovat pilně a ještě k tomu poctivě. Připomíná-li to někomu ono masarykovské «nebát se a nekrást», možná dobře pochopil, v čem tkví vlastní pathos španělských socialistů.

Nezdá se, že by dřívější vláda byla příliš kradla, ale bála se natolik, že nebyla schopna provést ani ty nejmenší reformy ve státním aparátě a ztratila tím autoritu u všech složek společnosti. Následující rozpad strany Demokratického středu ji ukázal takovou, jaká od začátku byla: jako náhodný slepenec různorodých tendencí, sjednocených jen svým mocenským postavením v okamžiku smrti diktátora Franca. Splnila jistě nemalou roli při přechodu z diktatury do demokracie, ale nebyla způsobila s demokracií žít.

Ještě mnohem zajímavější, zvláště pro československého pozorovatele, je naprostý krach komunistické strany, která ještě před třemi roky získala kolem 15% hlasů ve volbách do městských zastupitelstev, měla v dřívějším parlamentě přes dvacet poslanců a byla třetí nejvýznamnější politickou silou v zemi. Ztráta poloviny hlasů a víc než tři čtvrtin poslaneckých křesel jistě svádí soudruha Bilaka k tomu, aby vysvětloval, kam to odklon od starých dobrých prosovětských mravů vede. Santiago Carrillo vidí hlavní důvod porážky v polarizaci voličů: lidé hlasovali pro vítězství levice, a socialisté pro ně

představovali tuto možnost nejjasněji. Je to tedy výsledek «užitečného hlasování», říká vůdce španělských komunistů, kterého tyto volby stály místo generálního tajemníka strany.

Nicméně právě důvody porážky komunistů jsou asi jiné, než tvrdí Carrillo, a právě opačné, než by chtěl soudruh Bilak. Volební ztráty komunistů se přesně shodují s úbytkem členstva při předloňské stranické krizi, která nebyla způsobena «přílišným» eurokomunismem, ale naopak nedůsledným rozvinutím jeho demokratických principů ve vlastních řadách. Boj o vnitřní demokratizaci Španělské komunistické strany a o výměnu staré exilové garnitury skončil tehdy Pyrrhovým vítězstvím Carrilla, jehož malý vliv na mínění celé společnosti se nyní projevil v těchto volbách. Je ovšem otázkou, zda budou komunisti, kteří ztratili víc než polovinu členů a stejnou proporcí hlasů ve volbách, schopni se z dané situace dostat a znovu se stát relevantní politickou silou v zemi.

Zatímco socialisté začínají své první období vlády v pofrancovských dějinách Španělska, připravují se další volby, tentokrát do městských zastupitelstev. Socialisté, se svými 46% hlasů a více než dvěma sty z celkového počtu tří set padesáti poslanců by měli podle předpovědi tyto výsledky udržet. Pravice, pravděpodobně spojená se zbytky Sjednocení demokratického středu, bude chtít využít čerstvě nabytého postavení opoziční síly, aby pokud možná překročila tu třetinu hlasů, kterou tyto dvě síly společně získaly. Komunisté (3,8% hlasů a čtyři parlamentní křesla) doufají, že tu najdou příležitost k cestě zpátky za bývalým politickým zdravím. Volební kampaň ještě nezačala a Španělsko žije, stále pod silným dojmem minulých voleb, na počátku doby, která může přinést skutečně velmi významné změny.

D. E., Madrid

VLADIMÍR TOSEK

Daleko od Moskvy

K 16. sjezdu Italské komunistické strany

Aby bylo jasno, začnu vyznáním víry. Mezi čtenáři této zprávy rozeznávám tři kategorie. Dvě jsou krajní, a existují doma i v zahraničí. Jednak ti, kdo si myslí, že by nemělo být žádné komunistické straně dovoleno pořádat nějaký sjezd. Pak jsou ti, podle kterých by to nemělo být dovoleno žádné jiné straně, než komunistické. Ostatní pak jsou pro to, aby směli pořádat sjezdy jak komunisté, tak jiní. K této třetí kategorii se počítám. Ostatně tak je to v Itálii. Už proto jsem rád pobyl těch pět dní začátkem března v Miláně na sjezdu. A také pro to vědomí, že to není tak dokonalá otrava, jakou by byla přítomnost na posledním — shodou okolností také šestnáctém — sjezdu KSČ.

Nehodlám čtenáře nudit srovnáváním obou šestnáctých sjezdů. Už nadpis tohoto článku, který nemá jinak nic společného se slavným románem Vasilije Ažajeva, vypovídá o rozdílu dost. Ale nevypráví tolik, jako řekl sám Enrico Berlinguer, generální tajemník italské KS, dávno před sjezdem, totiž v červnu roku 1976, kdy ho interviewoval římský novinář Giampaolo Pansa. Z Pansovy knihy o italské komunistické straně, příznačně nazvané «Sbohem, Říjne», cituji:

Otázka: Neobáváte se, že s vámi a s vaším eurokomunismem hodlá Moskva zatočit jako s Dubčekem a jeho «socialismem s lidskou tváří»?

Odpověď: Neobávám. Jsme v jiné oblasti světa . . . Mám pocit, že poněvadž Itálie nepřísluší k Varšavskému paktu, máme z tohoto hlediska naprostou jistotu, že můžeme postupovat italskou cestou k socialismu . . . To ovšem neznamena, že nemáme v západním bloku problémy: už proto jsme nuceni uvnitř Atlantického paktu — paktu, který nezavrhneme — trvat na právu Itálie rozhodovat samostatně o vlastním osudu.

Otázka: Čili Atlantický pakt může také být užitečným štítem k výstavbě socialismu ve svobodě . . .

Odpověď: Přeji si, aby Itálie neodešla z Atlantického paktu *také* z tohoto důvodu, a nejen proto, že by náš odchod otrásl mezinárodní rovnováhou. Cítím se bezpečnější na této straně, ač vidím, že i zde existují *vážné* pokusy omezit naši samostatnost. (Podtrženo v knize. – VT).

To říkal Berlinguer před sedmi lety. V březnu roku 1983 zamítl 16. sjezd italské KS pozměňovací návrh požadující odchod Itálie ze Severoatlantického paktu takovouto většinou: 12 hlasů pro, 35 delegátů se zdrželo hlasování. Celkový počet hlasujících: 1109. Což ovšem neznamena žádné nadšení pro Severoatlantický pakt, tím méně pak pro zahraniční politiku Reaganovy vlády. V mezinárodně politické části svého úvodního referátu na sjezdu se Berlinguer obrátil proti konfrontaci bloků vedených Spojenými státy a Sovětským svazem, která je zdrojem napětí, zbrojení a nebezpečí války. Odsoudil sovětský vojenský zásah v Afghánistánu (jako jeden z celé řady), který ukázal, že «SSSR dal a dovede dávat najevo chování vlastní mocenské politice a dopouštět se činů proti uvolnění, proti suverenitě a nezávislosti národů». Zajímavé bylo jeho stanovisko vůči mírovým hnutím: zatímco neztratil jediné slovo o oficiálním «mírovém hnutí» řízeném z Moskvy, uvítal «nová a silná hnutí za mír v Itálii, v dalších evropských zemích, ve Spojených státech a Japonsku». Zároveň se distancoval od snahy vyrovnat sovětskou převahu v raketách středního doletu v Evropě rozmisťováním amerických raket Pershing 2 a Cruise, čili «úsilím o rovnováhu směrem nahoru», a vyslovil se pro návrh spojený se jmény amerických senátorů Kennedyho a Hatfielda, to jest: Všeobecné zmrazení «všech, zdůrazňuji všech» jaderných zbraní obou supervelmocí, a postupný proces odzbrojení při obapolné bezpečnosti a rovnováze, až k zákazu a zničení veškerých nukleárních zbraní. Tento proces — dodal Berlinguer — by mohl zahrnout i zřízení beznukleárních pásem v Evropě.

*
* * *

Ale podívejme se, kde to všechno bylo řečeno, Kde se sjezd konal? Fotbaloví fanoušci si vzpomenou na listopadový nerozhodný zápas s Itálií. Bylo to ve velkolepém betonovém oválu stadiónu San Siro na západním okraji Milána. Pár set metrů od něho vidíte loď. Tedy něco, co připomíná loď: půdorys má sice také do oválu, ale protáhlého; viděna zvenku je svrchní plocha, dejme tomu paluba, zelené barvy s vloženými bloky červeně natřeného kovu; před i zád' se zvedají, asi jako u plachetních korábů včerejška, ale jen mírně nad úroveň středu. Zato uvnitř stavby vám srázné svahy tribun s desítkami tisíc sedadel připadají nebetyčné, protože střed obrovité haly je zapuštěn pod úroveň vnějšího terénu. Ze středního pásma napříč halou byla zimpvizována zasedací síň: na dně zapuštěného středu sedadla a stoly pro jedenáct set delegátů a před nimi tribuna předsednictva; postranní tribuny byly vystavěny pro zahraniční hosty, hosty z ostatních italských stran a spousty organizací, a pro tisk — bylo nás asi pět set — zatímco mnoho stovek hostů z řad pořádající strany zaujalo část obvyklého auditoria haly, až do těch krkolomných výšek. Celkem se sjezdu zúčastnilo na pět tisíc osob, v prostředí, kde látkové závěsy vytvořily z barev červené a modré, ve spojení s bělobou tisíců sedadel, třibarevný celek, kterému v průčelí udávala tón splývající trikolora Italské republiky a nápis «Demokratická alternativa pro obnovu Itálie». Žádné portréty tento obraz nezdobily ani nehyzdily, žádné nepřítomné osobnosti nebyly zvoleny do čestného předsednictva, o nikom a ničem nebylo vysloveno přání, aby žil nebo žilo, skandování ani rytmický potlesk nezazněly, tleskalo se poměrně málo a dobrovolně. Mnoho lidí přicestovalých z obou konců italské boty se i při projevech zdravilo a bavilo, vládla jakási úsměvná pohoda. Italská komunistická strana má jeden a tři čtvrti miliónu členů, tedy aspoň jako KSČ, jenže dobrovolných. Celostátně dostala IKS v posledních parlamentních volbách 30 procent hlasů a má stejně velký podíl na křeslech v poslanecké sněmovně i senátě. Na předsjezdových konferencích se sešli členové k projednání sjezdového dokumentu schváleného ústředním výborem a k volbě delegátů; bylo těch konferencí základních organizací skoro osmnáct tisíc, a potom 109 vyšších konferencí v provinciích (což je něco mezi okresem a krajem). Do diskusí zasáhlo 105 tisíc řečníků.

*
* * *

Předsjezdové jednání přineslo, vedle věcí očekávaných, některá překvapení. Obecně se předpokládalo, že hlavním předmětem diskusí bude spor mezi eurokomunistickou většinou a onou menšinou — o jejichž rozměrech kolovaly rozdílné odhady — která se za vedení senátora Cossutty stavěla proti Berlinguerově formulaci «vyčerpané hnací síly» sovětského modelu.

Ocituji příslušnou pasáž ze sjezdového dokumentu ve zkratce: «Politická demokracie . . . je nám univerzální hodnotou. Osvobozenecský boj nejen nesmí být v rozporu s demokratickými zárukami, ale slouží k obohacení politické demokracie a svobody pro každého. Z tohoto zorného úhlu . . . považujeme hybnou sílu jednoho historického pokusu o socialismus, pokusu představovaného politickým, státním a ideologickým modelem uskutečněným v Sovětském svazu, za vyčerpanou . . . Právě na tomto pozadí probíhá naše kritická úvaha o státech a společnostech takzvaného reálného socialismu . . . Autoritářský a zkostnatělý model a pojetí moci — v určitých případech dokonce vnucené zvenčí — nejen porušují demokracii a potlačují společenské a myšlenkové potřeby, ale nakonec i brání rozvoji výroby. Nejde tedy o pouhé opožďování, ale o krizi . . .».

Námítky Cossutty a některých dalších funkcionářů a členů strany platily jednak této pasáži, jednak i některým odstavcům v mezinárodně politické části dokumentu, které podle něho «stavěly na roveň Spojené státy a Sovětský svaz», i pasáže stvrzující odsouzení výjimečného stavu v Polsku vyhlášeného v prosinci 1981 a vůbec postupu polského vedení proti pracujícím. A překvapením předsjezdových zasedání bylo, jak nepatrné procento organizací schválilo Cossuttovy nebo spřízněné pozměňovací návrhy. Dokonce i celkový počet hlasů, které získaly, činil jen kolem pěti procent. Na samotném sjezdu byly přesto tyto a jiné pozměňovací návrhy znovu projednány v takzvané politické komisi a pak v plénu. Podporu získaly tak malou, že Cossutta je těsně před hlasováním stáhl. Ve všeobecné rozpravě se jimi sjezd ani nezabýval. Jen Berlinguer ve svém referátě znova vyznačil onu již přijatou «třetí cestu», která se vyhýbá jak tradiční cestě sociálně demokratické, tak modelu «reálně socialistickému», který Berlinguer označil za nepřijatelný. Za potlesku sálu vyhlásil zásadu vztahů mezi komunistickými stranami: Žádná vůdčí strana nebo stát, žádné řídicí nebo rozhodující centrum, žádný výsadní vztah, žádné organizační nebo disciplinární pouto, ale naprostá rovnost a samostatnost.

*
* * *

Na tomto místě nemohu nepojednat o dojmech z přítomnosti tří pánů, kteří zasedali pár metrů ode mne, na sousední tribuně hostí ze zahraničních komunistických (a některých nekomunistických) stran. Jeden byl snědý šedovlasý, jeden velký tlustý, a jeden drobnější brunet. Vynikali nad okolím tím, že zaryté mlčeli, mračili se, a jak tiše přišli, tak odcházeli. Který byl kdo, nevím, ale ze seznamu hostí jsem zjistil, že jeden byl pan Štefaniak, prý zástupce vedoucího mezinárodního oddělení ÚV KSČ a kandidát ÚV. Druhý byl pan Židek, pracovník — zřejmě velmi řadový — téhož mezinárodního oddělení. Kdo byl třetí, nevím, na seznamu jsem ho nenašel — třeba tam byl proto, aby na ty dva dával pozor. Čili delegace asi takové úrovně, jako by jela — a ráda! — na zahájení dejme tomu výstavy květin v Debrecíně.

Jenom pro srovnání pár vzorků delegací, ani ne ze západoevropských nebo zámořských stran, ale ze sovětského bloku. Tak ze sovětské strany tam byli tři členové ústředního výboru KSSS, v čele šéfredaktor Pravdy Afanasjev: prosím, ne delegace vrcholná, vzhledem k roztržce, ale ve srovnání s československou . . . Jděme dál: z Polska vedl delegaci Józef Czyrek, člen politického byra PSDS, z NDR také člen politbyra Konrad Naumann; z Maďarska přijel člen sekretariátu ÚV Mihály Korom; z Kuby přiletěl jeden z hlavních lidí, člen politbyra Armando Hart, a s ním další člen ÚV. Korejská strana práce vyslala tajemnici ÚV a místopředsdkyni nejvyššího zákonodárného sboru, a největší ze všech komunistických stran na světě, čínská, člena sekretariátu ÚV. Nemluvě o Rumunsku, které zastupoval člen politického výboru ÚV a místopředseda Státní rady Gheorghe Radulescu, nebo o Jugoslávci, za něž byli přítomni nejvyšší funkcionář Svazu komunistů, předseda jeho prezidia Mitja Ribičić a další členové předsednictva. Nejmenuji už zástupce západních komunistických stran, a to i promoskevských. Je tedy třeba naší rodné straně přiznat zas jednou primát sprostáctví.

Jenže ani toto naší rodné nestačilo, Bylo to přímo detektivkově napínavé. Pořadatelé sjezdu vydali brzy po zahájení dlouhý seznam pozdravných poselství od zahraničních stran (ústně se žádná poselství nepřednášela). Obsah poselství byl ovšem různý. Třeba čínské zdůrazňovalo, jak čínským komunistům velice záleží na přátelství IKS. Chladnější vzkaz zaslal do Itálie ústřední výbor sovětské strany, která neopominula pohrozit, že je KSSS ochotna rozvíjet upřímnou a soudružskou spolupráci se všemi komunistickými stranami, *pokud se pohybují* «na základě osvědčených zásad Marxe, Engelse a Lenina» — zřejmě s důrazem na posledním jméně. (Ostatně Leninovo jméno na celém sjezdu, pokud jsem zaznamenal, nepadlo. Jinak to bylo s Marxem, jehož výročí byla věnována na sjezdu přednáška významného historika; ostatně jak stranický deník «L'Unità» tak týdeník «Rinascita» mu věnovaly zvláštní čísla a k 100. výročí Marxova skonu vyšla v Itálii velká řada knih a publikací od marxistických i nemarxistických autorů). Zpět k poselstvím. Co se týče poselství KSČ, bylo jednoduché: vůbec žádné. Až ke konci sjezdu se seznam obohatil o jméno KSČ, a k textům přibyl text československý: překvapivě dlouhý, ale zato v něm delegáti a hosté s údivem četli výtku, že «i nejpevnější svazky se mohou oslabit, jestliže je nedovedeme obohacovat», dále obšírnou pasáž o «nesmírném pokroku», který ČSSR za 35 let «budování nové socialistické společnosti» učinila, včetně tvrzení, že «každý u nás je zabezpečen sociálně, materiálně i osobně» (to zejména!), a že «naši pracující sami aktivně uplatňují nejrozsáhlejší socialistickou demokracii a skutečně rozhodují o svém státě a jeho řízení». Celým textem prochází nota vážného varování, až k zdůraznění «stále aktuální výstrahy» Julia Fučíka «Lidé bděte!», kterou «je třeba si stále připomínat a dále rozvíjet» . . .

Z rozhovoru s členem vedení IKS jsem zvěděl, že mentorské poselství KSČ vyvolalo u vedoucích funkcionářů — když konečně přece jen dorazilo — rozhořčení. V této sousislosti se nemohu nezmínit o

jiném připise, rovněž z Československa, který došel sjezdu, byl zařazen do jeho dokumentů a má být vhodnou formou publikován. Je to pozdravné poselství, které podepsalo osm bývalých členů ústředního výboru KSČ resp. československé vlády. Jsou mezi nimi např. někdejší ministři prof. Dr. Jiří Hájek a prof. Dr. Vladimír Kadlec, bývalý tajemník ÚV KSČ Václav Slavík a ing. Rudolf Slánský. Autoři připisují, že sledují «se sympatiemi . . . úsilí (IKS) o nalezení třetí cesty jako zřejmě jediné možnosti pro postup západoevropských zemí k socialismu. Každý úspěch ve vašem úsilí o sblížení evropské levice je i našim úspěchem». Pisatelé znovu zdůrazňují svou věrnost zásadám Pražského jara, i zadostiučinění z toho, že italské komunisty uznávají význam zkušenosti z československého reformního pokusu. Za velkou podporu označují autoři dopisu solidaritu IKS s jejich snahami hájit občanská práva garantovaná čs. právním řádem a vyjadřováním svých myšlenek «příspěvek k překonání současné politické, ekonomické a kulturní stagnace a k nalezení politických východisek».

*
* *

Vracím se k průběhu sjezdu: Místo odbytého distancování od Moskvy se tedy jeho hlavními tématy staly «demokratická alternativa» a vnitrostranická demokracie. K prvnímu tématu: sjezdový dokument se pokusil demokratickou alternativu pro Itálii definovat. Především rozebral situaci země v dnešní celosvětové krizi, do které jsou podle dokumentu pohrouženy země jak kapitalistické, tak ty, které «přistoupily k budování společností inspirovaných socialismem» (termín socialistické země se v této souvislosti neobjevuje). Dokument vypočítal rány, kterými trpí svět a s ním Itálie. Což jsou především neúnosné zbrojení a hrozby nukleární války, rostoucí nerovnováha mezi industrializovanými a nedostatečně vyspělými zeměmi, dále meze, na něž naráží nynější typ rozvoje vlivem vyčerpávání a rozhazování přírodních zdrojů provázeného ničením životního prostředí, a rovněž hlad, bída a krize morálních hodnot — jevy, jejichž geografická rozloha i intenzita se zvětšují.

V tomto rámci se podle sjezdového dokumentu pohybuje — přesněji: stagnuje — i Itálie, se svou nezaměstnaností, finanční krizí státu, daňovým únikem, protekcí a korupcí, stagnací výroby, růstem skrytých zdrojů moci a mafie, stále křiklavějšími sociálními rozdíly a zvláště se prohlubujícím zaostáváním vývoje italského Jihu — to vše spojené s víc než třicetiletou politickou svrchovaností křesťanskodemokratické strany.

Jednotlivé kapitoly dokumentu pak vypočítávají obory, do kterých je třeba vnést změny — do života hlavních politických stran, státních a jiných veřejných institucí, do aktivity silicích společenských hnutí — ekologického, mládežnického, ženského, hnutí proti drogám, na ochranu menšin, starých lidí . . . Naznačuje nové cesty hospodářské restruktury, kultury a školství. Pokud jde o stručnou (až příliš) kapitolu o mezinárodních vztazích, byla v průběhu sjezdu rozšířena relativně největším počtem doplňovacích návrhů, většinou jednomyslně schválených; o jejich hlavních rysech jsem se zmínil úvodem.

Je třeba konstatovat, že obsah dokumentu, v závěru schváleného sjezdovým plénem s mnoha změnami a doplňky, ještě netvoří program. Na to upozornilo mnoho řečníků, z nichž velká část se nutně soustředila na otázku jaksi dřívější: demokratická alternativa nejen proti komu — proti křesťanskodemokratické straně a jejímu systému moci — ale hlavně s kým? Odpověď mohla znít jedinečně: se stranami, organizacemi a hnutími zainteresovanými na této alternativě. Především tedy se socialistickou stranou. Jenže dohoda s touto stranou (podstatně menší, než je IKS, ale vlivnou a nezbytnou spojenkyní) je věc zapeklitá: na každou městskou radu nebo vedoucí orgán, kde obě strany spolupracují dobře, připadá jiný, kde je mezi nimi soupeření a ta nebo ona z nich je ve spolku proti druhé s křesťanskými demokraty nebo někým jiným. Už proto byly jak příslušná pasáž úvodního referátu Berlinguerova, tak očekávaný projev Craxiho, generálního tajemníka socialistické strany, jako hosta, očekávány s napětím. Kdyby z jedné i druhé strany byly přišly dalekosáhle smírné signály, stalo by se to vnitropolitickou událostí číslo jedna a postavilo Itálii před obrat možná historického významu.

Už první dva dny sjezdu (z celkových pěti) ukázaly, že Itálie ještě není tak daleko. Berlinguer se sice vyslovil pro podstatné zlepšení vztahu mezi komunisty a socialisty, a v tom směru nabídl Craximu ruku k smíru. Ale ukázalo se, že tato ruka není zcela otevřena, protože Berlinguerovi zůstaly na dlani výtky — více nebo méně oprávněné, ale v každém případě pro socialisty trpké: že si socialistická strana ještě nevybrala partnera a chce si udržet obě možnosti, tedy spolek s křesťanskými demokraty nebo s komunisty. (Výtka obdobná té, kterou činí socialisté komunistům). Berlinguer připomněl, že právě nedávné aféry kolem obsazování vedoucích míst ve státních koncernech, ve kterých se socialistické vedení silně angažovalo, prozrazují pojetí moci typické spíše pro křesťanskodemokratický systém rozdělování veřejných institucí mezi vládními stranami.

Odpověď Bettina Craxiho o den později byla o stupeň smířlivější. Ostatně byl přítomnými přijat velmi přátelsky, a i někteří z vedoucích lidí v IKS jako odborový předák Lama a členové stranického vedení Reichlin a Napolitano se v průběhu debaty vynasnažili dohonit, co Berlinguer zameškal. Ten ostatně v závěrečném slově v poslední den sjezdu také zřetelně přisladil tón vůči socialistům. Ale celkové vyznění sjezdu neslibuje v dohledné době značný pokrok ve sblížení na levi — rozhodně ne na vedoucích místech a dokud socialisté zůstávají, jakožto slabší členové vládní koalice vedené křesťanským demokratem Fanfanim, nuceni se podílet na Fanfaniho v podstatě protisociální politice.

*
* *

Nepříliš velké ústupky učinil Berlinguerův závěrečný projev i k druhému tématu, které po tématu demokratické alternativy nejvíc zahýbalo již předsjezdovou diskusi, inspirovalo četné pozměňovací návrhy a bylo obsahem mnoha projevů delegátů, zvláště z řad členské základny. Bylo to téma vnitrostranické demokracie — přesněji řečeno «překonání» takzvaného demokratického centralismu. Jak známo, je demokratický centralismus jednou z posvátných krav ve stranách sovětského typu. Zajišťuje totiž vedení, často i nezvolenému, z velké části koptovanému nebo vnucenému, prakticky vždy, že prosadí svou proti případné opozici, při čemž «menšina» je povinna vždy hájit linii vedení, aniž má právo dál prosazovat svůj názor a stát se většinou. Kuriozita, ale příznačná: pro «překonání» demokratického centralismu se na předsjezdové konferenci vyslovila mimo jiné stranická organizace v ústředním listě strany «L'Unità». Ač úplný odchod od demokratického centralismu nezískal před sjezdem dostatečnou podporu, prosadila se — po mnoha letech usilovné agitace, kterou vedl velmi uznávaný člen vedení a bývalý předseda poslanecké sněmovny Pietro Ingrao — zásada takzvané «průzračnosti» (trasparenza). Hlavní její rysy byly obsaženy v opravě stanov strany, převážnou většinou schválené v závěru sjezdového jednání.

Podle této zásady například «kdykoli se ve vedení strany (což je orgán podobný předsednictvu ÚV v jiných stranách) anebo v oblastních či provinčních výkonných orgánech vyskytnou rozdílné názory na podstatné otázky politické orientace a akce, o kterých se nedojde k jednotnému řešení, musí být rychle podrobeny diskusi a vyřešeny voleným orgánem . . .». A dále: «Navíc je nutné a užitečné, aby si výkonné orgány, když předkládají (rozuměj: orgánům voleným, resp. členstvu) směrnice a usnesení k schválení, vysvětlily, z jakých různých možností si vybíraly při formulaci těchto návrhů, tak aby každému orgánu a celé straně poskytly nejširší informace a látku k úvaze . . .». A nakonec: «Celý proces politického rozhodování se musí vyznačovat rozsáhlou průzračností, aby podporoval neustálou účast a angažovanost základních struktur a všech členů strany».

Uvědomuji si, že tyto a podobné články stanov, ač představují kompromis a nejsou bůhvíjak odvážné, jsou jen dalším průlomem do stalinistického krunýře, ze kterého se italská komunistická strana již dlouho — příliš dlouho, ale přece jen — vyprošťuje. Římský list «La Repubblica» uveřejnil hned po sjezdu, 7. března, rozhovor s Vadimem Zagladinem, zástupcem vedoucího mezinárodního oddělení ÚV KSSS, který mj. řekl: «Zůstává faktem, že se objevují stále hlubší rozpory (mezi IKS a KSSS). Nemůžeme si přece od Berlinguera například nechat říkat, že i Sovětský svaz přímo odpovídá za zhoršení mezinárodní situace. V tomto bodě byl náš protest při rozhovorech, které jsme měli se všemi vedoucími činiteli IKS, co nejrozhodnější. Jaké byly ty rozhovory? Otevřené, ujišťuji vás. Tón zůstal sice přátelský, ale jedna i druhá strana se vyjadřovaly s takovou otevřeností, jako ještě nikdy . . .».

Interview se Zagladinem mi připadá jako vhodná ilustrace nadpisu tohoto článku. Při všech kompromisech, omezeních, průtazích a polovičatosti, kterou je poznamenána dlouholetá cesta italské komunistické strany pryč od stalinského modelu, je třeba jí uznat, že se dostala od Moskvy slušně daleko. Snad tu vzdálenost měří epizoda, kterou jsem právě ocitoval. Existuje země, a v ní komunistická strana, na jejíž představitele si Andropovův — předtím Brežněvův — pověřenec veřejně stěžuje, že s ním špatně nakládají. A ještě k tomu za okolností, kdy na ně nemůže poslat bratrskou pomoc.

Poznámky k dočasnosti dočasnosti

JIŘÍ HOCHMAN

Záměrem této úvahy je upozornit na některé směry mezinárodního vývoje, jak se stále zřetelněji začínají v posledních letech rýsovat, a na možnosti, které to pro náš národ otevírá bezmála patnáct let poté, co okupanti a zrádci dokončili první fázi likvidace našeho reformního hnutí a zahájili takzvanou normalizaci, která se vleče do dneška.

Výchozím faktorem tohoto vývoje je ta skutečnost, že během několika příštích let — strážlivě vzato asi během jednoho desetiletí, spíše však dříve — dokončí se v SSSR převratná generační změna uvnitř vládnoucí byrokratické třídy. «Vyzdviženci» první i druhé vlny, kteří mají na rukou krev velkých čistek, včetně dnešního generálního tajemníka, většiny dnešního předsednictva, skoro poloviny dnešního Ústředního výboru a významné části velení armády (poslední přežívající člen Stalinova tajného osobního aparátu je maršál Jepi-

šov) definitivně odejdou ze scény. I když jejich nástupci budou už také v době svého následnictví nejspíše šedesátníci, a i když si o této generaci «synků» nelze dělat žádné iluze — nejsou to o nic menší děržimordové než jejich tatíci — přece jen se budou v některých významných ohledech od staré garnitury lišit. Především už přímo nezažili stalinský Teror a nemají krev na rukou, a proto také nemají onu panickou hrůzu z odpovědnosti za nestvůrné zločiny minulosti, jejich tíha leží na generaci «vyzdviženců». Za druhé budou klást menší důraz na ideologické rekvizity, které stejně nejsou k ničemu, a budou se spíše snažit zakládat svou «legitimitu» na praktičtějších zárukách moci, mezi nimi rostoucího významu nabývá lepší uspokojení materiálních potřeb sovětského obyvatelstva, které se v posledních 20 letech změnilo z mužiků v konzumenty. Za třetí budou mít noví

vládci pragmatičtější pohled také na zajišťování vnějších zájmů svého státu, což se bude významně vztahovat na oblast imperiální expanze z období po druhé světové válce, tj. na země střední a východní Evropy.

Tato oblast, ze které Sovětský svaz odčerpával v 50. a 60. letech zhruba tolik, kolik obnášela poválečná americká pomoc západní Evropě po linii Marshallova plánu (asi 15 miliard dolarů tehdejší hodnoty), ztratila v posledních deseti letech skoro všechny dřívější ekonomické výhody^{1/}, a alespoň v relativních termínech, určených světovými cenami surovin, se stala velkou přítěží. V posledních dvou až třech letech musel Sovětský svaz východní Evropu subvencovat obchodně i přímo ve výši mezi 15 a 20 miliardami rublů ročně^{2/}, a to je břemeno, které budoucí vládcí Ruska budou nejspíše považovat za neúnosné a neodpovídající politické a vojensko-strategické ceně zmíněného území.

Možnost, že by se ekonomiky okupovaných zemí východní Evropy zotavily a znovu se staly pro SSSR přínosem je prakticky nulová, protože by to vyžadovalo pronikavé hospodářské reformy, nemyslitelné bez paralelních reforem politických, a takové reformy by východoevropské režimy nepřežily^{3/}. Naopak ale pokračování dosavadního vývoje hrozí generalizací politické krize polského či podobného typu, což opět předpokládá generalizaci přímé vojensko-policejní tyranie a trvalou, přímou či nepřímou intervenci sovětských okupačních vojsk.

Budoucí sovětské vedení bude mít dost starostí s vlastním územím, tj. s oblastmi zděděnými po carském Rusku anebo znovu anektovanými v letech 1918-1922, 1939-1940 a 1944-1945. Ekonomický systém tohoto území bude rovněž vyžadovat rozsáhlou modernizaci, která bude nejspíše direktivní povahy a proto mnohem dražší, než reforma ve směru decentralizace a tržních stimulů. Pro tento účel budou noví vládcí potřebovat obrovské fondy, a protože je košile bližší než kabát, dá se těžko očekávat, že budou z důvodů pozbyvších objektivní váhy mrhat miliardami rublů na vydržování cizích režimů neschopných vlastní existence.

Budoucí sovětské vedení bude čelit narůstajícím problémům, jejichž řešení Brežněvovo vedení odkládalo a které ani přechodné panování Andropovovo nebude moci řešit už proto, že také tento generální tajemník je příliš spjat se starou érou a jejími metodami. Sovětská společnost odrůstá systému kurately jednoho spolku ustaveného před 80 lety. Industriální a vědeckotechnická revoluce změnila sovětskou společnost ve velmi složitý organismus s velkým množstvím institucionálních, skupinových, profesionálních, národních, regionálních a jiných zájmů, které bude nutné zvýšenou měrou brát v úvahu: prosazují se velmi citelně i přes aktéry tak nepravděpodobné, jako jsou oblastní tajemníci strany, významná složka Ústředního výboru. Je sice velmi nepravděpodobné, že by ruská společnost byla schopná v dohledné době vytvořit potřebné tlaky k vynucení regulérního zastupitelského systému, ale je myslitelné, že nynější archaický systém partokracie bude nahrazen nějakou relativně snesitelnější formou « korporativního » fašismu, jemuž se ostatně ruský komunismus po roce 1964 stále více přibližuje.

Chruščovovu éru lze naopak považovat za poslední výkřik latentního populismu starší generace. Ani přímá vojenská diktatura se nedá vyloučit, zvláště bude-li pokračovat hospodářské zpomalení či dostaví-li se skutečný pokles např. v důsledku opakujících se neúrod. Sovětský systém je skoro tak závislý na počasí jako jiné orientální despotie starší éry.

Situace bude dále komplikována známými trendy v demografickém vývoji SSSR, jehož důsledkem bude rostoucí nedostatek pracovních sil ve slovanských oblastech SSSR a mj. také to, že na počátku 90. let budou polovinu odvedenců v sovětských ozbrojených silách tvořit neruské národnosti.

Kombinace všech těchto faktorů si vynutí soustředěnou pozornost na vnitřní problémy. Historicky vzato hrály otázky zahraniční politiky v dějinách Ruska i SSSR po většinu doby druhořadou roli, zejména pak v obdobích vnitřních krizí. Zahraniční politika byla často jenom pomocným nástrojem pro řešení vnitřních problémů, jako tomu např. bylo v letech 1903-1904, 1934-1939 a 1954-1957. Budoucí vládcí Ruska budou na zahraniční sféru pohlížet za podobných okolností podobně.

Tato úvaha se převážně omezuje na důsledky, které by mohly z budoucího vývoje v SSSR vyplynout pro porobené státy střední a východní Evropy, a z praktických důvodů proto pomijí otázky, které jsou v tomto kontextu méně naléhavé, jako je např. Afganistan, Kuba a sovětsko-čínské vztahy. Pro země střední a východní Evropy má rozhodující význam, jak se vnitřní sovětské problémy promítnou do vztahů se Západem, neboť tady je s osudy většiny zemí nynější sovětské koloniální sféry v Evropě přímá souvislost (vyhlídky baltických zemí na uspokojivé východisko z jejich tragické situace zůstávají mnohem menší než ostatních zemí této sféry).

Okolnosti, které jsou v procesu postupného vytváření, mohou vést k tomu, že budoucí sovětské vedení bude v určitém momentu ochotné zvážit zjevné výhody, plynoucí z různých variant neutralizace střední a východní Evropy. Některé tyto varianty se projednávaly již koncem 50. a na počátku 60. let, např. plán Edena a Rapackého. Tyto možnosti později zahrabala Brežněvova doktrína, která mj. teoreticky sankcionovala československou tzv. normalizaci, ale nová situace činí tyto projekty mnohem reálnějšími.

Rozhodujícím předpokladem reálnosti těchto variant je to, že musí být výhodné pro obě strany, jako např. byl v roce 1938 pro všechny evropské mocnosti včetně Sovětského svazu výhodným řešením Mnichov, a v roce 1955 státní smlouva s Rakouskem. Řešení musí být oboustranně výhodné jak vojenskostrategicky, tak i politicky a ekonomicky. Dnešní stav petrifikuje patovou situaci z r. 1945 a dějiny nás učí, že žádné podobné rozdělení kontinentu nebylo nikdy definitivní. Jakmile pro to uzrají podmínky, dělicí čáry se znovu upraví tak, jak to bude nejlépe vyhovovat participujícím stranám.

Vnější rámec nové úpravy ve střední Evropě bude nejspíše širší vojensko-strategické řešení, na kterém mají obě strany rostoucí objektivní zájem. Ta či ona forma neutralizace střední Evropy je

přirozeným doplňkem, případně i výchozím bodem globálního vojensko-strategického řešení, a lze předvídat, že Západ v tomto směru předloží ve vhodné chvíli nové návrhy, a že budoucí sovětské vedení je bude posuzovat příznivě.

Předpokladem neutralizace východní Evropy by ovšem byla souběžná neutralizace západního Německa, avšak takové souhrnné řešení by se stalo oboustranně výhodné. Společnou výhodou by bylo odpoutání v nejrizikovější oblasti vojenského dotyku, neboť neutralizaci je nutné definovat jako stažení jaderných zbraní a cizích vojsk z určitého pásma. Země neutrálního pásma by přijaly v tomto kontextu závazek udržování národních ozbrojených sil na minimální úrovni, což je prvek velmi důležitý s ohledem na to, že nová úprava by dříve či později vedla k obnovení jednoty Německa, případně i k nějaké formě širší konfederace.

Pro svou bezpečnost už Sovětský svaz nepotřebuje udržovat na západ od svého území 40 divízi a tisíce tanků, protože jej proti pozemní invazi zajišťuje raketový «deterrent» (odstrašení). Hlavní funkce sovětských divízi ve střední a východní Evropě je ostatně intervenční, a důsledkem této situace je hlavně to, že Sovětský svaz je dnes jedinou mocností na světě, která je obklopena nepřátelskými komunistickými zeměmi. Udržování obrovské armády ve střední a východní Evropě nepřináší ani žádné východy politické. Diplomatická podpora Sovětského svazu východoevropskými režimy je v konkrétních případech spíše trapná, protože každý stejně ví, koho ti různí chňoupkové zastupují. Mezinárodně politicky je pokračující porobení východní Evropy navíc trvalým zdrojem napětí se Západem, jehož odstranění bude ve vysokém zájmu nového sovětského vedení.

Pokud jde o vnitřní sovětské potřeby, návrat okupačních armád by ulehčil rostoucímu sovětskému nedostatku pracovních sil, a to i v případě, že by se celkový stav Sovětské armády hned nesnížil: Používání armády na hospodářské úkoly je stará ruská tradice.

Neutralizace střední a východní Evropy by měla pro SSSR především tu velkou výhodu, že by zbavila nové vedení obtížného politického břemene — udržování parazitních režimů této oblasti — a ušetřila by mu miliardy rublů na modernizaci vlastní ekonomiky. Bylo by to současně řešení «čestné», protože by bylo «v zájmu světového míru», a sovětská zahraniční politika nepřestala nikdy tvrdit, že nemá žádný důležitější úkol. Bylo by to také řešení vnitropoliticky populární, protože Rusové věří tomu, že domácí hospodářské potíže jsou způsobeny tím, že SSSR musí žít východní Evropou. Ruská xenofobie se na «přátele» plně vztahuje, zvláště na Poláky a na Čechy. Toto řešení by dále přineslo významné zlepšení sovětských styků se Západem, který by celou transakci zpříjemnil sovětskému vedení úlevami v úvěrové a obchodní oblasti.

* * *

Jedna z exilových organizací se sídlem v Kanadě vydala před časem dokument, podle kterého se SSSR chystá Československo anektovat. I když řada jevů se tomu zdá objektivně nasvědčovat,

mnohá opatření byla přijata našimi soudruhy z pilnosti a jinak se by vůbec neuskutečnila. Situace je dnes taková, že se československé vedení zoufale snaží přimět Rusy k tomu, aby provedli další rozsáhlou integraci. Taková integrace se zřejmě jeví našim soudruhům jako jediná záruka, že se nějak dostanou z hospodářské katastrofy, do které zemi zavedli.

Sovětský svaz nechce, a objektivně vzato ani nemůže převzít závazek trvalé masové subvence upadajících východoevropských ekonomik, které všechny, v nestejném stadiu vývoje, jdou k polským a rumunským koncům. Situace se prezentuje jako uzavřený kruh: Ozdravení východoevropských ekonomik předpokládá reformu, která by vedla k podkopání politických struktur. Tyto struktury lze naopak udržovat jenom za cenu pokračujícího hospodářského úpadku východní Evropy a převodu obrovských sovětských fondů k jeho zmírňování.

Naši soudruzi patrně tyto perspektivy správně tuší, jak toho byl nedávno případnou ukázkou výklad ministra vnitra Obziny, otištěný v *Životě strany*^{4/}, o nutnosti dalšího utužení policejního dozoru nad mládeží. Obrazně řečeno má být nedostatek šunky a legrace nahrazen větším množstvím policajtů a dokonce zakládáním organizací tak v Čechách absurdních, jako je Klub přátel policie. Je to sice nápad příliš morbidní i jako námět pro anekdotu, ale je to také perfektní kulisa k tomuto nadcházejícímu soumraku «normalizace».

Závěrem lze poznamenat, že zájmy malých zemí uprostřed velkých dějinných rošád se málokdy v minulosti braly v úvahu, a to i když tyto země měly vlády legitimní a respektabilní. Pro příklady nemusíme chodit daleko. Budoucí možné řešení situace střední a východní Evropy ve smyslu mé úvahy by bylo usnadněné tím, že tam je faktické politické vakuum, vyplněné hlavně cizí okupační armádou. Regularizace politických poměrů této oblasti by byla výhodná především pro Rusko, které by se zbavilo břemene čteníkování nepřátelské oblasti, zabezpečilo si západní hranici solidněji než kdykoli od vzniku Sovětského svazu, a po určité době, kterou by si vyžádala obnova devastovaných východoevropských ekonomik, by získalo i hodnotné a přirozené obchodní partnery.

Domnívat se tedy, že «normalizace» je na věky, je velmi pošetilé, zvláště pro mladší soudruhy, kteří se nachali naverbovat k různým pochybným úkonům a službám pro tento pomíjivý režim. Dočasnost není věčnost minus půl hodiny.

Poznámky:

- 1 Práce zabývající se i velmi podrobně touto otázkou nezahrnují do svých propočtů dva úseky — základní výzkum (zvláště v NDR a ČSSR), jehož Sovětský svaz bezplatně využívá, a uranovou rudu, kterou bezplatně dováží hlavně z Československa.
- 2 *Soviet Economy in the 1980's: Problems and Prospects*, Washington, D. C., 1982.
- 3 Omezené reformy maďarského typu mohou přinést jisté zlepšení, avšak nesou v sobě zárodek politických komplikací, kterých se většina režimů bojí.
- 4 *Život strany* 19/1982, str. 34-37.

Sociální partnerství v Rakousku

Položíte-li ve Vídni či v Innsbrucku náhodnému chodci otázku «v čem spatřujete příčiny dnešní hospodářské stability a prosperity ve vaší zemi?», dostanete s více než devadesátiprocentní jistotou vždy stejnou odpověď: v sociálním partnerství. V tomto pojmu, podle mínění rakouských hospodářských odborníků i široké veřejnosti, je nutno hledat klíč k úspěchům, kterými se může ekonomika v zemi našich jižních sousedů i v době rozsáhlejší celosvětové krize vykázat. Podíváme-li se na základní ukazatele za rok 1982, které se obvykle při srovnávání hospodářské situace v různých západních zemích uvádějí, zjistíme, že téměř ve všech těchto hodnotách se Rakousko umístilo mezi nejlepšími. Inflace se zde pohybovala kolem šesti procent při stabilním hospodářském růstu, nezaměstnanost činila méně než čtyři procenta, a když k tomu připočteme ještě pevnost měny a prodloužený čas, který se v Rakousku počítá na vteřiny na pracovníka za rok, dostaneme celkový obraz, o kterém mohou například monetaristé vládoucí ve Velké Británii jen snít.

Co je tedy toto «sociální partnerství», na jakém základě spočívá? Rakousky spolkový kancléř Bruno Kreisky při jedné příležitosti prohlásil, že sociální partnerství znamená řešení hospodářských a sociálních konfliktů za zeleným stolem. Avšak řešit mnohdy složité a prudké konflikty mezi zaměstnavateli a zaměstnanci diskusí, kompromisem a dohodou za «zeleným stolem», to znamená nejprve vytvořit atmosféru tolerance, porozumění a spolupráce mezi těmito dvěma stranami. Jinými slovy přenést kdysi ostrý «třídní boj» mezi prací a kapitálem z továrních nádvoří a ulic do konferenčních místností.

V Rakousku nastala tato situace hned po skončení 2. světové války. Je zajímavé, že psychologické důvody k této změně lze vystopovat právě v letech nacistické okupace Rakouska, tedy v době, kterou obě strany socioekonomického konfliktu prožily společně v koncentračních táborech nebo na válečných bojištích. Rovněž mezinárodně politické poválečné postavení Rakouska (pobyt armád čtyř vítězných mocností v zemi a geografická poloha přímo na hranici konfliktu Východ-Západ) vyžadovalo spolupráci všech demokratických sil této alpské republiky s cílem dosažení co největší vnitřní stability.

V porovnání s předválečným lety došlo, podobně jako v Československu, k zestátnění klíčového průmyslu a velkých bank (rakouský stát kontroluje z převážné části ropný, chemický a ocelářský průmysl, těžbu základních nerostných surovin, výrobu energie, dopravu, a podílí se nadpoloviční většinou na činnosti bankovníctví a pojišťovnictví). Pro československého čtenáře není rovněž bez za-

jemavosti, že po roce 1945 došlo v Rakousku k vytvoření jednotných odborů, členěných nyní podle odvětví a se zastoupením ve střešové organizaci, Rakouském všedoborovém svazu (ÖGB). Tím byla překonána značná roztržičnost rakouského odborového hnutí a vytvořeny příznivé podmínky pro účast odborů na nejdůležitějších sociálních a ekonomických rozhodnutích. Nutno ovšem poznamenat, že poválečné rakouské odbory nebyly, na rozdíl od Československa, organizačně ani finančně spojeny s žádnou politickou stranou ani nesloužily žádné straně jako převodová páka k nastolení diktatury.

Kontakty, diskuse a spolupráce mezi organizacemi rakouských zaměstnavatelů a zaměstnanců se osvědčily hned v prvních poválečných letech. Problémy spojené s oživením ekonomiky, vytvořením nových pracovních míst, potlačením inflace, vybudováním moderního sociálního státu, a v neposlední řadě i se získáním politické nezávislosti země, byly natolik úspěšně vyřešeny, že bylo v polovině padesátých let rozhodnuto uvést tuto spolupráci na trvalou organizační bázi. Tak byla v roce 1957 vytvořena «Paritní komise pro ceny a mzdy», ve které se od té doby pravidelně, pod vedením rakouského spolkového kancléře, scházejí představitelé odborů a zaměstnaneckých organizací na straně jedné, se zástupci hospodářských organizací a zemědělských producentů na straně druhé. V této komisi, která tvoří základ systému sociálního partnerství, jsou diskutovány a řešeny nejen otázky cen a mezd na rakouském trhu, nýbrž i problémy spojené s celkovou orientací národního hospodářství. Zde jsou společně hledány koncepty na zajištění vnitřní i vnější finanční stability rakouské ekonomiky, na financování některých odvětví průmyslu i veřejných služeb, na zajištění vysoké úrovně pojištění sociálního, nemocenského a v nezaměstnanosti.

K Paritní komisi přibyla v průběhu šedesátých a sedmdesátých let ještě některá další pomocná zařízení, která doplňují celý systém například v oblastech vědy a výzkumu, odborného vzdělávání, přenašeni vědecko-technické revoluce do praxe, sociálního a podnikového zákonodárství, ochrany životního prostředí a podobně.

Již bylo zdůrazněno, že sociální partnerství znamená hlavně spolupráci. Pro rakouský politický systém je podstatné, že s touto spoluprací mezi «prací a kapitálem», i mezi veřejným a soukromým sektorem, souhlasí obě největší politické strany — Socialistická strana i konservativní Lidová strana. Kritiku sociálního partnerství je možno občas slyšet pouze od zastánců hospodářských a politických teorií klasického «liberálního» kapitalismu a od hrstky příznivců Rakouské komunistické strany.

O čem Rudé právo nepíše

Hosté o Juriji Andropovovi

Zatím co kolem osobnosti Jurije Andropova pokračují ornitologické spekulace, zda jde o «jestřába» nebo «holubici», vracejí se z Moskvy první oficiální hosté, kteří přinášejí osobní dojmy ze setkání s novým generálním tajemníkem. Západoněmecký sociálně demokratický politik Egon Bahr, který spolu s Hans-Jochenem Vogelem absolvoval dlouhý rozhovor s Andropovem, byl «příjemně překvapen» jeho znalostí cizích řečí, otevřeností, odvahou zaujímat stanoviska bezprostředně a bez štábu poradců, a informovaností o mezinárodních problémech. Francouzský socialistický ministr zahraničí Claude Cheysson prohlásil po návratu z Moskvy, že Andropov je «věcný, drží se faktů, uvažuje s téměř matematickou přesností, neprojevuje žádné city a vyznačuje se smyslem pro chladnokrevnou analýzu bez jakéhokoliv romantismu». To by tedy nebyly nejhorší vlastnosti; jde jen o to, k jaké politice budou použity. A ve vyhlašování dlouhodobějších cílů své politiky zůstává Andropov i nadále zdrženlivý. Jistou pozornost vzbudila jeho stať ke 100. výročí úmrtí Karla Marxe v únorovém čísle časopisu «Kommunist» — přetištěná i v Rudém právu z 24. února — v níž se shledává kritika sovětského zaostávání a náznaky nezbytnosti reform. Mimo pranýřování a propouštění «neschopných a korumpovaných» ředitelů a jiných hospodářských pracovníků, a mimo tlak na «zvyšování pracovní disciplíny» — často i policejními zásahy — projevuje se zatím především tendence k tichému zvyšování spotřebitelských cen: ceny některých druhů masa, stavebního materiálu, papírových výrobků se zdvojnásobily, a také ceny zeleninových konzerv, některých druhů chleba, gramofonových desek a j. byly citelně zvýšeny.

Labour Party vylučuje

Krátce před zdrcující porážkou, kterou britská Labour Party utrpěla v únoru 1983 při volbě poslance v Bermondsey v jižním Londýně, vyloučilo vedení strany pět levicových představitelů t.zv. «Militant Tendency» — radikální frakce, kterou mnozí označují za trockistické a jiné komunistické infiltrátory. Předseda strany Michael Foot, jehož pozice byla pak neúspěchem v Bermondsey silně otřesena, hlasoval pro vyloučení, jeho levicový konkurent Tony Benn hlasoval proti; návrh na vyloučení byl přijat 19 hlasy proti 9. O tom, že má být Labour Party «vyčištěna» od levicových radikálů, rozhodl už v září 1982 sjezd strany v Blackpoolu. Předpokládalo se tehdy, že k vylučování dojde dříve a že postihne velký počet obtížných členů. Složitě vnitrostranické rozpory znemožňují však vedení strany jakákoliv ráznější opatření. Rozpory i čistka v Labour Party budou zřejmě pokračovat, protože se nebezpečná ztráta voličských sympatií připisuje především rozbujelému levicovému radikalismu.

«Socialismus» v Etiopii

Svérázné a násilné přeměny etiopské společnosti byly hned po roce 1974 prohlášeny vojenským režimem nadporučíka-prezidenta Mengistu Haile Mariama za uskutečnění socialismu. V souvislosti s dodávkami sovětských zbraní a s působením sovětských poradců i kubánských jednotek byl Mengistu upozorněn, že přece «socialismus nemůže existovat bez revoluční marxisticko-leninské strany». Spěšně proto zřídil roku 1979 COPWE — Komisi pro přípravu Etiopské strany pracujících. Od té doby svolává každý rok konference, na nichž má být založení strany uskutečněno. V lednu 1983 už moskevský rozhlas dokonce sdělil, že k založení došlo, a některé prosovětské komunistické strany, kterým na «detailech» příliš nezáleží, poslaly svá blahopřání — avšak konference COPWE se znovu rozešla, aniž co založila. Stává se očividným, že Mengistu ve skutečnosti žádnou stranu založit nechce, protože se obává omezení moci vojenské junty, kterou vede. Z předsednictva COPWE zmizelo však v lednu pro údajné «reakcionářství a nedostatek komunistické disciplíny» sedm členů, mezi nimi i ministr financí Teferra, který se nevrátil ze služební cesty v USA, a ministr zemědělství Geresmew, který požádal o politický asyl při služební cestě v NSR. Na lednové konferenci ohlásil Mengistu «obrat» v hospodářské politice: vyzval «občany s kapitálem a schopnostmi», aby zakládali soukromé průmyslové podniky, a slíbil jim podporu a ochranu státu. Objevily se také první náznaky úsilí o zlepšení vztahů s některými kapitalistickými zeměmi, zejména s Itálií a NSR. Současně však došlo k nucenému přesídlení ohromných skupin obyvatelstva, k rozsáhlému povolávání do vojenské služby a ke zřizování táborů nucené práce.

KGB varuje a zatýká

Sovětský historik Roj Medveděv, který byl jako jeden z mála kritiků sovětského režimu dosud ušetřen zatčením, byl v lednu 1983 předvolán na KGB a varován, že nepřestane-li publikovat v zahraničí, bude obžalován z «rozvratné činnosti». Medveděv zaslal generální prokuratuře dopis, v němž odmítá obvinění i výhrůžky, a m.j. konstatuje: «Je těžké být historikem v zemi, kde došlo k takovému množství politických zločinů, a kde lidé, kteří jsou za ně spoluodpovědní, dosud sedí u moci, kde korupce a zneužívání moci pronikly do všech oblastí státního, stranického i hospodářského života, a to před očima soudů, prokuratury i státní bezpečnosti». Také spisovatel Georgij Vladimov, představitel moskevské skupiny Amnesty International, byl ve stejnou dobu předvolán na KGB a postaven před alternativu: buď pisemně potvrdit, že se vzdává jakékoliv politické činnosti, anebo očekávat zatčení a postavení před soud za protisovětskou činnost. Ve vězení v Moskvě sedí již od dubna 1982 pět levicových kritiků režimu, blízkých Medveděvovi: Andrej Fadin, Pavel Kudjukin, Jurij

Kavkin, Vladimir Černickij a Michail Ravkin. Většina z nich pracovala před zatčením v Institutu mezinárodní ekonomiky a mezinárodních vztahů. Vydávali málo známý samizdatový časopis «Na levo» — později «Socializm i buduščee». Mezi obviněními je i «pokus o spolupráci s Komunistickou stranou Itálie» a překlad a rozmnožení knihy Santiaga Carrilla o eurokomunismu. V souvislosti s jejich zatčením došlo k domovním prohlídkám v Moskvě, Petrozavodsku, Minsku, Kaliningradu a Dzeržinsku, kde byl m.j. zatčen i instruktor pro propagandu při městském výboru Komsomolu Pjotr Volkov.

Zbigniew Bujak o situaci v Polsku

«Tygodnik Mazowsza» — jeden z mnoha podzemních časopisů Solidarity — na konci roku 1982 uveřejnil rozhovor s předním činitelem Solidarity Zbigniewem Bujakem. O situaci v Polsku na prahu roku 1983 m.j. řekl: «To, co se v Polsku stalo po 13. prosinci 1981, připomíná Maďarsko 1956 a Československo 1968. Proti takové síle a bezohlednosti, jaká byla ve všech těchto případech použita, je lid bezmocný, i když je dobře organizován. Výsledek je — přinejmenším bezprostředně — dán předem. Učinnější odpor by byl zdánlivě možný jen použitím zbraní. Maďáři sice sáhli k brannému odporu, ale bylo to stejně bezvýsledné. Ani ozbrojené střetnutí nelze vyhrát, dokud za domácími ozbrojenými silami stojí Moskva. . . Zůstává stále ještě nejisté, zda se nám podaří vytvořit alternativní program, za nimž by v delším výhledu bylo možné soustředit velkou většinu společnosti. Kdybychom dokázali předložit program, který by lidem ukázal, že existuje možnost překonat krizi, i když to bude vyžadovat delší čas, byl by to veliký úspěch. . . Podaří-li se přijít s takovým programem, bude to program dorozumění. Dorozumění tak, jak my je chápeme — avšak dorozumění v každém případě. Bude to také program reform, které by mohly postavit hospodářství na nohy a zlepšit sociální situaci. Pak půjde o takovou činnost, která by sice kompromitovala režim, avšak současně chránila lidi před pronásledováním a vězněním. Jinak řečeno: myslíme na program konstruktivního jednání a nikoliv na program ozbrojeného podzemního boje, který by směřoval ke svržení státní moci». Podle prohlášení «Dočasného koordinačního výboru» Solidarity z konce ledna 1983 má být úsilí opozice soustředěno k důslednému bojkotu prorežimních organizací a akcí, k vytváření nezávislé «paralelní» sítě informací, kulturních aktivit i sociálních služeb, k boji za ekonomické a sociální požadavky na pracovištích a k vytváření předpokladů pro budoucí generální stávkou. V diskusích o formách a metodách odporu, která probíhá na stránkách podzemního tisku Solidarity, objevuje se zatím značná názorová různost.

Otevřenější vztah k minulosti?

V letošním lednovém čísle sovětského časopisu «Kommunist» objevil se v souvislosti s výročím

bitvy u Stalingradu článek generála Dmitrije Leljušenska, v němž jsou pozitivně hodnoceny válečné zásluhy Nikity Chruščova a Georgije Malenkova — dvou sovětských osobností, které byly za Brežněva odsouzeny k zapomenutí. V následujícím čísle časopisu «Kommunist» byla pak publikována válečná korespondence Stalina s některými sovětskými veliteli, mimo jiné s maršálem Žukovem, jehož jméno bylo rovněž v SSSR připomínáno jen zřídka. Otevřenější vztah k minulosti nesať však zatím příliš daleko. Podle předsedy prezidia Svazu komunistů Jugoslávie Mitji Ribičiće protestovala Moskva rozhořčeně proti uvedení hry «Lenin, Stalin a Trockij» v bělehradském Lidovém divadle loni v létě, a protestuje znovu proti přípravě televizního seriálu o roztržce mezi SSSR a Jugoslávií v letech 1948-1949. Ribičič však protesty odmítl s tím, že v žádném z těchto případů nejde o antisovětiismus.

Bída polského hospodářství

Podle oficiálních údajů, které byly v únoru 1983 ve Varšavě uveřejněny, poklesly roku 1982 tvorba národního důchodu o 8, průmyslová výroba o 2 a zemědělská produkce o 4,5 procenta ve srovnání s rokem 1981. Maloobchodní ceny vzrostly v průměru o 100,2 procenta, zatímco příjmy obyvatelstva se zvýšily jen o 50,7 procenta. Množství spotřebního zboží na trhu se zmenšilo o 12 procent, a 40 procent zboží bylo prodáváno jen na příděl. Kupní síla obyvatelstva byla snížena nejméně o 30 procent, avšak vzhledem k nedostatku zboží přesto vzrůstá inflace. Prudký pokles zaznamenala výroba takových produktů jako jsou nákladní auta (— 11,5%), osobní auta (— 4,5%), magnetofony (— 35%), rozhlasové přijímače (— 12%), televizní přijímače (— 24,5%), pračky (— 25%). Pokles výroby byl zčásti způsoben drastickým omezením dovozu surovin a součástek ze západních států. Jediného významnějšího úspěchu bylo dosaženo v těžbě uhlí, která vzrostla o 11 procent, avšak jen za cenu mimořádně zvýšených výrobních nákladů a prodloužení pracovní doby. Generál Jaruzelski přiznal 21. února v Katovicích, že Poláci «mají důvody k nespokojenosti» a ohlásil přípravu protiinflačního plánu i plánu hospodářského vyrovnávání na leta 1983-1985. Přiznal také, že bez aktivní účasti občanů bude východisko z krize nemožné. Z asi 14 miliónů zaměstnanců vstoupilo do nově zakládaných «státních» odborů přes velkou náborovou kampaň jen asi 1,250.000 osob, mezi nimi jen asi 200.000 členů komunistické strany z celkového počtu 2,5 miliónu.

Francouzští socialisté o evropské bezpečnosti

Zatímco západoněmecká SPD a skandinávské sociálně demokratické strany zaujaly kritická stanoviska k bezpečnostní politice USA a NATO vůči SSSR, zůstalo stanovisko Francouzské socialistické strany blízké této politice. Podle prohlášení mezinárodního sekretáře strany Jacquesa Huntzingera nepokládají francouzští socialisté ani myšlenku pásem bez atomových zbraní za šťastnou, protože

by její uskutečnění porušilo strategickou rovnováhu v Evropě a «blokovalo by strategii NATO». «Pokud SSSR zůstane jedinou velikou vojenskou mocí v Evropě», řekl Huntzinger, «není možné budovat kolektivní bezpečnost na jiných základech než dosud. Taková «bezpečnost» by totiž byla bezpečností ovce před vlkem. Bylo by samozřejmě dobře, kdyby NATO mohlo upustit od rozmístění amerických raket středního doletu, jak o to usiluje mírové hnutí. To by však vyžadovalo, aby SSSR snížil počet svých raket z nynějších 600 na 30. Každá sovětská raketa nad tento počet vyžaduje, aby byl alespoň určitý počet nových amerických raket v západní Evropě umístěn». Rozpory a rozdíly hodnocení v otázkách evropské bezpečnosti jsou nyní značné i mezi členskými stranami Socialistické internacionály.

Extremismus v NSR

Podle letošní zprávy bonnského ministerstva vnitra poklesl v roce 1982 počet stoupenců jak levicových tak pravicových extremistických organizací a skupin v NSR, avšak jejich aktivita se podstatně nezmenšila. Mezi asi 60 000 stoupenců levicového extremismu počítá ministerstvo vnitra i 40 000 členů prosovětské Německé komunistické strany a asi 3 900 stoupenců jiných komunistických tzv. «skupin K». Nebezpečný vliv DKP spatřuje především v mírovém hnutí. Počet stoupenců pravicového extremismu odhaduje ministerstvo na asi 20 000, z nich asi 6 500 příslušníků neonacistických skupin. Jako nejsilnější pravicové seskupení udává se nikoliv NDP, nýbrž organizace mnichovského nakladatele Freye s asi 10 000 stoupenci. Zvláštní kategorii tvoří v NSR extremistické skupiny cizinců, zejména Turků, Iránců a Palestinců. Počet stoupenců takových skupin se odhaduje na asi 122 000, z toho asi 52 000 Turků. Pojem «politického extremismu» je ovšem značně odlišný u CDU/CSU a u sociálních demokratů, a ministr vnitra Zimmermann dal jistě do statistiky promítnout pojetí «levicového extremismu» podle CDU/CSU. Zvlášť sporné je pravděpodobně složení «extremistů ve veřejných službách»: podle zprávy ministra Zimmermanna jde asi o 4 000 levicových — z nich 1 533 členů DKP — a jen o 293 pravicových «extremistů» v těchto službách.

Návrat řeckých politických uprchlíků

Po porážce levicových stran v řecké občanské válce uprchlo v letech 1948-1949 z Řecka asi 180 000 občanů. Značná část z nich se uchýlila do SSSR, Československa, Jugoslávie, Rumunska a NDR. V zemích emigrace si převážně udrželi národní identitu i přesvědčení, že se dříve či později budou moci vrátit domů. Po pádu vojenské junty v roce 1974 byl jim návrat povolován, ale jen na individuální žádost. Při návratu byli vyšetřováni a souzeni podle aktů v policejních archivech z konce čtyřicátých let, a i když nebyli zpravidla odsuzováni do vězení, byli dál pokládáni za «politicky nespolehlivé» a vystaveni velikým existenčním obtížím. I za těchto těžkých podmínek se do roku

1982 vrátilo asi 25 000 lidí z přibližně 55 000, kteří v sedmdesátých letech ještě v zemích sovětského bloku žili. Teprve v prosinci 1982 zrušila socialistická vláda Andrea Papandreu všechna diskriminační opatření a vyzvala zbývající uprchlíky k návratu do vlasti. Není ovšem jisto, zda se všichni vrátí. Mnozí se už v zemích sovětského bloku narodili, mladší generace tam získaly takové vzdělání a kvalifikaci, jaké se v Řecku uplatnit nemohou, došlo k uzavření smíšených manželství. Velká nezaměstnanost v Řecku odsuzuje i nyní a bez diskriminací navrátilce k živoření, a jejich peníze nejsou zajištěny. V každém případě ukončila ovšem Papandreuova vláda svým rozhodnutím jednu z nejtragičtějších kapitol novodobých řeckých dějin.

Sovětská špionáž ve Skandinávii

Pravděpodobná účast bulharské — a tím i sovětské — rozvědky v přípravě atentátu na papeže v Římě v roce 1981 je stále předmětem velkého zájmu světové veřejnosti. Sověští špióni byli loni odhaleni a souzeni ve Velké Británii, a letos byli sověští diplomaté vypovězeni pro špionáž z mnoha dalších zemí. Zvlášť rozsáhlou špionáž SSSR zřejmě vyvíjí ve skandinávských zemích. V roce 1982 byly pro tuto činnost vypovězeni dva sověští diplomaté z Norska, letos pak rovněž dva ze Švédska a jeden z Dánska. I v opatrném Finsku došlo k soudnímu procesu s lidmi, kteří prováděli průmyslovou a obchodní špionáž ve prospěch SSSR. Ve Skandinávii je všeobecně známo, že se špionáží zabývají především sověští a jiní východoevropští diplomaté a pracovníci různých obchodních společností. Stavby sovětských «diplomatů» jsou ve skandinávských zemích neobyčejně vysoké: v Helsinkách je jich akreditováno 51, v Stockholmu a Göteborgu také 51, v Kodani 33. Také ostatní země sovětského bloku mají zde celé desítky «diplomatů». Výzvědné úkoly plní i ponorky, které neustále narušují výsostné vody těchto zemí, početná «mise» na sovětské základně na Svalbardu, i ultramoderní špionážní bóje, jaké byly nedávno objeveny u norského Statfjordu.

Mírové hnutí ve dvojím ohni

Uprostřed příprav ke «Druhé mezinárodní konferenci proti atomovému zbrojení», která se bude konat 10.-14. května 1983 v Západním Berlíně, bylo nezávislé mírové hnutí v západoevropských zemích vystaveno útoku ze dvou stran: vláda USA, představitelé západoevropské pravice i někteří lidé z řad opozice ve východoevropských zemích je obviňují z «přisluhování sovětským zájmům», a oficiální «Mírové rady» v SSSR a ostatních zemích sovětského bloku je naopak obviňují z «antisovětiismu». Již v prosinci 1982 rozeslal předseda sovětské «Mírové rady» Jurij Žukov na adresy 1 500 západních organizací a osobností dopis, v němž protestoval proti tomu, že se v mírovém hnutí klade stejná odpovědnost za atomové i jiné zbrojení na USA i na SSSR, že se nedostatečně podporují sovětské «mírové návrhy», že se všeobecně a v Berlíně zvlášť chce spojovat problematika boje

za mír s problematikou boje za lidská a občanská práva, ba dokonce s problematikou rozděleného Německa — a že se tím všim «rozbití jednoty mírového hnutí». Dopis vzbudil velké pobouření, a vedl k odmítavým odpovědím i k ostré polemice v tisku. Zvláště ostře odpověděl v listě «The Guardian» britský historik E. P. Thompson, který se velmi angažoval pro spolupráci mírových sil na Západě i na Východě. Thompson odmítl sovětské představy, že by mírové hnutí na Západě mělo jednostranně oslabovat USA a pozice NATO, zatímco na Východě bude pokračovat zbrojení a sovětská nadvláda nad podmaněnými národy a státy; že by «mírová ofenziva» měla být namířena jen na Západ, zatímco v sovětském bloku bude dál panovat ovzduší studené války a pronásledování nezávislých obránců míru i bojovníků za lidská práva.

Moskva pozvala na konci ledna 1983 desítky představitelů různých mírových skupin ze Západu, aby je přemluvila k podpoře sovětského pojetí «boje za mír», a prosovětská «Světová rada míru» připravuje na květen svou mezinárodní «mírovou manifestaci» do Prahy. Na počátku roku 1983 došlo v NDR k hrubým útokům režimu proti mírovému «pastýřskému listu» katolických biskupů a také k policejní perzekuci 16 mladých mírových aktivistů z Jeny. Je málo pravděpodobné, že se sovětská a jiní východoevropští představitelé oficiálních mírových rad berlínské konference proti atomovému zbrojení zúčastní, protože většina západoevropských mírových organizací není ochotna respektovat sovětské požadavky.

1. března 1983

Z. H.

IVAN SVITÁK

KONZUMNÍ EXISTENCE

MONOLOG POCHODNĚ

Jsem symbolem osvěty a vzdělání, snad proto, že podobně jako je olympijská pochodeň předávána ve štafetovém běhu, tak jsou lidské hodnoty předávány mezi generacemi, mezi těmi, kdo jsou mrtví, těmi, kdo žijí a těmi, kdo se ještě nenarodili. V nekonečném sledu generací spojují hodnoty lidi, jako pochodeň spojuje štafetu běžců. Pochodeň hodnot se zračila v klasických civilizacích antiky jako čtyři základní ctnosti — moudrost, spravedlnost, odvaha a umírněnost, k nimž později přibyly tři ctnosti křesťanské — víra, naděje a láska. V moderní době hrají úlohu centrálních hodnot pravda, krása, moc a bohatství, zatímco starší ctnosti jsou spornější, ale bez ohledu na rozdílné etické systémy kultur sdíleli západní lidé vždycky myšlenku, že společnost je ospravedlněna jen pokud zastává nějaké absolutní hodnoty. Lidé i kultury mohou přežít jen díky hodnotám, jež motivují jedince i společnosti, Dnes však je většina hodnot chápána jako relativní normy, které je třeba ospravedlňovat účelem, jímž je ve všech konzumních společnostech shromažďování věcí a uspokojování materiálních potřeb. Na cestě za hmotným bohatstvím byla většina ideálních hodnot a ctností zničena, ale co je nejpodivnější, je fakt, že ztracené hodnoty nebyly nahrazeny. Když jsou vyčerpaní běžci vystřídáni svěžími členy štafety, kteří se časem rovněž vyčerpají, štafeta pokračuje, tak jak běžci plní svou povinnost. Dnes však už pochodeň hodnot není předána další čekající generaci, protože běžci dvacátého věku pochodeň ztratili během dvou světových válek. Nebo ji snad někdo záměrně zahodil, protože k čemu pak slouží ještě pochodeň a štafety, jestliže pojem absolutní hodnoty byl vystřídán pojmem relativity a funkcionality? Jakmile byla vynalezena elektrina, staly se pochodně bezcennými a nikdo není ochoten účastnit se generační štafety. Nač také? Hodnoty rychle mizí a na vyčerpané běžce už nečekají mladí nadšenci, kteří by předali pochodeň západní kultury. Ta se zvolna proměňuje v univerzální supermarket, kde je všechno na prodej, včetně hodnot, štafet, běžců i pochodně.

MONOLOG SAMOOSLUŽNÉHO VOZÍKU

V samoobsluze není místo pro pochodně, máme tady lepší osvětlení. Když zákazníci před sebou strkají vozíčky naplněné spotřebním zbožím, nemusí běhat v žádné štafete a nepocítují žádný nedostatek hodnot, leda snad když nám dojde zboží, ale jinak ne. Zákazníci vědí, že jsou sami součástí onoho globálního supermarketu směnných hodnot, a netouží po nesmrtelných idejích jako pochodních. Chtějí si prostě naplnit vozíček zbožím, a to je vše, a to se jim daří. Po tisíciletí byli lidé podváděni prázdnými metafyzikami, které zkreslovaly lidské myšlení právě vírou, že jednotlivci přežívají v něčem, co je významnější, než oni sami, ve společnosti, v hodnotách, v Bohu, v dětech. Avšak v kulturách samoobsluh se poučili o pravdě, že jednotlivci nenávratně hynou, že každý si odslouží svůj čas a jednoho dne bude po všem pro ně samy, pro jejich kulturu, pro jejich hodnoty, pro mne, pro svět. Moderní člověk přijímá sám sebe jako omezenou formu bytí, jako funkci času, a jestliže vidíte ve tvářích našich zákazníků jakousi rezignaci, když před sebou tlačí vozík naložený potravinami, tak jim to nemějte za zlé. Moderní člověk má rád hodnoty, kterých se může dotknout, které může ochutnat — na rozdíl od těch nadšených běžců, kteří sledovali hodnoty abstraktní.

A když voziček zas vrátí do samoobsluhy a odnese si svůj nákup domů, kdopak mu brání, aby si běhal sám, jak mu napadne? Co tedy ztratil, když se vzdal štafety?

MONOLOG PODSTAVCE

Metafyzické teorie předpokládají, že musí existovat nějaká prvotní substance, jakýsi základ bytí pro lidský druh, jemuž se obvykle říká lidská přirozenost. Přijmete-li tento pojem předem určené přirozenosti člověka, pak už je druhotné, jestli tuto základní povahu prohlásíte za dobrou jako osvícenci, nebo za špatnou a hříšnou jako teologové. Avšak člověk nemá žádnou substanci, opěrný bod, na němž by stál jako socha na podstavci, nemá oč se opřít, nemá žádnou apriorně určenou přirozenost, právě proto, že je člověk, tedy výjimka ve srovnání se zvířaty a věcmi. Lépe řečeno, člověk je výjimka vůči všemu ostatnímu, protože vytváří sám svou substanci, on je svou substancí, je svým vlastním podstavcem. Člověk jako druh je ontologicky bezprizorný, existuje v metafyzickém bezdomoví, pluje prostorem v beztížném stavu, a nepotřebuje tedy žádný podstavec, stabilní substanci, apriorní přirozenost. Člověk je prostě svoboden a filozofové, kteří hledají lidskou přirozenost jako myšlenkový podstavec pro jednotlivé lidi, se podobají oněm bláznům, kteří hledají černou kočku v černém pokoji, ačkoli ona kočka v pokoji vůbec není, jak kdysi napsal Bertrand Russell.

MONOLOG DALEKOHLEDU

Můj vznik, vynález dalekohledu, vedl ke katastrofálním následkům a k řadě ponižujících ostud v dějinách druhu Homo sapiens. Napřed Galileo začal pozorovat nebe s mou pomocí — a potvrdil, že Koperníkův heliocentrický systém není jen hypotézou. Tím Země — a Člověk na Zemi — přestali být středem vesmíru. Pak následovaly čtyři další ponižující porážky lidského ducha: Darwin člověka degradoval na zvíře a na příbuzného opic, Marx mu vzal svobodu tím, že člověka pojal jako soubor společenských vztahů určených ekonomikou, Freud člověku ukradl rozum, když z něho učinil oběť podvědomí, a konečně moravský mnich Gregor Mendel podrobil lidstvo genetickým zákonům, takže jedinec se stal pouhým nástrojem DNA, deoxyribonukleové kyseliny. Pěkná nadílka pro dvacáté století! Ve všech těchto případech byla sama lidská mysl, rozum, intelligence podrobena jakýmsi živelným silám, které prý určují, jak mozek myslí. Myšlenky byly tedy pojaty jako výsledky sublimace libida, jako lest přírody, jež umožňuje přežití druhu, jako výraz genetického kódu anebo jako odraz třídního vědomí. Ve všech případech svoboda vůle zmizela a je tedy nesnadné věřit v normální odpovědnost člověka a v možnost volit si životní dráhu. Vy, lidé, byste měli oplakávat den, kdy Galileo viděl poprvé jakýsi nový optický instrument z Holandska. Beze mne, bez dalekohledu, byste si ušetřili mnoho dalších nesnází, zachránili byste pro nebesa nějaké bohy a byli byste pořád středem vesmíru, což by lichotilo vaší pověstné ješitnosti.

MONOLOG CHOMOUTU

Před vznikem civilizovaných společností, jež se objevily asi před osmi tisíci lety, žili «primitivní» lidé ve stavu jakési nevinnosti, protože nevěděli, že jsou svobodní. Necháпали svou svobodu jako atribut vlastní vůle, tedy jako možnost morální volby, která by je stavěla před otázku, zda zabít či nikoli, zda volit dobro či zlo. Řekové později pochopili, že člověk je svoboden, když je rozumný, když chápe své vášně a city — a to byla opravdu nová dimenze osobní svobody. Avšak i civilizovaným Řekům se většinou zdálo podivnou myšlenkou, že by člověk mohl být svoboden proti vůli bohů, proti osudu, proti společnosti, státu-obci. Osvobození od nadosobních nutností, to jest od vůle bohů, určujících osud Řeků, nebo od povinností určených státem-obcí, se zdálo i těm nejchytřejším naprostým nesmyslem. Z chomoutu nutností nebylo úniku. Teprve v době úpadku řecké klasické vzdělanosti se objevila mezi stoiky a epikurejci nová myšlenka, že totiž nutnost — božská, přírodní, ne však společenská — ovládá svět a kosmos, avšak že tyto přírodní či božské zákonitosti — dnes bychom řekli vědecké zákony — se nevztahují na lidský svět, takže úsudek o dobru a zlo nepodléhá přírodní nutnosti. Zde ze sebe shodil západní člověk poprvé chomout nutností a pochopil možnost být svoboden. Tato myšlenka byla pak v křesťanské tradici vyjádřena jako svoboda vůle, podle níž lidská vůle je a musí být svobodná k rozhodnutím, k osobním volbám dobrého či zlého. Tím se stal člověk zodpovědným před svým Bohem, před sebou, a nasadil si tak sám další chomout vnitřních zodpovědností, ne už chomout vnějších nutností, určených přírodou a společností. Od té doby platí jednoduše, ale důležitá zásada pro všechno, co lidé dělají: kde lidé nemají možnost volit mezi alternativami, tam nejsou zodpovědní jako jedinci. Osobní zodpovědnost neexistuje bez osobní svobody zvolit svou zodpovědnost, bez vědomí povinnosti. Tento chomout nasazuje jednotlivec vždycky jen sám sobě.

MONOLOG MIKROSKOPU

Vynález mikroskopu v renesanci poskytl moderním vědcům nové poznatky o struktuře mikrokosmu a lidském těle, takže si lidé uvědomili, že i oni podléhají zákonům přírody, a že je pošetilé předpokládat, že

jsou sami výjimkou ze všeobecného pravidla. Toto vědomí filozoficky formuloval skvělý holandský myslitel Baruch de Spinoza, a byl pro své názory promptně exkomunikován ze své židovské obce. Zaslouženě, protože jeho názory byly se starší tradicí naprosto neslučitelné. Spinoza totiž z tehdejší vědy vyvodil logický závěr, když prohlásil, že svoboda jedince může být jen pochopenou nutností, tedy osobním subjektivním přizpůsobením vůči objektivním přírodním zákonitostem. Podle Spinozy žádná svoboda vůbec neexistuje, což s jistými obměnami opakovali Hegel i Marx. Člověk tedy nemá žádnou svobodu, může jen pochopit přírodní nutnosti a v mezích pochopených nutností najít pro sebe jakýsi prostor, v jehož mezích je stejně svoboden jako je padající kámen vůči zemské přitažlivosti. Spinoza však netvrdil, že člověk je podobně poután společenskými nutnostmi, tedy povinnostmi ukládanými státem nebo ekonomickou strukturou společnosti. (Tato zruďná myšlenka se objevila teprve mnohem později jako základ totalitních diktatur.) V renesanci byl však významným způsobem modifikován pojem křesťanské svobody nejen vědecky orientovanými racionalisty, jakými byli Spinoza a Descartes, ale i protestantskými teology, jakými byli Luther a Kalvín, a filozofy, jako byli Pico della Mirandola a mnoho dalších. Svoboda jedince začala být chápána jako bezbřehá svoboda osobního hledání pravdy, k čemuž asi přispěly nové osobní zkušenosti renesančních lidí, kteří objevili nové kontinenty, nový kosmos a nový mikrokosmos. Tak se na začátku buržoazní éry setkáváme se dvěma zcela protichůdnými názory na svět a lidské bytí, s neomezenou svobodou a s neomezenou nutností, jež svobodu jedince ruší. Po několika staletích byly však obě koncepce světa a člověka zahrnuty do slepých uliček, jak se z protestantské svobody vyklubal extrémní individualismus, tříšticí společnost a lidské svazky, a jak vědecká objektivita začala sloužit technokratickým filistrům a osamělým zástupcům, které už nemohou dosáhnout svobody ani se Spinozou ani s Lutherem. Ze svobody zbývá jen pocit viny pro ty, kdo následují Luthera, a nezbytnost podrobit se mechanismům byrokratických diktatur či byrokratizovaných demokracií pro ty, kdo následují Spinozu. Nežlobte se na mne, že takhle stavím myšlenky pod mikroskop, ale mám to už v povaze.

MONOLOG SATELITU

Já pozoruji lidi s kosmickým odstupem a mám tedy na člověka svůj názor. Teprve v dvacátém století pochopili ideologové a společensky orientovaní vědci, že sama svoboda musí být chápána historicky, jako měnící se pojem. Svobodu jedince určuje společenské zřízení, v němž jsou lidská práva praktikována nebo upírána — v souvislosti s třídními vztahy, kulturní tradicí a technologickým vývojem. Svoboda jedince je tedy chápána jako společenský, historický a tedy relativní pojem, odvozený z kultury, ekonomiky a politických soustav, nikoli už jako absolutní atribut lidské přirozenosti, jako součást božího či přírodního řádu. Osobní svoboda se tak jeví jako prázdň slib ústavního práva, nebo jen jako privilegium vládnoucích tříd, jestliže tato osobní svoboda není spojena a nároky jedince vůči státu a národu, se společenskými právy, jež by jedinci poskytla reálné minimální zabezpečení, ne jen právní slib. Je-li tomu tak a je-li tedy svoboda jen historickým produktem — a nikoli výsledkem dědičného hříchu — pak je na místě hovořit spíše o osobních svobodách, nežli o metafyzické svobodě člověka «an sich», tedy o ověřitelných a kvantifikovatelných lidských právech, která osobní svobodu pouze neprohlašují, ale zákonem zabezpečují možnost jedince jednat a žít. Nejde už o princip liberálního zákonodárství zajišťujícího svobodný trh, jde o lidskou praxi svobody žít po svém, jde o nárok jedince proti státu. Tak se svobody stávají historickými produkty určitých společenských soustav. Nemůžeme tedy už klást stupidní otázku, zda člověk je svoboden nebo není, právě proto, že jste se začali ptát, pro koho existuje která svoboda, k čemu že máte být svobodni a od čeho že se máte osvobodit. Tím se končí metafyzická debata o lidské svobodě, podobně jako skončila řada chybných předpokladů o odvrácené straně Měsíce, když jsem přinesl první fotografie dosud neznámého povrchu a zneemožnil tak prázdňé spekulace.

V březnu 1983 vyšlo již čtvrté číslo časopisu

150 000 SLOV TEXTY ODJINUD

Časopis vychází třikrát do roka v rozsahu 140-160 stran formátu Listů a přináší nekomentované překlady textů z celého světa z oblasti politiky, hospodářství, sociologie, filosofie, umění, literatury atd. V každém čísle najde čtenář i román na pokračování — v prvních dvou číslech slavnou Tmu o polednách od Arthura Koestlera, ve třetím a čtvrtém čísle maďarský román Erzsébet Galgóczyové o období po roce 1956, V mezích zákona, který vzbudil senzaci v Maďarsku i ve světě.

Časopis řídí A. J. Liehm s redakční radou. Můžete si ho předplatit na adrese: INDEX (150 000 SLOV), Postfach 410511, 5000 Köln 41, NSR, za roční předplatné \$ 10, — nebo DM 25, —. Pokud zásoba stačí, můžete si za sníženou cenu doobjednat i všechna tři čísla prvního ročníku.

K EKONOMICKÉ SITUACI

Předsedovi Federální vlády ČSSR
Dr. Lubomíru Štrougalovi
Praha

Pane předsedo federální vlády,

obracíme se na Vás, abychom důrazně upozornili na varující trendy v našem národním hospodářství. Rozbor přiložený k tomuto dopisu se opírá o údaje uveřejněné např. ve Statistické ročence. Celková povaha ekonomického vývoje v ČSSR se však pro širokou veřejnost interpretuje v různých barvách, především tak, že podstatné, varovné skutečnosti jsou zastírány nic neřešícím, optimisticky znějícím obalem ekonomicky málo významných poukazů.

Když před dvaceti lety došlo poprvé v poválečném Československu k poklesu užitého národního důchodu, byl tento pokles ve srovnání s rokem 1981 jednak menší, jednak jsme tehdy nebyli za světem tak technicky zaostalí, jednak jsme nebyli v cizině tak zadlužení. Pokles v roce 1963 znamenal určité překvapení, neboť předcházející úspěšná fáze našeho extenzivního ekonomického rozvoje skončila poměrně rychle a bylo proto — jak ukázaly diskuse a analýzy — nutno přejít k fázi intenzivní. Naproti tomu pokles národního důchodu v roce 1981 bylo možno již léta předvídat, protože v posledních letech se naše ekonomické trendy vyvíjely od desíti k pěti, a v roce 1981 již k minus pěti. V roce 1982 přetrvávala většina nedostatků a krizových jevů, které se projevily v roce 1981. Plánovaný růst národního důchodu byl jen 0,5%, což je méně než ve velkém počtu západních průmyslově vyvinutých států, které samy přiznávaly svou hlubokou ekonomickou krizi.

Po poklesu růstu národního důchodu v roce 1963 — a je nutno přiznat, že z přímého podnětu tehdejšího prezidenta Antonína Novotného — byla otevřena svobodná a široká diskuse o jeho příčinách a o prostředcích k jeho překonání. Již v druhém roce (1965) se začal národní důchod zvyšovat a v dalším roce vzrostl o 11%. Dnes je taková diskuse o příčinách současných krizových jevů a o nutných opatřeních k jejich překonání téměř tabu.

Na závažnost ekonomické situace upozornila Charta 77 naposledy před rokem, v únoru 1982, v souvislosti se zdražením některých potravinářských výrobků (dokument č. 6/82).

Další osudy našeho národního hospodářství potvrdily oprávněnost těchto upozornění. Dnes, po roce, máme další četné důvody znovu připomenout nebezpečí, že krizové jevy z roku 1981 se budou v dalších letech opakovat, nebo se i zhorší. Skutečně pozitivní řešení je prakticky nemožné bez otevřené diskuse, která by dala příležitost k účasti v š e m specialistům, tedy i těm, kterým je v současnosti znemožněno profesionálně využívat jejich kvalifikace.

Obracíme se proto na Vás, pane předsedo, a na všechny odpovědné pracovníky, aby byl zajištěn prostor takové veřejné rozpravě.

Praha, 22. ledna 1983

Mluvčí Charty 77: Dr. Radim Palouš, Anna Marvanová, Jan Kozlík
Příloha: K diskusi o ekonomické situaci v Československu
Na vědomí: Federálnímu statistickému úřadu; ČTK Praha

K DISKUSI O EKONOMICKÉ SITUACI V ČSSR

V posledních letech trvale klesala společenská produktivita práce, rostly disproporce a nerovnováhy, až — poprvé po dvaceti letech — se národní důchod snížil pod úroveň předcházejícího roku.

Životní náklady se v r. 1981 oproti roku 1980 opět zvýšily. Reálné mzdy se zvýšily o necelé jedno procento, ale byly přesto nižší, než v roce 1978. Reálná osobní spotřeba na obyvatele byla rovněž nižší než v roce 1978. Nerealizovatelná kupní síla v r. 1981 se opět zvýšila. Nominální příjmy obyvatelstva stouply totiž o 2,6%, zatímco výroba spotřebních předmětů stoupla jen o 2,3% a maloobchodní obrát stoupl dokonce jen o 1,5%, přičemž u průmyslového spotřebního zboží jen o 0,6%. Na vznik inflačních tlaků ukazuje i to, že plánovaný poměr mezi růstem mezd a produktivity nebyl dodržen. V průmyslu vzrostly totiž nominální mzdy pracovníků o 1,8%, ačkoli produktivita vzrostla jen o 1,9%, což je méně než v r. 1980 (2,6%). Ve stavebnictví vzrostly nominální mzdy v r. 1981 oproti r. 1980, ačkoli produktivita byla dokonce nižší než v předcházejícím roce (— 0,8%). Prohloubila se nerovnováha na spotřebním trhu, neboť rychleji než hmotné zdroje rostlo jak oběživo (+ 4,1%), tak vklady na knížkách (+ 5,9%) a provozní úvěry (+ 5,7%).

Počet *bytů odevzdaných* v nových budovách investorům se v r. 1981 oproti r. 1980 snížil o více než 26 tisíc, tj. o 31%; byl dokonce nižší než v roce 1975 o více než 32 tisíc. Čistý *přírůstek bytů* v r. 1981 se proti r. 1980 snížil o více než 19 tisíc bytů, tj. o 19%. Byl dokonce nižší než v r. 1975 o 44 tisíc bytů, tj. o 35%.

Výživa obyvatelstva z hlediska nejdůležitějších výživných látek se v posledních letech trvale zhoršovala. V r. 1980 byly oproti r. 1975 nižší energetická hodnota, bílkoviny, vápník, železo, vitaminy A, B₁, B₂, C. Další citelné zhoršení nastalo v roce 1982 (za 11 měsíců), kdy proti r. 1981 se nákup masa snížil o 8,2%. Pro rok 1983 se plánuje spotřeba masa na osobu nižší o 6,2%, než byla v roce 1981.

V sociálním zabezpečení průměrné měsíční starobní důchody v r. 1981 se zvýšily o 21 Kčs, invalidní důchody o 23 Kčs a vdovské o 3 Kčs.

Ve zdravotnictví se počet lůžek v nemocnicích prakticky nezvýšil. Kojenecká úmrtnost byla v r. 1981 u nás vyšší než ve všech vyspělých kapitalistických státech, někde dvoj- až trojnásobně. V porodnicích v r. 1981 klesl počet lůžek o 22%, počet přijatých rodiček o 10%. Rovněž v kojeneckých ústavech se v r. 1981 ukazatele zhoršily.

Zhoršená životní úroveň, včetně přetrvávajících a rostoucích nedostatků na spotřebním trhu a ve službách, byly v r. 1981 jen tou malou, viditelnou částí ledovce nad vodní hladinou. Tu větší část, skrytou, představovaly *komplexní krizové jevy*. Např. v r. 1981 byly proti r. 1980 absolutně nižší jak tvorba národního důchodu, tak i to, co zbylo z národního důchodu k dispozici pro použití v národním hospodářství. V r. 1981 nejen byla společenská produktivita práce nižší než v r. 1980, ale bylo nutno splácet zahraniční dluhy a platit velmi vysoké úroky v tvrdých měnách, neboť do r. 1980 jsme se v posledních letech v cizině zadlužovali, čili žili na úkor budoucnosti, nad poměry.

Užitý národní důchod byl v r. 1981 proti r. 1980 ve stálých cenách *nižší* o 19,7 miliard Kčs, tj. o 4,5%. V běžných cenách byl nižší dokonce o 23,5 miliard Kčs, tj. o 5%. Proto i *akumulace* v r. 1981 byla *nižší* proti r. 1980 o 33,1% miliard Kčs, tj. o 27%.

Ačkoli vybavenost pracovníků stroji a zařízeními se každoročně zvyšovala — v r. 1981 proti r. 1980 o téměř 6% a proti r. 1975 o 34%, *účinnost strojů* a zařízení klesala jak v průmyslu, tak ve stavebnictví a zemědělství, a to v r. 1981 o 5,5%, tj. rychleji než předtím, a byla o 16,5%, nižší než v r. 1975. Při poklesu společenské produktivity práce se zvýšila i *materiálová náročnost* v přepočtu na národní důchod. V r. 1981 dále vzrostly nadměrné (úmrtvené) *zásoby* a zpomalila se jejich obrátka. *Směnnost* v průmyslu zůstala v r. 1981 na úrovni r. 1975.

Realizační výstupy ze státního plánu *technického rozvoje* se v r. 1981 proti r. 1980 snížily o 14%. Ubylo technických pracovníků, zatímco počet administrativních pracovníků vzrostl. Příjmy z prodeje našich *licencí* se v r. 1981 proti r. 1980 snížily o 38% a byly nižší dokonce proti r. 1975. Pro naši příští technickou úroveň je trpkým faktem, že nákup licencí v r. 1981 proti r. 1980 byl nižší o 68% a byl dokonce nižší než v r. 1975.

Růst naší *průmyslové výroby* v období 1975 až 1981 lze charakterizovat srovnáním s USA, které byly v tomto období v hluboké hospodářské krizi s vysokou nezaměstnaností. Překvapí asi, že vývoj byl stejný, resp. horší. V těžebním průmyslu vzrostla naše výroba o 12% (v USA o 26%). Ve zpracovatelském průmyslu vzrostla naše výroba o 29% (v USA rovněž o 29%); podobný obrázek je při srovnání roku 1981 oproti r. 1980 — vše podle naší úřední Statistické ročenky 1982. Hrubá průmyslová výroba vzrostla v r. 1981 o 2,1%, produktivita na jednoho pracovníka jen o 1,9%. Poklesla výroba tuhých paliv (tmp), válcovaného materiálu a ocelových trubek (t), plochého skla (m), vlnařské tkaniny (m), kožené obuvi (ks), osobních aut.

Struktura výroby je 68% výrobních prostředků a jen 32% spotřebních předmětů. Železná koncepce naší výroby nás stále tlačí ke dnu; jsme na osobu (za Belgií) na druhém místě světového žebříčku ve výrobě jak surového železa, tak i oceli. Ve spotřebě oceli na obyvatele jsme na prvním místě ve světě.

Ve stavebnictví se *objem* stavebních prací provedených vlastními pracovníky stavebních podniků v r. 1981 oproti r. 1980 snížil o 1,8%, snížil se rovněž objem prací provedených podle dodavatelských smluv, přičemž v investiční výstavbě se snížil o 1,6%. Ačkoli *produktivita* stavebních dělníků se snížila, jejich nominální mzdy vzrostly.

Investice byly v r. 1981 oproti r. 1980 nižší o 7 miliard Kčs, tj. o 4,6%. Nižší byly jak stavební práce, tak dodávky strojů a zařízení. *Základní prostředky* získané investiční výstavbou byly v r. 1981 proti 1980 nižší o 7,4 mld Kčs. *Dokončených staveb* s rozpočtovými náklady nad 2 milióny Kčs bylo v r. 1981 proti r. 1980 méně o 329 staveb, vyjádřeno v hodnotě méně o 2,8 miliardy Kčs, tj. o 4,5%. Zanedbávání *ekologických investic* je asi neomluvitelné. Jen za léta 1976 až 1980 se zvýšilo znečištění řek a potoků v českých zemích o 38%. Výstavba čistíren odpadních vod je nedostatečná, žijeme na úkor budoucnosti. Rovněž rostou škody z emisí úhynem lesů a snižováním úrodnosti půdy.

V zemědělství se vybavení stroji v r. 1981 podstatně zhoršilo. Proti r. 1980 klesly *dodávky* kolových traktorů v r. 1981 o 1353, tj. o 23%, *dodávky* obilních kombajnů o 31%. *Celkové počty zemědělských strojů* klesly koncem r. 1981 proti konci r. 1980 u traktorů, obilních kombajnů, u traktorových pluhů a traktorových žacích lišt a pleček, u secích strojů a řádkovacích žacích strojů, sklízecích rezaček, sklízečů brambor, lnu a řepy (pro oddělenou sklizeň). Počty těchto strojů jsou koncem r. 1981 nižší než v r. 1975 — jen sklízečů brambor je o něco málo více. V r. 1981 a rovněž po r. 1969 byly naše *hektarové výnosy* u obilovin i brambor ve srovnání s NSR, která má podobné půdní podmínky a podobné podmínky atmosférické jako Československo, podstatně nižší (u obilovin asi o 15%, u brambor téměř poloviční).

V zahraničním obchodě jsme v r. 1981 proti r. 1980 snížili dovoz z vyspělých kapitalistických států a z asijských a afrických rozvojových zemí. *Schodek* v bilanci zahraničního obchodu jsme měli se sociali-

stickými státy ve výši půl miliardy Kčs fco, v čemž je zahrnut *schodek* se Sovětským svazem ve výši půl druhé miliardy. *Schodek* jsme měli i s vyspělými kapitalistickými státy. Jestliže jsme přesto skončili celkovým přebytkem 1,4 mld Kčs fco, pak jsme toho dosáhli především proto, že s rozvojovými asijskými a africkými zeměmi jsme dosáhli *přebytek* vývozu ve výši 4,8 mld Kčs fco. Bližší údaje o charakteru tohoto přebytku nebyly publikovány.

V r. 1981 se proti r. 1980 dále zhoršila naše situace ve vývozu i dovozu. *Ceny* námi dováženého zboží stouply více než ceny zboží, které vyvážíme. Za stejný fyzický dovoz jako v r. 1980 jsme museli v r. 1981 vyvézt o 4,2% více. Např. za téměř stejné množství dovezené ropy jako v r. 1980 jsme zaplatili v r. 1981 téměř o 30% více. Naopak za téměř stejný počet vyvezených nákladních automobilů jsme dostali téměř stejnou částku.

Rok 1982

Plánovaná společenská *produktivita práce* nebyla dosažena, ačkoli byla stanovena velmi nízko. *Kvalita* celé řady výrobků již po řadu let zůstala na stejné úrovni, nebo se jen nepatrně změnila. Tyto výrobky jednak znamenají v investiční výstavbě zastaralé řešení, jednak sortiment výrobků pro vnitřní trh v mnoha oborech neodpovídá poptávce obyvatelstva. Nejhorší pak je, že se ztrácí *schopnost konkurence* na náročných zahraničních trzích. Podíl hodnoty *nových* výrobků na celkové průmyslové výrobě byl jen 16% a navíc jen čtvrtina z nich dosáhla I. kvality. Podíl výrobků I. kvality na celkovém objemu průmyslových výrobků byl jen 11%. Exportní výkonnost, zejména do nesocialistických zemí, se proto nezvýšila v plánovaném rozsahu. Naopak v zahraničním obchodě s nesocialistickými státy (za I. pol.) nastal pokles obrátu o 5,6%. Nebyl splněn státní plán výzkumu a vývoje ve vědeckotechnickém rozvoji, ani realizace jeho výsledků v praxi.

Plánovaných *úspor* paliv a energie nebylo dosaženo. Přes veškeré ekonomické a politické akce klesla energetická náročnost výroby národního důchodu jen o 0,6%. Rovněž plán snížení měrné spotřeby kovů ve strojírenství nebyl splněn. Opět, proti plánovanému záměru, stoupl podíl výrobní spotřeby na společenském produktu. Nadměrné zásoby dále rostly a obrátka zásob se místo plánovaného zrychlení naopak zpomalila. Přírůstek zásob proti plánu byl více než dvojnásobný.

Podle uveřejněných podrobných dat za *tři čtvrtě roku 1982* pokračovala — podobně jako v r. 1981 — zpomalená dynamika, resp. stagnace národního hospodářství. V *průmyslu* se průměrná denní výroba zvýšila jen o 0,8% a produktivita živé práce jen o 0,7%. Přitom plán výroby neplnilo 23% podniků. Méně příznivé bylo především plnění předepsaných ukazatelů pro komplexní hodnocení podniků.

Objem *stavební* výroby byl proti loňsku nižší o 4,6%. Plány nesplnilo 55% podniků. Produktivita práce se snížila o 3,5%. V I. pololetí se nepodařilo dosáhnout obrátu ve snižování nákladovosti, ve zvyšování rentability, ani docílit zdravého poměru mezi vývojem mezd a produktivitou práce. Nebyl splněn plán dokončování staveb, ani nebylo dosaženo plánovaných úspor paliv, energie, základních stavebních materiálů a plánované nákladovosti a rentability. Např. plánovaný zisk nesplnilo 62% podniků. Trvala rozptýlenost na velký počet rozestavěných staveb. Nepodařilo se zastavit pokles výkonnosti, nesplnil se ani objem ani struktura. Z plánovaného počtu 39 prioritních investic, které měly být uvedeny do provozu v I. pololetí 1982, jich bylo předáno jen 23, tj. 59%. Do zkušebního provozu bylo v I. pololetí předáno jen 22% z celoročního plánu.

Za tři čtvrtě roku 1982 byl objem *vývozu i dovozu* do nesocialistických států nižší než v témže období roku 1981.

V *zemědělství* nebyl v I. pololetí splněn plán nákupu jatečných zvířat a mléka. Výroba masa se v tomto období ve srovnání se stejným obdobím 1981 snížila o 8,2%. Celostátní průměrný denní přírůstek ve výkrmu u skotu byl totiž proti loňsku nižší o 9%, u prasat nižší o 2%, doživost nižší o 1,2% a snáška vajec nižší o 1,8%.

Na vnitřním trhu nebyly za tři čtvrtě roku splněny plánované záměry ve zlepšování struktury nabídky. Nebyl splněn plán maloobchodního obrátu z prodeje průmyslového spotřebního zboží, protože trvala nízká nabídka tohoto zboží. *Inflační tlaky* a nerealizovatelná kupní síla se v I. pololetí 1982 zvýšily. Celkové příjmy obyvatelstva se zvýšily o 3,4%, zatímco — z hlediska jejich krytí — maloobchodní obrát se zvýšil jen o 2,5% a tržby za služby obyvatelstvu nominálně jen o 2%, reálně jen o 1,7%. Přírůstek hotovostí a vkladů na vkladní knížky byl v r. 1982 opět rychlejší než tvorba zdrojů pro jejich hmotné krytí. Za 8 měsíců 1982 byl vyšší než za celý rok v období po r. 1978.

Dosud uveřejněná fakta o roce 1982 ukazují, že disproporce a nerovnováhy se spíše prohlubují, že bude přetrvávat spíše stagnace než dynamický ekonomický rozvoj, resp. že hrozí obdobný pokles, jaký se již zřetelně projevil v r. 1981, jak ukazuje Statistická ročenka 1982.

Uzávěrka

fejton z 31.12.1982

Chybí už jenom pár hodin a někde na Něj dokonce vzpomínají jako na včerejšek, což je způsobeno rotací Země. Všechno je relativní a proto jinak. Na otázku «Jaký byl?» nemůžu odpovědět jednoznačně, jeho příchod mě zastihl za mřížemi v Ruzyni a závěr mimo toto zařízení, leč vzpírá se mi napsat «na svobodě». Předěly času měřené hodinkami nebo kalendářem vymyslel člověk, ale i předěly duševních pocitů jsou vlastně pomyslné. Mříže v oknech cely i mříže v hlavách mají v postatě stejnou funkci.

Dva lidé nezávisle na sobě navštívili předvánoční Vídeň a po návratu líčili své dojmy. Neznámá paní si zřejmě všimla především obchodů a zboží v nich, známý přítel volnosti ducha. Paní řekla: «To je docela jiný svět.» Přítel pak: «Vracím se do jiné galaxie.» A přece nemají bohužel pravdu, nejen proto, že naši dědové navštěvovali Vídeň ještě v rámci jednoho státu, ani dnešní hranice jakkoli z naší strany zatarasené nejsou s to rozdělit svět a tím méně vesmír. Životní pocity se nedají měřit velikostí hrozin, ale ani velikostí slov. Proto byl pošetilý onen turista, který na dotaz, kam by chtěl cestovat, točil rozpacitě zeměkouli a potom marnivě pravil: «A jiný glóbus nemáte?» Právě teď, pár hodin před půlnocí, mi jeden bývalý kolega novinář řekl, proč už nepřestaneme s tou Chartou a VONSem, že je to zbytečné dávat v šanc sebe i své přátele, že je to zbytečná oběť, když se dneska nechá někdo zavřít do vězení. Neřekl «za přesvědčení», ale musel to mít na mysli, nejsme přece kriminálníci z rozkoše, ani neosnovujeme loupežná přepadení jako jeden televizní hlasatel. Možná měl můj bývalý kolega novinář na mysli to, abychom nedávali příležitost StB a naopak svou zdrženlivostí torpédovali smysl její existence, ale třeba chtěl jen přehlubit výčitky vlastního svědomí. Nepítval jsem jeho mozkové závity, ale vzpomněl jsem si na jinou anekdotu, v níž stojí na břehu niagarských vodopádů příslušníci různých národů a vymýšlejí, co všechno by se dalo udělat s takovou spoustou vody: zavlažovat pouště, vyrábět elektrické megawatty, pořizovat přepychové zábavní rezervační. Stál prý tam opodál Čecháček, který na dotaz, co on by z Niagary udělal, ležérně odvětil: «Já bych se na to vysral.»

Těsně před vánocemi, kdy jsme si povinně vinšovali «šťastné a veselé», odsoudili u nás dva Wünsche a ještě další dva mladé lidi za to, že «rozmnožovali a rozšiřovali protistátní letáky». Nečetl jsem je a nemůžu proto posoudit, do jaké míry svým počínáním ohrozili režim. Soud se příliš nenamáhal s důkazy jejich činnosti a veřejnost nebyla k líčení připuštěna, i když šlo o řízení veřejné. Dokonce nebylo ani prokázáno, že by ukradli Ormig, na němž měly být letáky rozmnožovány, ale i za to byli odsouzeni, třebaže korunní svědek krádeže byl v září za záhadných okolností zavražděn neznámým pachatelem. Příliš mnoho záhad najednou. To zmíněný už televizní hlasatel byl při své loupeži přistižen a poznán, ačkoli měl na hlavě punčochu, jen nevím, zda nepocuchala jeho apartní tupátka, ale o soudu nad ním ani slovo, ba dokonce ani o tom, kdo všechno v tom jede. A stejně je to bránil, kdyby se trochu víc snažil, mohl ve strukturách povylézt na společenském žebříčku ještě výš a krást bez rizika. Když ministr koupí miliónovou vilu od státu za sedmdesát tisíc, není to přece považováno ani za loupežné přepadení, ani za krádež.

Prý taky padají kultury. Možná, já je padat neviděl ani neslyšel. Třeba skutečně nějaký kult v tomhle roce odešel, ale jiné se rozmáhají do nebetyčných rozměrů. Třeba takový kult dítěte. Rodiny se předhánějí, čím by své potomky omráčily, dokonce i společnost vyzdvihla dítě na čestný piedestal skoro jako zlaté tele, mňí už se dbá na to, co po nás zůstane jako odkaz v duši příští generace a jaké dědictví jí zanecháme v životním prostředí. To teprve budou naši milánkové omráčení. Nebo takový kult míru. Kdekdo o něm mluví, holedbá se, co pro něj dělá, a sklady se nadále plní raketami. Vůbec nejde o to, zda to jsou rakety kapitalistické či socialistické, těm raketám je to fuk. A když vidím rozvášněné protestující davy v západoevropských ulicích, trochu jim závidím, že u nás nikdo ani nepípne proti náložím, které jsou vzhledem k našim hlavám podstatně blíže. Příliš nevěřím těm proklamovaným heslům «od slov k činům», neboť to jsou zase jen slova. Vid, Hamlete!

Chtěl jsem letos poprvé zhlédnout půlnoční mši, ne proto, že bych nějak konvertoval, prostě mě zajímalo, jak vypadá takové ukončení půstu či advent nadějí, ale hlavně jsem chtěl být o štědrovečerní půlnoci mezi lidmi, když ty předchozí vánoce mě zastihly mezi mřížemi. Marně jsem však chodil po Malé Straně a Starém Městě, kolem kostelů bylo sice lidí dost, leč brány boží uzamčené na sedm západů, jen cedulka tam oznamovala, že půlnoční se konala v sedmnáct hodin. Snad je to pouze nějaká neomalenost, přece stát nemůže nikomu bránit v církevních obřadech, když má náboženskou svobodu v ústavě, patrně kněžské pohodlnictví, aby si to odbyli už zvečera a nemuseli se uprostřed noci trmáčet temnými ulicemi. A taky, aby naše tradiční obžerství mohlo vypuknout už o sedm hodin dříve. Bylo mi z toho dost smutno a doma jsem si ve starém Atlasu pro měšťanské školy od F. B. Škorpila našel oblast, kde byla půlnoc ve chvíli, kdy u nás zazněla mše z reformovaných kazatelen. Je to území kolem Leny, kde odjakživa žijí kromě Jakutů ještě Evenkové, Evenové, Čukčové a Jukogirové. Chcete-li to najít na mapě, hledejte moře Laptěvových, kam se Lena vlévá, a v historických knihách byste tyhle končiny našli pod heslem «děkabristé», protože tam jsou od dob cara lágry pro politické odpůrce. Nevím, jestli mě má uspokojit skutečnost, že ve chvíli, kdy zklamane odcháším Karmelitskou ulicí, nad gulagem už svítá. V ponurém a tísnivém tichu Malé Strany pořád slyším toho Čecha u niagarských vodopádů.

(Uveřejněno bez vědomí a souhlasu autora.)

CESTOU DO ROZVADOVA

V noci na 12. února 1983 se nad střední Evropou rozpoutala sněhová bouře.

(Zdůrazňuji termín «střední Evropa» a zahrnuji do něho i Československo, ačkoliv nás západní politologové už nejméně pětatřicet let řadí do Evropy východní. Odmítám totiž uznat platnost politického zemětřesení, které nás v letech 1939-48 přesunulo na východ, také pro oblast geografických pojmů).

Tak tedy v noci na 12. února se nad střední Evropou rozpoutala sněhová bouře. Pražské ulice ztichly, neboť jenom navýsost naivní člověk nebo nenapravitelný optimista mohl očekávat, že se příslušné orgány postarají okamžitě o odklizení sněhu. Každý rozumný občan země reálného socialismu ví, že sezónně pravidelné televizní interview o perfektní připravenosti na podobné přírodní katastrofy jsou ryzí formalita. Že perfektní připravenost k odklizení sněhu z jízdní dráhy zdaleka neznamená, že sníh bude z jízdní dráhy odklizen. A tak automobilisté — až na několik dobrodruhů — raději zůstali doma.

Přiznávám, že moje rodina se toho dne zařadila mezi dobrodruhy. Jediné, co mohu uvést na naši omluvu, je skutečnost, že jsme toho dne Prahu prostě opustit museli. Po dvouletém úsilí se nám podařilo prosekát si cestu džungli socialistické státní bezpečnostní byrokracie, vysoké finanční výkupné za privilegium opustit ČSSR jsme zaplatili, občanské průkazy odevzdali a jediným dokladem naší totožnosti byl list papíru, lidově zvaný dobytčí pas. List papíru s fotografií, jenž označoval mou ženu a mne za «občany neurčené státní příslušnosti, přechodně se zdržující na území ČSSR».

Podle mého názoru by tato definice našeho právního postavení byla perfektní, kdyby v ní slovo «přechodně» bylo nahrazeno slovem «dočasně». Ale nebudme malicherní: po padesáti šesti letech přechodného pobytu v Československu se dva šestapadesátiletí občané neurčené státní příslušnosti zkrátka museli odhodlat k přechodu.

Česko-bavorské hranice směrem na západ.

Tajná i uniformovaná policie a jí podřízené československé úřady udělaly vše, co bylo v jejich silách, aby zbrusu noví političtí emigranti neměli s odchodem zbytečně velké citové problémy. Kombinace kriminálu, policejních výslechů a sledovaček, justamentů, zlomyslností a byrokratického kolotoče se ukázala být velice účinným antinostalgikem.

A stejně tak počasí. Obtížná sjízdnost pražských ulic zaměstnávala naše mozkové závity natolik, že na vnímání smutku loučení už prostě nevybyly. Obával jsem se v koutku srdce, že až vyjedeme z Prahy a poprčíme po nedávno slavnostně otevřeném kousku dálnice ze Stodůlek do Loděnic, poskytně nám cestovní pohodlí příležitost smutnit. Leč díky příslušným orgánům se tak nestalo. Ujeli jsme po této krátké dálnici v jediné vyježděné stopě v patnácticentimetrové pokrývce asi pět kilometrů a museli jsme se přitom vyhybat autům, která v ranni

tmě v téže vyježděné stopě couvala zpět do Stodůlek. Pak jsme poznali, že ti couvající věděli, co činí. Dál bylo prostě neprůjezdno. Začali jsme tedy couvat také a přibližně po pětatřiceti minutách jsme se dostali zpět do Motola. Stará státní silnice Praha-Plzeň sice také nebyla uklizená, ale kola nákladáků ji přece jen učinila jakžtakž sjízdnou.

A v tom relativním pohodlí, kdy auto v rozježděné sněhové břečce pouze nepatrně klouzalo od příkopu k příkopu, to přišlo. Ve bzučení motoru jako kdyby se začalo ozývat opakované UŽ NIKDY! — a v kalném světle únorového rána začaly za předním sklem defilovat portréty a scény z naší šestapadesátileté dočasnosti:

Rodiče, které — uvidím-li je ještě vůbec — uvidím vzhledem k jejich osmdesátce snad už jenom jednou nebo dvakrát v životě; desetiletá vnučka; dcera, která sice teď řídí auto, ale s kterou se za pár hodin na zcela nevypočitatelnou dobu rozloučíme . . .

Přátelé a kamarádi . . .

Inženýr Battěk, jehož jsem naposledy letmo zahlédl v ruzyňském kriminále v létě 1981 a který trávil své dny od osmdesátého roku dodnes ve věznici v Opavě; mluvčí Charty 77 Láďa Lis, jehož zatkla státní bezpečnost začátkem letošního roku a jenž je chovancem věznice v Litoměřicích; Václav Havel, jehož právě ve dnech našeho odjezdu státní mašinerie propustila po skoro čtyřletém věznění do civilní nemocnice z obavy, že v kriminále umře; Petr Uhl a doktor Václav Benda . . . A další a další . . .

Jejich rodiny, jež — to jsem poznal z vlastní zkušenosti — trpí na takzvané svobodě vlastně víc než oni ve vězeňské cele, neboť všední život v reálném socialismu s sebou přináší problémy, které vězení ve svém černobilém světě nemá . . .

Celý ten československý historický průser, páchaný na lidech ve jménu nehumanističtějších ideálů a zásad, k nimž dospěla evropská filozofie . . .

Děsivost celé té dočasnosti, děsivost, přesně charakterizovaná švejkovsky doplněným heslem velikého Klementa Gottwalda «Se Sovětským svazem na věčné časy — ale ani o vteřinu déle» . . .

Idiotština podstatné části mého života, vyjádřená černě na bílém desítkami a stovkami novinářských článků a komentářů, v nichž jsem kdysi kázal bludy se skálopevným přesvědčením, že mluvím pravdu a že poskytuji svým čtenářům a posluchačům z první ruky to nejpodstatnější a nejprogresivnější, co by měli vědět . . .

A v závěsu na tento myšlenkový pochod se zčistajasna vyplavila na povrch mé duše — nebo co to je — sebelítost. Mučivá sebelítost, kterou jsem nepoznal ani v roce 1969, když jsem si vědomě podřezával větve své novinářské existence v Československu. Najednou jako kdyby mě i to počasí zradilo. Poletující sníh, závěje a sinavé nevlidné úrorové ráno byly náhle perfektním pozadím tragédie. Tragédie národa, tragédie Československa samozřejmě — ale mně se v té zlé, ošklivé chvíli zdálo, že se celá

beze zbytku a nejvýstižněji zrcadlí v naší tragédii osobní, soukromé.

Byl to odporný pocit, kterému jsem nepodleh ani na okamžik za celých posledních patnáct let, ale který přesto musel někde v mém podvědomí celou tu dobu vézet, zasutý a neobjevený. A číhající na vhodný okamžik, aby se projevil.

Bylo mi do breku. Bylo mi na Bohnice nebo na sebevraždu. A děkuju příslušným orgánům, odpovědným za odklizení sněhu ze silnic, že mě z této egoistické slabosti vyvedly dřív, než ji na mně mohly rozpoznat moje žena a dcera.

V mírné zatáčce naše auto zakolísalo a pak se nezadržitelným smykem začalo sunout do hlubokého příkopu.

Nejsem mystik a teď, ex post, v tom nevidím nic jiného, než co to doopravdy bylo. Náhoda, zrozená z neefektivnosti a lajdáctví příslušných orgánů. Fyzikální samozřejmost, zapříčiněná nedostatečným třením vzorku pneumatik o vozovku a setrvačnou silou auta, zatěžkaného emigrantskými zavazadly. Jenže ve chvíli, kdy jsem to prožíval, jsem byl nakloněn vidět v obyčejném smyku prst boží, výhrůžně a káravě hrozící nepatrnému človíčkovi, který si dovolil být jen na chvíli považovat svou osobní bolístku za symbol hrozně bolesti miliónů.

Bylo mi dovoleno zastydět se a zamyslet se znovu nad sebou i nad ostatními, neboť jsme se nakonec do příkopu nezřítily. Mé dceři za volantem se podařilo smyk vyrovnat. Ulevila si sprostým slovem a pokračovali jsme dál v mírném klouzání směrem na západ.

A mně bylo dopřáno načít meditaci z docela jiného konce:

Jak se mohu já, sunoucí se k Rozvadovu v pohodlném autu, vůbec odvážit srovnávat svou osobní tragédii s tragédií desítek a stovek tisíc lidí, kteří stejným směrem prchali tajně, nocí a tmou, prodírali se závějemi, vyhýbali se tušeným močálům a pohraničním hlídkám, policejním psům a samopálům? Co je moje osobní trápení proti utrpení těch, kteří nedošli a skončili v dlouholetých kriminálech nebo v díře v zemi, která neměří ani předepsaných metr krát dva metry? A co ti, kteří došli? Většinou je čekala další krutá a dlouhá kalvárie, kalvárie uprchlických táborů, čekání na visa bůhvíkam a zcela nejistá existence. Zatímco já mám asyl ve Velké Británii v kapse a moje starosti v tomto směru se omezují na nejistý pocit novináře, který nesměl patnáct let publikovat a teď si připadá jako plavec, jenž skočil do bazénu a nemohl se předem přesvědčit, zda je tam voda — a pokud tam voda je, zda ještě dovede plavat.

Kolik vůbec váží patnáctiletý průser člověka, který sice z idealismu, naivity a čistého srdce, ale přesto účinně a konkrétně sloužil dlouhá léta nelidskému režimu, režimu, který zničil životy nescíslných rodin?

Když jsem se v roce 1972 poprvé ocitl v podzemí Ruzyně, pamatuju se, že jsem chodil pět krátkých kroků sem a tam a dumal, jaké by asi byly moje pocity, kdybych se tu byl ocitl před dvaceti lety. V době, kdy by mi nehrozily měsíce nebo léta kriminálu, ale desítky let, nebo oběšení. A s pokorou jsem si tehdy musel přiznat, že si nejsem jist, jak bych se byl zachoval.

Jak je tedy možné, že teď, na úředně schválené cestě k Rozvadovu, jsem podlehl být jenom na chvíličku pitomému bolestíinství, jímž u jiných tolik opovrhnuju? Co jsem to vůbec za člověka? Co by mi řekli lidé na této i oné straně hranic, které mám rád a kterých si nesmírně vážím, kdyby o tom věděli?

Možná by mě zatratili — ale možná, že by se jenom chápatě usmáli a pokrčili rameny. Lidé, které mám rád a kterých si vážím, vesměs prožili těžké a zlé chvíle sebezpytování před životním rozhodnutím, které se netýkalo pouze jich, ale současně i všech jejich blízkých. Ne, nikdy nebylo, není a nebude jednoduché a snadné rozhodnout se a vytrvat v životě v pravdě, jak tomu říká Václav Havel. Při rozhodování člověk vždycky musel a musí brát v úvahu nejenom sám sebe, ale také osud své ženy, svých dětí, svých vnoučat . . . Neboť ona zásada kolektivní odpovědnosti, kterou poválečná stranická školení tolik odsuzovala u nacistů, byla přece už dávno předtím stoprocentně převzata komunistickou praxí u nás i jinde.

Lidé, kteří prošli procesem mučivého rozhodování mezi pouhým přežitím a životem v pravdě se všemi nevyhnutelnými důsledky, mají obvykle pro ostatní velké zásoby tolerantnosti. Neschvalují sice, ale chápou postoj lidí, kteří se zalekli obrovské odpovědnosti a obrovských nepříjemností a zvolili pohodlnou cestu společenské schizofrenie. Poslušné hlasování pro či proti na oficiálních schůzích a zcela izolovaný nepolitický soukromý život podle hesla «Každý Čech má ženu a dvě děti». Jak by tedy mohli nechápat chvíli slabosti u člověka, který před lety — pozdě ale přece — konečně dospěl k nezvratnému přesvědčení, že je zruďné sloužit hnutí, jež si dalo za cíl udělat všechny lidi šťastnými, ať to stojí co stojí? (Kdybyste měli duši vypustit, musíte být šťastní!)

Naše auto proklouzalo Plzní a Rozvadov se nezadržitelně blížil. Nejnovější kandidát politické emigrace se trochu uklidnil a zase byl schopen myslet souvisleji.

Ne, onen trpký pocit smutku a vzteku mě zcela neopustil, teď mě už asi neopustí do konce mých dní, ale dostal se do snesitelné rovnováhy s jinými a mnohem důležitějšími pocity. Začal jsem přemýšlet o svém příštím životě v zemi, kde si budu moci být jist, že když mi někdo v pět ráno zazvoní u bytu, bude to buď mlékař nebo opilec. O životě bez svého orgána Vaňka, bez starostlivé a pečující státní bezpečnosti, bez Ruzyně a Borů.

I bez nich to nebude lehké, o tom nemám iluze. V mém věku to bude dokonce velice těžké, ale všechno na světě je relativní. V roce 1969 mi bylo naprosto jasné, že řeknu-li doktoru Husákově do očí, co si o něm myslím, znamená to na jedné straně konec mé oficiální novinářské kariéry, ale na druhé straně možnost dívat se při holení beze studu sám sobě do očí. Teď budu muset jednat tak, abych nemusel uhýbat pohledem před lidmi, kteří prožívají v emigraci valnou část svého života — ani před lidmi, které zanechávám za sebou v tomto pochmurném světě domovních prohlídek, výslechů, monstrprocesů a policejních šikan.

Projeli jsme vesnicí Rozvadovem a narazili na první hraniční závoru. A nastal problém: poslední úsek československé silnice byl přístupný mě ženě a mně, kteří jsme měli dobytčí pasy, ale nikoli naši

dceři, jež měla pouze občanskou legitimaci. Auto, které nevidí a neslyší, může až k čáře, ale kdo je bude řídit?

Po delších konzultacích činitelé dospěli k rozhodnutí. Těch posledních přibližně šest kilometrů smím řídit já, i když s sebou nemám řidičský průkaz. A absolvuji je dvakrát. Smím dojet až k celnici, tam vyložit ženu, zavazadla a dvoukoláček, kterým později zavazadla přepravím přes čáru, a pak se s prázdným autem vrátím zpět k první závoři. Zde auto odevzdám dceři, rozloučím se s ní a budu posazen do některého z vozidel mířících do Německa.

Řešení velice jednoduché a pružné.

Učinil jsem, jak mi bylo přikázáno, byl jsem usazen do auta tří naprosto vyděšených západoněmeckých turistů, a opět jsem se přidružil ke své ženě, nervózně poposedávající u našich kufrů v hale celnice. Za oknem, deset metrů za státní hranicí na německé straně čekal náš syn. A my jsme čekali na poslední dějství tragikomedie, na pohraniční a celní prohlídku.

K něčemu se přiznám. Na základě bohatých zkušeností řady přátel jsem očekával rozhrabání všech kufrů, svléknutí do naha a osobní prohlídku včetně nahlížení do různých tělesných otvorů. To absolvovali mnozí, co odcházeli v posledních letech do úředně povolené politické emigrace. A přiznám se také, že jsem se na to perverzně těšil. Uvažoval jsem totiž asi takto: až na mě potom v emigraci padne chandra, až mi v hlavě začne bzučet píseň «Zasvit mi ty slunko zlaté na poslední z vlasti krok», vzpomenu si vždycky na tělesnou prohlídku na hranicích, na úřední inspekci nejzazších končin svého zaživačského traktu — a chandra okamžitě zmizí. Počítal jsem s tímto antinostalgikem s takovou jistotou, že jsem se tím netajil ani v mezistátních telefonických rozhovorech.

Což byla chyba.

Ukázalo se, že státní bezpečnost přece jenom není tak omezená, jak jsem si při osobním styku s jejími příslušníky často myslel. Vyhodnotila magnetofonové záznamy mých mezistátních rozhovorů, brilantně a přesně odhadla kýžený dopad případné tělesné prohlídky na hranicích na mou psýchu — a rozhodla se prohlídku nekonat.

Neuvěřitelné se stalo skutkem. Po sotva půlhodinovém čekání u našich zavazadel nám bylo prostě řečeno, že můžeme jít.

A tak jsme šli. S jedním kufrem v ruce a s ostatními zavazadly na dvoukoláčku jsme překročili česko-bavorskou hranici a po více než dvouletém odloučení jsme se mohli obejmout se synem.

Dcera zatím pomalu a opatrně klouzala s podstatně lehčím autem z Rozvadova do Prahy.

Jeden z pohraničnicků u poslední závory se opatrně ohlédl po svém náčelníkovi a zašeptal: «Přeju vám hodně štěstí a zlomte vaz!» Neodpověděl jsem. Jednak proto, že se soudruh náčelník díval, jednak proto, že se mi sevřelo hrdlo.

Ten chlapec jistě netuší, že těmi lidskými slovy vlastně korunoval mistrovský tah naší státní bezpečnosti.

L38

CUKROVKÁŘŮM to osladili

Bezmála půl miliónu občanů Československa trpí cukrovkou. Potřebují umělá sladidla, z nichž nejpotřebnější je sorbit. Ale už léta je ho naprostý nedostatek a situace se rok od roku zhoršuje.

Hlavním výrobcem sorbitu jsou Moravské chemické závody v Ostravě. Vzhledem k zařízení mohou vyrábět nejvýše 2.000 tun ročně. To však není ani polovina potřebného množství. Už před více než deseti léty byla zpracována investiční studie, podle které by se výroba sorbitu dala zvýšit na potřebných pět tisíc tun za rok. Zatím je stav takový, že Moravské chemické závody nemohou využít ani nynější výrobní kapacitu, protože nedostávají dost základní suroviny pro výrobu sorbitu, a tou je glukóza, kterou z cukru vyrábějí Škrobárny v Havlíčkově Brodě. Ale tam nemají stroje na výrobu glukózy. V obou případech závisí zvýšení výroby (glukózy a následně i sorbitu) především na nákupu potřebného zařízení z ciziny. A centrální úřady odsouvají nákup strojů neustále na pozdější dobu.

Půl miliónu nemocných občanů musí tedy čekat, ztrácet spoustu času a nervy sháněním sorbitu nebo náhradního umělého sladidla. Odevšad slyšíme: Je třeba dobře hospodařit. Je třeba šetřit. To je v pořádku, pokud to není na úkor zdraví občanů. Desítky příkladů prokazují, jak zbytečně se plýtvá devizami nebo jak nedůležité věci se za valuty pořizují. Nemohlo se snad pár let počkat se stavbou pro občany tak zbytečných zařízení jako je Sjezdový palác, nebo přepychový stranický hotel určený pro pár desítek nomenklaturních vyvolenců? Proč se právě v této době stavějí sekretariáty KSČ? Všechny tyto stavby jsou dnes plny zařízení dovezeného za valuty. Bylo vůbec nutné kupovat v zahraničí pendreky a nejmodernější odposlouchávací zařízení? Desítky miliónů dolarů už stál nákup různé techniky pro policii z NSR, USA nebo Japonska.

Nebo jiný příklad: Do Československa stále přicházejí stroje a zařízení nakoupené za valuty, které leží nevyužité v různých skladech (v lepším případě), nebo dokonce na volném prostranství, ničeny deštěm a dalšími vlivy počasí. Pracovníci Státní banky kontrolovali v loňském roce, jak jsou využívány stroje nakoupené v zahraničí. Vezměme si jen příklad z Bratislavy. V letech 1980 a 1981 dovezly různé závody, podniky a instituce v tomto městě stroje a zařízení ze zahraničí v hodnotě jedné miliardy a 13 miliónů devizových korun. Využitých jich však bylo asi polovina, jen nepatrnou část v době kontroly Státní banky právě montovali, ale na skladě (nebo na skládce) leželo nevyužitých strojů a zařízení za 376 miliónů devizových korun. Dokonce vyšlo najevo, že nevyužitých strojů a zařízení nakoupených a dodaných ještě před rokem 1980 bylo loni v Bratislavě za 95 miliónů korun.

V celé republice leží nevyužitých strojů nakoupených v zahraničí za miliardy. Ale na nemocných se musí šetřit.

Pardubičák

Na Růžovém paloučku

Uveřejňujeme převážnou část kapitoly nazvané «Emigrace» z větší práce «VLAST. Náměty k přemýšlení. Praha, srpen 1981».

Jiřině Šiklové, vězněné za svědomí, za skutečné vlastenectví.

Století emigrantů — říká se často o naší době. Především je v tom obsaženo svědectví: svět je brutální, dvacáté století nepřineslo lidstvu civilizaci, která by zahrнула základní práva a jistoty. Milióny lidí jsou vyháněny krutými podmínkami a poměry, zbavovány domova, jak štvanci hledají nový.

České dějiny zaznamenaly osudnou scénu: Čeští bratři s J. A. Komenským se na Růžovém paloučku loučí s vlastí. To je pro nás scéna více než živá. Stojíme vlastně vnitřně stále na tomto Růžovém paloučku; omezíme-li dějiny na pookupační období od r. 1968, pak tam stojíme již třináctý rok — všichni, bez rozdílu zda jsme za hranicemi či doma. Růžový palouček je naší tragédií právě pro to, čím je. Vůbec v něm totiž nejde o to, zda máme odejít či zůstat — jde *podstatně* pouze o to, že na něm stále stojíme, že je traumatem, že je existenciální krizí, že je oním osudovým momentem, v němž hledíme do propasti ve své vlastní bytostné podobě.

Je také lhostejné, jak na něj kdo vstoupil. Ve skutečnosti k němu byl každý dohnán, a jeví se jako detail, zda po svých a uvnitř, anebo skutečně, navenek, a pak zase buď po svých nebo třebaš autem StB. Režim nám vnutil postavení na Růžovém paloučku, protože krize pojmů «vlast» a «domov», jakou vyvolal, nám vykávala jenom toto osudné místo.

Vnitřní emigrace vyplývá z naprostého znechucení poměry, z nesouhlasu vůči nim, který je léta bezmocný, z rozkladu morálních hodnot, které nás vázaly k této zemi jako k domovu, z degenerace občanského života a kultury, ze ztráty minulosti a budoucnosti, z pocitu visení v prázdnu, z ubití sil, jež by řídily schopnosti, zájem, chuť k práci i k jakémukoli podnikání, z hlubokého pádu všech jistot, svazků, citových vztahů, jež se staly předmětem tak veřejného zneuctění, jaké ani kruté válečné pokoření nedokáže vyvolat. Vnitřní emigrace znamená zhroucení občana, ale i člověka, který již není s to pro odpor k poměrům v této zemi pracovat a žít.

Mnoho se uvažuje o jejím řešení. Nejjednodušší je pochopitelně volba skutečné emigrace, avšak není pro každého nejideálnější. Proto se objevují i návrhy «drobné práce», což je v podstatě vymezení území snesitelnosti pro jednání jednotlivce. Je to jakási buditelská koncepce, avšak proti oněm minulým, jak je známe z dějin, třeba právě z pobělohorské doby, má nesporně širší i hlubší obsah. Spočívá totiž především na pokusu obnovy občanského vědomí ve smyslu dvacátého století, proto i na jiné koncepci «vlasti», která není jen pradávným domovem Čechů s jejich tradicemi a jazykem, ale měla by směřovat ke společnosti svobodné volby zaručené demokratickým státním uspořádáním a podporujícím svobodný rozvoj kultury i svědomí. Činnost, zaměřenou k představě společnosti takto fungující na každodenní úrovni, nelze podceňovat. Nakonec je oním pozitivním, životodárným pramenem, jenž svou houževnatostí zabraňuje úplné zkáze a zároveň může být režimem ponechán na pokoji. Rozhodně je pro jedince, ztraceného jako poutník v poušti, místem, které mu poskytuje určité území smyslu. Ovšem nelze toto řešení ani přeceňovat — samo o sobě z jiných hledisek je jistě malé a pro každého nemusí být šťastné. Cesty, východiska a řešení mohou být různé a všechny z nějakého důvodu oprávněné; naše situace je vždycky dána souhrou a spolupůsobením každé z nich.

Dokonce je dána i tím řešením vnitřní emigrace, jaké plyne z úplné rezignace. Je to zřejmě ona, která v současné době v Československu převažuje. Žije se v ní špatně, ale zvykne se. Kompenzace se najde v soustředění na čistě soukromé zájmy a potřeby, v rozštěpení života na oficiální a privátní, anebo přímo v pohlčení oficiální sféry onou privátní, jak je tomu třeba v oblasti zaměstnaneckého poměru a ekonomických vztahů, jakožto jev existující pouze v komunistických režimech. To znamená: je jedno, jak pracuji a co zkazím, práce ani její efekt nejsou předměty mého zájmu, práci přizpůsobím svým potřebám, vezmu si v ní, co se mi hodí, pracovní dobu využiji jak chci atd. Rezignace v *jakékoli* oblasti plodí posléze i rezignaci na otázky svědomí a morálky. Základem tohoto rezignujícího východiska, jež je jistou podobou vnitřní emigrace, je celková a všeobecná *nespokojenost*. Lidé necítí žádný vztah k poměrům, které jim nic neposkytují, stávají se cyničtí a «res publica» je nezajímá.

Rezignace je formou individuální smrti, jakkoli by mohla být předvedena také jako pud sebezáchovy, vynucující si odpovídající mimikry. Ne každý tento stav morálně unese. Pak tedy cesta veřejného protestu? Ta je velmi nesnadná, přestože velmi morální, mravně nejhodnotnější. Připomeňme jen minulé úvahy o «lidu», většině, průměru, nechuti k vybočení, a k tomu připomeňme stupeň teroru v současném Československu. Cesta protestu má značná rizika: předpokládá individuální mravní sílu, ale na druhé straně tuto sílu jakoby znehodnocuje to, že není nikomu k ničemu. Veřejnost ve své rezignaci jednak *neví* o protestu ani o jakýchkoli represích, jednak se k protestu staví i s podezřením, stíhajícím

onu provokující výjimečnost. K tomu se jistě dá říci: vždyť nejde o to demonstrovat svůj postoj *kvůli* veřejnosti, to není vnitřním obsahem daného postoje — a nakonec kdoví, zda tento postoj přese všechno neovlivňuje jak veřejnost jakožto ideální příklad, tak i ony «poměry», jevící se jako nedobytná pevnost. Každopádně jde o východisko nejriskantnější, ale přikláníme se přes veškeré námitky k tomu, že nikoli beznadějně a nikoli tak zcela «nepraktické» či snad «idealistické». Ke společnosti našeho typu prostě neodlučitelně patří a otevírá budoucí možnosti.

A skutečná emigrace, odchod z «vlasti»? Teď jsme u hlavního problému, o nějž se nám jednalo. Růžový palouček jako skutečný, existující, ten poslední kousek půdy před odjezdem. Růžový palouček jako ta skutečná rána do vnitřní identity jednotlivce, jako zásah do individuálního času tím, že je odtržena minulost od budoucnosti, jako zrušení dosavadní koncepce života, zpřetrhání dosavadních vazeb a vztahů, jako volba případného sebepopření a rozhodnutí či odvaha přebudovat sám sebe na vzniklém prázdně.

Proč to bereme tak tragicky? Na celém světě odcházejí lidé hledat si nové příležitosti v jiných zemích a pokládají to za zcela běžné. Nemají problémy s vlastní «identitou»: jdou poznávat, jaké to je jinde, a hledat si způsob uplatnění, který jim bude vyhovovat. Neberou to jako existenciální krizi, nýbrž jako své nezadatelné právo.

Ale tím jsme právě u kořene věci. Emigrace — to není skutečnost nezadatelného práva, nýbrž skutečnost dokonání *bezpráví*. Jak by nám bylo lehké, kdybychom odcházeli z domova za prací, za příležitostmi, za uplatněním, za poznáním, protože po tom všem toužíme a máme potřebu rizik, zvědavost i touhu po dobrodružství, kdybychom odcházeli bez osudového zabouchnutí dveří, kterými se uzavřela naše vlastní minulost a její vazby k naší přítomnosti! Tu existenciální krizi nevyvoláváme my, režim ji pro nás dokonale promyslel a zkonstruoval, pro nás *svět* je pouze *místem emigrace* a tím i možného vzniku pocitu «odcizení». Je marné smát se intelektuálním výmyslům: připusťme v onom ironii umožňujícím termínu — «odcizení» — skutečný stav věcí, který je přece lidsky pochopitelný, na který má dokonce každý právo — vždyť je jeho právo mít silné vztahy k domovu — a uznejme hlavně, že vinen není «odcizený», nýbrž ten, kdo jej do této jím špatně snášené pozice vehnal. A držme na uzdě v této chvíli možného afektu, jaký vyvolala třeba stížnost některého emigranta na stesk po domově, své vlastní trauma: že my jsme na tom mnohem hůře, protože jsme neodešli. Pozorujme, jak klademe proti sobě «stek», *jemuž se třeba s dávkou cynismu vysmíváme*, a svůj vztek na to, že tu žijeme. Vždyť obojí plyne z týchž kořenů, totiž že jsme byli zbaveni práva vybrat si zemi, v níž chceme žít, aniž bychom tím volili emigraci v totalitním provedení.

«Odcizení» — vždyť je přece dobře pochopitelné. Už nikdy nevidět členy rodiny, ztratit přátele a svět, jež jsme si v tomto kruhu vybudovali, přerušit styky, nevrátit se k nim kdykoli zpátky, nechat domov na pospas regulovčíkům, kteří nám všemi zbraněmi, jaké mají k dispozici, ukázali cestu pouze jedním směrem, *ven* . . . A k tomu si odnášet pocit viny, jež nám naložili místo zabavených osobních věcí, součástí onoho bývalého světa, dvacátého století nedůstojný pocit viny, že jsme opustili «vlast» v těžké chvíli, rodinu vystavili pomstě, přátele zradili a vyvolali jejich odsuzující roztrpčení . . .

V takových zmatcích probíhá asi ona existenciální krize na základě emigrace, ačkoli každý její moment svědčí o traumatu: vždyť tito uprchlíci se jako duševně nemocní stále vracejí na onen Růžový palouček a prožívají jeho bolest, jeho následky, jeho příčiny, stojí v neřešitelné situaci, kterou přece nevyvolali! Proč to dělají? Protože nejsou svobodní. Nemají svobodu mít domov a vytvořit jej podle svých představ. Proto i svět je světem, který má pro ně ostnatý drát: odtud až tam, po bývalý domov.

Z druhé strany drátu je všechno mnohem menší. Vzdálenost je velice krátká a za ní se zdá být všechno. Také trauma? Jistě. Svět je jednak krásný, jednak vzdálený, cizí a nebezpečný — protože nemáme možnost ho netraumaticky poznat. Bojíme se ho, poněvadž z cizoty, v níž by se ztratila naše minulost, nevede cesta zpátky, k bývalému *sobě*. Nejdeme tam jako *my*, ale jako emigranti. A pak je také velice krásný, poněvadž není takový jako ten náš, který se nám zhnusil. Všechno, co tu nemáme, je tam. Tvoříme jej jako mytického boha, *jemuž* přisuzujeme to, co jsme sobě odepřeli — či co nám bylo odepřeno. Takové je zvláště stanovisko části mladé generace, již žene potlačovaná touha a nespokojenost. Zlikvidovali jsme tedy riziko «ztráty identity», a získali jsme zahořklost, stárnoucí usedlost, smrtelné smíření, popřeli jsme se jiným způsobem nežli emigrací. Všechny sny a touhy dostaly uzdu, a podrželi jsme «jistoty». Hlavní je jistota «zablokování», v níž neprobíhá nic, ani čas, ani individuální život.

Toto trauma skoncování s přáními a se světem si můžeme morálně osladit. Nezradili jsme «vlast» v těžkých dobách. Neseme úděl, jenž na nás spadl — ale to by již vedlo k pochybám o nutnosti jej nést a pryč od «morálky setrvání». Vždyť řada důvodů, jimiž se sami často jen klameme a utěšujeme, je pouhou pseudo-morálkou. Někteří z nás ovšem tento «úděl» nést nechceme a dáváme to najevo — ale nakonec i řada těch, kteří odešli, neustále pocituje jeho tíhu a také jej chce změnit — nezapomněli tedy na «vlast», a jejich výhoda je jen v menším riziku, poněvadž nežijí vydáni na pospas brutálním postihům. Nepřeceňujme však ani tuto výhodu, která jimi nemusí být tak intenzivně pocífována. Především odhodme traumata.

Nedá se uvažovat ani tak: co je lepší, odejít nebo zůstat? Co je správnější, mravnější, co je *strašák* ztráty identity, co je *posměšek* ztráty identity, co být «má» a «nemá»? Tento směr úvah nevede k pravdě ani k žádné budoucnosti či svobodě.

Vzrušený tón některých diskusí zda emigrovat či ne bývá pro psychologii situace symptomatický. Jedni prosazují zodpovědnost za společný úděl a s ní ono morální hledisko, druzí hájí právo odchodu, avšak často s podtónem osobního dotčení, jako by se hájili proti nařčení, a to z pozice traumatu. Opět a znova! Právě to někdy činí diskuse nevyhovujícími, právě proto se z nich tak dobře nedovíme, jak se

Časopis československé socialistické opozice

PŘÍLOHA

Rozhovor s Václavem Havlem

Vyšlo 10. dubna 1983 v pařížském listě
Le Monde a v dalších zahraničních časopisech.

Nedávno vás, téměř po čtyřech letech, propustili z vězení. Jaké je vlastně vaše současné právní postavení?

Mám tak zvané soudní (to znamená časově nelimitované) přerušení trestu ze zdravotních důvodů. Teoreticky mohu od okamžiku, kdy budu lékařem uznán za vyléčeného, najít kdykoli ve schránce obsílku, že mám tehdy a tehdy nastoupit k výkonu zbytku svého trestu (zbývá mi ještě 10 měsíců). Ve skutečnosti však nemyslím, že mají československé úřady v úmyslu, abych se — aspoň v dohledné době — do vězení vracel. V dlouhodobější perspektívě závisí vše, jako obvykle, víc na obecné politické situaci, než mně. Já se sice snažím chovat opatrně, do vězení se dobrovolně nehrnu, ale svých názorů a postojů se vzdát přirozeně nemíním.

Vaši státní činitelé tvrdí, že za názory se ve vaší zemi nezavírá.

Za názory ne, jen za jejich projev. Co to je ale názor, který není projevem? Což teprve svým projevením se nestává názor názorem?

Byl jste necelý měsíc v civilní nemocnici, teď už jste skoro měsíc doma. Jak se k vám policie chová?

Řekl bych, že zatím je jakýsi «klid zbraní». Mimo běžných šikan, prováděných prostřednictvím jiných úřadů, jako je například úsilí zbavit mne pražského bytu pod záminkou, že jsem si svou venkovskou chalupu zařídil tak, že se vlastně stala druhým bytem (podle československých zákonů nesmí občan vlastnit dva byty), mám od policie pokoj, nijak viditelně mi aspoň nedává o sobě vědět (že jsem odposloucháván, je ovšem pravděpodobné). Trochu se asi čeká, co budu dělat a jak se budu vyvíjet, trochu to asi vyplývá z celkového poněkud zmírněného policejního tlaku proti Chartě 77, souvisejícího s obecnou politickou situací v naší zemi, kterou dnes charakterizují známky určitého vyčkávání a nejistoty. To zmírnění je ovšem jen relativní a omezené, svědčí o tom například nedávný zásah proti františkánskému řádu.

Jistě jste se už seznámil s velikým ohlasem, který měl ve světě v roce 1979 pražský proces s Výborem na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS), tedy s vámi a vašimi přáteli, a s širokou solidaritou, které se vám dostalo.

Něco málo jsem se o tom dozvídal už ve vězení, s kompletnější dokumentací, pokud přežila několik domovních prohlídek, se postupně seznamuji. Jsem při tom znovu a znovu překvapen a hluboce dojat šíří a hloubkou podpory, které se nám dostávalo nejen v době našeho

procesu, ale po celou dobu našeho věznění. Těší mne a považuji za velmi důležitý — nejen pro nás, ale obecně — zájem a podporu různých vládních činitelů, stran, politických organizací atd. Přiznávám se však, že největší radost mám z těch nesčíslných projevů solidarity, které nelze ani vzdáleně podezírat z toho, že se jim náš případ hodil do jejich vlastní politické hry, tj. těch které vyrůstaly spontánně a «zdola» nejen z prostého humánního zájmu o osud bližních, ale i z hlubokého pochopení zásadní nedělitelnosti duchovních a občanských svobod, z pochopení, že je-li ohrožena svoboda a důstojnost kdekoli na světě, je tím ohrožována všude a je tím útočeno na samo lidství člověka a tím i na snesitelnou budoucnost nás všech. Víím, že mnozí z těch, kteří veřejně na naši podporu vystupovali, by se sami chovali — dostat se do takových situací, jako my — stejně jako my a že my bychom se za ně stavěli s touž intenzitou, s jakou se stavěli oni za nás. Vědomí tohoto širokého a přesného porozumění skutečnému smyslu našeho pobytu ve vězení (většině z nás byla nabídnuta možnost se mu vyhnout — například emigrací) mne přirozeně po léta věznění významně posilovalo; škoda jen, že jsem nemohl vědět vše, co víím teď.

Když mluvíte o tomto druhu podpory, máte na mysli nějaké konkrétní osoby nebo společnosti?

Mám na mysli různé nezávislé mezinárodní organizace (jako je například Amnesty International) a četné specializovanější výbory a občanské iniciativy (jako je například ve Francii založená A.I.D.A.), mnoho prostých občanů v různých zemích i mnoho intelektuálů; obzvláště radost mně osobně dělá přirozeně hlas různých mých vynikajících kolegů spisovatelů, divadelníků a vůbec umělců jako je Samuel Beckett, Kurt Vonnegut, Yves Montand, Arthur Miller, Friedrich Dürrenmatt, Tom Stoppard, Siegfried Lenz, Harold Pinter, Simone Signoretová, Günter Grass, Joseph Papp, Bernt Engelmann, Saul Bellow, Heinrich Böll, Leonard Bernstein a další a další. Nesmírně na mne zapůsobily zprávy o inscenacích dramatické rekonstrukce našeho procesu, o večeru solidarity se mnou, pořádaném v rámci divadelního festivalu v Avignonu, a o četných dalších akcích. Nemohu tu jmenovat pochopitelně všechny, kteří nás veřejně podpořili, nemohu se však nezmínit ještě aspoň o jednom konkrétním projevu: totiž o statečně vyjádřené solidaritě našich přátel z polského KORu, kteří jsou dnes v podobné situaci, v jaké jsme byli my tehdy, a na něž musím trvale myslet, tím spíš, že jsem sám poznal, co to vězení je. To všechno musím ovšem doplnit důležitou poznámkou: stěží si dovedu představit, že by se našemu případu mohlo dostat tak rozsáhlé pozornosti v zahraničí, kdyby nebylo obětavé, rychlé a nesmírně nebezpečné práce našich přátel doma, signatářů Charty 77, a mezi nimi především těch, kteří ihned po našem zatčení nastoupili na naše místa v Chartě 77 i Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS), dokumentovali náš případ, informovali o něm svět a mnohdy za to museli i tvrdě platit.

Co byste mohl říct o vězení a svém pobytu v něm?

To by bylo téma na knihu, přičemž ani ta kniha by nemohla vysvětlit celou věc kompletně: jde o zážitek ve své nejhlubší podstatě zřejmě nesdělitelný. Proto jen stručně: léta jsem musel žít v atmosféře systematického lámání charakterů, strachu, udavačství, výchovy k sobectví, v atmosféře intrik a nejrozmanitějších přímých i různě zbyrokratizovaných svinstev, tupé disciplíny i svévolného šikanování, ponižování a urážek, připraven přitom o možnost jakéhokoli i nejprimitivnějšího pozitivního psychického, emotivního či smyslového zážitku, jako je třeba chápavý stisk něčí ruky, pohled na hezký obraz nebo vlídné slovo. Znovu a znovu jsem si uvědomoval, že smyslem vězení není jen vzít člověku několik let života a připravit mu několik let trápení, ale něco víc: doživotně ho poznamenat, destruovat jeho osobnost, vrýt mu do srdce rýhu, která se asi nikdy nemůže úplně zahojit. Vězení mi připadá trochu jako taková «futurologická laboratoř totality»: všechny pestře skryté, nepřímé, nedokonalé a jemné způsoby manipulace člověka systémem a jeho kontroly nad ním jsou tam nejen přítomny ve své nahé kostře, venku těžko tak jasně viditelné, ale jsou tam navíc rozvinuty k dokonalosti, o níž může náš systém ve sféře «vnějšího světa» zatím leda snít. Zvláštní dramatismus tomu dává okolnost, že zkušební objektem této laboratoře není pochopitelně onen poddajný stádní a dávno už nepřímou zmanipulovaný «sídlištní» člověk, kterým by systém chtěl každého z nás udělat, ale právě naopak: vězení je prazvláštním shromaždištěm svérázných lidí, lidí tak či onak vyčnívajících či se vymykajících, ať už tím, že zabíjejí ze žárlivosti své ženy, nebo

tím, že bojují za lidská práva. Nejvíce je ovšem těch — jde hlavně o mladé lidi — kteří se dostali do vězení prostě jen proto, že se nedokázali správně přizpůsobit, že je tížilo dusno doby, rozčiloval pokrytecký svět a někde nějak se — podivně, hloupě, scestně — vzbouřili nebo ani nevzbouřili, ale zůstali prostě «jiní». Na jedné cele s dvanácti či pětadvaceti vězni se lze setkat s více zajímavými, zvláštními, dramatickými, tragickými, zcela jedinečnými a zároveň hluboké rozpory soudobého světa a soudobého lidství bezděky demonstrujícími lidskými osudy a příběhy, než na mnohatisícovém sídlišti. Takže tu jde vlastně o jakousi tvrdou konfrontaci minulosti (tj. světa individuálních osudů) s kýženou budoucností (tj. světem totální uniformity). Svého času jsem četl v Rudém právu stať československého ministra vnitra Dr. Obziny, v níž rozvíjel myšlenku, že kriminalita v socialismu pramení z ještě nedostatečné sociální homogenity obyvatelstva. Škrtněte slovo «sociální» a máte klíč k pochopení věci: až budeme všichni stejní, nebude třeba soudů a věznic. Plevel bude odstraněn — zrušením pole. Opravdu: kde je popřen život, jehož podstatou je přece rozrůzněnost a nikoli homogenita, tam nemůže bujet kriminalita, nejen ta domnělá, ale ani skutečná. Abych byl ale spravedlivý: tohle všechno není žádnou zvláštní specialitou právě československých věznic: hluboká Foucaultova analýza moderního vězeňství («Střežit a trestat») ukazuje, že to je vlastně všude stejné: stále míň jde o bezprostřednost trestu jako bezprostřední odpovědi na zločin a stále víc jde naopak o cílevědomou deprivaci a destrukci lidské individuality a identity. U nás to je všechno jen asi zřetelnější a vyznačuje se to četnými zvláštnostmi, vyplývajícími z rozdílné povahy našeho systému. (Mimo jiné: z údajů přímo načerpaných nebo nepřímo vyvozených z každodenní podrobné četby Rudého práva, mého jediného pramene informací ve vězení, jsem vypočítal, že v Československu je v přepočtu na počet obyvatel čtyřikrát víc vězňů než v USA). Velmi zjednodušeně řečeno: současné vězení není už dávno založeno na přímém fyzickém strádání (i když se občas i v něm pochopitelně bije a hlad bývá občas i v něm), ale na něčem horším: je souvislým, každodenním, celodenním a neustávajícím útokem na psychiku, nervy a mravní integritu člověka.

Jaké je dnes v československých věznicích postavení politických vězňů?

Navenek se předstírá, že političtí vězňové u nás nejsou, že jde o běžné «narušitele zákona», jakými jsou i všichni ostatní, a pojem «politický vězeň» se v oficiální mluvě nesmí vůbec užívat (v běžné řeči ho ovšem všichni, včetně žaláříků, užívají). Zdálo by se tedy, že v zájmu podepření této téze budou mít političtí vězňové stejné podmínky, jako všichni ostatní. Ve skutečnosti tomu ovšem tak není: jejich postavení je mnohonásobně horší: jsou většinou zbaveni četných práv a jinak běžně dosažitelných výhod (jako jsou například mimořádné návštěvy či balíčky za odměnu, možnost práce v administrativě, funkcí v tom, čemu se říká «samospráva», skromné možnosti kulturní seberealizace apod.), jsou obklopeni konfidenty, ostře sledováni, každé záminky je využíváno k jejich trestání, nemají naději na podmíněčné propuštění, postihován je dokonce i styk s nimi (v tomto veskrze kolektivním zařízení!), jsou vymyšleny různé způsoby, jak jim ztěžovat život (například pracovní zařazení, neumožňující jim plnit normy a otevírající tak dveře možnosti jejich dalšího trestání), na vlastní kůži jsem se dokonce setkal s případy tajného podplácení jiných vězňů za to, že mi budou škodit (například krást cigarety nebo vitaminy). Mezi ostatními vězni — aspoň jak já to poznal — se však těší političtí vězňové obecnému respektu, na čemž nic nemění fakt, že se vždy najde dost těch, kteří jsou ochotni za drobné výhody na ně donášet nebo proti nim osnovat intriky. Většina vězňů, ať už se k tomu propůjčí nebo nikoliv, hledí na politické zcela samozřejmě jako na nevinné, kteří byli odsouzeni — jak vězňové lapidárně říkají — «za pravdu». Z toho ovšem vyplývá, že se o nich automaticky předpokládá, že nejen všechno vědí, všemu rozumějí, ale že znají i sám smysl života, který jsou schopni kdykoli komukoli nezištně sdělit. Musel jsem tedy — stejně jako moji kolegové — po léta a bez ohledu na to, že jsme to měli přísně zakázáno (protože to je prý pokračování v trestné činnosti, za niž jsme odsouzeni), sloužit svým spoluvězňům jako právník, psycholog, zpovědník (jedině u politických je obecně jistota, že neudávají), vracet jim chuť do života v depresích, řešit jejich rozvody, psát milostné dopisy, rozmlouvat jim zamýšlené sebevraždy, rozsuzovat nejrozmanitější spory atd. atd. Taková důvěra samozřejmě těší, dělali jsme to rádi, ale pobyt ve vězení nám to přirozeně příliš neusnadňovalo: nejen pro nenávist, kterou to vyvolávalo u žaláříků, ale především proto, že role, do které se tím člověk dostával, přímo vylučovala možnost, že by i on mohl mít své deprese, problé-

my, nejistoty a že i on by občas potřeboval pomoc nebo radu. Něco takového dát najevo nebylo prostě možné.

Domníváte se, že vaše předčasné propuštění dává naději, že i jiní politici vězňové budou propuštěni dříve?

Nevím, zatím se obávám, že spíš asi nikoli. Tím víc na ně ovšem musím myslet; myslíme na ně samozřejmě všichni, ale u těch z nás, kteří tam sami byli, jsou ty myšlenky z pochopitelných důvodů ještě živější a bolestnější. Musím myslet na přítele Petra Uhla, odsouzeného spolu se mnou, který má velmi těžké podmínky v izolaci na Mírově; myslím na přítele Ivana Jirouse, tohoto dnes mezi naší mládeží už téměř legendárního vůdce českého hudebního undergroundu, už počtvrté zavřeného, intelektuála i plebejce zároveň, kultivovaného, jemného a vnitřně plachého teoretika umění a básníka a villonovského věčného rebela zároveň, který si odpykává trest za účast na přípravě neoficiálního časopisu «Vokno» ve Valdicích (asi jen ten, kdo prošel československými věznicemi, tuší, co to znamená, když se řekne «Valdice» — jde o nejhorší věznici v ČSSR); myslím na Rudolfa Battěka, bývalého poslance, přemýšlivého sociologa, navíc vážně nemocného, který si odpykává trest v Opavě; myslím na Jiřího Gruntoráda, vězněného v Minkovicích (jeho případ je obludný: jde o dělníka, který se provinil tím, že opisoval na psacím stroji texty českých spisovatelů); myslím na Ladislava Lise, mluvčího Charty 77, který je ve vazbě v Litoměřicích; myslím na kolegu spisovatele Jaromíra Šavrdy, (odsouzeného už podruhé za opisování svých i cizích textů!), myslím na všechny ostatní. A vždy se mne zmocňuje zvláštní lítostivost (pro «post-vězeňský psychický stav» ostatně příznačná), když si vzpomenu na zavřené kněze, kteří mne v určitých dobách dokázali pevností svého postoje a svou dobrotou tak skvěle posilovat. Co mohu pro ně všechny udělat víc, než že na ně myslím? V tuto chvíli asi jen to, že budu apelovat na mezinárodní veřejnost a všechny lidi dobré vůle, aby se za každého z nich zasazovali tak, jako se zasazovali za mne.

Mohl jste ve vězení psát?

To mi bylo přísně zakázáno, nesměl jsem mít ani papír, ani zápisník, natož si dělat nějaké poznámky. Byl jsem dokonce trestán i za takovou hloupost, že byly u mne nalezeny nějaké koncepty dopisů legálně odeslaných domů. Jediné, co mi nebylo a nemohlo být zakázáno, byly legální (tj. cenzurované) dopisy mé ženě, na jejichž psaní jsem měl ze zákona právo: jeden týdně, na čtyři strany standardního dopisního papíru, čitelným písmem psaný, dodržující předepsané okraje atd. Těch dopisů tu leží 165, jejich psaní bylo ve vězení mou největší radostí, osmyslňovalo mi pobyt v něm a pokoušel jsem se v nich — za podmínek, jejichž obtížnost lze těžko popsat — rozvíjet různé obecnější úvahy o tématech, o nichž jsem ve vězení musel často uvažovat, jako je téma lidské identity, odpovědnosti, horizontů, k nimž se vztahujeme apod. (I to mi bylo dlouho zakazováno, mnoho dopisů mi bylo zadrženo — mají se totiž správně týkat jen «rodinných věcí» — ale nakonec si na to nějak zvykli).

Pocíval jste někdy ke svým věznilům nenávisť?

Nenávidět neumím a jsem tomu rád. Když pro nic jiného, tak už proto, že nenávisť kalí zrak a tím znemožňuje hledat pravdu.

Zavřeli vás na jaře roku 1979 a teď jste se ocitl náhle — jakoby skokem — v roce 1983. Máte tedy ostré srovnání, ostřejší, než ti, kteří ta léta venku kontinuálně prožívali. Jak se vám situace ve vaší zemi jeví?

Na jakékoli obecné hodnocení či soudy si zatím vůbec netroufám, mohu mluvit jen o svých prvních a veskrze subjektivních dojmech a pocitech, které — nutno hned na začátku říct — ve všech směrech předstihují má očekávání: Charta 77 přežila šest let a Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) pět let pronásledování a normálně dál pracují (i když jejich dokumenty nemají z mnoha důvodů už zdaleka tu publicitu, kterou měly dříve); jsem velmi překvapen šíří a hlubokým záběrem nejrozmanitějších neoficiálních kulturních aktivit; počtem, vytrvalostí a úrovní soukromých filosofických seminářů, množstvím samizdatové literatury (nejen beletrie, ale ještě víc esejistiky), strojopisných časopisů atd. atd. I když způsoby práce se změnily, strachu jako by bylo sice méně, ale opatrnosti daleko více,

překvapuje mne její rozsah (nevím, jak to všechno dohoním) a hlavně neumdlévající energie, do ní investovaná. Zdá se mi, jako by dnes byl ve společnosti vůbec větší hlad po kulturních hodnotách a pravdivém slově, ať už přicházejí (zatím sporadicky) ze sféry «oficiální» (tj. povolené) kultury nebo (nepoměrně víc) ze sféry kultury «neoficiální», té «druhé», jak to nazval Ivan Jirous. Mám dojem, že texty, existující jen v několika kopiích, by mohly vycházet v desetitisícových nákladech a byly by ihned rozebrány. Mnoho lidí jako by bylo už definitivně unaveno ze své únavy, jako by už nebylo s to potlačovat v sobě svou touhu po pravdivé a svobodné tvorbě. Překvapuje mne, že ve sféře «oficiální» kultury znají výsledky kultury «neoficiální» mnohdy lépe, než my známe výsledky jejich; kdysi tak ostrá a nepřekročitelná hranice mezi oběma kulturami jako by se už trochu rozostřovala, v povolené kultuře se objevují častěji — byť stále spíš jen na jejich okrajích — zajímavé věci, mnohdy tak či onak inspirované kulturou «neoficiální», k ní se vztahující, s ní se měřící nebo od ní dokonce co do své vnitřní svobody téměř neodlišitelné. Tlak politického aparátu proti povolené kultuře, té, kterou měl ještě nedávno tak dobře zmanipulováno, jako by sílil, což je neklamnou známkou, že v ní tu a tam začíná opět o něco jít, občas to na mne dokonce působí tak, že se mu v některých svých okřscích tato zdánlivě «jeho» kultura téměř vymyká z rukou: zakazují hry, divadla a v této chvíli především četné — donedávna oficiálně chválené — rockové a jazzové kapely; mnozí už nevědí, zda patří do kultury «oficiální» či do té «druhé»; ti ještě povolení vystupují — kdesi na pomezí povoleného a nepovoleného — společně s těmi nepovolenými; všechno se to zkrátka nějak podivně zamíchalo nebo propletlo — nebo aspoň mně se to tak zatím jeví. Občas mám dokonce pocit, jako by se trochu změnil i vztah některých oficiálních (arčí, že jen některých!) umělců k nám — už se nás tolik nebojí, možná cítí, že se kdykoli mohou ocitnout mezi námi a že už vlastně nemá cenu moc toho předstírat, když to na jejich osud beztak nemá vliv. Znovu ovšem zdůrazňuji, že to jsou jen mé první a naprosto osobní dojmy a že bych byl velmi nerad, kdyby to kdokoli chápal jako nějaké kompetentní hodnocení situace. V něčem mi to všechno trochu připomíná počátek šedesátých let, kdy proces sebeuvědomování a duchovního sebeosvobodování společnosti rovněž začínal kdesi na pomezí oficiální a neoficiální kultury, v onom zvláštním prostoru, kde se vždy něco zakáže, aby se vzápětí o několik metrů dál objevilo něco jiného, co zakazovatelům uniklo. Tenhle proces vyvrcholil nakonec rokem 1968, kdy politická moc musela vzít na vědomí a už nemohla na vědomí nevízt skutečný stav společnosti a její duše. Pokud jde o sféru politickou, zdá se mi, že současná moc stojí před rozpor, jež by měla řešit (hospodářskými, společenskými, politickými, kulturními), rozpačitěji, než jak se mi to jevílo ve vězení: jako by to byla naopak ona, kdo už začíná být trochu unaven (uvědomme si, že tu už 14 let vládne táž nezměněná garnitura). Občas se ještě projeví — ať už tím či oním nesmyslným zásahem — téměř zběsilý strach moci z každého závanu čerstvého vzduchu, občas se naopak zdá jako by i moc sama se pokoušela trochu vážněji zamýšlet o tom, jak tento zatuchlý prostor vyvětrat (aniž by ji ovšem vzniklý průvan jakkoli ohrozil). K tomu ovšem přistupuje pravděpodobně i určitá nejistota o tom, zda současný stav v centru našeho bloku je spíš jen nějakým provizoriem, nebo zda znamená naopak začátek něčeho nového — a hlavně čeho. Poslední pocit, který bych v této souvislosti měl snad zmínit, je pocit, že za dobu, po kterou jsem tu nebyl, povážlivě vzrostla rozmařilost zkorumpované smetánky. Ne snad, že by to připomínalo přímo život římské aristokracie před pádem říše Římské, na to jsou české poměry příliš malé, spíš by se to mohlo snad srovnat s životem Gierkova vedení v posledních letech jeho vlády — i proto, jak tato rozmařilost kontrastuje s reálnou hospodářskou situací země a triviálními spotřebitelskými starostmi obyvatelstva.

Iste dnes považován za předního československého disidenta či opozičního činitele. Co si o tom myslíte?

Nejsem, nikdy jsem nebyl a ani nemám ctižádost stát se politikem, profesionálním revolucionářem nebo profesionálním «disidentem». Jsem spisovatel, píšu to, co chci, a ne to, co by na mně chtěli jiní, a angažují-li se i jinak, než jen svou literární tvorbou, dělám to prostě proto, že to cítím jako svou přirozenou lidskou a občanskou povinnost a jako povinnost, vyplývající koneckonců i z mého postavení spisovatele, tj. člověka veřejně známého, kterého tato známost zavazuje k tomu, aby se k některým věcem vyjadřoval hlasitěji, než ti, kteří známi nejsou: nikoli proto, že by byl důležitější nebo chytřejší, než jiní, ale prostě proto, že je —

ať už se mu to líbí nebo ne — přeci jen v jiné situaci, zakládající jiný typ odpovědnosti. I když mám přirozeně na mnoho věcí své vyhraněné názory, nehlásím se k žádné konkrétní ideologii, doktríně nebo dokonce politické straně či sektě, nesloužím nikomu, a tím méně nějaké moci, sloužím-li něčemu, tak jen svému svědomí. Nejsem komunist ani antikomunist a kritizují-li svou vládu, pak nikoli proto, že je komunistická, ale proto, že je špatná. Kdyby tu byla vláda sociálně demokratická nebo křesťanskosociální nebo jakákoli jiná a kdyby vládla špatně, kritizoval bych ji stejně, jako tuto. Nejsem na straně žádného establishmentu a nejsem profesionálním bojovníkem proti nějakému jinému establishmentu, jsem prostě na straně pravdy proti lži, na straně smyslu proti nesmyslu, na straně spravedlnosti proti nespravedlnosti.

Co soudíte o současném západním mírovém hnutí?

Zatím ještě nemám dost objektivních informací, abych se k tomu mohl nějak zasvěceněji vyjádřit. Mohu jen říct, že ty mladé dlouhovlasaté lidi, kteří demonstrují v různých západních městech za mír a které jsem měl možnost vidět ve vězení téměř denně v povinných televizních novinách, chápu jako své bratry a sestry: není jim lhostejný osud světa a přijímají na sebe dobrovolně odpovědnost, překračující rámec starostí o vlastní dobré bydlo, a to vlastně — byť v těžších podmínkách — děláme i my zde. Že jejich aktivity jsou asi mnohdy povrchní, jen heslovité, příliš uvězněné do lokální perspektivy a málo ochotné promýšlet hlouběji otázku, co to vlastně mír je, co znamená a co předpokládá, co ho skutečně umožňuje a co mír naopak ohrožuje — je věc druhá. Ale i to je koneckonců pochopitelné: když ti lidé vidí, jak se za jejich vesničkou buduje nějaká odpalovací rampa, zdá se jim být přirozeně boj proti této rampě důležitější, než nějaké odtažené zkoumání a promýšlení hlubších souvislostí problému světového míru. Lze se jim divit? Když jsem byl ve vězení, taky se mne víc dotýkala otázka, zda se mi podaří nějakým úskokem získat ze skladu několik kožených tkaniček do bot navíc pro své přátele katolíky, aby si z nich mohli udělat své dobře ukryvané růžence, než otázka, kolik Pershingů 2 je schopno čelit kolika raketám SS 20. K pochopení širších problémů se vždycky probíjíme cestou konfrontace s problémy lokálními, konkrétně a existenciálně se nás dotýkajícími. Jde jen o to, abychom se touto cestou skutečně probíjeli někam dál a neuvízli — díky pohodlnosti svého ducha — na samém startu. Ale abych byl konkrétnější: o otázce míru a války se v prostředí Charty 77 hodně uvažuje a leccos chytrého už tu bylo na toto téma napsáno; až se trochu lépe zorientuji, rád bych se k tomu také vyjádřil; to téma mne zajímalo už ve vězení a tím víc mne zajímá teď.

Nemáte dojem, že SSSR západního mírového hnutí využívá ve svůj prospěch?

Když někdo na Západě bojuje proti západním zbraním, bylo by od sovětského vedení přinejmenším pošetilé, kdyby mu nefandilo. Mně se ovšem zdá, že důležitější, než kdo mi právě fandí, je, zda mám pravdu. Já osobně se aspoň touhle zásadou řídím.

Jaké máte plány?

Návrat z vězení není vůbec lehká věc, někteří dokonce říkají, že to je těžší, než vstup do vězení. Musím se nejprve zorientovat, trochu se zadaptovat, pochopit lépe svět, do něhož jsem přišel, což znamená se mimo mnoha jiného setkat se spoustou lidí, přečíst mnoho důležitých textů, poslechnout si desítky desek a magnetofonových pásků, vidět různá představení a koncerty, naučit se zkrátka zase dýchat vzduch své doby; bez toho se psát nedá. No a pak bych rád začal psát konečně už zase nějakou hru, asi šest let jsem žádnou nenapsal.

Ovlivní váš pobyt ve vězení nějak vaše další psaní?

Nepochybně. Ale zatím nevím jak.

Myslíte, že bude tenhle náš rozhovor mít pro vás nějaké nedobré následky?

Nevím. Opravdu nevím.

Praha, 3. dubna 1983
Copyright Václav Havel
a Antoine Spire

LISTY řídí Jiří Pelikán s redakčním kruhem ve složení: Zdenek Hejzlar, Milan Horáček, Vladimír Horský, František Janouch, Cyril John, Karel Kaplan, Jiří Kosta, A. J. Liehm, Artur London, Zdeněk Mlynář, Adolf Müller, Josef Pokštefl, Michal Reiman, Milan Schulz, Radoslav Selucký, Jan Skála, Lubomír Sochor, Ota Sik, Vladimír Tosek. **LISTY** jsou dvouměsíčník určený především čtenářům v Československu. **Přečtěte a předejte známým!**

V ZAHRANICÍ je roční předplatné

DM 25. - (nebo ekvivalent v jiné valutě) pro Evropu;

DM 30. - pro USA, Kanadu, Izrael a další zámořské země (letecky);

DM 35. - pro Austrálii, N. Zéland, Jižní Afriku a Latinskou Ameriku (letecky).

PŘEDPLATNÉ a **PRÍSPEVKY** na tiskový fond (nikoli objednávky!) pošlete pouze na: **LISTY**, Postscheckamt München 112 76-802.

OBJEDNÁVKY časopisu a ostatní korespondenci (nikoli peníze!) pošlete pouze na adresu redakce: **LISTY**, Vicolo della Guardiola 22, 00186 Roma.

člověk cítí v nezvyklé, změněné, neznámé situaci, ve které *nesmí* být traumatizován. Je to těžké, choulostivé, delikátní téma, ale tolik opodstatněné! Neztěžujme si je jakýmkoli morálním vydiráním, nedovolme, aby se toto vydirání objevovalo v pozadí, ani nereagujme tak, že vlastně přiznáváme, že se vydiráme sami svými nesvobodnými představami.

Každý prostě musí učinit to, co musí. Odpovídá svému svědomí, jinak je volný. Tento postoj se však neshoduje ani s myšlenkou emigrace, ani se «zradou vlasti» a s ní spojenou domnělou povinností zůstat zde, natož s kolaborací, cynismem, mravní nezodpovědností a rezignací. To vše jsou traumata anebo patologické stavy, jež se musí léčit nebo jež samy mizí ve svobodné společnosti: ale i nyní, kdekoli a kdykoli, jsou *znásilněními svědomí*. Jsou plodem režimu, který chtěl svědomí degradovat na oficiální ideologii a v této podobě si je osedlat pro sebe a který musí být vnitřně již nyní odmítnut, bez ohledu na abnormální individuální postavení.

ZE ŽIVOTA CHARTY 77

Pan Radim Palouš
Praha 1 Všešrdova 449/14

6.1.1983

Rozhodl jsem se odvolat signaci Charty 77, kterou jsem provedl v září 1977. Důvodem mého rozhodnutí je, že jsem dospěl k názoru, že činnost Charty 77 neodpovídá zájmům naší republiky. O činnosti Charty jsem informován pouze poslechem rozhlasu a nejsem nijak důležitý pro toto hnutí. Myslím, že svoje mínění mohu projevit i jiným způsobem.

Žádám o potvrzení příjmu a odpověď, jak bylo s mým dopisem naloženo.

Stanislav Veringr
341 01 Horažďovice 562

Vážený pane,

potvrzuji příjem Vašeho dopisu z 6.1.1983, v němž mně oznamujete, že jste se rozhodl odvolat svůj podpis Charty 77. Jsem rád, že zdůvodnění, které uvádíte, totiž že činnost Charty 77 neodpovídá zájmům naší republiky, formulujete jako svůj názor a nikoli tedy jako objektivně daný fakt. Na takový názor máte přirozeně plné právo; já sám stojím na stanovisku zcela opačném, nemyslím si však, že z pocitu nedůležitosti je třeba vyvozovat takové závěry, jako činíte. Nadto významnost občana nelze posuzovat jen dle toho, jak blízko a jak viditelně se pohybuje v ohniscích společenství, k němuž se dobrovolně a obětavě přihlásil. Vřele s Vámi ovšem souhlasím, že své mínění můžete projevit i jinými způsoby.

Žádáte odpověď, jak s Vaším dopisem bylo naloženo. Snad si pamatujete, že Charta 77, již jste kdysi podepsal, neustavuje žádnou organizaci. Nemohu tedy s dopisem naložit jinak, než ho vzít na vědomí, resp. dát ho přečíst některým svým přátelům, abyste neměl pocit, že věc hodlám založením do šuplíku sprovodit ze světa. Přeji Vám, abyste svá budoucí rozhodnutí činil napříště s takovou rozvahou, abyste nebyl nucen je měnit nebo dokonce odvolávat.

Radim Palouš
118 00 Praha 1, Všešrdova 14

P.S. Poprvé v životě jsem dostal soukromý dopis, který v adrese označoval dům, kde bydlím, číslem popisným a řadovým; tento způsob jsem byl zvyklý užívat jen ve styku s OPBH, v některých případech styku s příslušným národním výborem a u tzv. policejních přihlášek, tedy ve styku s Bezpečností. Pokud byste mně chtěl ještě někdy psát, stačí číslo řadové; popisné uvádět netřeba.

Dokument Charty 77 č. 6/83: Nová mluvčí Charty 77

Dne 2. února 1983 bylo rozhodnuto, že novým mluvčím Charty 77 se stává Marie Rút Křížková, která vystřídá Dr. Radima Palouše. Radim Palouš se stává členem kolektivu mluvčích Charty 77.

Mluvčí Charty: Jan Kozlík, Marie Rút Křížková, Anna Marvanová; Dr. Radim Palouš, člen kolektivu mluvčích Charty 77

Životopis Marie Rút Křížkové

Narodila se 15. června 1936 v Miličíně, okres Benešov u Prahy. Absolvovala filozofickou fakultu Karlovy univerzity, pak působila jako profesorka češtiny, později jako redaktorka. Zabývala se též literární historií. Po r. 1968 ztratila možnost pracovat v oboru. Zůstala bez místa, několik let pracovala jako lesní dělnice. Nyní je už druhý rok zaměstnána na poště. Od r. 1956 publikovala zprvu v oficiálních nakladatelstvích, později pouze v neoficiálních edicích. Je editorkou a znalkyní díla básníka Jiřího Ortena. Je katolička, matka tří dětí.

Adresa: Praha 9-Prosek, Jablonecká 411

Podle zprávy z Prahy byl Milanu Hýbkovi, odsouzenému v červenci 82 k 18 měsícům odnětí svobody (případ Jirous a spol.), přerušeno v lednu 83 výkon trestu.

Vážení přátelé,

politováníhodným činem našich úřadů je zatčení mluvčího Charty 77 pana Ladislava Lise pracovníky československé státní bezpečnosti. Prosím, abyste co nejúčinněji prosazovali to, aby člověk, který je bez příčiny vězněn, byl okamžitě propuštěn. Zároveň budu i velmi vděčen za to, bude-li na podporu tohoto bojovníka za lidská práva zveřejněno i mé jméno v případě, že budete intervenovat u vyšších státních orgánů. Mám velkou úctu a obdivuji všechny, kteří podepsali a zůstávají věrni i za cenu perzekuce Chartě 77. Zvláště pak mluvčím této občanské iniciativy, kteří jsou zvláště vystaveni tvrdému jednání ze strany režimu, který nezná slitování a jehož humanitou jsou přeplněné kriminály jinak smýšlejících lidí.

Jako individualista již řadu let bojuji za dodržování lidských a občanských práv v našem státě. Hlásím se ke všemu, co je lidské, a pomohu-li někde být i malou měrou, nacházím pocit uspokojení nad vykonáním dobra. Mým příkladem je mnoho lidí, kteří neustoupili ze svých zásad, a za takového mám i pana Ladislava Lise.

Proto prosím, abyste přijali tento můj dopis jako povzbuzení, že v boji za dobro není jenom malá skupina statečných lidí, ale značná síla poctivých a dobrých lidí. Jsem ochoten pomáhat, a to ze všech sil, pokud nabudete ze strany lidí, kteří mě znají, jistoty a důvěry v mnou nabízenou pomoc.

Odvolávám se na známost pana prof. Dr. Jiřího Hájka, do jehož rukou jsem složil podpis pro Chartu 77 v loňském roce. Dále pak se osobně znám s ThDr. Františkem kardinálem Tomáškem, arcibiskupem pražským, který mě zná patnáct let. Předem děkuji za laskavou odpověď, a mou účast za propuštění pana L. Lise na svobodu pokládejte za první projev spolupráce.

S pozdravem: Josef Hlaváček
Puškinská 595
284 01 Kutná Hora

Kutná Hora, 10.1.1983

«Nebýt lhostejný k osudu druhého»

Kyncl, Bartošek a Mlynárik v emigraci

Novinář Karel Kyncl, bývalý redaktor Čs. rozhlasu a Čs. televize, o jehož «dábelském kruhu» kolem žádosti o vystěhování jsme nejdříve psali, mohl konečně 12. února 1983 se ženou Jiřinou opustit čs. území a odjet do Anglie. Koncem prosince m.r. bylo i historikům Karlu Bartoškovi a Jánovi Mlynárikovi umožněno odcestovat; Bartošek se usadil v Paříži a Mlynárik v NSR. Kyncl a Mlynárik byli donedávna rok věznění bez obžaloby a bez soudu, Bartošek byl mnohokrát vyslýchán. Všichni tři byli při odjezdu zbaveni československého občanství.

Inž. Vladimír Janků
Státní úřad pro věci církevní
Nábřeží kpt. Jaroše, Praha 1

Obracíme se k Vám v prvních dnech letošního roku, který přinesl změnu i ve vedení Vašeho úřadu. Píšeme Vám v naději, že tentokrát najdeme sluch a dobrou vůli. Během šestileté existence se neformální společenství občanské aktivity Charta 77 nejdříve obrátilo na Váš úřad s podněty k nápravě nezákonnosti. Jen v právě uplynulém roce jsme například dne 10.3.82 upozorňovali na porušování zákonů v oblasti náboženského života, zejména katolické církve, a dne 8.7.82 jsme Vašemu úřadu podávali rozklad § 178 /maření státního dozoru nad církvemi/. Výklad zejména tohoto paragrafu neodpovídá paktům o občanských právech, které vstoupily u nás v platnost. Zároveň Vás upozorňujeme na okolnost, že mimo jiné je vězněno několik čsl. duchovních, kteří byli odsouzeni pouze za své názory, jako například František Lízna, Štefan Javorský a Rudolf Šmahel.

Chceme věřit, že už některé dosavadní události letošního roku jsou začátkem cesty k uskutečnění závazků, které přijala čsl. vláda schválením obou paktů z Helsinek a jejich vtělením do čsl. zákonodárství. Pokud byste neměl k dispozici naše shora uvedené dokumenty, které jsme poslali Vašemu úřadu, rádi Vám je předáme znovu.

Praha, 10. ledna 1983

Dr. Radim Palouš, Anna Marvanová,
Jan Kozlík
Mluvčí Charty 77

Zemřel Jiří Frodl,

novinář, jeden z prvních signatářů Charty 77. Jiří Frodl byl v letech 1966-1969 zpravodajem Československého rozhlasu ve Velké Británii. Předtím pracoval jako redaktor Československé tiskové kanceláře. Po návratu z Londýna do Prahy byl zbaven místa v rozhlase. Pracoval krátký čas jako kulisák v pražských divadlech, později jako myč oken.

V posledních letech trpěl jaterní chorobou a byl dán do invalidního důchodu. Přesto byl opětovně vyslýchán, i v noci. Loňského léta o dovolené v severních Čechách vážně onemocněl a byl převezen do místní nemocnice. Po několikátýdenním léčení byl na příkaz policie z nemocnice propuštěn, přestože jeho stav byl velmi vážný. Byl dopraven do Prahy a znovu hospitalizován. Jeho nemoc se však dále zhoršovala. V pátek 11. února 1983, ve věku 56 let, Jiří Frodl skonal.

Manželka Jiřího Frodla Kateřina (dcera bývalé hlasatelky Československé televize Kamily Moučkové) žije se dvěma malými dětmi v Praze 5, Janáčkově nábřeží 33.

Stalo se nestalo aneb Všechno je možné

IRENA BORŮVKOVÁ

Zhoršující se zdraví šestasedmdesátileté maminky mě v posledních týdnech přidrží doma, bojím se nechat ji na delší dobu samotnou. Ale ten pátek dosáhl stesk po vnoučatech i únava z neustálého skrývání obav před nemocnou takové míry, že ráda přijímám její návrh, abych se na ně jela podívat. Uklidňuje, mě, že je jí lépe a že se mohu vydat na cestu bez starostí. Vzájemná radost ze shledání, ale stejně tam trávím noc plnou neklidu a výčitek, že jsem odjela z domu. A tak se druhý den už po poledni loučím. V myšlenkách předbíhám autobus, jak je asi doma. Pak celých dlouhých dvacet minut — je sobota, a ta místní doprava! — čekám u nádraží na spoj do našeho sídliště. Konečně čtyřadvacítka, zanedlouho konečná, kde vystupuji a pospíchám, pokud mi chůze o holi dovoluje, k domovu.

Dělí mě od něho už jen pár desítek metrů. Musím projít malým parkovištěm, zpravidla volím refýž v jeho středu, nevnímám okolí, jen podvědomě registruji, že se blížím k autu, oranžově červené škodovce, jejímuž řidiči vyčnívá z okénka ruka s cigaretou, ale to už jsem téměř u vozu a řidič mě oslovuje «Paní Borůvková, na okamžik». Překvapena zůstávám stát; první, co mě upoutá, je mladíkův mroží knír a na krku v rozhalené košili obojek — ano, to je první, co mi napadá: obojek. Zřejmě nový módní doplněk, kterými ti dnešní mladíci usilují o feminizaci svého zevnějšku. Ale to už se dveře otevírají a z místa za řidičem vyskakuje na chodník vysoký štíhlý elegant, mohl by být mým synem, a vyslovuje zaklínadlo «bezpečnost».

Můj nemladý mozek, zatížený ještě intenzívním pomyslením na tu moji milovanou doma, jen zvolna přijímá podněty zvenku, a já zcela mechanicky, zdvořile, jak jsem zvyklá, se ptám: «Co si rače přát?» Navrhuji, že si dám domů tašku, je to jen pár kroků (jako by to nevěděli, já bláhová), ohlásím se nemocné matce a... «To není třeba», přerušuje mě mladý muž na chodníku, «my vás zdržíme jen chvíli, nastupte si». A já jako poslušná ovečka skutečně pravými zadními dveřmi — mužem sedícím vedle řidiče pohotově otevřenými — nastupuji, auto se rozjíždí. S jeho přibývajícím rychlostí dostává se konečně do obrátek i můj mozek. Tak takhle to vypadá ve skutečnosti! Dosud znám takové přepadení jen z vyprávění. Ne, že bych s bezpečností neměla zkušenosti. Za těch víc než deset let, co jsou lidé jako já ve spektru jejich pozornosti, to už byl ne jeden výslech, domovní prohlídka mám také zažité, ale to vše se pokaždé odehrálo za — po formální stránce — regulérních podmínek. Písemná předvolání, příkazy prokurátora atd.

Jsem tak zabrána do svých myšlenek, otazníků, jak to bude dál nejen tady v autě, ale doma — maminka ví, že se někdy touto dobou vrátím, nebude-li to brzo, začne mít obavy, dělá si je teď při každém zdržení i na pouhém nákupu... že si ani neuvědomuji, že je v autě ticho a že je na čase, abych se

bránila. «Soudě podle oslovení mým jménem, víte, kdo jsem já. Nechtěli byste se mi, pánové představit a legitimovat?» — a poprvé přejíždím po osádce vozu pohledem. Muž za volantem, zřejmě nejmladší z nich, upoutává — pravděpodobně bezdůvodně — mou pozornost nejvíc. Musí být dost vysoké postavy, protože kolena má téměř u volantu; vidím, že jeho noha ovládající pedál je v elegantní botce z přírodní kůže, bez šněrování, s mírně špičatým nártem, neošoupané džínsy, černá silonová bunda, pravá ruka jen jedním prstem ležérně se dotýkající volantu je ozdobena waldemarovským řetízkem z bílého kovu, hřívá vlnitých, světle hnědých vlasů. Z muže sedícího přede mnou vidím jen začínající pleš, nakrátko sestříhané vlasy neurčité barvy, určitě už šedivější, límeček šedozeleňého vlněného saka a část obroučky brýlí. A ten prudký elegant vedle mne právě teď vyjímá z levé kapsy koženého černého saka rudou knížku a naučeným pohybem ji v bezpečné vzdálenosti ode mne otvírá, aby prokázal svoji totožnost.

«Okamžik», snažím se protestovat proti letmému předvedení jeho průkazky. «Vezmu si brýle, abych si mohla přečíst vaše jméno», a začínám lovit v tašce. «To je zbytečné», odsekne a dodává «kapitán Mašek». A tito dva pánové? Ukazují na přední sedadla. «To jsou moji kolegové». Nabírám dech, uchyluji se k slovnímu fotbalu. «Vy jste z krajské správy?» — «Proč vás to zajímá?» — «Že jsem se nikdy se jménem kapitán Mašek nesešla a tyto dva pány, pokud se pamatuji, jsem také nikdy neviděla». — «To znáte tak dobře všechny příslušníky?» — «Znám neznám, ale tolik už za ta léta vím určitě, že každý z nás má svého «patrona». Kupříkladu teď bych byla docela ráda, kdyby byl u toho XY...». — «Ale? A proč?» — «To bych už aspoň přibližně věděla, oč zas jde, ale takhle? Řekněte mi konečně, na čí popud a z jakého důvodu jsem byla zatčena?» — «Jaképak zatčení, vždyť jste dobrovolně nastoupila», ohrazuje se, a tím i poprvé jeví známku přítomnosti muž-sfinga přede mnou. «V mém věku a při mém zdravotním stavu bych vám těžko utíkala, a na veřejná vystoupení si už vůbec nepotrpím. Ostatně jsem byla tak zaujata myšlenkou na nemocnou matku, že vaše přepadení...» — «Doporučoval bych vám nepoužívat tak silných slov», reaguje elegant. — «Vaše přepadení mi v první chvíli ani nedošlo. Ale na to vás upozorňuji, že mám doma nemocnou maminku, která kromě jiného trpí slabostí srdce, a jestliže nebudu co nejdříve doma, riskujete, že ji budete mít na svědomí. A vůbec žádám, abyste obrátili a odvezli mě tam, kde jste mě sebrali, a chcete-li ode mne něco, abyste mě jako pokaždé předtím obeslali úřední pozvánkou». — «Jen klid, může to být jak si přejete, záleží jen na vás, jak brzo se dostanete domů, chceme jen, abyste nám zodpověděla několik otázek», odsekává elegant po mém boku.

«To je tak naléhavé, že pracujete — ironizují — a pálíte erární benzin i v sobotu?» oddalují jeho snahu dostat se k merituu věci. «Pracujeme, kdy je to třeba, ale od toho jsme tady my, abychom se ptali, a ne vy. . . Tak k věci — říkala jste přece, že spěcháte — kdy jste se naposled viděla s paní Šabatovou? V těch Březinách to nebylo naposled, že ne. . .? No, jak myslíte, ale teď nž to nebude na nás, jestli se nevrátíte domů včas». — «Znovu opakuji, že za těchto okolností, kdy nevím, proč jsem se ocitla v tomto autě, kdo jsou ti dva pánové přede mnou, proč právě v sobotu, se s vámi nebudu o ničem bavit». — «A já vám znovu opakuji, že nechceme nic jiného, než abyste nám řekla o svých stycích se Šabatovou, nebo takovou paní Marvanovou; přece nechcete tvrdit, že ji neznáte. Jaký je váš vztah k Malému, doktorovi Paloušovi, Lisovi. . . No, to musíte uznat, že toho na vás tak moc nechceme».

Zhluboka nadechnout a přejít do ofenzivy: jak bláhový je člověk, ale copak nám dal někdo kurs sebeobrany? Tak tedy — uvažuji — kdybych skončila někde v polích, v lese, pravda při mé spíše nepohyblivosti než schopnosti rázné a delší chůze, by se to věru obtížně překonávalo, ale lidé v horších situacích vydrželi víc, peníze na dopravu domů bych měla, a tak. . . «Já vám něco řeknu, od této chvíle je zbytečné, abyste mi kladl jakoukoli otázku, z jednoho prostého důvodu — neodpovím vám. Rozhodně ne zde v autě a někde v širém poli (ujížďeli jsme ven z města přes Vysokou nad Labem směrem ke Kunětické hoře). Jediné, nač mohu přistoupit, je, že zajedete zpět do Hradce na krajskou správu, anebo do kterékoli úřadovny bezpečnosti, a tam pěkně podle pravidel, protokolárně, sepišete zprávu o mém zatčení. Kromě toho vás upozorňuji, že si budu stěžovat na vaši inspekci a všude, kde se dá. Protože přepadnout. . .» — «Jaképak přepadnutí, udělal vám někdo něco?» brání se elegant. «Přepadnout mě, jak jistě víte, nemocnou ženu, na ulici, bránit, mi abych byla včas u další nemocné, to je jistě i podle vašich — aspoň psaných — nařízení přinejmenším nezodpovědné».

To už jsme pod Kunětickou horou odbočili smě-

rem ke státní silnici spojující Pardubice s Hradcem, a na rozcestí se řidič tázavě obrací k muži-sfinze. Ten kývá hlavou vpravo, takže to znamená, že se vracíme, byť jinou cestou, k místu, odkud mě unesli. Ten vedle mne, jemuž jedinému zřejmě připadla úloha zpovídatele, se ještě párkrát pokouší mi předhazovat jména, ironizuje moje počínání, ale já mám ústa na zámek. Po chvíli jsme po nové Pardubické zpět v našem městě; v Lipkách však řidič nevede auto doprava k našemu sídlišti, ale do města, stáčí se k nádraží — že by přece jen vyhověli mému požadavku, před námi je totiž úřadovna VB. Ale ne, zastavujeme před sousední budovou Dřevotvaru a jiných podniků, elegant pronáší poslední slova, zlostně «Tak prosím!», a hbitě vyskakuje z auta. V první chvíli si já naivka myslím, že se snad chystá mně, invalidce, pomoci vystoupit, ale on zůstává opřen o zadek karosérie, já se svou holí a cestovní taškou se pracně štrachám z vozu, málem se zamotám do dolů visícího bezpečnostního pásu, a bez jediného slova jak z úst mužů zůstávajících v autě, tak z mých, konečně své pojízdné vězení opouštím. Tázavě pohlédnu na muže opřeného o vůz, ale ten mi zdánlivě nevěnuje pozornost a zapaluje si kentku. Přecházím na druhý chodník, snažím se přes clonu slzí, kterým se teď nebráním, a přes rychle houstnoucí šero zahlédnout poznávací značku — marně, jak jinak, vždyť proto asi ta rychlost, s níž se před ní postavil. Ale co, už je mi všechno jedno, rychle ťukám svou hůlčičkou znovu na stejné místo, kde jsem zhruba před hodinou tak netrpělivě vyhlížela čtyřadvacítku.

A konečně doma, maminka! «Tak tys přece jen přijela, já už myslela, že se ti od dětí nechtělo a že nepřijedeš, ani bych se ti nedivila. A co je tam nového, jsou zdraví, všechno je v pořádku?» «Ano, ano, maminko, to víš, že ano, všechno je v pořádku. . .» Pak jdeme obě brzo spát, já s pomocí prášků, tentokrát v silnější dávce, ráno se probouzím a říkám si: Stalo se to či nestalo, byl to jen ošklivý sen či skutečnost? Úplné probuzení, ach ano, bohužel, ono se to vskutku stalo. . . Bylo to 16. října 1982.

(Uveřejněno bez vědomí a souhlasu autorky.)

VONS sděluje

Sdělení VONS č. 316

Mluvčí Charty 77 Ladislav Lis ve vazbě

Dne 5. ledna 1983 bylo proti dr. Ladislavu Lisovi, mluvčímu Charty 77 a členu Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných, zahájeno trestní stíhání pro trestný čin pobuřování dle § 100/1a tr.z. Týž den byla u Ladislava Lise provedena domovní prohlídka jak v jeho pražském bytě, tak v místě jeho přechodného bydliště v Sosnové-Pekle u České Lípy, a byl vzat do vazby. Vyšetřovatel npor. Havlas jej viní z toho, že Ladislav Lis pobuřoval nejméně dvě osoby tím, že je seznámil s tiskovinami a jinými materiály pobuřujícího charakteru, které byly v měsíci srpnu 1982 zajištěny u manželů Charvátových z České Lípy a o nichž podali svě-

deckou výpověď jak manželé Charvátovi, tak manželé Erenovi, rovněž z České Lípy. Dále byl Ladislav Lis obviněn z přečinu podle § 3/1a zák. 150/69 Sb. za to, že «Ladislav Lis v místě přechodného bydliště má naloupanou kukuřici, která pochází pravděpodobně z polí Velkovýkrmen Zákupy, hosp. Ramš, kterou používá pro krmení svého hosp. zvířectva, přičemž byly viděny zatím nejméně dva pytle této kukuřice v hodnotě ne méně 100 Kčs».

Ladislav Lis se narodil 24.4.1926; jako invalidní důchodce je zaměstnán ve VD invalidů Meta Praha, je ženatý a má dvě děti. V roce 1979 byl 7 měsíců ve vyšetřovací vazbě pro obvinění z tr. činu podvracení republiky (par. 98/1, 2 ab), a toto trestní stíhání nebylo zastaveno.

Ve sdělení č. 31 o jsme informovali o domovní prohlídce a vzetí do vazby dr. Jaromíra Šavřdy dne 29.9.1982. Během podzimu proběhla v Ostravě a okolí řada výslechů jeho přátel a známých. 23.11.1982 se konalo seznámení s výsledky vyšetřování. Z trestného spisu vyplývá, že dr. Šavřda je stíhán pro trestný čin pobuřování podle § 100 tr.z., jehož se měl dopustit tím, že opsal poemu Aleksandra Tvardovského «Torkin na onom světě», že opsal svoje básně «Historické reminiscence» a ještě jedno literární dílo. Pro své básně byl dr. Šavřda již jednou potrestán v roce 1979. Co se týče poemy Tvardovského, opis byl pořízen z knihy vypůjčené z veřejné knihovny; potvrzení knihovny, že se tato kniha půjčuje, je ke spisu přiloženo. Opis Tvardovského vyšetřovatel charakterizuje jako hanobení Sovětského svazu.

Dr. Jaromír Šavřda je těžce nemocen. Základní diagnóza je «nefritida s možnou spec. etiologií». Jeho hlavní potíží je disurie a bolesti v lýtkách, zhoršované postupující poruchou krevního oběhu. Při neléčení hrozí nekróza a případně nutnost amputace dolních končetin. Jaromír Šavřda ve vazbě zhubl o 14 kg. Nebylo mu povoleno uléhat během dne. Před uzavřením spisu byl hospitalizován ve vězeňské nemocnici sv. Anny v Brně a nyní je ve vězeňské nemocnici na Pankráci.

Případ Milana Vyhnálka

Milan Vyhnálek, nar. 23.5.61, dělník, bytem v Hnaticích 229, okr. Ústí nad Orlicí, byl odsouzen okresním soudem v Ústí nad Orlicí dne 3.6.81, číslo rozsudku T 236/81, za předsednictví Jiřího Morávka /soudci Miroslav Brůna a Vladimír Brabinec/ podle § 100/1 tr.z., podle § 112 tr.z. za přečin 6b zákona č. 150/09 sb. k úhrnnému trestu 25 měsíců odnětí svobody nepodmíněně, ve druhé nápravně výchovné skupině.

Byl obžalován, že 1/ připevnil na veřejnou tabuli v Letohradě dne 27.1.81 a 10.2.81 text údajně zaměřený proti spojeneckým vztahům s SSSR a Polskou lidovou republikou a dne 10.3.81 připevnil na stromy u nádraží 4 letáky údajně zaměřené proti socialistickému zřízení ČSSR. 2/ 15.1.81 odeslal dopis do Radio Monte Carlo a European Transcentrum (Dánsko), obsahující zprávy o poměrech v ČSSR, obžalobou označené za nepravdivé. 3/ od 15.12.80 měl v držení pistoli ráže 7.65 mm VZ 50. V letácích žádal propuštění politických vězňů v ČSSR, v dopisech poukazoval na útlak věřících u nás. K žalovaným činům se doznal a při hlavním líčení uvedl, že vyšetřovatel poručík Němeček na něj činil nátlak a nutil ho k doznání, že činy provedl z nepřátelství k socialistickému zřízení.

Dále byl Milan Vyhnálek odsouzen Obvodním soudem pro Prahu 2 dne 8.2.82 /číslo rozsudku 3 T 15/82 / předsedkyní Helenou Vlčkovou a soudci Janem Křečkem a Dr. Pavlem Tréglem pro trestné činy podle § 174/1 — křivé obvinění, a § 175/1 a.b. tr. zákona — křivá výpověď, k trestu 18 měsíců odnětí svobody nepodmíněně ve druhé nápravně výchovné skupině. Dne 8.7.81 údajně lži-

vě obvinil vyšetřovatele StB nadporučíka Jána Predajnoše z trestného činu zneužívání pravomoci veřejného činitele, jehož se měl vyšetřovatel dopustit tím, že ho nutil dne 24.3.81 v Hradci Králové k nepravdivé výpovědi. Dále jako svědek údajně nepravdivě vypověděl o vztahu obžalovaného Jiřího Gruntoráda k čs. společenskému a státnímu zřízení a tyto okolnosti úmyslně zamlčel. Milan Vyhnálek objasnil, že nátlaku se dopustil jiný vyšetřovatel StB, a to poručík Petr Němeček, a jindy, totiž 13.3.81 při vyšetřování jeho vlastní trestní věci. Nadpor. Predajnoš ho vyslýchal 24.3.81 v trestní věci Jiřího Gruntoráda, kterého mu označil jako osobu zaměřenou proti společenskému a státnímu zřízení ČSSR a jako osobu bez cti a charakteru a řekl, že bude-li Milan Vyhnálek vypovídat v tomto smyslu, mohl by být odsouzen k nižšímu trestu. Milan Vyhnálek vypověděl do protokolu podle jeho přání. Dne 8.7.81 při hlavním líčení v trestní věci Jiřího Gruntoráda u Městského soudu v Praze tuto výpověď odvolal a vypovídal podle pravdy.

Milan Vyhnálek je vězněn v nápravně výchovném ústavu Minkovice. V roce 1980 byl ve výkonu trestu v nápravně výchovném ústavu Plzeň-Bory, pro pokus trestného činu opuštění republiky.

Odsouzení J. Wünsche a spol.

Podle sdělení VONS č. 312 konalo se ve dnech 15.-17.12.1982 před městským soudem v Praze hlavní líčení proti Janu a Josefu Wünschovi, Václavu Soukupovi a Jitce Tůmové, obžalovaným z trestné činnosti podvracení republiky (§ 98 tr.z.). Trestného jednání se měli dopustit tím, že «roz- množovali a rozšiřovali písemnosti s protisocialistickým obsahem, hrubě zkreslující a napadající poměry v ČSSR, vedoucí úlohu KSC, socialistický charakter republiky a spojenecké svazky s jinými socialistickými zeměmi, zejména s PLR, s cílem oslabit a rozkládat socialistické zřízení ČSSR».

Tímto způsobem obžaloba — zastupovaná prokurátorkou JUDr. Fuchsovou — a v závěru řízení i trestní senát za předsednictví JUDr. Rojta kvalifikovali činnost obžalovaných, která údajně spočívala v tom, že rozmnožovali především materiály Charty 77 a některé literární práce.

Trestní řízení se vyznačovalo znaky, které jsou čl. justicí praktikovány již po řadu let: do soudní síně byli vpuštěni po ověření totožnosti pouze nejbližší příbuzní obžalovaných, přátelům obžalovaných a zahraničním korespondentům bylo ve vstupu zabráněno. Z osmi předvolaných svědků bylo 7 svědků obžaloby, návrh obhajoby, aby byli předvoláni další svědkové, byl soudem zamítnut; tři svědkové vypovídali před soudem odlišně, než při výsleších v přípravném řízení (svědek Orlík: «Vypovídal jsem do protokolu pod vlivem předchozího výslechu, při němž mi bylo 3 příslušníky StB vyhrožováno, že mi dají přes držku»); závěrečné řeči obžalovaných zásadně přerušované až konečně přerušované definitivně aj.

Jan Wunsch byl odsouzen ke 4 rokům, Josef Wunsch k jednomu roku, V. Soukup ke 3 rokům, J. Tůmová k 15 měsícům odnětí svobody.

Prapodivný případ

Josefa Römera

Josefa Römera zná jen několik málo lidí. Jeho rodiče žijí v Gottwaldově. On sám nevykonal nic ve svém životě tak pozoruhodného, že by si zasluhoval zvláštní pozornost. Je to poměrně ještě mladý člověk, narodil se v říjnu v pětapadesátém roce. Nikdy jsem ho neviděl, ani jeho fotografii. Nevím tudíž ani jak vypadá. Zda je vysoký nebo nízký, zda má světlé nebo tmavé vlasy. Nevím, jaký je to člověk, jaký má vztah k rodičům, k přátelům, k dívkám. Nevím, jak se učil ve škole a ani vlastně nevím, čím se vyučil, jaké školy absolvoval. A přece hovořím o jeho případu. O prapodivném případě.

Poprvé jsem se o jeho případě dověděl až tady, na Západě, v exilu. Psala mi o něm jedna západo-německá občanka, budou to už skoro dva roky. Obrátila se na mne s prosbou, zda o něm něco nevím. Musel jsem odpovědět záporně. Ale je pravda, že od té chvíle Josef Römer nějakým zvláštním způsobem vstoupil do mého života. Pátral jsem po všem, co se ho týkalo. Dva roky sbírání drobností a výsledky nejsou valné. Ale čím víc jsem věděl, tím víc jsem vědět chtěl.

Josef Römer je totiž již šest roků ve vězení, aniž se — jak jsem přesvědčen — čehokoli dopustil. Nevinný člověk za mřížemi. Těžko si dovedu představit něco společensky hroznějšího a nebezpečnějšího, co se týká života jednotlivců.

Navíc mne s Josefem Römerem zcela náhodně spojují některé vnější okolnosti, které ovšem pro podstatu případu nejsou důležité, jen pro mne osobně. Römer totiž do konce roku 1976 pracoval v podniku inženýrsko-průmyslové stavby a bydlel v podnikové ubytovně na Proseku. Je to taková tmavě rudá, vyšší budova, nevalného vzhledu, oficiální název zní: hotel Strážkov. A já jsem se na ni denně díval ze svého pokojíku. A tak si říkám, že jsme bydleli kousek od sebe, možná jsme se nejednou potkali, možná jsme spolu někdy jeli z města nahoru na Prosek natlučeným autobusem.

Potom byl Josef Römer zatčen přesně dva týdny po mně a odvezen do ruzyňské věznice. To bylo v lednu 1977. Já jsem tu prožil necelých třináct měsíců, Römer ještě víc, plných osmnáct měsíců. Žili jsme spolu v jedné vězeňské budově něco málo přes rok, aniž jsme o sobě věděli. Možná že jsem někdy slyšel jeho hlas, protože mladí lidé, a jemu tehdy bylo jedenadvacet roků, volali z oken, někdy tak hledali své známé, někdy jen tak, z nudy, z touhy po zpestření fádního vězeňského života, jindy i z touhy po kontaktu, třeba s neznámými dívkami, které trávily své dny a noci dvě patra pod námi. Byla to volání často ve výrazu drsná, ale ve všech bylo cítit touhu, touhu po jiném životě. A taky se objevila volání, která byla přímo výbuchem citů, při němž se volající vůbec neohlíželi na stovky neviděných, ale naslouchajících uší.

A konečně třetí okolnost, která mě s Römerem podivně spojuje. V jedné a téže době jsme se — on i já — stýkali s jedním člověkem, a tím byl major státní bezpečnosti doktor Mikuláš Tita. Ten vyšetřoval můj případ i Römerův. A to znamená, že jsme se ve výslechovně střídali na stejné židli u stejného stolu a proti nám seděl stejný člověk — major Tita.

Když jsem bilancoval všechny informace, které jsem o Römerově případě dosud shromáždil, byl jsem nespokojen, že o Römerově osobě tak málo vím. Rozhodl jsem se pro něco málo obvyklého. Řekl jsem si, Praha je od nás přes hranici nedaleko, telefonní spojení je snadné, zavolám tedy ty, kteří by mi možná aspoň něco málo říct mohli. Myslel jsem na advokáty a na vyšetřovatele. Žena mi říkala, že to nemá smysl, že to budou pokládat jen za provokaci. Odpovídal jsem jí, že nikoho nechci provokovat, že se chci pouze víc dovědět o Römerovi dřív než o něm a jeho případě povím něco veřejně. A tak mi řekla, abych si dělal, co chci, ale že to nemá smysl.

Zavolal jsem nejdřív pražského advokáta doktora Klouzu v Hybernské ulici. Měl jsem smůlu, nebyl v kanceláři. Volal jsem mu ještě několikrát a nikdy jsem ho nechytil. A přece on byl Römerovým obhájcem od samotného počátku.

Po doktorovi Klouzovi někdy v létě 1977 se Römerovým obhájcem stal doktor Provazník, podle telefonního seznamu promováný právník Provazník z advokátní poradny na Smíchově, v Lidické ulici. Na třetí pokus jsem ho dostal k telefonu. Představil jsem se jako redaktor Lederer, sdělil jsem mu, že se zabývám případem Josefa Römera, který on dobře zná. A že mi nejde o podstatu případu, ale pouze o osobu Römera — jaký byl člověk, jaký měl vztah k rodičům, jaké měl zájmy, zda byl vzdělaný. Doktor Provazník mi odpověděl, že si na případ nevzpomíná. Když však jsem mu ho konkrétně připomněl, pravil, že je vázán povinností mlčení. Vysvětlil jsem mu znovu, že mi nejde o podstatu případu, ale pouze o profil Josefa Römera, o nic víc. Odvětil, že i tak nemůže nic povědět, protože znění zákona o povinnosti mlčení u advokátů je tak široce koncipováno, že znemožňuje jakoukoli informaci, třeba i tu, o níž žádám. Nejde to, nemohu nic odpovědět.

Zůstal mi tedy pouze major státní bezpečnosti, doktor práv Mikuláš Tita. Zatelefonoval jsem mu na jeho linku do ruzyňské věznice, kde ve čtvrtém a pátém poschodí sídlí hlavní správa vyšetřování a kde jsou zároveň výslechovny. Jenže na starém Titově čísle seděl někdo jiný a ten mi nedal nové Titovo číslo. Zbýval mi tedy jen Titův soukromý byt. Nerad s úředními věcmi obtěžuji lidi v soukromí, ale zavolal jsem tam. Sluchátko vzala paní Titová. Sdělila mi, že manžel bohužel není doma,

že je na služební cestě na Slovensku a že se vrátí v pátek v noci nebo v sobotu ráno. A tak se mi tento rozhovor opět přesunul.

Majora Mikuláše Titu jsem telefonicky stihl doma až v neděli. Když jsem se mu představil, byl jen trochu překvapen a ptal se mne, zda jsem v Praze na návštěvě. Odpověděl jsem mu, že volám z domova v západním Německu. I jemu jsem dost podrobně vysvětlil, oč mi jde, především o profil Josefa Römera. Nemusel jsem mu vůbec tento případ připomínat, bylo evidentní, že si ho pamatuje velmi dobře. Podotkl, že však takto, přes telefon, je dost obtížné o všem hovořit, že kdybychom se mohli sejít, tak by to bylo něco jiného. Poznamenal jsem, že to je však dost nesnadné. Upozornil mě, že jsem si vybral ne zrovna dobrý případ, že jsou lepší případy, že v tomto případě jde o hochštaplera. Říkal jsem, že jsem překvapen, že tedy podle jeho názoru Römer není dobrý člověk. Souhlasil s tím. A to bylo vlastně všechno, co jsem se od majora Tity dověděl. Nakonec víc, než jsem očekával.

A tak mi nezbyvá, než se podívat, jak to všechno začalo a probíhalo. Přirozeně mohu o tom referovat — jak jsem řekl — jen na základě jednotlivých informací, které jsem pozvolna získával a které jsem skládal v mozaiku, nazvanou Prapodivný případ Josefa Römera.

* * *

V roce 1976, jak jsem se zmínil, Römer pracoval v pražském podniku inženýrsko-průmyslové stavby a bydlel na Proseku. Z jeho soukromých zájmů vím jen o jednom: o hudbě. Někteří říkají, že žil jen pro ni. A možná že právě tady jsou počátky celého případu. Býval bubeníkem v jedné pražské hudební skupině s názvem Generace. Skupinu neznám, nikdy jsem o ní neslyšel. Römerovi však tato skupina nestačila. Chtěl se dovídat víc o hudbě na Západě. A proto navštěvoval knihovnu na pražském velvyslanectví USA. Tady měli četnou sbírku různých nahrávek, na gramofonových deskách a na magnetofonových páscích. Römer si často pásky i desky vypůjčoval a doma přehrával. Jednou se mu stalo, že když vycházel z budovy amerického velvyslanectví, byl přepaden příslušníky státní bezpečnosti, násilím vtažen do jejich automobilu a odvezen do jejich úřadoven v Bartolomějské ulici. Zanedlouho byl propuštěn a vrátili mu i pásky i desky. Zatím se nedělo nic víc... S návštěvami na americkém velvyslanectví se nikdy netajil, nepodnikal je jako něco zakázaného nebo ukrývaného. Mluvil o nich mezi svými přáteli a nakonec později i před úřady.

Koncem roku 1976 se několikrát stalo něco zvláštního, podivného a znepokojivého. Römerovy rodiče v Gottwaldově navštívili příslušníci SNB a přicházeli s šokujícím sdělením: že v Praze byla vylověna mrtvola muže, jejíž popis se přímo hodí na jejich syna, Josefa.

Josef Römer se rozloučil s podnikem inženýrsko-průmyslové stavby a začátkem nového roku, roku 1977, nastoupil do práce na ruzyňském letišti. Nevím přesně, kde od té doby bydlel — je jisté, že musel opustit podnikový hotel Strážkov, který náležel inženýrsko-průmyslovým stavbám. Když

nastoupil práci na letišti, není jasné, zda se přestěhoval do nějakého podnájmu nebo do letištní ubytovny v Krči. Na letišti pracoval při nakládání letadel.

27. ledna 1977 byl Josef Römer zatčen a odvezen do vazební věznice v Ruzyni. Byl obviněn z pokusu o ilegální opuštění ČSSR.

VONS (Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných) uveřejnil zprávu o případu Josefa Römera až ve sdělení číslo 185 ze dne 1. června 1980. Byla to jen stručná informace mezi sedmatřiceti jinými případy. VONS upozorňoval, že jsou to většinou případy zcela utajené, takže nemá plné informace. V této informaci VONSu jsem našel tři nepřesnosti. Tvrdí se v ní, že Römer je vězněn na Borech, ačkoli v té době byl již ve Valdicích. Dále se praví, že Römer se prý měl sejít s kulturním atašé amerického velvyslanectví, Leonardem Williamsem, který byl státní bezpečností pokládán za agenta CIA a byl vyhoštěn z Československa. Není pravda, že Williams byl kulturním atašé, ale působil jako pracovník americké Mezinárodní komunikační agentury, která má zkratku ICA. A není pravda, že byl kdykoli vyhoštěn z Československa. Nesprávnost této informace potvrzují i americká úřední místa.

Případ Josefa Römera je tak složitý a nepřehledný, že není divu, že v informaci VONSu došlo k určitým nepřesnostem. Jak jsem řekl, nejdříve byl po zatčení obviněn z pokusu o nelegální opuštění československého území. Podle mně dostupných informací vyšetřovatel major Tita dokazoval tento pokus tím, že Römer změnil náhle zaměstnání a nastoupil práci na letišti. Podle informací, které mám k dispozici, měl vyšetřovatel major Tita Römerovi vyhrožovat: nebude-li ochoten ke spolupráci, to znamená pokud nebude ochoten sdělit informace o pracovnících amerického velvyslanectví, bude obviněn pro pokus o únos letadla. Tím už se Römerova situace značně zkomplikovala.

Některé informace naznačují, že vyšetřovatel Römerovi vyčetl, že se sešel na letišti s pracovníkem amerického velvyslanectví, a hovoří se v této souvislosti o Leonardu Williamsovi. Vyšetřovatel měl mít k této události jako svědka pracovníka státní bezpečnosti, který však vůbec neuměl anglicky, takže nemohl nic rozumět z rozhovoru na letišti, pokud by vůbec k němu došlo. Leonard Williams totiž tvrdí, že se nikdy na ruzyňském letišti s žádným Čechem nesetkal.

V informacích o dalším vývoji případu Josefa Römera nacházím nemálo protimluvů. Na jedné straně se hovoří o tom, že 24. června 1977 vyšetřovatel major Tita vznesl proti Römerovi obvinění pro trestný čin vyzvědačství podle paragrafu 105 odstavec 2 trestního zákona. Když se však v listopadu téhož roku konalo první soudní líčení proti Römerovi, byl obžalován prokurátorem doktorem Vyšínem pro trestný čin přípravy únosu letadla.

Jasnější je informace o samotném průběhu tohoto soudního líčení. Jako hlavní svědek proti Römerovi měl vystoupit jeho spolupracovník z letiště, který se jmenuje Petráň. Ten totiž byl taky po Römerově zatčení vzat do vazby v ruzyňské věznici a byl dokonce obviněn jako pomocník Römera při přípravě původně určeného trestného činu, to-

tiž nelegálního opuštění republiky. Podle této původní verze Römer chtěl odletět do zahraničí v nákladním prostoru nějakého letadla a Petráň měl za ním zavřít vchod. Jenže v přípravném řízení Petráň zatižil Römera svědeckou výpovědí, podle níž Römer připravoval únos letadla.

Tedy logicky vzato, Römer zhruba za tři týdny práce na letišti měl už stačit připravit únos letadla. Kdo zná bezpečnostní opatření na ruzyňském letišti, musí zapochybovat již při pouhé logické úvaze. Jenže nakonec se stalo, že Petráň při listopadovém líčení svou výpověď proti Römerovi úplně odvolal, prohlásil před soudem, že byl ke lživé výpovědi donucen psychickým nátlakem a že ho pracovníci bezpečnosti dostali do takového stavu, že by byl ochoten podepsat i rozsudek smrti nad vlastní matkou.

Při tomto soudním líčení ještě vystupovalo několik svědků, kteří vypovídali proti Römerovi v tom smyslu, že měl negativní vztah k socialistickému zřízení. Podle prohlášení Petráně tito svědkové vůbec Römera neznali a nikdy s ním nebyli ve styku. Zato však tři svědkové, které žádal Römerův obhájce, soudem nebyli připuštěni s odůvodněním, že nejsou věrohodní.

Soudní líčení proti Römerovi v listopadu 1977 skončilo díky Petráňovu odvolání původní výpovědi totálním fiaskem pro státní bezpečnost i prokuraturu. Předseda soudu musel líčení přerušit a odročit.

A to bylo jediné a poslední soudní líčení proti Römerovi, jehož se směli účastnit jeho rodiče. Po pravdě třeba dodat, že matka byla zamontována do případu ještě před soudním líčením. Požádala v létě 1977 vyšetřovatele majora Titu o návštěvu, která jí byla dovolena v srpnu. Když však matka přijela z Gottwaldova do pražské Ruzyně na návštěvu vězněného syna, byla bez přípravy a bez upozornění podrobena tříhodinovému křížovému výslechu. Teprve potom mohla deset minut mluvit se synem za přítomnosti majora Tity.

Prožité soudní líčení v listopadu přineslo Römerovým rodičům trochu naděje, protože ukázalo naprostou nevinu obžalovaného. Ale zároveň skličující nejistotu, protože navzdory všemu syn zůstal dál ve vazební věznici. Nejistota se propadla za půl roku v beznaděj, když se Römerovi opět vypravili do Prahy, do soudní budovy ve Spálené ulici, kde se mělo konat odročené přeličení. Rodiče však na líčení čekali marně. Když se v soudní kanceláři ptali, zda se proces bude konat, dostali šokující odpověď — že se líčení opět odkládá, a to z toho důvodu, že se svědek Petráň nedostavil a že ho úřady marně hledají, zmizel a nikdo neví, kde je.

Od té doby se Römerovi rodiče oficiálně nic nedověděli. Nesměli se účastnit žádného dalšího soudního líčení. Když žádali, aby byli soudnímu jednání přítomni, příslušné úřady jim odpověděly, že to není zapotřebí, protože jejich syn Josef je již plnoletý. Když chtěli vidět rozsudek, to znamená úřední dokument, podle někož byl jejich syn odsouzen, jejich žádost byla zamítnuta. Všechno se dělo v utajení, protože ani synův advokát doktor Provazník jim vlastně nic neřekl. Dokonce si dovolil povědět, že vlastně neví, zač byl syn odsouzen.

Römerovi rodiče, nemocní lidé, poloviční invalidé, se beznadějně potácejí v justiční džungli. A nikdo jim nedá ani záblesk vysvětlení, nemluvě o naději. Rodiče se jen z náznaků v synových dopisech z vězení něco málo dovídali, respektive mohli vytušit, jak se jeho život zauzluje do nepředstavitelné podoby. Něco málo vysvětlení rodičům naznačil článek uveřejněný v roce 1979 v pražském týdeníku Květy, který pojednával o činnosti československé bezpečnosti. Jako příklad dobré činnosti bylo v článku uvedeno odhalení jistého Williamse, agenta CIA, a Williamsova českého spolupracovníka J. Römera, který byl po delším sledování bezpečností zneškodněn. Tento článek rodičům naznačil, že jejich syn byl zřejmě odsouzen za vyzvědačství.

Nejdřív tedy pokus o ilegální opuštění československého území, potom příprava únosu letadla a nakonec vyzvědačství. Tak se zatahovala smyčka okolo Römerova osudu.

Podle dostupných informací po neúspěchu soudního líčení v Praze, při němž byl obžalován pro trestný čin pokusu o únos letadla, přešel tento případ do oblasti vojenského soudnictví, které pečuje o trestání vyzvědačů. Nejdřív stál Römer před Vyšším vojenským soudem v Příbrami. Soudnímu senátu předsedal podplukovník Mojmír Pospíšil. Odvolací líčení proběhlo u Nejvyššího vojenského soudu v Praze za předsednictví podplukovníka Václava Horáka. U tohoto nejvyššího vojenského soudu však již Römera nezastupoval doktor Provazník z advokátní poradny v Lidické ulici, ale podplukovník Rudolf Sedlář z Vyššího vojenského soudu v Příbrami. Když ho Römer odmítl, předseda soudního vojenského senátu použil paragrafu 35 odstavec 1 trestního řádu, podle něhož jde-li ve vojenském soudnictví o věc zvláště důležitého zájmu obrany vlasti, « může prokurátor nebo předseda senátu rozhodnout, že v ní může být obhájcem jen důstojník justice v činné službě zařazený ve vojenském soudnictví ».

Nejvyšší vojenský soud v Praze potvrdil rozsudek vojenského soudu v Příbrami, a to znamenalo, že Josef Römer byl odsouzen podle paragrafu 105 odstavec 2 trestního zákona, který se stručně nazývá: vyzvědačství. Josef Römer byl odsouzen na jedenáct let.

Po osmnáctiměsíčním pobytu ve vazební věznici v Ruzyni byl Römer převezen do nejhorší a nejděsivější československé věznice našich časů, do Valdic v blízkosti Jičína. A sem proto, že byl zařazen do nejvyšší kategorie, do takzvané třetí nápravné skupiny. Dostal se do vězeňského prostředí, v němž vedle dozorců hlavní slovo mají dlouhodobí zločinci, především vrahové, kteří jsou pověřováni funkcemi v tzv. vězeňské samosprávě, v tomto nástroji těch, kteří za věznici odpovídají.

Ve Valdicích již Römer žije čtyři a půl roku. Celkem je za mřížemi šest let. Nedávno mu bylo sedmadvacet roků.

Když byl zatčen, bylo mu jedenadvacet let. Na letišti pracoval necelé čtyři týdny — a za tyto necelé čtyři týdny měl podle státní bezpečnosti spáchat dva trestné činy: nejdřív pokus o útěk z Československa a potom přípravu únosu letadla. A když justičně nevyšel ani jeden trestný čin, byl

Römer uklizen do oblasti vojenského soudnictví, které je zcela mimo nebezpečí, že by tam mohl nahlédnout kritický rozum někoho z veřejnosti.

Rodiče mohou Römera navštěvovat ve Valdicích jednou za deset měsíců, a to na jednu hodinu, a při návštěvě se nesmějí ani slovem zeptat na jeho případ. Dva roky již mu nesměli poslat ani jeden balíček potravin. Při poslední návštěvě koncem listopadu 1982 rodiče zjistili, že jejich syn má stále potíže s brýlemi — jednou mu jsou odebrány a později zase vráceny, ačkoli bez brýlí je takřka bezmocný. Jeho fyzický stav je podle rodičů nezlý. Zato však psychicky se jeho stav rok od roku horší. Je nebezpečí, že se Römer vrátí za pět let do normálního života jako troska — psychicky a nervově zcela vyčerpaná.

Josef Römer nebyl nikdy účastníkem opozičních skupin, nepodepsal Chartu 77, neúčastnil se činnosti politického podzemí. Neznámý mládenec, zanicený hudebník, který k uspokojení této vášně navštěvoval knihovnu v americkém velvyslanectví.

Prapodivný případ, který vrhá nové světlo na československou justici naší doby. Zbývá jen otázka: k čemu vládnoucí moc potřebuje takové případy? Ke své posile?

Dosud byl Josef Römer neznámým odsouzenecem v Československu. Pomoci mu může jen to, když se o jeho případu bude vědět všude — doma i v zahraničí. A když poctiví lidé dobré vůle budou se snažit Römerovi pomoci. Zatím o to cílevědomě začíná usilovat jedna německá skupina Amnesty International. To je začátek.

JAROSLAV SUK

NA ROZCESTÍ

Lingvisticko-sociologické postřehy a československá opozice

Ve Svědectví č.65/81 vyšel můj článek o slangu chartistů. Lubomír Sochor na něj reaguje v Listech č.6/82 článkem «Spisovná čeština — nebo jazyková disidence?» a hovoří zde o etické nezpůsobilosti výrazů uvedených ve slovníčku, o jejich domnělém užívání mimo okruh «vůdčích duchů» Charty 77, a zavrhuje vytváření takové odlišné mluvy jako neefektivní a nesprávný opoziční projev vůči existenci partajně-byrokratického jazykového projevu. Pobouřené etické stanovisko L. Sochora je pochopitelné vzhledem k mnohovrstevné rozštěpenosti národního jazyka a jeho celkovému historickému pozadí (obrození, vytvoření umělé spisovné češtiny, protiklad spisovná-obecná čeština, autoritativní úřady jazykové kodifikace atd.). Český intelektuál bývá ve svém mateřském jazyce mnohdy jazykovým puristou, ať chce nebo nechce¹. Prostředí, z něhož jsou výrazy mého (jistě v mnohém neúplného a nedokonalého) slovníčku brány, není omezeno jen na aktivní část Charty 77, ale — s jistými diferencemi — i na celou samizdatovou oblast, underground, příbuzné a vedlejší aktivity, kde se to květnatými slovy i různými individuálními výrazy jen hemží. Jazykově nadaní lidé nezůstávají samozřejmě stranou a mnohé výrazy (ba dokonce i ty méně «spisovné», třeba se «z» ve slově «dizi») pocházejí právě od těch L. Sochořem vyjmenovaných češtinských autorit. Protože tato mluva vzniká spontánně díky prostředí, v němž se lidé pohybují. Slang pojmenovává věci, činnosti, jevy ostatní společnosti neznámé nebo méně známé, vytváří synonyma pro výraz ve většinovém jazyce zastoupený jen jedním výrazem atd. Jsou-li chartisti často věznění, pak je jen přirozené, že se v jejich mluvě začnou více objevovat výrazy vážící se na toto prostředí či přímo výrazy kriminálního slangu. Ba co víc, styk s policií a jejím slangem, jakkoli nepřijemný a nechtěný, má vliv i na mluvu obětí. Je zřejmé, že tato mluva nevzniká záměrně a proto nemá funkci opoziční, jakou mívá třeba argot, uměle vytvářený pro potřeby utajení před nezasvěcenými, příp. pro vydělení se z ostatní společnosti.

Co je chartovní prostředí

Domnívám se však, že smysl příspěvku L. Sochora, tohoto vnímavého a citlivého pozorovatele, jehož články skutečně nadšeně čítám, spočívá právě v posledním punktu jeho výhrad. Jestliže můžeme konstatovat zjev chartistického slangu, musíme také přijmout zjev chartovního prostředí. Vždyť slovo «prostředí» či «společenství» je právě zde, uvnitř Charty 77² užíváno velmi často. V československé společnosti prostě existuje jistá skupina, která čítá několik set osob, jež se jistým způsobem vyděluje ze společnosti a jež žije životem v jistých aspektech se lišícím od společnosti většinové. Není to ani stejný druh zaměstnání ani nějaká ekonomická jednota, co tuto skupinu stmeluje a co ji vyděluje ze společnosti většiny. Je to zvláštní forma sociální stratifikace. Tuto společenskou skupinu vyděluje ztráta totalitních zábran a skupinová netotalitní aktivita. Tito lidé ztratili ten správný strach, který nedovoluje lidem říkat, co si myslí a dělá z nich poslušné ovce. Nechci tím samozřejmě říci, že se nikdo z nich nebojí. Ne, jsou to normální lidé. Ale právě k té lidskosti počítají svou důstojnost, své právo na vlastní názor.

Podobné skupiny jsme nacházeli v první polovině 70. let v Polsku, ve druhé polovině 70. let se však rozplynuly v masách stejného společenského chování, netotalitního chování. Podobné skupiny nacházíme také — nyní však ve velmi svízelné situaci — v Moskvě a v Leningradě, o trochu lépe jsou na tom tato společenství v Litvě, Lotyšsku a Estonsku.

Charta 77 je tedy odchylkou od totalitního normálu. Jedná a tváří se, jako by totalita neexistovala (i když si ji samozřejmě dobře uvědomuje). Taková odchylka může ve správném policejním státě posloužit jako vzorový příklad pro zastrašení ostatní společnosti.

Ovšem ta doba, kdy se teprve tento systém ustavoval a kdy se podobné odchylky řešily tím nejjednodušším a nejrychlejším způsobem stoprocentně totalitních monstrprocesů nebo prostou likvidací, kdy se dokonce odchylky konstruovaly, protože totalitní strach musela byrokracie nejdříve do společnosti zanést, ta už je pryč. Dnes stačí strach na potřebné úrovni udržovat. Bez něho to však byrokracie nezvládne, nemá natolik pevné ekonomické zakořenění, jako třeba buržoazie, žádný byrokrat osobně nevlastní žádnou továrnu, zemědělskou půdu, prostě výrobní prostředky. Byrokrat je kolektivním vlastníkem a disponentem, může být v aparátu kdykoli zaměněn. Byrokratický systém je vlastně velmi vratký, a proto si nemůže dovolit onu poměrně rozsáhlou svobodu, kterou vidíme v západních zemích. Metody byrokratického systému musí být mnohem bezprostřednější a brutálnější. Ovšem v 70. letech a začátku 80. let už nemůže sovětské impérium ekonomicky fungovat bez obchodu se Západem a pro toto své spojení se sférou kapitalismu potřebuje trochu přibarvenou fasádu³. Odchylky od normalizovaného strachu se řeší dlouhodobějšími zásahy, jež ve světě nevyvolají tolik rozruchu. «Léčba» hlídané společnosti tím na efektivitě příliš neutrpí. Naopak, podaří-li se policii stlačit aktivitu netotalitní skupiny k nule, má režim vhodný objekt exemplárního trestání, což je, jak známo, jeden ze způsobů, jak zvýšit soudržnost společnosti a zabránit změnám. Tajné policii stačí čas od času urážnout špičku «odchylky» a ostatní jen kontrolovat, unavovat a vystavovat podstatně větším rizikům než ostatní, již zastrašené. Proti Chartě 77 musel být jistě vytvořen v tajné policii zvláštní štáb, centrum, které vypracovávalo taktiku postupu. Tohle centrum by zasloužilo název «štáb hyen», protože postup policie byl a je pozoruhodně vynalézavý, či spíše nevybíravý. Bylo by velmi zajímavé zjistit, kdo v tomhle štábu vůbec zasedá.

Původní představy obsahovaly myšlenku Charty 77 jako neformálního společenství pro lidská práva, na němž není nic nezákonného a proti němuž samozřejmě režim, podepsavší různé mezinárodní závazky, nemůže nic dělat. Zároveň s tím vyrůstaly postupně teorie a představy, jež daly též v r. 1976 vzniknout KORu v Polsku, představy o paralelních strukturách, tj. o nezávislé činnosti, působící v oblasti sociální, kulturní a snad i v budoucnu hospodářské, jež by postupně přerostla a přesáhla «první» oblast, tj. oblast státní, režimní. Vznikaly sny o vítězství paralelních struktur nad zmrtvělými formálními strukturami moci.

V Polsku vznikly v souladu s těmito plány časopis Robotnik a distribuční a redakční síť kolem něho, povstala sociálně-právní a koncepční činnost kolem KORu a nakonec Solidarita a zvedající se samosprávné hnutí, aby pak poznaly svou dočasnou porážku způsobenou nedocenením mocenských schopností a cyničností režimu na kraji propasti. Zejména pak nebyla dobře odhadnuta izolovanost elitních policejně-vojenských jednotek (se zálohou sovětských agentů a vojsk). Tahle prohraná bitva ovšem nedává oprávnění k zatracování oněch původních myšlenek jako chybných. Polské zkušenosti musíme studovat a užívat je.

V Československu měla Charta 77 malý ohlas jednak pro zmíněnou režimní aktivitu (policie, soudnictví, ale i tisk a různé jiné byrokratické nástroje), vinou těžších podmínek práce mezi pasívnějším obyvatelstvem a pak následkem některých subjektivních faktorů samé Charty 77.

Československé obyvatelstvo je deprimováno a trpí komplexem, jemuž se odborně říká «posrpnový šok». Říká se, že zásah sovětských vojsk lidi natolik deprimoval, že se z toho dodnes nevzpamatovali. Není to pravda. Sovětský zásah naopak vyburcoval k obrovskému odporu a k lidové aktivitě. Její odliv se datuje přesně od návratu Dubčeka a ostatních do Prahy. Zde padla základna tak pracně budovaných nadějí i politické aktivity normálního člověka. Za této situace bylo již velmi těžké snažit se lidi nadchnout znovu, stavět na důvěře v jejich vlastní síly. Tím spíše, že začal onen ústup «progresivistů», doprovázený udrolováním jejich houfu, v němž se nedostávalo solidarity — a to tím méně solidarity vůči lidu. Nakonec i Dubček sehrál onu trapnou roli ve Federálním shromáždění, kdy rok po invazi podepsal mimořádné zákony. Zákony, podle nichž byly zatčeny a odsouzeny tisíce lidí, zadržovaných při demonstracích; většina z nich byla (tentokrát už nikoli podle tohoto zákona, ale co je to vlastně zákon?) ve věznicích a na policii bita, mučena, trápena hladem a žízní apod. Pasivita lidu vyplývá především ze zklamaných nadějí, původně naivně závislých na liberálních byrokratech, ze zklamaných nadějí na společenské změny. Teror a mocenská převaha pak tuto beznaděj jen doplňují a posilují.

Další vývoj pak nahrával rozdrobení společnosti a posílení sobeckých zájmů na úkor zájmů celospolečenských. Otevřená a nepotrestaná lež, linoucí se jako odpadní voda z kanálu ze všech možných propagandistických zdrojů, už jen doplnila celkovou atmosféru, v níž byl byrokratický systém restaurován, tentokrát jako anachronické a nesnesitelně dlouhé provizorium. Ovšem mlčky trpěné, s nekonceptní strádající se zlobou, jež by mohla v budoucnu přinést jen individuální chvílková uspokojení a zbytečné násilí.

Čím se Charta stala

Charta sama neměla být tím, čím se stala: sociální skupinou. Měla být jen neformálním společenstvím, nijak se ze společnosti nevydělujícím, jež se bude ve společnosti většinově rozplývat. Situace však postavila signatáře před zcela jinou skutečnost. Fanatická reakce režimních sdělovacích prostředků a první represe a

policejní výsledky dodaly signatářům jistý pocit hrlosti a souměřitosti. Byly to pocity povznášející a do velké míry oprávněné. Charta se stala známou, ba věhlasnou. Byly to příznivé podmínky pro rozšíření aktivity. V totalitní společnosti je však třeba mosty mezi lidmi budovat. V diskusi «Co s Chartou» v r. 77 bylo navrhováno ustavení různých organizačních prvků uvnitř Charty 77. Tyto návrhy nebyly přijaty, v základním prohlášení bylo přece jasně řečeno, že Charta 77 žádnou organizací není. (Jak také mohlo první prohlášení Charty uhádnout, co se stane na začátku roku 77!) Některé z těchto plánů byly přijaty v mírnější podobě později, kdy už největší vlna zájmu polevila a kdy se režim vzpamatoval. Vznikl kolektiv mluvčích, v Infochu bylo uveřejněno několik desítek adres signatářů Charty 77, ale to už nemohlo mít takový význam. Vznikl sice VONS, ale další aktivity se už neobjevovaly, protože bylo jasné, že policie tvrdě udeří proti každé z nich: proti «dětskému» výboru, proti výboru za ochranu životního prostředí, proti pracovnímu... Charta nikdy neuveřejnila adresář signatářů, a tak dodnes se stává, že žijí vedle sebe, naproti přes ulici, signatáři, kteří o sobě vůbec nevědí, a zatímco jeden má svůj skrovný přísun informací z nějakého pobočného pramínku, náhodně tekoucího od redakce Infochu či od kolektivu mluvčích, VONSu či pod., druhý jen loví za příznivých večerů cizí rozhlas, aby se dozvěděl aspoň něco o činnosti svého «společenství»! Vždyť nefunguje ani pořádný distribuční systém uvnitř Charty, natož aby bylo možné nějak účinně obsáhnout větší část obyvatelstva. Znam mnoho případů, kdy lidé, mající zájem o podpis Charty 77 či o nějakou činnost, byli některými «vůdčími duchy» Charty 77 od podobné činnosti zrazováni. S mnoha jsem se setkal až v emigraci: nemohouce doma najít oporu, zklamání odjeli.

Skupina netotalitních veřejných aktivit, kterou zde pro zjednodušení ztotožňuji s Chartou 77, zaujala obranné postavení. Příznačný pro toto postavení je např. fakt, že vedle nového výrazu «bartolomějci», jenž je dalším synonymem pro výraz «estébáci» (přesněji hyponymem), přibyl též výraz «emouš», jenž znamená «signatář Charty 77, který se chystá emigrovat, příp. člen jeho rodiny». Výraz má jasně pejorativní zabarvení. Je odrazem značného stmelení skupiny (potvrzuje odsuzování odpadlíků, vlastně ani ne názorových odpadlíků, ale těch, kteří z různých důvodů nemohou sdílet danou komunitu). Podpisové akce jsou solidární činnosti směřující nejen ven, tj. jako konkrétní žádost o propuštění některých politických vězňů (v poslední době jiné nebyly), nýbrž jsou také jistým rituálem stvrzujícím vzájemnost, soudržnost skupiny.

Dané jevy ovšem nesmějí být důvodem k zatracení veškeré veřejné netotalitní práce. Vždyť Charta 77 byla vlastně jedinou historickou událostí Československa 70. let 20. století. S časovým odstupem od jejího vzniku se její význam stává zřejmějším. Obdiv vzbuzuje klidná důstojnost a vytrvalost práce mluvčích a jejich kolektivu, VONSu a redakce Infochu. Ve světle obrany, snahy udržet existenci skupiny, musíme též chápat odmítavou reakci na dobře míněnou kritiku Martina Středy. (Viz Svědectví č. 66/82, článek O hnutí občanské svépomoci — kriticky). Otevřená aktivita prostě zůstává v rámci, jež si Charta vytyčila již na počátku a jak to opakovala v dalších prohlášeních. Aniž trvám na tom, že tento způsob zacházení s totalitním režimem je jediný a nejvhodnější, přece jen je i v něm co vylepšovat. Petr Pithart ve svých tvrdých kritikách «chartovního ghetta» (Disi-rizika, Pokus o vlast atd.) nachází východisko v aktivním občanském životě jednotlivců, v poctivé smysluplné práci a v netotalitním důsledném chování každého. S jistými výhradami by to mohlo být východiskem individuálním, zajisté však to nevede ani ke změně poměrů uvnitř Charty 77, ani to nijak neovlivní život ve společnosti. Význam Charty 77 vidím především v tom, že nese štafetu demokratického myšlení. Další je v jejím mezinárodním působení. Charta 77 posílila již uvažující zájem o Československo a jeho problémy a posílila zájem o lidská práva vůbec. Souvislost Charty 77 s nezávislým mírovým hnutím, s Amnesty International, Mezinárodní federací pro lidská práva a jinými mezinárodními hnutími a nezávislými organizacemi spoluvytváří klima, jež by mohlo přece jen pomoci vybědnout ze supervelmocenského beznadějného patu. Zároveň tato mezinárodní aktivita pozvedá Chartu 77 v těchto hnutích na reprezentanta celého Československa. V této aktivitě by měli pomáhat signatáři Charty 77 v zahraničí, měli by navazovat styk s jednotlivými hnutími v zemích, kde žijí, zprostředkovávat své chápání situace a kontakt s Chartou 77.

Charta 77 se stala ideálním objektem policejní kontrolně-sledovací a erozivní práce. Snaživi poručíci memorují undergroundové přezdívkou, sypou jména a záliby chartistů jako z rukávu, dobře znají místopis bydlíšť všech svých «objektů», dokonce i akce všeobecného zatýkání mají sjety už několikrát «naostro». Zastánci legální činnosti jsou tlačeni do ilegality, musí tajit i nejběžnější úmysly a úkony, aby vůbec mohli dát o sobě vědět. Za daných okolností budme rádi, že se Charta statečně drží a pracuje. Čekají ji ještě těžké chvíle, v nichž bude potřebovat veškerou pomoc, kterou jsme schopni poskytnout.

Jakou strategii a taktiku zvolit

Měli bychom se však zamyslet nad tím, jakou strategii a taktiku zvolit, aby byla efektivnější než ty dosavadní. Nepochybně přišla chvíle, kdy stojíme na rozcestí, přehodnocujeme udělané a plánujeme do budoucna s novými zkušenostmi. Jasným protikladem otevřené činnosti je činnost skrytá. (Volím raději tyto termíny, protiklad legální-ilegální je zavádějící, často je třeba např. skrývat i činnost, která by stíhána být neměla, ale stíhána je. Kromě toho někteří lidé, např. pisatelé dopisu «signatářů Charty 77», směřují pojmy «ilegální» a «násilný», což vytváří zbytečná nedorozumění.) Je-li skrytá činnost podnikána v malých skupinách, jež bohatě stačí pro samizdatové vydávání knih, tisk kratších aktuálních textů nebo i menší distribuci, pak se může udržet velmi dlouho. Budou-li její účastníci dbali základních pravidel opatrnosti, je prakticky neodhalitelná. Jistou slabinou takových malých skupin je často nekvalitní produkce vlastních textů: bývají to jen negativistické výkřiky, často i formálně nedokonalé, jež nemohou mít, jsou-li užity třeba v letákové akci, žádný vliv na čtenáře. Lidé se zajímají o texty, které jim sdělují něco zajímavého, o to, co je

tajeno, co je skrýváno, o přesná čísla, logické a vtipné argumenty a reálné výpočty šancí. Takové texty vznikají spíše za spolupráce větších kolektivů nebo u «zdroje», blízko stranického nebo státního aparátu, v redakcích režimního tisku apod. Při troše snahy lze takové cestičky najít. Spoustu příležitostí k zamyslení přináší dokumenty Charty 77, i ty starší. Rada textů exilových časopisů stojí za přetištění . . . Především však mohou tyto skupinky vyvíjet sebevzdělávací práci, prohlubovat své znalosti ekonomie, historie, sociologie, politologie, filozofie, snažit se pochopit současný politický systém a zkoumat cesty z něho.

To však stále mluvíme o nekoncepční práci malých skupinek. A chceme-li mluvit o opozici, musíme chtít víc. Vždyť v Chartě a kolem ní se setkaly politické proudy, jež se už začaly poznávat, ba dokonce si stačily dost vyříkat. Mnoho dokumentů Charty 77 vzniklo za diskuse různých takových opozičních politických proudů, a tyto diskuse dospěly ke všeobecně akceptovaným závěrům, jinak by dokument nevyšel. Charta 77 stimuluje politickou diskusi různých proudů, i když tím, jak se ortodoxně říká, jdou tyto proudy «za rámec Charty 77». Opozice totiž musí být politická. A být v Československu (a vůbec v byrokraticko-centralistických státech) opoziční, znamená mít jako hlavní cíl překonání tohoto systému, mocenskou změnu. Úvahy v tomto směru budou vždy užitečné a stejně tak i každá přijatelná taktika, která systémovou změnu umožní. Jsem přesvědčen, že v sociální situaci Československa, tj. za všeobecného útlaku, kdy pracující mají zájem na změně, jsou politické proudy v opozici schopny dohody o společném politickém programu. Jde o to, aby byly politické programy jednotlivých směrů zveřejněny a aby se o nich začalo jednat. Zároveň musíme program a veškerou činnost stavět na zájmech lidu, pracujících a zejména dělníků. Až dosud byla československá opozice přeintelektualizovaná a příliš zahleděná do sebe.

Politický exil je s československou opozicí pevně spojen. Je však málo početný a až na kulturní aktivitu málo mobilní a je málo organizovaný. Prostředků je málo a ještě méně je snad lidí skutečně nezištných a aktivních. S časem se ztrácí motivace, spojení s Československem, lidé se angažují v nových poměrech atd.⁴ Výzvy k ničemu nepřivedou. Je třeba «hledajícím» i «pasívním» nabídnout jak doma tak v exilu konkrétní práci, konkrétní možnosti uplatnění ve smysluplných organizačních strukturách, koncepci a reálné představy. To neznamena prázdňové ustavování nových institucí, zejména ne v exilu. Spíše naplňování daných struktur radikálně novým obsahem.

Čeká nás ještě dlouhá cesta a dlouhý boj. Už proto bychom měli být důslední a mít otevřené oči. Leccos z toho, co se pro nás stalo zvykem, se bude muset změnit. Odvykli jsme — nebo jsme se nikdy nenaučili — organizovanosti, protože jsme k ní měli odpor. Byla nám vnucována režimem. Avšak jako neorganizovaná masa neuspějeme. Nemáme rádi slovo «boj», protože nám zavání falešným patosem byrokratických mýtů. Budeme však muset bojovat, abychom vyhráli, nic se nedává zadarmo, svoboda už vůbec ne. A budeme se muset přičinit každý z nás, nikdo za nás ten boj nevybojuje, žádný představitel, žádná příznivá mocenská konstelace. I pro to, aby naše představy třeba do nějaké mocenské konstelace zapadly, musíme tu být a musíme o sobě dávat hlasitě znát! Jak říká M. Středa, velkou roli bude hrát třeba i sjednocující heslo. Třeba budeme zpívat i nějakou hymnu československé opozice, i když se této představě stále ještě vzpíráme. Především se však budeme muset naučit odpovědnosti za celek a solidaritě, vlastnostem, jimž tento systém nepřeje. A každá drobná činnost směřující ke společnému cíli bude mít svůj smysl, každá oběť najde své naplnění. Snad bude někomu toto mé volání znít nesmyslně: československá společnost má přece dost sobců, sviní, kariéristů, pohodlných, ryjících si ve vlastním písečku, pasívních . . . Spousta lidí se přizpůsobila systému a vytvořila svůj systém známostí, pohodlného nicnedělání v práci a hektického shánění v době volna, vytvořila si svou filozofii o košili bližší kabátu a nehašení toho, co přímo tebe nepálí . . . Jenže ono pálí. I když třeba ne každého po patočkovsku, pro princip a lidskou sounáležitost, tak aspoň pro zájem každého na životě, protože touhle entropickou společností, která přeje principu smrti, zaniká každá sebenepatrnější smysluplná práce. Celá společnost žije v zajetí různých tabu, opředena lží a pololží a lidé jsou vedeni neviditelnými mocenskými pákami a tahátky, strkání do začouzené krajiny, kde se nedá dýchat, kde místo lesů stojí pahýly a prší kyselina sírová.

Uppsala, únor 1983

Poznámky

¹ S problémy jazykového purismu se setkáváme velmi často zejména v izolovanějších skupinách. Jako jedna z potvrzených a všeobecně uváděných takových skupin je skupina vystěhovalců, kde jazyk konzervuje, jsou užívány archaismy apod. Exulanti po 68. roce si jistě všimli jistých jazykových zvláštností užívaných v exilovém tisku. Podobně i noví příchozí vidí zase u nich jisté jazykové ustrnutí. Čeština je v pohybu, prochází četnými změnami, z nichž mnohé jsou těžko vysvětlitelné a jen některé se vážou na společenské a politické změny. Kdybych měl shrnout dosavadní vývoj češtiny ve 20. století, řekl bych, že jazyková propast mezi češtinou spisovnou a obecnou se zmenšila, přičemž spisovná čeština se stala o poznání živější a ve svém pojmosloví jistější. V poslední době tomu dopomáhá liberalizující politika Ústavu pro jazyk český a jeho pravopisné komise. Těžko ovšem tušit, jak by dnes vypadal český jazyk, kdyby naše společnost mohla normálně žít, kdyby v kulturním životě nestály totalitní bariéry, lidé se mohli svobodně vyjadřovat a kdyby v jazykovědě vládly demokratické poměry. (Na druhé straně bychom mohli postrádat ono sociální prolnutí mnoha vrstev, jež tak důkladně zahýbalo národním jazykem). Jistě existují jazykové jevy, jimž je třeba se bránit a na něž je třeba poukazovat. Bránit se ovšem trendům přirozeným je nesmysl. Stejně tak je nesmyslné ulpívat na starém pravopisu jen proto, že nový byl dotvářen za husákovského Československa. Liberalizační pravopisná politika Ústavu pro jazyk český ČSAV jistě není bez chyb, ale v zásadě sleduje přirozený vývoj. Bránit se tomu a trvat na «gymnasiu» místo na «gymnáziu» se bude brzy zdát stejným nesmyslem jako na grafickém zpodobňování typu «prakse» a «cnost». Tím větším, že dodržování jiných pravidel

v exilovém tisku není ani zdaleka bez vady. Kdyby už konečně zmizely všechny ty «vyjimky», «aktivní», «ztrávit» a jiné tvary, jež dokáží i skvělým myšlenkám dodat příchutí jakési nedbalosti! Hlavní těžiště dobrého jazyka není ovšem v dodržování pravopisu, ale v mnohém jiném, co pravopisu předchází a je nad něj nadřazeno. Zde si jistě nelze na jazyk exilového tisku — až na přirozený (avšak kupodivu velmi vzácný) vliv cizích jazyků — stěžovat. (Tato poznámka neměla za účel kritiku žádného konkrétního jazykového projevu).

² Používám-li zde výraz «Charta 77», pak tím míním sociální skupinu, nejen tedy (a ne všechny) signatáře. Musím zahrnout i jejich rodinné příslušníky, dále pak ty, kteří Prohlášení Charty 77 sice nepodepsali, ale nějakým způsobem se na práci Charty podílejí, příp. rozvíjejí činnost mimo rámec Charty, avšak jsou nějak na její činnost napojeni a mají podobné společenské chování (ediční činnost různých samizdatových nakladatelství, přepisování textů, účast na různých diskusích, seminářích apod.). Zároveň bychom neměli zahrnovat všechny signatáře Charty 77 (probůh — ať to neberou jako nějaké vylučování!). Pořídil jsem při sestavování rejstříku Listů také seznam zmínek o signatářích Charty 77 a vidím zde řadu jmen, jež se vyskytla pouze jednou: při podpisu základního prohlášení. Jistě, neznamena to vždy pasivitu, ale z vlastní zkušenosti znám takové osoby, jež se spojily pouze s podpisem a tím pro ně Charta 77 skončila.

³ Ekonomickou spolupráci mezi zkonsolidovanými soupeřícími bloky související s mocenským rozdělením světa mezi ně s kontrolou vlastních mocenských sfér a občasným pokusem o změnu rovnováhy považuji za hlavní faktor jistého — možná dočasného — zmírnění klimatu v byrokraticko-centralistických státech. V této souvislosti přidávám menší váhu tzv. posttotalitaci režimu, tj. ztrátě «víry» ve státní ideologii (především byrokracie samé), protože tato skutečnost sice znamenala přetvoření vládnoucích byrokratů ze *subjektivně revolučních* osvícených despotů v despoty *subjektivně reakční*, nic zásadního však nezměnila na jejich objektivně reakční podstatě.

⁴ Emigrační nálady osvětlí snad trochu následující úryvek z časopisu Západ č.6/82, jenž uveřejňuje dopis svého čtenáře Víta Klemeše z Kanady. Reaguje zde na článek Stanislava Reiniše, který jen mimochodem a nijak nabádavě vybídl čtenáře k zasílání xeroxových kopií exilových článků jakýmkoli čs. adresátům (přátelům i nepřátelům). V. Klemeš na to píše: «Připojit se . . . váhám z následujících důvodů: a) Nemusím. b) Pro masové akce jsem nikdy neměl pochopení. c) . . . svůj podíl na odvracení straníků jsem si odpracoval už v padesátých letech. d) Kloním se k názoru, že kdo se neodklonil do r.53, měl dlouhé vedení, kdo vydržel i po r.56, byl vážný případ a kdo i po r.68, patřil ke Zdravému Jádru. Z pozdějšího odvracení je mi na zvracení. e) . . . moji přátelé v Československu nebudou sdílet Reinišův entuziasmus . . . f) Máma fenku, které přes její nadprůměrnou inteligenci bych nevysvětlil, proč najednou teď je strašně nutné urychlovat atd. (. . .)»

(Mimochodem: pro zasílání věcí poštou na jakékoli adresy, pokud na to někdo má, jsem naprosto. Člověk má do velké míry tolik svobody, kolik si sám určí. Nikdo nemůže za to, co mu kdo poslal. A pokud se policajti zaměří na sledování pošty, taky dobře, ono se najde mnohem víc a lepší činnosti, kde pak budou chybět).

JIŘÍ HOCHMAN

Jak zemřel Stalin

I po 30 letech jsme při rekonstrukci okolností Stalinovy smrti odkázáni na sekundární prameny. Žádný sovětský a tím méně zahraniční historik se dosud do autentických sovětských dokumentů podívat nesměl.

Vzhledem k tomu, že Stalin měl na svědomí nejméně deset milionů životů, mohou okolnosti jeho vlastního konce vypadat poměrně nedůležitě. Nicméně jsou významnou součástí poválečné historie SSSR.

Sovětská úřední verze o Stalinově smrti zatajila skutečnost, že mozková mrtvice nezasáhla Stalina 3. března, ale nejspíše týden až dva předtím. Kromě toho se tak stalo nikoli ve Stalinově kremelském bytě, ale na dače mimo Moskvu.

Nejlepší sekundární zdroje o této události jsou paměti Nikity Chruščova a Stalinovy dcery Světlany Allilujevové. Širší rámec nejlépe vykresluje paměti majora KGB Petra Děřjabina, který byl v letech 1947 až 1951 pracovníkem kádrového oddělení 11. správy státní bezpečnosti, pověřené ochranou a obsluhou Kremlu. Této 11. správě bylo přiděleno 16.000 mužů, z nichž 400 tvořilo přímou osobní Stalinovu ochranu.

Děřjabin byl v roce 1951 přemístěn k rozvědce a později poslán k sovětské špionážní operative v Rakousku, odkud odešel na Západ.

Ačkoli Stalin řadu měsíců viditelně chřadl a ztrácel paměť, vedl až do konce noční způsob života a silně pil. Ještě poslední noc předtím, než ho ranila mrtvice, strávil na své dače v pitce s Malenkovem, Berijou a Chruščovem noc až do šesti hodin do rána.

Teprve někdy před půlnocí druhého dne — bylo to v neděli — našla stráž Stalina v bezvědomí na zemi v obývací místnosti. Ležel tam zřejmě několik hodin, než konečně přijeli členové politbyra — tíž, kteří se Stalinem předcházející noc popijeli — a rozhodli, že Stalin není opilý, ale asi nemocný, a dali ho uložit na gauč. Lékaři byli ke Stalinovi povoláni až k ránu.

Tak to alespoň líčí Chruščov, a jeho verzi v hlavních rysech potvrzuje Světlana Allilujevová. Je zřejmé, že byl Stalin nejméně 16 hodin sám jenom se svou osobní stráží a že se v této době mohlo stát ledacos. Chruščov několikrát zdůrazňuje, že on a někteří další členové politbyra, jmenovitě Malenkov a Bulganin, se obávali toho, co se stane po Stalinově smrti, a měli spíše zájem na tom, aby žil co nejdéle. Na druhé straně jiní členové politbyra, zejména Molotov a Mikojan, měli všechny důvody předpokládat, že se Stalin chystá je odstranit. Byli již vyřazení z jeho nejbližšího kruhu, a to byl neklamný znak nepřízně, která obvykle končila ve

sklepě v Lubjance. Také Berija se v té době bezpochyby cítil ohrožen, a měl zřejmě zájem na tom, aby Stalin dlouho nežil. Chruščov vzpomíná, jak Berija umírajícímu Stalinovi sprostě nadával.

Pokud někdo Stalinovu smrt uspišil, měl k tomu Berija nejlepší možnosti. Ačkoli už od roku 1946 nebyl ministrem státní bezpečnosti, spadal bezpečnostní sektor i nadále pod jeho pravomoc jako rezortního člena politbyra. Všechny klíčové pozice v aparátu MGB — i po čistce z léta 1951 — měl Berija obsazeny svými lidmi. Oba ministři státní bezpečnosti z období mezi rokem 1946 až 1953, Abakumov a Ogalcov, byli «Berijovi hoši».

Mezi podivné okolnosti patří to, že dva týdny před Stalinovou smrtí a tedy patrně právě v době, kdy Stalina ochromila mozková mrtvice, náhle zemřel velitel Stalinovy osobní stráže generál Kosynkin.

V krátké době mezi Stalinovou mrtvicí někdy v únoru a jeho smrtí 5. března byli ke konzultaci narychlo povoláni někteří zahraniční odborníci, mj. také z Československa. Podle soukromých informací prohlíželi nikoli jednoho Stalina, ale dva, a oba měli podobné příznaky ochrnutí, obvyklého po mozkové mrtvicí. Takové ochrnutí, jak známo, lze ovšem způsobit i chemicky.

Je nutné v této souvislosti zaznamenat, že křemelští lékaři, kteří se dlouhá léta o Stalina starali, byli na podzim r. 1952 zatčeni a v lednu 1953 obviněni z absurdních zločinů a úmyslů. Fakt je ten, že v době Stalinovy smrti nebyli po ruce, protože byli v Lubjance.

Od koho vlastně vyšla iniciativa k tomuto vymyšlenému spiknutí, není úplně jasné. Děřjabin tvrdí, že podnět vyšel nikoli od Beriji, ale od jiné temné postavy, Poskrebyšova, dlouholetého vedoucího Stalinova osobního sekretariátu. Podle této verze se Poskrebyšov snažil oslabit Berijovo postavení «odhalením» takové očividné neschopnosti tajné policie. Chruščov naopak tvrdí, že to byl podnik

Malenkovův. V obou případech k tomu musel dát souhlas Stalin, ale toho nebylo nikdy obtížné o nějakém «spiknutí» přesvědčit.

Fakt je nicméně ten, že uvést takovou akci do pohybu za Berijovými zády bylo prakticky nemožné. V té době se všichni hlídali navzájem a Berija měl na tuto činnost nejrozsáhlejší aparát. Jeho odpůrci měli spojence spíše v konkurenčním ministerstvu vnitra (MVD).

V době XIX. sjezdu KSSS v říjnu 1952 vystupoval však Malenkov jasně v roli Stalinova nástupce, takže Chruščovova teze o tom, že aférou s lékaři chtěl Malenkov oslabit Beriju, se nezdá dost logická.

Začátek celé této temné historie je možná už v srpnu 1948, kdy za stejně nejasných okolností zemřel tehdy nejpravděpodobnější Stalinův nástupce Ždanov, a soutěž mezi jinými kandidáty, hlavně Malenkovem a Berijou, se tím značně přiostrčila.

K odstranění Ždanovových stoupenců v r. 1949 se patrně Berija s Malenkovem dohodl. Oběťmi tohoto pogromu, známého jako «leningradský případ», byl mj. jeden člen politbyra, ekonom Vozněsenskiij, a Ždanovův nástupce ve vedení leningradské stranické organizace Kuzněcov. Akci bezprostředně řídil Abakumov, Berijou dosazený ministr státní bezpečnosti. Zajímavý detail je ten, že podle svědectví Josefa Pavla byl už před «leningradským případem» Abakumov tajně v Praze, kde zřejmě připravoval pozdější proces se Slánským. Pavel se nikdy nedozvěděl, proč Abakumov v Praze prodléval. Abakumov byl v r. 1951 z funkce odvolán, po Stalinově smrti ho Berija znovu krátce povolal na ministerstvo státní bezpečnosti, ale v prosinci 1953 byli oba zastřeleni v rámci boje o Stalinovo nástupnictví.

Až se jednou o všech těchto událostech bude moci v Rusku otevřeně psát, budou se tam učebnice dějepisu číst jako detektivka.

Dějiny marxismu a hierarchické myšlení

Známému italskému nakladatelství Einaudi se podařilo uskutečnit významné vědecké dílo. Vydalo podle projektu, který vypracovali E. J. Hobsbawm, G. Haupt, F. Marek, E. Ragionieri, V. Strada a C. Vivanti, rozsáhlý kolektivní spis o dějinách marxismu od jeho počátků až po dnešek (Storia del marxismo I-IV. Torino 1978-1982). Jak už to v podobných případech bývá, dílo původně plánované do dvou svazků se rozrostlo na více než 4000 stran. Třetí díl věnovaný marxismu v epoše III. internacionály bylo dokonce nutno rozdělit do dvou objemných svazků.

Nejen redakční rada, ale i autorský kolektiv má mezinárodní složení. Mezi autory jsou Italové, Němci, Francouzi, Angličané a Američané. Do Dějin

marxismu přispěli i čeští vědci: Miloš Hájek, Jaroslav Opat, Michal Reiman a autor těchto řádků. Z ostatních zemí sovětského bloku Poláci W. Brus, M. Waldenberg a A. Walicki, Maďaři A. Hegedüs, A. Hellerová a I. Mészáros a známý sovětský historik stalinismu R. Medveděv. Dílo začalo vycházet v anglickém překladu. Španělské vydání se připravuje.

Autorům nikdo nedával žádné příkazy nebo zákazy. Nikdo na nich nežádal, aby se hlásili k nějakému institucionalizovanému výkladu marxismu. Každý z nich měl naprostou svobodu kriticky pojednat o tématu (teoretikovi nebo ideologickém či politickém proudu), jehož se ujal, podle svého vědeckého svědomí a vědění. Je pochopitelné, že autoři

neuznávali žádné tabu. Zkoumali vývoj marxismu jako reálný dějinný proces a věnovali pozornost všem jeho proměnám a výkladům. Kritický duch, různost individuálních hledisek, pozornost věnovaná myslitelům a proudům umlčovaným sovětským marxismem-leninismem, návrat k pramenům a neúcta k tradovaným mýtům vedly k plodným výsledkům. Tradiční finalistické schéma založené na dělení historie marxismu na nižší a vyšší vývojovou fázi (marxismus a leninismus) se zcela rozpadlo, právě tak jako dělení na teoretiky «ortodoxní» a «heretiky». Leninismus se tak jeví jako jeden z možných výkladů marxismu bez jakékoli teoretické nadřazenosti vůči výkladům jiným, jako jedna z mnoha dějinných proměn marxismu. Vykonstruovaná ideální magistrála vedoucí přímočaře od Marxe a Engelse k Leninovi (a také Stalinovi a Brežněvovi) se rozpadá na řadu souběžných a křížících se cest a stezek. Monolitní marxismus-leninismus jako vyšší vývojová fáze marxismu se ve vědeckém pohledu rozpadá na pluralitu marxismů, které existují nejen po sobě, nýbrž i vedle sebe, někdy ve vztahu komplementárním, jindy konfliktním.

Dějiny marxismu vydané nakladatelstvím Einaudi mají jistě nedostatky a mezery. Nejsou definitivní odpovědí na problémy, které zkoumají. Jsou však podstatným příspěvkem k reálné, neideologické historii marxismu a východiskem k další vážné badatelské práci. Tato kniha potěší každého, kdo má o Marxovo myšlenkové dílo a jeho dějinné osudy opravdu vážný zájem. Vydavatel i autoři jistě přivítají věcnou kritiku podněcující k dalšímu bádání.

«Reálný socialismus» ovšem pěstuje jinou «kritiku». Záleží v rozdělení nálepek s nápisem «Pozor, jed!», ve schematických odsudcích a pomluvách. Je to vždy jakési hlášení ideologické policii, aby rázně zakročila. V tomto smyslu znevažuje Dějiny marxismu «teoretický» časopis ÚV KSSS Kommunist v článku doktora filosofických věd S. Odujeva s přílehlavým názvem Marxistické filosofické dědictví a jeho překrucovatelé. Tento sovětský Ladislav Hrzal nebo Zdeněk Javůrek dává energicky najevo své pohoršení nad tím, že se autoři Dějin marxismu dotkli kriticky sovětských marxisticko-leninských dogmat. Halasná, ale ničím nepodložená tvrzení o «bouřlivém růstu vlivu marxismu-leninismu na celém světě» proplétá obvyklými marxisticko-leninskými nadávkami. Kdo konstatuje vážné rozdíly v teoretických názorech Marxe a Engelse, kdo nepovažuje Engelsovu Dialektiku přírody za evangelium, kdo neuznává, že leninismus je jediným marxismem současné epochy a vyšší vývojovou etapou marxismu atd., je placený «teoretický zbrojnoš» imperialistické buržoazie. S. Odujev je zděšen, že se v Dějinách marxismu s Leninem nakládá jako s obyčejným smrtelníkem a že jeho myšlenky jsou podrobovány stejnému kritickému rozboru jako názory K. Kautského, A. Labrioly nebo G. Sorela. Doktor filosofických věd S. Odujev kategoricky tvrdí, že nelze rozvíjet marxismus bez Lenina. Nenapadá ho, že je to zcela dobře možné, a že dokonce je možné to činit proti Leninovi.

Polemizovat s doktorem S. Odujevem ovšem nemá velký smysl. Jeho tvrzení nejsou vůbec originální. Jsou všechna převzata z osvědčeného pramene, ze Stalinových Otázek leninismu, posvátné knihy sovětského marxismu-leninismu. Zajímavější je

konstatovat rysy myšlení, jež je prosyceno ideologií ateistického náboženství, jímž je marxismus-leninismus. Tak jako je byrokratická strana-církev nerovná a hierarchická ve své vnitřní struktuře, je hierarchická a autoritární i její marxisticko-leninská doktrína a její zdroje. V hlavách byrokratických ideologů se vztah mezi marxismem a leninismem podobá vztahu mezi Starým a Novým zákonem. Nový zákon (leninismus) je jediným klíčem k výkladu Starého zákona (marxismu), nikoli naopak. A tak oficiální ideologie strany-církve má nutně svou nejsvětější trojici (Marx-Engels-Lenin) nebo čtveřici (přidáme-li ještě Stalina), své apoštoly, církevní otce a církevní doktory. Podle zásady, že komu strana dala úřad, tomu dala i teoretický rozum, by měli v Dějinách marxismu figurovat generální tajemníci bratrských komunistických stran, případně jejich náměstci pro ideologickou práci.

Nežertuji. Pokud mě paměť neklame, v jakýchsi sovětských dějinách filosofie svého času figurovali i Antonín Novotný a Todor Živkov jako významní marxisticko-leninští myslitelé. Knihu jistě dávno vyřadili ze sovětských knihoven. Pokud připravili nové přepracované vydání, ponechali v něm samozřejmě T. Živkova, kdežto Antonína Novotného nahradili Gustávem Husákem. Konec konců, není to tak dávno, co byl v Moskvě vyznamenán Zlatou medailí Karla Marxe za významný přínos do společenskovední teorie.

Úřadující generální tajemník je vždy největší teoretik marxismu-leninismu po Leninovi. A ti, kdo opravdu něco originálního v marxismu vytvořili (jsou stále vzácnější), jsou úchylkáři, heretici, a je tedy třeba je buď dát do klatby nebo je odhodit na «smetiště dějin». Kritéria doktora Odujeva jsou zcela středověká. Nemusel by se za ně stydět žádný inkvizitor.

Napadá mě jedna všetečná otázka. Proč doktor Odujev a jeho druzi nenapiší správné dějiny marxismu bez úchylek sami? Mají k tomu takové materiální podmínky, o nichž se nakladatelství Einaudi, kde se o organizaci rozsáhlého díla staral jeden redaktor, ani nesnilo. V Institutu filosofie AV SSSR a v Ústavu marxismu-leninismu při ÚV KSC pracují stovky doktorů a kandidátů věd. Připočteme-li k tomu všechny příbuzné instituce, katedry marxismu-leninismu atd. v celém sovětském bloku, tvoří to úctyhodnou «vědeckou» armádu. Na první pohled se zdá, že by mohli, kdyby jen opravdu chtěli. Není ovšem jisté, že opravdu chtějí. Spíše nechtějí, protože takováto práce je riskantní. Kdyby začali opravdu přemýšlet a bádát, upadli by do nebezpečných úchylek. Ale i v případě, že opravdu chtějí, bádát a přemýšlet nemohou. Chybí jim k tomu předně jak vnější, tak vnitřní svoboda. Nemohou uniknout přísnému oku ideologických dozorců a cenzorů a nemohou se osvobodit vnitřně od ideologických představ, jež je zaslepují. A konečně jim v tomto počínání zabranuje ideologie «reálného socialismu», která znamená zásadní konec jakékoli teorie. Jsou beznadějně odsouzeni k neplodným byzantským diskusím a k hierarchickému seřazování a přerazování představ a jmen uznávaných politbyrem.

LUBOMÍR SOCHOR

KONEC LÉTA

fejeton

Stromy odkvetly na jaře dobře, jak jsem psal, a ovoce je dost; v té věci jsem se mýlil. Svestky se tíhou prohýbají, jabloně jsem musel podepřít, které zarodily, ale stromy, jež nejsou ničí, ty podél okresních cest, se tragicky lámou a je divné, že strom nemá pud, aby nadměrné plody shodil. Stromovkou prý chtějí ty kurvy vést šestiproudou silnici.

Léto je neuvěřitelně dlouhé a teplé. To my když jsme byli pravda mladí, tak pršávalo a bylo zima, takže staří nám říkali, jak bývalo teplo, když oni byli mladí. V roce 1947 jsem v Brumově o prázdninách ležel jednou na kúpelce a četl Benešovu «Demokracii dnes a zítra», příjemně napjatý, co pěkného mi život přinese hned tam na kúpelce a co zajímavého a dobrého se za mého života stane ve světě. Ten spis se mi zdál tehdy těžký a chytrý, musel však být dosti prostý, když ho vývoj tak lehko mohl obelstít. Od té doby se světa zmocnily tajné organizace a gangy, z nichž jeden míní Stromovkou vést dálnici. Jako by ji nemohli vůbec vést mimo Prahu! Kdoví, co v tom zas je! Říká se, že mocné, vysoko prokorumpované zednické lóže, vypasené na Metru a sídlištích, se prostě ohlížejí po dalším žrádle.

Vidím, jak se každou hodinu — já rozčileně sedím nad tímto papírem už několik hodin — odtrhne z třešně žlutý lístek a spadne. Ptáci už nezpívají, jenom vosy klikatě skučí, ale já, jak jsem pořád moudřejší a blbší, nedokážu už ani vosu zabít. Kdybych se měl srovnat s loňským, letos jsem o něco zdravější a silnější, celkově klidnější, ale v momentu vzteklejší: když například se dovím, jako právě před třemi hodinami, o plánu na zničení části Stromovky a zamoření jejího zbytku. To kdo podepíše, toho bych ovšem zabít schopen byl, snad.

Jenže já jsem chtěl, než mě vykojčila ta banda, která se v důležitých věcech nikdy neptá lidí na názor, psát o tom, jak jsme s Josefem byli na té fotografické výstavě. Dva dny před jejím zavřením poslal jsem mu telegram (v němž mi pošta odmítla vzít jedno slovo, takže jsem místo «posrané koně» musel telegrafovat «blbě»), aby zítra přijel na jedinečnou výstavu. Telegram byl pilný, stál osmadvacet korun a Josef ho dostal včas, protože jeho manželka ho musela z práce jít vyzvednout na poštu. «Co se děje, co je», pravil druhého dne ve dveřích, «ty pořádáš výstavu?» — «Já ne, ale mohl bych», řekl jsem. «Tam by byl nával», uznal Josef, «ale brzo by ti ju zavřeli, nebo i tebe».

Pěšky jsme šli od nás z Holešovic přes Letenský park zase a povídali si, co je nového. Josef mi vyprávěl, jak ho bolí rameno, protože spadl z auta, a já jemu, jak mě už dva měsíce bolí pravý loket z ničeho. Den byl teplý a vlhký. Došli jsme na výstavu — a ta byla zbouraná! Jenom papíry a latě se válely po zemi. Začal jsem mužům, kteří to udělali, nadávat, že to je typické: nic neplatí v původním znění, všechno se hnusně odchýlí od očekávání, a jestliže v evropštějších zemích se teď v porodnicích nechá-

vají novorozeňata u matek na samostatných pokojích, tady u nás se to zavede v podobě takové, že haranti matkám na společných pokojích řvou a sestry k nim nejdou, vždyť jsou tam přeci maminky, takže ty jsou nevyspalé a kaží se jim mléko. Muži se hájili výkladem, že museli výstavu zavřít dřív, aby měli dost času na přípravu nové, ale bránili se chabě, museli cítit, že to není k věci.

Venku Josef pravil: «Tak jsme viděli hovno». — «Přijde na to, jak to nazveš. Viděli jsme jeden druhého», řekl jsem a šli jsme směrem k Pařížské třídě. «Měl bys chuť na becherovku?» zeptal se Josef. «Ne, a ty?» — «Já také ne». Došli jsme k obchodu s fotografickými věcmi, a jako vždycky v takových případech, Josef dostal chuť koupit si nový aparát. Vešli jsme tedy dovnitř a Josef si dal ukázat Praktiku, kterou by si koupil, kdyby ji kupoval. Prodavač mu o ní dával ochotně všechny informace, jen v jedné jsem ho musel doplnit já: že ty kurvy do toho nedovážejí pak baterie, já jsem si ji musel nechat darovat z Německa. Ale Josef pravil, že stejně by si ji koupil, mít u sebe tolik tisíc.

Odtud jsme šli do Železné, kde jsem Josefovi chtěl za výlohou sovětského obchodu ukázat dalekohled monokulár, který mě už dávno zajímá. «Zvětšuje desetkrát», řekl jsem, «používal bych ho na hvězdy». Prodavač nám dalekohled půjčil do ruky a Josefovi se ta zasouvací šedá rourka, připomínající plavbu Pacifickým oceánem, hned zalíbila. Zeptal se mě, má-li si to koupit. «Rozhodně», řekl jsem, protože sám bych si ten dalekohled byl koupil už dávno, kdybych se nebyl bál, že budu mít dva, když mi ho někdo dá k vánocím, potom k narozeninám a teď zas k vánocím. Podívali jsme se oba dalekohledem směrem ke dveřím, ale pro silné zvětšení nebylo na tak krátkou vzdálenost nic rozeznat. Josef dalekohled zaplatil, stál jenom pět set padesát korun, a řekl, že se bude dívat na ptáky.

Teď někam na oběd. V zahradní restauraci na radnici jsme si objednali jídlo, nevím už jaké, a než nám je přinesli, Josef vytáhl dalekohled. Prohlíželi jsme si okolí a já jsem u toho pravil dosti hloupé poznámky, k nimž mě cosi nutí, když se cítím v atrakci. První věc, jež se do dalekohledu vešla celá, byl zlatem se třpytící kříž na kostele. Vykřikl jsem úžasem, a hned jsme dalekohled museli půjčit lidem u sousedního stolu. «Ale krumpáčů prý tam mají málo», pravil jsem zas k Josefovi se zacloněnou pusou hlasitě. «Já dycky dostanu důchod», odpověděl Josef, «a utratím ho, ani nevím zač, za nějakou blbost. Jako za tento dalekohled». — «Máš slabou vůli», řekl jsem.

Loni jsme mnoho jablek proměnili v mošt, psal jsem o tom a znelibil se přítom na obě strany několika větami, jimiž jsem vysvětloval, proč nepodpisuju politické protesty. Co se stalo od té doby? Něco, nebo nic? Milan Simečka je doma bez mého přičinění, a soud — bude, nebude...? V povětrí visí če-

kání. Právě mi přišli ze zahrady říct, že máme ježka. To trochu odvádí mé myšlenky od té zprávy o Stromovce. Cítí vůbec někdo odpovědnost za to, v jakém stavu zanecháme tuto zem? To tam není nikdo, aby jim vysvětlil, že Královská obora je po všech stránkách cennější než silnice, že doprava ztrácí budoucnost, protože výroba se bude muset zmenšit na nejnужnější věci k životu?

Volal mi Josef, že nevidí nic, protože zpěvné ptactvo najednou, jako na nějaké tajné varování, opustilo krajinu. Z toho Josef soudí, že bude brzo tuhá zima. — To by byl ten lepší případ, ještě. Myslím si já.

(Září 1982)

(Uveřejněno bez vědomí a svolení autora.)

VLADIMÍR HONZL

Luzovláda

PROČ SOUKROMÁ MALOVÝROBA A MALOOBCHOD?

V poslední době podnikají řídicí orgány naší společnosti pokusy pomoci zemědělské výrobě z některých nesnází, a to opatřeními, k jakým se v posledních třinácti letech příliš často neuchylovaly. Jistých výhod se dostalo tzv. zemědělským malovýrobcům (tj. občanům, kteří vlastní nějaké pozemky — třeba zahrady, sady — a ve svém volném čase na nich pěstují ovoce a zeleninu, nebo kteří chovají drobná užitková zvířata). Ti teď smějí «přebytky» své produkce bez jakéhokoli zdanění nabízet na trhu za ceny, o nichž se dohodnou se zákazníkem. Zjednodušila se tedy schvalovací procedura, kterou musí před prodejem podstoupit. A zemědělstí velkovýrobci (JZD, státní statky) mají dokonce sepsat půdu, která se nehodí k zemědělskému zpracování «ve velkém», a nabídnout ji zájemcům o takovou malovýrobu. Opatření má samozřejmě své meze: připouští se jen soukromá iniciativa jednotlivců, kteří se mohou vykázat potvrzením zaměstnavatele o tom, že dostali všem povinností v rámci svého hlavního pracovního úvazku, nebo soukromá iniciativa důchodců. Ten, kdo by se chtěl malovýrobou přímo a výlučně živit, od daně osvobozen není.

Řada lidí nepochybně využije možností, které se takto otevřely. A nepochybně mohou i takováhle polovičatá opatření znamenat jisté omezené zlepšení situace na zelinářských pultech. Vcelku je heslo «čelem k soukromému hospodaření» spíš jen zase jedním ze «zaručených» prostředků, jak pomoci strádajícímu hospodářství (podobně jako se kdysi mělo dosáhnout společenské prosperity usilovným pěstováním kukuřice). A navíc je zvláště znepokojivé v jednom bodě:

Zdá se totiž, že státně řízené, přecentralizované zemědělství dokáže dnes jakž takž pěstovat na kilometrových lánách obiloviny a píce, snad ještě brambory a řepu, provozovat živočišnou velkovýrobu — tedy to, co se dá dělat s maximem mechanizace a minimálním nasazením pracovní síly, nejen pokud jde o kvalitu, ale i co do kvantity. Čili to, co dokáže dělat člověk zaměřený jen a pouze na svůj plat, bez valného zájmu o to, co vlastně dělá, bez péče a starostlivosti o předmět své činnosti. Tam, kde je zájmu, péče a starostlivosti nutně třeba (ovocnářství, pěstování zeleniny), velkovýroba selhala. Nejjednodušší tedy bude, když stát tyto složky zemědělské výroby více méně vypustí ze svého programu a ponechá na lidech jako na soukromnicích (co dnes znamená «soukromník»: minimum výrobních možností, minimum technických výrobních práv, minimum opory v institucích), aby si pomohli sami. Jenom jim velkomyslně slíbí, že když oni splní určité formality, nebude jim v tom příliš bránit.

Když se pokusíme domyslet, kam až může tato cesta zavést, vybaví se nám scény připomínající žánr sci-fi: lidé se denně osm a půl hodiny věnují bez valného zájmu «službě», která se nakonec formalizuje v jakýsi bezobsažný rituál; úderem čtvrté hodiny odpolední se pak odebírají na své soukromé minilatifundie a usilovně tam pracují na něčem, na čem jim opravdu záleží mj. proto, že jim to patří, jsou tu svými pány a mohou zde pracovat podle svých nejlepších představ, a že jim z toho také plyne patrný a bezprostřední prospěch. Krajina budoucnosti vypadá podle toho: mezi lány bodláčí a zpustošené země se tu a tam pěkně vyjímá malé políčko nebo zahrádka, obojí pečlivě udržované, jako zárodek oázy ve vznikající středoevropské poušti. Šťastní majitelé, kteří se domohli takových prostředků k obživě, hájí své pozemky po nocích domácími zhotovenými zbraněmi (kosy, krumpáče, klacky) před davy hladovějících zoufalců, jež takhle organizovaná zemědělská výroba pochopitelně nemůže uživit.

REZIGNACE SPRÁVNÍHO APARÁTU

Ten obraz je jistě v lecčems přehnaný, mimo jiné i proto, že se týká jen jednoho úseku národního hospodaření. Ale není zase tak úplně vzdálen nynějším skutečnostem, a aspoň naznačuje, kam také může vést tichá rezignace správního aparátu na naprostou a vyčerpávající všeobecnost centralizovaného hospodářství; rezignace, za níž není žádná (byť i jakkoli problematická) koncepce, žádné přesvědčení, ale jen zahanbující poznání, že se to prostě všechno nedá zvládnout.

Tato rezignace se patrně více či méně projevuje i v ostatních zemích sovětského bloku a její prohlubování je jedním z obecných vývojových trendů bloku. U nás má ovšem kromě toho své specifické, místní důvody. Je logický důsledkem politické linie, kterou před třinácti lety prosadily a od té doby provádějí řídicí orgány naší společnosti — linie výlučně zaměřené na restauraci a udržení mocensky stabilního státu, jenž u nás existoval zhruba do roku 1962 a jenž byl v následujícím období uvržen do stavu hlubokého rozkladu, a na obranu zájmů nadřazených center. K této politické linii patří, že celá společnost je udržována trvale v ovzduší odplaty za události mezi léty 1963 a 1969. Správní aparát je upřímně přesvědčen, že i drobné kosmetické úpravy této politiky by nakonec nutně vyústily v nový rozvrat společnosti a možná i ve zničení aparátu samotného. Jistě není třeba dokazovat, jak je tato linie nepopulární mezi širokými vrstvami společnosti: už jen proto, že stále bezprostředně postihuje spousty lidí. Udržuje se tudíž výrazně mocenskými, administrativními a policejními prostředky a je velmi náročná na síly správního aparátu — nejen pro svou nepopulárnost, ale prostě i proto, že dlouhodobé udržování společnosti v atmosféře odplaty je nepřirozené (v Maďarsku, kde v roce 1956 proběhlo široce založené ozbrojené povstání, trvalo podobné období jen několik málo let). Aby tato linie byla účinná, musí nějak prostupovat všemi vrstvami společenského života, nejen politikou v úzkém slova smyslu, ideologií a kulturou, ale např. i sférou hospodářskou a sociální. Tak správní aparát nakonec chť nechtě zanedbává autonomní, neideologické záležitosti řízených ekonomických oblastí, nebo jedná dokonce i proti jejich potřebám. (Takové jednání jistě souvisí i s celkovou nepružností centrálního modelu řízení. To je ale otázka spíš pro ekonoma, ostatně se o tom mluvilo už hodně a mne teď zajímá jiný aspekt věci). Postupně se celé obory společenské činnosti (zemědělská malovýroba, jak už byla řeč, ale i malovýroba průmyslová, služby obyvatelstvu, v poslední době i doškolení vědeckých a technických pracovníků a některá odvětví vývoje a výzkumu) fakticky a někdy i formálně, právně ponechávají svému osudu.

To jistě není nic nového, nic, o čem by se už nebylo psalo — jde o chronické potíže provázející naši společnost v rovině jejího každodenního provozu už od konce čtyřicátých let. V současné době se však hromadí v takové míře, že vytvářejí kvalitativně novou situaci, novou etapu jejího vývoje.

Společnost nežije jen technikou společenského provozu, technickou stránkou zachování, údržby a obnovování stávajících společenských struktur — důležité jsou také ideje, ideologie, všeobecně uznávaná a dodržovaná pravidla, která celé společenské uspořádání podkládají a nesou. Příkladem může být třeba středověká evropská společnost, založená na určité formě křesťanské ideologie: z ní se odvozovalo stavovské uspořádání společnosti, pevně ohraničené společenské třídy s vymezenou funkcí ve společenském celku, a funkcí, z níž pak plynuly povinnosti i práva, privilegia jednotlivých skupin obyvatelstva.

Uvádím ten příklad jen proto, že je na něm dobře vidět, jak pořádek, fungování společenského provozu, není zaručen jen řízením a reglementováním ze strany «vedoucích sil», ale také sebeomezováním a kázní «řízených». Chování jednotlivce v společenském organismu není prostou funkcí hrubého mocenského tlaku, ale řídí se především sdílenými hodnotami, podle nichž se jednatel orientuje v každé situaci tak, že více či méně ví nebo alespoň tuší, uhaduje, co je správné a co je zavržením hodné. A pak: člověk, a zvláště civilizovaný člověk, nechce jen být svým pánem a mít volné ruce dělat, to, co se mu zdá výhodné a správné; potřebuje k životu i takové věci, jako je rada, pomoc, vedení, autorita. Přirozený vývoj společnosti je do značné míry založen na institucionalizaci právě těchto lidských potřeb; to je pozitivní stránka státního uspořádání, pro niž bylo v Evropě od doby J. J. Rousseaua jen málo pochopení, a kterou pak také velmi podcenil marxismus v negativistickém pojetí státu jako «organizovaného násilí». Dnes se skoro zdá, že vývoj naší společnosti jde právě opačným směrem, k postupnému odbourávání a odumírání právě těch lidských potřeb, jejichž institucionalizaci stát utvářel.

«ODUMÍRÁNÍ STÁTU» V NOVÉM VYDÁNÍ

Ruská verze marxistické ideologie, která se po roce 1948 plně prosadila i u nás, se od počátku alespoň slovně hlásila k univerzálním ideologickým nárokům — v souladu se svou základní ctižádostí stvořit pozitivní alternativu k celým dosavadním dějinám lidstva. Tyto ambice byly nějak živé i v tzv. «obrodném hnutí» naší stranické inteligence v letech 1963-8. Faktický vývoj po roce 1969 však vedl k vyprázdňení ideologie: proměnila se v bezobsažný ritus, kterému už patrně nevěří ani jeho velekněží. Úsilím o ideovou čistotu např. v kulturní oblasti od té doby režim připomíná zahradníka, který soustavně pleje záhon, na němž nic nevysadil. Instituce ovšem bez ideologie žít nemohou, a proto chátrají.

Řídicí aparát si u nás už v době svého formování vyhradil úplnou autoritu a právo rozhodování a řízení všeho a ve všem, do nejmenších detailů. Tomu taky přizpůsobil celou strukturu společnosti, složitý systém «převodních pák» odshora dolů. Postupný úpadek a chátrání státních institucí však dnes vede aparát k tomu, aby vypouštěl ze zřetele celé «nepodstatné» oblasti společenského života s jakousi tichou nadějí, že si lidé, kteří se v těchto oblastech setkávají jako výrobci a spotřebitelé, nějak pomohou. Zmatek a nepořádek, jaký tak ve společnosti vzniká, snad ani není potřeba zvlášť dokládat.

Nízké, «neideologické» oblasti společenského života, každodenní společenský provoz (malovýroba, maloobchod, služby obyvatelstvu) jsou u nás už tradičně podceňovány: přispěly k tomu specifické okolnosti vzniku moderního českého národa v počátcích národního obrození. Naše obrození se odvíjelo z oblasti vědy, kultury, společenské zábavy (divadelní představení, bály a merendy). Měla na to vliv jednak tísnivá politická atmosféra metternichovského Rakouska, jednak to, že vlastně vůbec neexistovala úplná, vnitřně diferencovaná národní společnost, jen masa sedláků, teprve nedávno zbavená nevolnictví,

a skupiny nepolitických intelektuálů. (Teprve v předbřeznové době, hlavně Havlíčkovou zásluhou, se rozvíjí i zájem o drobnou práci ve společenském provozu). Něco podobného se ve zpotvořené podobě opakovalo i po roce 1962 a předznamenalo tak základní politickou linii správního aparátu v sedmdesátých letech: odtud se asi odvozuje představa, že se společnost řídí přísnou kontrolou politiky, ideologie a kultury (o významu «klíčových» odvětví výroby, těžkého průmyslu a státního centralizovaného zemědělství nebylo po r. 1948 nikdy pochyb). Na ostatních oblastech pak už tolik nezáleží — ne že by se jim poskytla nějaká skutečná autonomie, ale mohou se prostě zanedbávat, když už to jinak nejde (a ono to, jak se zdá, opravdu jinak nejde!). Přitom v běžném, každodenním společenském provozu se zajišťuje přímo fyzické žití a přežití společnosti.

V důsledku toho všeho — vyprázdněné ideologie, negativního pojetí státu jako násilného omezování spontánního společenského vývoje, chátrání státních institucí a postupně rostoucího zanedbávání běžného společenského provozu — je dnes stav naší společnosti poněkud jiný, než jak ho vidí kritičtí pozorovatelé na západ od Aše, včetně dvou posledních vln emigrace (té po roce 1969 i té po roce 1977). Představa všemocného a nelitostného státu, jehož teror zasahuje i do nejsoukromějších věcí jednotlivce a pátrá tam po každém zárodku spontánního myšlení a jednání, aby ho hned zadusil, neodpovídá tak docela skutečnosti, protože státní aparát, soustředěný na udržení statu quo a zachování formální ideologické čistoty, fakticky vyklízí celé oblasti každodenního života společnosti. Stát jako by v těchto oblastech postupně odumíral — je krutá ironie v tom, jakým způsobem se teď u nás uskutečňují představy zakladatelů marxismu o roli státu v novém společenském uspořádání! Tak vzniká v naší společnosti jakási «země nikoho», vydaná na pospas rozvratu a anarchii. Jinými slovy: to, co dneska člověka trýzní na každém kroku, není ani tak «nedodržování základních lidských práv», jež jsou zaručena ve vyspělých západních společnostech (svoboda projevu, shromažďování, politického a náboženského přesvědčení), jako džungle, v níž se ocitá, jakmile otevře dveře samoobsluhy, ordinace nebo provozovny OPBH. Vládnoucí vrstvu v oblasti běžného společenského provozu tvoří funkcionáři KSC nebo příslušníci Státní bezpečnosti, ale prodavači masa, zeleniny, instalatéři, automechanici nebo zdravotnický personál všech stupňů. A hlavní — nebo alespoň bezprostředně nejnaléhavější — problém naší dnešní společnosti není v první řadě centrálně řízený totalitní stát, ale naprostá libovůle vládnoucí v «zemi nikoho», ve sférách, které se díky neschopnosti a bezmocnosti státního aparátu — a ovšem také díky někdejšími nerealistickým, neuskutečnitelným ambicím — docela vymkly jakékoli kontrole.

DVĚ VÝVOJOVÉ ETAPY MELOUCHAŘENÍ

Lidé, kteří se pohybují v těchto oblastech, setkávají se tu jako výrobci a spotřebitelé, nabízející a zákazníci, a prostě nedovedou a ani dost dobře nemohou vyprodukovat nějaké pozitivní zásady a společenské vazby, nějaký řád: nemají k tomu žádnou ideovou a ani institucionální oporu, a i kdyby si ji nakrásně chtěli nějakou svépomocí vytvořit, záhy by se dostali do konfliktu se základní politickou linií správního aparátu. A tak se vše ubírá tou nejjednodušší a nejpohodlnější cestou, to znamená samospádem: v rámci historických daností, jež berou spontánně a bez velkého přemýšlení jako neměnné a definitivní (v mnoha případech jistým právem, ale někdy také z myšlenkové slabosti, bezradnosti, neschopnosti, a ovšem i z pohodlnosti a lenosti) se lidé snaží vytěžit maximum pro svůj osobní prospěch. Paradoxním důsledkem tohoto samospádu a tiché kapitulace aparátu pak je, že se v rovině běžného společenského provozu otevřela taková říše svobody, o jaké se například pracujícím ve Velké Británii anebo v NSR ani nezdá. Úplně se ztratil pocit společenské odpovědnosti, přestaly fakticky platit jakékoli závazné společenské normy, které se z něho odvozují, a padly také všechny staromódní morální zábrany, například, že se má brát ohled na druhé (člověk smí prosazovat své dobro jenom potud, pokud to nepřináší zlo jeho bližním), a zejména ohled na sociálně slabší, na zájmy těch, kdo si je neumějí bezohledně vyboxovat; že se nemá lhát, podvádět a fixlovat (a to ani vůči někomu, koho považujeme za svého nepřítele; otevřený, rytířský postoj vůči protivníkovi se považuje za něco nešikovného a zbytečného); že se nemá krást (tj. brát z toho, co mi nepatří, co je «cizí», například státní).

V důsledku toho se pak také zvláštním způsobem proměnily instituce zajišťující běžný společenský provoz. Národním příkladem může být sféra služeb, a to pověstné «melouchaření». Neuspokojivá úroveň služeb, které chtěl stát zpočátku monopolně poskytovat společnosti, si takřka okamžitě vynutila pokoutní, neoficiální, «náhradní» řešení: řemeslníci poskytovali mimo svůj pracovní úvazek a většinou také mimo pracovní dobu nedostatkové služby na základě cen dohodnutých se zákazníky. Toto nouzové, postranní a nedostatky provozu způsobené řešení bylo jednostranně výhodné pro ty, kdo služby poskytovali — těžili totiž ze státního monopolu v oblasti služeb a z toho, že fakticky neexistovala žádná opravdová konkurence. Proto měla tato neoficiální sféra služeb také od počátku velmi nepříjemné stránky pro zákazníky: zákazník neměl žádnou praktickou možnost ovlivňovat třeba výši cen, a také možnost odvolání, reklamace po nedbale odvedené práci existovala vlastně jen tehdy, když ji řemeslník sám byl ochoten uznat. Během času dostalo melouchaření novou podobu: zaměstnanci oficiálních institucí začali své služby poskytovat výlučně v pracovní době a z ukradeného materiálu (který si samozřejmě dali od zákazníka zaplatit). Nakonec takto vzniklá «paralelní struktura» prorůstá oficiální, formální strukturu příslušné organizace a zatlačuje ji do pozadí. Organizace pak má dvě tváře: oficiálně poskytuje za symbolické, i když nijak zvlášť nízké, poplatky víceméně symbolické služby (zpravidla otřesné kvality a v otřesných lhůtách, obyčejně jen to nejnezbytnější); kdo něco opravdu nutně potřebuje, musí se dohod-

nout s řemeslníkem, který práci provádí, o dodatečné, neoficiální platbě, za niž pak dosáhne třeba toho, že se v historicky krátké době sežne oficiálně neexistující «nedostatkový materiál», náhradní součástky atp. Podobně se chová maloobchod (když jde o zboží, u něhož poptávka zoufale převyšuje nabídku — a takového zboží je den ode dne víc, jsou to dnes i věci dost nutně potřebné k životu, ovoce, některé druhy masa a zeleniny, některé mléčné výrobky). Podnikavci pracující v těchto oblastech společenského provozu těží z neschopnosti správního aparátu velké výhody. Přitom skutečně «mocenské» uspořádání postižených institucí se často nekryje s formálním, oficiálním uspořádáním: vedoucí provozovny, dispečer, mistr má často méně faktických možností a pravomocí než řadový zaměstnanec; institucionálně zakotvená odpovědnost svazuje ruce — čím méně zodpovědnosti, tím více svobody v nových formách «podnikání». Tyto proměny státních institucí nepostihly zdaleka jen tzv. «komunální» sféru — např. celé naše zdravotnictví funguje dnes tímto způsobem.

Samozřejmě, že ve všech postižených oblastech existují i «slušní jedinci», a jistě jich není málo; ale příklady táhnou, a nejvíc, bohužel, táhnou špatné příklady. A tak v běžném každodenním provozu probíhá i jakýsi darwinovský «přirozený výběr», který znevýhodňuje lidi se zbytky sociálního citění, lidi vázané ohledy na své bližní — jsou docela bezbranní a odsouzeni k neúspěchu ve svérázné «volné soutěži», v níž největší šance má bezohledný a cynický darebák. Vyvíjí se i jakési «nová morálka»: za hlavní občanské ctnosti se dnes považují orientální lenošivost tam, kde z práce nekouká okamžitý a bezprostřední hmotný prospěch, a zlodějna tam, kde je k tomu sebemenší příležitost. Kdo se k těmto maximám nehlásí, kdo chce žít jinak, po svém, není považován pouze za podivína, ale dostává přímo punc asociála, rozvraceče společenské pohody a vůbec mravně narušeného individua. Tohle společenské klima si neumí a asi ani nemůže dovolit luxus být toleratní k těm, kdo se činy nehlásí k jeho pochybným zásadám.

MORÁLKA DŽUNGLE

Je pravda, že takové fungování společenského provozu nakonec nějak postihuje všechny účastníky. Trýznivý pocit džungle má jistě i zaměstnanec OPBH v samoobsluze, vedoucí samoobsluhy v autoopravně, automechanik v ordinaci a lékař v provozovně OPBH. Ti všichni mají ovšem možnost řešit konfliktní situace např. tím, že nabídnou protislužbu: ale co lidé, kteří pro svou sociální slabost mohou nabídnout jen málo anebo docela nic — důchodci, lidé tělesně nebo společensky postižení apod. — ti jsou vydáni na milost a nemilost úspěšným protagonistům «nového údělu». Nové společenské vztahy, které se tako spontánně vytvářejí, charakterizuje krutá asociálnost.

Není divu, že se v této dusivé atmosféře nakonec rozkládají a odumírají i nejelementárnější společenské struktury, které přežily tisíciletí a jsou jedním z důležitých předpokladů jakékoli vyšší společenské organizace — především rodina. V této souvislosti si nemohu odpustit poznámku na okraj, týkající se postavení ženy v naší dnešní společnosti. Je zjevné, že okázalé řeči o zrovnoprávnění ženy vůbec neodpovídají skutečnosti. Méně zjevné už je, jak pochybený je názor, že za rozvrat rodiny může v první řadě ženské emancipační hnutí. Toto hnutí je ve skutečnosti jen projev změněné situace ve vztahu ženy a muže v důsledku mužova selhání jako hlavy rodiny. V základě evropské kulturní tradice je jak vědomí o tom, že žena je fyzicky a sociálně slabší, tak také povědomí o její nezastupitelné úloze v rodině a ve společnosti, o úloze, která daleko přerůstá pouhé sexuální pudy a vášně. Neodmyslitelnou součástí této tradice je rytířský, džentlmenský vztah k ženě, dvornost, ohleduplnost, láska jako duchovní vztah založený na vědomí dobrovolného a nezrušitelného mužova závazku, na věrnosti. Tohle všechno najednou jako by nikdy nebylo, a v širokých vrstvách naší společnosti dominuje jen sexuální cynismus a odporné sviňáctví.

Společenský rozvrat na úrovni běžného každodenního provozu, vznik parazitních struktur, které jako zhoubný nádor prorůstají rozložené státní instituce malovýroby, obchodu a služeb, úpadek morálky a sociálního citění, vývoj společnosti samospádem, jenž zvýhodňuje ty nejnižší pohnutky a pudy: to vše otevírá novou etapu v dějinách naší společnosti. Společnost vstupuje na «nízkých» úrovních svého provozu do stadia, které by se dalo nazvat vládou luzy. Zdá se, že je třeba trochu poopravit vzletnou teorii o «vývoji ve spirále», jímž se společnost vrací na kvalitativně novém stupni ke svému výchozímu stavu: spirála nevede nahoru, ale dolů.

(Úvodní kapitola ze studie «O národním smíření». Další dvě kapitoly pojednávají o příčinách nezdaru kritických intelektuálů formulovat v sedmdesátých letech takový národní program, který by byl uznán a následován jako východisko ze slepé uličky, a dále o možnostech srozumění hlavních protagonistů o tom, jak předejít katastrofálnímu vyústění krize).

L 60

MARODNÝ JEDLÍK

Varuji tě. Čti pozorně. Vyprávění jsem slepil za bezesné noci a zprvu mělo podobu strašáka do zeli, na jehož pestrobarevné roucho se podepsal Salvador Dalí. Potom jsem je zaokrouhlil, dal mu konečný tvar vosího hnízda a nakonec jsem je rafinovaně zavěsil na hák času. Jestli se na ně budeš neomalené sápat, nebo po něm budeš jen ledabyly hmatat hamižnými rukama, spadne ti na hlavu a bude po ptáčkách.

TY SI SE SVÝM TALÍŘEM SEDNI SEM, MARODNÝ MUKLE. Budu ti říkat Marode. Žvýkej pečlivě svoji čočovici, počítám, že sis ji zasloužil.. Možná se pro tebe najde i třicet mincí. Počestný obchod, žádné obavy. Všechno v rámci platných zákonů. Já ti k tvému menu zasyčím bajku, aby ti líp trávilo.

Jak mám věřit, že existují krajiny mého dětství? Může někdo předložit důkazy? Tamtoho darmošlapa skřipněte do želez, je to falešný svědek. Žvaní něco o Beskydech a přitom v životě neviděl ani opičí kopec. Já jsem znal Beskydy, ano, já, já osobně, a to už jako dítě. Je sice pravda, že k prvním kontaktům došlo za fádnicích rodinných výletů, ale můj hlubinný magnet (který je možná v každém člověku) se okamžitě začal natáčet a tihnout tajemným směrem. Z Ostravy do Frýdlantu jsme přijeli osobním vlakem. Malebná jména vesnic u trati: Vratimov, Paskov, Žabeň, Liskovec, Frýdek, Baška, Pržno. Kolem slévárny litiny ve Frýdlantě se šlo pěšky přes řeku Ostravici do vesnice Borové. Slévárna byla proslulá kýčovitými litinovými obrazy bažantů, jelenů, tokajících tetřevů. U nádraží hranatí slévači v tmavých šatech neurčitých rozměrů (všichni dospělí byli velcí a všemocní) mlčky nabízeli svoje výtvořiny odhrnutím špinavého papíru. I nevelké obrazy byly úžasně těžké, byl jsem fascinován, jak neskadno s nimi dospělí manipulovali. Byly to kýče výhrůžné jak peklo, znehýbnělý, zkamenělý svět, nesnesitelně skutečný a kovově studený. Žádné pohádky, bylo snadné si na to sáhnout. Volky nevolky jsem tomu uvěřil.

Z mostu přes Ostravici bylo možno pozorovat velké pstruhy lapající mouchy, a ryliky v hejnech, jak svou žiletkovitě ostrou hubou požirají brčálově zelené řasy z balvanů na dně. Bystrá křišťálová voda. Jednoho rána jsem utíkal před rodinou napřed, vylezl na betonové zábradlí mostu a dychtivě se naklonil. Obvyklý obraz byl narušen obrovským naružovělým rakem, který se slunil na břehu na valounech rozpálených dopoledním sluncem. Rodina nevěřičně zírala z výšky šesti metrů na toho goliáše a otec pravil, že je z umělé hmoty. Ale detaily byly podezřele věrné i na tu vzdálenost. Vrbovým proutím jsme si proktestili cestu na šterkové pole. Úžas, pochyby, Rak byl čerstvě mrtvý. Jakási sebevražda stařešiny račího rodu, který cítil, že jeho dny jsou sečteny, a odešel do ústraní zemřít. Do račího ústraní. Z vody na souš, z noci do letního slunce. Nábožně jsem si ho zaobalil do devětsilových listů, jenže otec mi ho potom kategoricky vyhodil, protože nebožtik začal nekřesťansky zapáchat.

Od té doby byla ta řeka hranicí dvou světů. Za ní začínala vláda prostoru nabitého vším možným, od strašidel po zvrhlé pytláky vyrábějící tlačenku z divočáků. V Borové se daly koupit domácí uzeniny, máslo a chleba. Všechno bylo neskutečně dobré. Snad to byly hostie, nabízené těm, kdo vstoupili do beskydského chrámu. Místo kostelníků tady fungovaly načervenalé strakaté krávy. Téměř oranžové domácí máslo, vonné a chutné, mělo tvar zploštělého pštrosího vejce, na jehož vrchní straně byl reliéf petrklíče se dvěma listy, erb horských pastvin. Malému dítěti to připadalo jako nehorázná opovážlivost. Máslo má mít přece podobu bílého kvádrů bez chuti a zápachu, má být zabaleno ve staniolu, a neměnný nápis vždy stroze hlásá «Severomoravské mlékárny, národní podnik». Dítě vytušilo, že krajina s takovým máslem je jinačí, svébytná.

Až na vrchol Lysé hory jsme nechodili přes Mlýnek, ale přes Malenovice a Ovčárnu. Ta cesta byla příkrá, kamenitá, neschůdná. Takové vlastnosti ji předurčily, aby zůstala ušetřena davu pokuřujících suverénů, kteří filtrem nesnázi nehodlali procházet a zůstali viset na česlicích dolních hospod a kiosků.

NEMLASKEJ, MARODE! Víš, že ti chutná.

Žádám předvést prvního svědka obžaloby. Je to starý ovčák z Ovčárny Malenovice, číslo popisné šest (nebo šestnáct? — na tom nezáleží). Jeho původ, náboženství a přesvědčení mi nejsou známy, avšak je to ryzí člověk, jako všichni ostrované. Jeho ostrov se rozkládal na úpatí Lysé, měl rozlohu mnoha požeňnaných hektarů, a nedoléhá k němu prázdň potlesk a huhňání z kolektivizovaného davu. Generace jeho předchůdců vybudovaly umělé koryto potoka, vedené po vrstevnici až do centra pastvin k salašim a k rozložitému horskému stavení. Velké okno síně dávalo nahlédnout na obraz stáda ovcí s ovčákem, vymalovaný lidovým malířem přímo na zeď. Beskydská Altamira. Ten muž se svou rodinou dosvědčí, že žil normálním životem horalů a lidem v údolí odváděli dřevo, sýr, vlnu a kůže. Dopravu obstarával pár koníků v létě s žebříňákem, v zimě se saněmi. Často jsem hleděl na oba koníky, jak odpočívají ve svahu, a nozdrami se téměř dotýkají kamenů před sebou. Kruté stoupání. Dolů se jelo se všemi koly zabrzděnými, jinde nevidané kouzlo. Bača s tělem nahnutým dozadu pomáhal koním brzdit vůz. Jedno ze zadních zablokovaných kol držel za obruč a pilně hleděl, aby jeho počínání neztratilo smysl a jeho tělo rovnováhu. Viděn shora, opisoval nenapodobitelný bačovský klobouk klikatou, trhanou dráhu jeho těla. Měl jsem strach, že až se mu bláznivě poskakující bryčka vytrhne z ruky, přiklopí oba koníky jak ošatka. Kruté klesání. Počátkem šedesátých let toho ryzího člověka administrativně zrušili. (Daně? Odebrání koncese? Kontingenty? Nekonečná předvolávání?)

UŽ JSEM TI ŘEKL, MARODE, ABYS NEMLASKAL. Ještě začni u tabule chrochtat! Taky trochu naslouchej.

Za ten zločin žádám trest pro všechny viníky, hlavním počínaje a okresní stranickou mátohou konče. Tenkrát jsem jako dítě registroval pouze vnější znaky zločinu. Nejdřív zmizelo stádo ovcí, potom stohy sena, dřevo. A jednoho dne oslepla okna bez záclon, a rozlehlý dvůr, jehož středem vedla veřejná pěšina, ztichl. Žádné zvuky drůbeže, ani štěkání psa, ani hukot řady úlů. Pouze zurčivý proud vody padal z dřevěného žlábků do kádě. Vodní dílo zůstalo. Nad žlábkem v hlubokém náhonu nespočet modře oranžových čolků a salamandrů, jinde nevidaných. Kolem krásné horské louky, rozhled údolím řeky až k Radhošti. Fialová záře mocného horského slunce působí závrať. Je to letní slunovrat. Tajemný den.

NEUŠKLÍBEJ SE, MARODE.

Nemohu přesně vykreslit ten den, je nenávratně zasutý do minulosti. Zato tenkrát! Přisahám, že pryskyřičné a luční esence, magnetické siločáry terénu a spodních i povrchových vod, a ticho jako po stvoření světa způsobily zážrak okamžiku. Můj hlubinný magnet se rozkmital a zažehl kolem sebe oheň bez plamene. Zřetelně jsem slyšel, že něco temně nařiká, něco, co v tom místě chybí. Tenkrát jsem to nevěděl, ale dnes vím, co nařikalo. Byla to duše toho člověka, který do těch míst patřil. Místo aby mu myli nohy vonnou masťou (nestál o to), místo aby mu přinášeli dary a drobné radostné popěvky dikůvzdání, pomstychtivě ho vystvali.

ZATO UVIDÍŠ, MARODE!

Cesta k vrcholu pokračovala strmou strání podél porostu mladých smrčků. V trávě tam rostly právě ryzce, které naloženy do octa získávaly zvláštní chuť. Kousek napravo zase rostly brusinky, občas jsme tam vyplašili tetřívky. Stoupání bylo tak prudké, že bylo nutné se rukama přidržovat větví. Zato nahoře došlo ke zlomu a cesta navazovala na jinou pěšinu, jen mírně stoupající doleva.

Žádám předvést druhého svědka obžaloby. Je jím hajný z polesí Sepetná, který mi dosvědčí, že tento úsek pěšiny byl hojně navštěvován zvěří vysokou, černou i srnčím. Také dosvědčí, že prostor mezi vzrostlými smrky byl zatravněn lesní měkkou trávou, v které rostly hříbky a lišky, napravo v hustší části porostu hříbky koloděje, kováři a bedly. Sem tam ohnivá muchomůrka. Celý les plaval v zeleném přítmi, kmeny nebyly šedohnědé jako jinde, ale souvisle porostlé světle zeleným lišejníkem. Sem tam se vyskytovala modrá turistická značka, ale potkali jsme někoho jen vzácně. Tak to opravdu kdysi bylo, nedávno, před deseti lety. Hajný potvrdí.

Dnes je celá partie lesa přefata širokou cestou. Buldozery zplanýrovaly zmoly a vyvýšeninky. Svah je roztržený širokou humpoláckou vozovkou, plnou žlutého bláta a mrtvé spodní zeminy, na které neroste ani tráva. Vlhké zelené přítmi zmizelo a s ním i mech a houby. Nastoupila eroze a žlutý plevel ohnivka, známý z okolí městských sídlišť. Ta jízva se serpentinovitě táhne po celém svahu hory a otevřela staleté porosty smrčků a jedlí nárazovým větrům, a polomy na sebe nenechaly dlouho čekat. Krysařská písťala vyhrává a kostlivci tancují.

SVRAŠTĚLÉ ČELO SI NECH DO ZÁSOBY, MARODE!

Pod samotným vrcholem, který má skutečně podobu lysé lebky, je větší náhorní plošina. Větrná blata. Větry převažující jedním směrem si tady vypěstovaly praporcové smrky, které mají větve jen na jedné straně. Uzlovité a zakrslé, nabitě pryskyřičí, která tryská ven i bez poranění. A mezi těmito bizarními trpaslíky se rozkládaly slatiny s obrovským borůvkým i borůvkami, a brusinky. Též zakrslé maliní s velkými malinami, maliní, které nepřevyšuje borůvčí. Vítr nedovolí. Všechno dozrává až koncem léta, když už je všude jinde po sezóně. V červenci zde ještě leží jazyky zimního sněhu a v říjnu již sníh nový.

NIKAM SE NECHYSTEJ, MARODE.

S tím rájem je konec. Žádám předvést třetí část svědků obžaloby. Ať dosvědčí, že to tak před deseti lety ještě bylo, rašeliniště se všim všudy. Počet svědků bude velký, mohou se shromáždit na nějakém sportovním stadiónu. Budou mezi nimi trampové, básníci, turisté i pošetilci, ale svorně budou nadávat na dnešní spoušť. Na rezavou barvu Beskyd dnes, na zhyzděné a prázdné svahy, podléhající erozi. Na stromy mrtvolné barvy s jehličím, které se drolí i za deštivých dnů. Kde je Ondra Lysohorský, básník rebelant, aby hodil svůj pukavec prokletí na to bezmocné shromáždění nadávajících svědků?

Lysá hora je dominantou Beskyd. Těsně před cílem se prošlo bludištěm balvanů a pokroucených smrčků, a stál jsi před horskou chatou, která měla v různých dobách různá jména. Vždy ale sloužila pěším turistům, a v mrazivém zimním víchru leckoho zachránila. Okna její kuchyně v noci vždy svítila přes košodřevinu jako roztopená kotelná parníku. Mohli jste tu odeslat i poštu, koupit známky, pohlednice. Na Štědrý den se podávala štědrovečerní večeře, i s rybí polévkou.

ZASE ZŮSTAŇ KLIDNÝ, MARODE, A NIKAM SE NECHYSTEJ.

Chata už neexistuje. I tohohle beránka podržli, jejich záminka mě nezajímá. Jejich trapně lži mě taky nezajímají. Jaké mohou být rozumné důvody pro postavení padesátimetrové televizní věže právě zde? Je to snad náhrada za zničené lesy, ovčárny, louky, stráně a slatiny?

JE TO JEJICH VÝSMĚCH, MARODE.

Zpupný smích malých dětí, které dostaly moc. Pověření chovanci polepšoven, zajisté nevinní ve své

zaostalosti. Navzájem se ujišťují, že mají pravdu, vždycky pravdu. Když řežou větev, na které sedíme všichni, pronášejí nedomrlé partajnické vtípy.

Temeno Lysé bývalo poetickým místem. Kromě krásné horské boudy tam byla už jen malá meteorologická stanice, ze všech stran obložená břidlicí, a dřevěný triangulační jehlan. Rozhled na všechny strany byl zastírán jen mraky, které občas zahalily celé temeno do vlhké mlhy. Mlha se trhá a je vidět Malá Fatra, Slezské Beskydy, Čeladná, Smrk, údolí Mohelnice. Na obzoru přehradní jezera Žermanice, Těrlicko, Baška, Olešná. Vždy převládala modrozelená barva. Dnes převládá šedě hnědá a rezavá. Exhalace z «ostravské průmyslové aglomerace» účinkují spolehlivě. Navíc je tu komunistické staveniště, jak zákon káže. Rozremenděný terén. Boky zbytečně brzo vyhloubených výkopů se hroutí, a pak se to zase vybagruje. Bezodné žluté bláto, smíchané s rozlitou naftou a vyjetým olejem. Odřezky polystyrenu, PVC kabelů, térového papíru. Sudy škvařeného téru s ostrým smradem. Dráty a do bláta zašlapané krabice, časopisy, plechovky, smetí, v každém zákoutí fekálie. Pódium pro prasečí festival. Radostná budovatelská pospolitost, jepičí tance plytkých radostí. Pokouším se myslet na něco vznešeného, ale jejich chrochtavé rypáky s plandavými ušima nedovolují únik. Borůvčí se chtělo spasit rychlým ústupem, ale zemřelo s nakročenou nohou. Utéci nebylo kam.

«Dobře mu tak, mělo včas odhadnout své možnosti», zamumlal náš jedlík, a pak se vrátil k přerušené radosti.

KAM SE PŮJDEŠ ZREKREOVAT, MARODE?

A dají ti vůbec propustku? Byl jsi vždycky hodný a souhlasil jsi se vším? Třeba i s vlastní likvidací?

Náhon u ovčárny neexistuje, dávno se zanesl blátem a zarostl trávou. Vzácní čolci se salamandry zmiželi do nenávratna. Ostravice byla přehledně zregulována a raky lze vidět v muzeu, naložené v lihu.

NEPLAŠ SE, MARODÉ, ŽÁDNÝ PŘÍPITEK NEBUDE.

Mluvil jsem o laboratorním lihu, který slouží účelům dokumentačním. Ne k navození euforie. K tomu nemáme důvod.

Svědkové ať se rozejdou. Ale dobře uložte své důkazy a materiály. Nejen pro usvědčení viníků, ale taky jako zkušenost. Neúměrně přeplacenou zkušenost. V roce 1982 jsem na to zoufalé «horské» staveniště přišel, po trase svého dětství. Stojím. Marně křísím hlubinný magnet. Leží mrtvě jako úd zítra mrtvého dědka. Optimistickým úsměvům vypadaly zuby a koutky úst se svěsily.

Až bude jednou foukat příznivý vítr a odvane na chvíli sirné smradu, v krátké chvílce svítání se neslyšně nad oblaky přežene nebeské vozatajstvo. Mezi nebeskými jezdci vidím vančurovského korzára Mahena, místo biče rybářský prut, jak mi ironicky kyne rukou a volá: «Vidíš, ty čumbero, kam až jste zacouvali?».

Dovětek z Tao-te-tingu:

«Zlaté zvony zničeny a pohozeny,
znějí a duní hrnce a mísy.»

Úvaha o práci a ne-práci

Příspěvek k sociologii zmaru

«Vždycky jsem myslela na to, proč u nás všechny cesty vedly ke zkáze. Čím by měl člověk být, aby se zachránil».

Naděžda Mandelštamová

1. K POVAZE NAŠÍ SOUČASNÉ KRIZE

Český filozof Erazim Kohák reflektuje po desítkách let života v zahraničí vývoj doma následovně: «Vycházím z teze, že v našem vývoji mezi roky 1939 a 1968 nedošlo jen k neorganickému puči, ale že u nás opravdu proběhl klasický revoluční cyklus se všemi čtyřmi stadii: s přípravným stadiem rozkladu lidských hodnot, s druhým stadiem, které nabízí ideologické náhražky za ztrac-

né osobní a společenské sebevědomí, s třetím stadiem vítězství revolučního pojetí společnosti a rozkladu revoluční moci, a konečně v šedesátých letech se čtvrtým stadiem, kdy na rumišti revoluce vyrůstá nové docenění člověka a humanismu». (Viz práce «Zorným úhlem poražených», samizdat, 70. léta).

Únor pro Koháka a většinu dnešní střední a mladší generace nebyl jen porážkou demokracie, ale samotné ideje socialismu. V rozdělené společnosti došlo k novým dělením a přerozdělením, jež přivedla k moci jednu skupinu lidí, ale nepřinesla žádnou z proklamovaných svobod nikomu, ani vládcům samotným.

Znevolnění společnosti spočívalo v likvidaci jednoho principu demokracie za druhým: byla zlikvidována nezávislá justice, veškerý ekonomický, sociální, kulturní a politický pluralismus, odstraně-

no povědomí základních lidských a občanských práv i povinností každého člověka. Překotné a násilně reorganizování všech společenských institucí a struktur vykořenilo v poměrně krátké době milióny lidí z půdy, rodinného prostředí, povolání, případně národnostní a kulturní příslušnosti.

Přechod k naprosté nezákonnosti, byrokratické a policejní zvláštnosti vedl k apatii a rezignaci na tradiční humanistickou morálku, jež povahu společenského uspořádání vyvozuje z *práv* jednotlivého člověka. Namísto ní byl a je lidem vnucován marxisticko-leninský názor, že každý má právo žít pouze v rozsahu odvozeném z potřeb celku a z nároků budování šťastného komunistického zítřka.

Mocenská manipulace sedmdesátých let ztratila na své neochvějně revoluční pevnosti a čistotě — stala se neklidnou, pragmatickou, schizoidní a v mnoha případech doslova alibistickou. Nicméně je historickým faktem, že naše společnost je společností izolovaných jedinců uzavřených do koloběhu starostí o přežití rodiny — veřejný život a politika byly vymýceny. Pocit nevratné ztráty smyslu života a *zmaru* hrozící mladé generaci se stal příznačný pro většinu lidí.

Být pasivním objektem sociálně ekonomické a politické manipulace je zrovna tak zhoubné, jako být manipulátorem. Lidská svoboda je nedělitelná — a v ryze existenciálním smyslu není v pounorovém vývoji vítězů ani poražených. Poměry jsme poškození všichni a všichni k nim nějak přispíváme. Všichni jsme také nějak zodpovědní za to, co se děje dnes a co se bude dít zítra.

Solidarita otřesených

Hledání nového způsobu života v pravdě a solidaritě otřesených s otřesenými se stalo hlavní náplní skutečného veřejného života, který se odehrává většinou mimo oficiální struktury. Zápas o myšlenkovou a praktickou kontinuitu s evropskými dějinami a životy našich vlastních předků již nelze zastavit. První průlomy do vědomí slušných lidí i vrchnostenských úředníků byly učiněny — zrno od plev je zhruba odděleno a základní otázky po smyslu osobního a společenského směřování vysloveny.

Radě lidí se podařilo pochopit a přijmout fakt, že naše nynější situace je nejen projevem určitých dějinných tendencí vedoucích k totalitarismu i v demokratických společnostech, ale že je i každodenním produktem naší bezradnosti, pasivity a nedostatečné integrovanosti vlastní osobnosti. Analýzu a kritiku tohoto druhu provedl u nás Jan Patočka — usměrnil a závěrem svého života v konkrétním činu vyjádřil sílu nastupující touhy věci a události nejen přiměřeně označit a myšlenkově uchopit, ale dát jim jiný význam a směr — změnit je.

Při vědomí nesmírného pohybu v sousedním Polsku a při prvních pokusech o konečné myšlenkové prorubání okna do Evropy v Rusku nastupujeme i my cestu konečného přehodnocení toho, co se stalo a má se stát. . .

Proto i my můžeme s velkou mučednicí a bojovnicí za lidskou důstojnost a život, s Naděždou Mandelštamovou říci: «Myšlení žije. Ochránci

ohně se schovávali v zatemnělých dírách, ale oheň nezhasl. Je.»

«V životě, který jsme prožili, lidé se zdravou psychikou bezděčně zavírali oči před skutečností, aby ji nepovažovali za blouznivou vidinu.»

N. Mandelštamová

2. O PRÁCI A NE-PRÁCI ZA REÁLNÉHO SOCIALISMU

«Práce je to, o čem každý mluví, ale žádný dělat nechce» — řekl prý žertem svého času TGM. Obávám se, že tato slova jsou dokonalým vyjádřením pravého stavu poměrů v podmínkách násilně vnucované a shora příkaznický dirigované práce, která se vnější manipulací a důsledným znesmyslněním desítky let měnila v ne-práci. Manipulátoři se poctivě práce bojí a manipulovaní se vyprázdněná a nepřátelské ne-práci vyhýbají. Existuje pak široká škála různých postojů k oběma pólům s tím, že se nebezpečně zvýšil počet lidí, kteří již produktivní a smysluplnou práci nemohou anebo nechtějí dělat. Politické struktury, které nominálně proklamovaly vítězství osvobozené práce, jsou samy lidsky i odborně zcela sterilní a zatopeny pseudočinnostmi a fiktivním světem představ o životě, který vlastně už desítky let jen a jen omezují a deformují.

Práci zhruba rozumím každou činnost, která prostřednictvím výtvarů mozku a rukou přetváří svět přírody, mezilidských vztahů, svět symbolů a vnitřní ustrojení člověka samotného.

Okleštění pojmu «práce»

U nás je prosazováno Marxovo vymezení práce jako procesu mezi člověkem a přírodou. Oficiální indoktrinace zcela zamlčuje a potlačuje reflexi o vnitřní aktivitě člověka, o jeho schopnosti tvořit symbolické soustavy na nové rovině intersubjektivní komunikace a interakce. Kultura veřejného slova byla zcela zmařena, etika slovního projevu pošlapána, dorozumění mezi lidmi prostřednictvím kulturního života v užším slova smyslu omezeno a hrubě narušeno. Práce je především manuální prací, a tu může dělat každý. Analogicky: promýšlení otázek životního směřování, výchovy dětí, rozvoje cest vědy, techniky, hudby atd. není žádná těžká práce a může ji také dělat každý. Protože nejde o práci ve vlastním marxistickém pojetí, ale pouze o «nadstavbové činnosti», které jsou sice důležité, avšak nikoli nezbytné, podporují mocenské kruhy tuto oblast lidských činností jen v míře, jež slouží jejich postavení a vůli.

Ryze humanistický a humanizující charakter práce je nezpochybnitelný — vždyť z její vnitřní logiky vzniká osobnost a lidské společenství. V zásadním smyslu je jedno, zda práce je součinností

mezi dětmi při rovnání polínek anebo členy lékařského týmu. Všechny spojuje systém společně sdílených hodnot, snaha, vědomí užitečnosti cíle a smyslu. Jde o určité rozvinutí a potvrzení vlastních sil, vlastního vidění a prožívání světa a o sebezpotvrzení v něčem, co přesahuje individuální lidské já.

Dílo, které vzniká z určité vnitřní a vnější potřeby a je orientováno na druhé, je určitou službou či dilem sociálního rázu. Má svoji nezastupitelnou vnitřní nutnost, protože vyjadřuje možnosti i omezení člověka, který je dělá. Dále se musí podřít povaze hmoty, prostředí, zvyků a tradice. Práce je tak vyjádřením fyzického a morálně intelektového ustrojení a úsilí různého stupně a kvality. Je způsobem «vystoupení» člověka z něho samého, je cestou a způsobem sebezkažňování, dotváření, sebeovládání. Je projevem účasti člověka na přetváření světa, jeho samého a mezilidských vztahů. Vždyť jenom ve střetu s lidmi, věcmi, idejemi a událostmi ustupuje náš egocentrismus a nadměrná subjektivita. Teprve prací získáváme jistotu, zrajeme, zlidšťujeme se: stáváme se objektivnějšími a pokornějšími. Jedině konané dílo, se kterým se člověk vnitřně ztotožňuje, umožňuje sebeúctu a porozumění těm, kteří rovněž usilují o nějaké hodnoty. Jen smysluplnou prací se rodí vnitřní i vnější dialog, reálné důstojné vztahy mezi lidmi, služba pravdě, smysl života.

Není proto náhodou, že chce-li totalitární moc zasáhnout člověka v samé podstatě jeho existence, zbaví ho možnosti dělat to, co umí, co si zvolil jako svůj osobitý lidský projev. To platí jak pro nekonformního intelektuála, tak pro dělníka. Je to nejefektivnější způsob narušení lidské integrity, a ve vhodné kombinaci s různými policejně represivními opatřeními je docilováno pozoruhodných výsledků v ničení společenského, kulturního a hospodářského života země.

Produktivní práce předpokládá vymezení účelu, který lidé na základě vnitřního přesvědčení přijímají za svůj. Vždyť proces humanizace a nezbytného stupně socializace každého člověka není možný bez dobrovolného přijetí cíle, který je v souladu s jeho zájmy a potřebami i cíli širších společenských skupin. Spoluúčast či dokonce samosprávné řízení podniků je hlavním tématem socialistického hnutí na celém světě s výjimkou východní Evropy. Proběhnuvši vývoj v Polsku zatím nelze vyhodnotit — šlo a jde o hlubokou krizi legitimacy vládnoucího systému údajně zastupujícího pracující lid. Hnutí, které se pokoušelo obnovit humanistický obsah práce cestou osobní spoluúčasti a zodpovědnosti, bylo krutě zasaženo.

Znevolňování práce — největší zločin

Za největší zločin režimů takzvaného reálného socialismu je proto nutno považovat systematické znevolňování práce, které vyúsťuje v pocity celkové lidské degradace. Vynucená a zbytečná práce je zcela vyprázdněná, neboť vymizela i její ekonomická dimenze. Neslouží k vytváření žádných užitečných hodnot, nemůže ani vést k poctivé obživě a zabezpečení kulturního standardu společnosti. Je prostředkem plýtvání surovinami, lidským časem

— je nástrojem fyzického a psychického vysilování a ponižování. Povinná nehospodárnost, nemožnost odbytu na vnitřním a zahraničním trhu, špatná organizace práce a nezdravé pracovní prostředí zasahují dělníky v jejich sebeúctě, naplňují je pocity odporu. To vede k různým formám pasivní rezistence, cynismu či zoufalství. Stále více narůstají úniková řešení — alkohol, melouchy, rozkrádání, které je nazýváno záchranou veřejného majetku.

Údajně vědecky řízené společnosti reálného socialismu pošlapávají běžná pojetí racionálního a efektivního způsobem, který připomíná spíše asijský výrobní způsob starý tisíce let. Většina reformních komunistických alternativ však nepřesahuje snahu obnovit princip výkonu a zavést «pořádek» cestou přiměřenějšího odměňování podle odvedené, skutečně produktivní práce. Nicméně servilita vůči stávajícímu politickému centru je i nadále přednostně hodnocena jako to hlavní. Podivné «spiknutí neschopných» slaví téměř absolutní triumf. Byla-li po desítky let chronicky nevyužívána a de facto omezována kvalifikace vysokoškolských odborníků, pak dnes platí totéž pro dělníky. Na všech úrovních a ve všech prostředích byla a je mýcena práce mající charakter samostatného originálního řešení a dialogu s mocenskými aparáty.

Soustava známých komplexních hodnocení byla a je prostředkem korigování všech lidí, kteří se ještě nevzdali své schopnosti či návyku autonomního myšlení a jednání. Dosahovat či se jen pokoušet o dosažení vynikajícího intelektuálního, morálního, estetického, teoretického či jakéhokoli úspěšného praktického projevu vlastních životních sil v souladu se svým svědomím, svými potřebami a životními cíli je riskantní a nežádoucí. Soustava ideologického nátlaku potlačuje podobné aspirace hned v zárodku u všech nadaných mladých lidí, a různé sociálně ekonomické tlaky a manipulace s pracovním uplatněním odrazují a zastrášují starší zralé občany.

Důmyslné způsoby ničení osobní iniciativy a odpovědnosti

v práci a veřejném životě v průběhu sedmdesátých let přivedly československou společnost na pokraj záhuby. Poslední ročníky předválečné vzdělaných a společensky produktivních občanů jsou dnes již mimo věkovou skupinu ekonomicky a kulturně aktivních obyvatel, a nová střední a mladá generace je zcela, až na malé výjimky, prolnta pocity nenapravitelného zmaru, egoismu a rezignace. Vnitřní disciplína kvalitní a účelné práce téměř zmizela, neboť svět fiktivní práce se rozrostl do nepředstavitelných rozměrů.

Monstrózní byrokratizace všeho rozhodování a řízení spolu s naprostou nekompetentností a nezodpovědností většiny lidí u moci způsobily strašné plýtvání, nízkou produktivnost veškerých činností v státních institucích a zasáhly psychiku veškerého obyvatelstva.

Prostému člověku rutinní manuální nebo duševní práce nikdy nebyla a nemohla být úplnou sebe-realizací, ale jen nezbytným prostředkem k obživě.

Nicméně určitá hrdost na podnik, továrnu či úřad, jistý pocit sounáležitosti a vědomí reálného sebeocenění a sebezpojetí zde v nějaké podobě byly a dodávaly lidské existenci při všech zápasech a těžkostech obsah a dílčí smysl.

Dnes většina z nás dělá práci, která je zcela evidentně nanic; a právě toto celodenní zabývání se ne-prací či pseudoprací je sociální a psychickou zátěží, která v dějinách našich národů — s výjimkou války — nemá obdobu. Historik, filozof, sociolog je manipulován a placen za to, aby neviděl, neanalyzoval, zapomněl, právník, aby zaváděl bezprávi a ne-právnost, učitel, aby neučil samostatnému myšlení, dělník, aby nevyráběl prodejné zboží.

Práce pojatá jako kontinuální, řádně organizovaná a osobní, vnitřní odpovědností podložená a cílená aktivita je po desítky let na ústupu. Jde o společensky a kulturně nesmírně nebezpečný jev především ve vztahu k mládeži. Její reakce zatím nepřekračují běžné projevy psychosociálního cyklu deprese-agrese, s výjimkou těch křehčích a složitějších osobností, které dopadly daleko hůře.

Zmarnění práce a mladá generace

Oficiální společenskovední discipliny až na malé výjimky tuto skutečnost zastírají teorií «ná vaznosti generací», která má za úkol sociální a psychologickou patologii vysvětlovat jako individuálně pojaté fenomény bez jakékoli souvislosti s jevy vlastními naší společenské struktúře. To lze demonstrovat např. ve vztahu k takovému úkazu, jakým je kultura undergroundu. Ta je ve své expresivní či tvořivě *kompensační* funkci buď ignorována, nebo bagatelizována jako výtržnictví, protisocialistické a protispolečenské chování. Není náhoda, že počátkem sedmdesátých let, kdy represivní aparát «zvládal ulici» a vytvořil si masovou základnu recidivistů, tolik nezbytných pro nucené práce v našich věznicích, se zformovaly první tiché kroužky a sítě mezilidských vztahů, které samostatně četly, promýšlely přečtené, poslouchaly kvalitní hudbu či si přehrávaly scénky ze zakázaných divadel. Tyto skupinky přišly na řadu v druhé polovině sedmdesátých let — po ulici následovalo zvládnutí soukromých domovů, kde bylo možno tušit průběh státem nekontrolovaných a tudíž nežádoucích kulturních a společenských činností a, nedej bože, vědecké či dokonce literární práce.

Proces soustavného omezování či negování citové, myšlenkové a pracovní autonomie člověka je v odborné literatuře popsán a vysvětlen jako proces *depersonalizace*. U nás byl v sedmdesátých letech ve státních institucích obohacen o řadu technik, které v *masovém* měřítku trestají lidi za vyjadřování vlastního citění, vidění a řešení pracovních a jiných záležitostí života. Lze hovořit o státem organizované psychosociální nenormálnosti, která nabyla téměř absolutní podoby (necháme-li stranou třídní genocidu v jisté bratrské zemi v letech dvacátých a třicátých) ve výjimečném stavu v sousedním Polsku. Zde i tam stále více lidí bylo a je přeměňováno v solné sloupy, automaty, robo-

ty, zkrátka v tvory bez jakéhokoli pozitivního pocitu a pohybu.

Má-li být práce prací, musí být z velké části láskou. Jenže jak milovat práci vnucovanou, řízenou většinou hlupáky a darebáky? Jde o základní životní problém, který si musí každý sám řešit každodenním rozhodováním mezi dobrem a zlem ve svém malém životním prostoru. Dnes je již dostatek zkušeností s různými únikovými řešeními, ať již cestou emigrace vnější či vnitřní anebo sociální adaptace vedoucí ke ztrátě vlastní identity a integrity. Indiferentnost, tj. úsilí vyvinuté na nevidění, ne-slyšení, ne-chápání a ne-angažování se v ničem a pro nikoho, rovněž již přinesla své první otrávené ovoce na generaci tělesně zdravých, ale života podivně neschopných dětí.

Oblast práce a ne-práce se tak stala ústředním polem zápasu o lidské přežití či nepřežití dnešní doby. Lidsky přežívá a prožívá sebe a svůj život jen ten, komu se podařilo dosáhnout převahy nad vnějšími odosobňujícími tlaky silou jeho vnitřní *mravní* aktivity.

Současné reflexe nad výsledky působení činnosti Charty 77 se mimo jiné pozastavují nad smyslem formálně právního akcentu v proklamování práva na shromažďování, na svobodu projevu, svědomí, petičního práva a protestních odvolání všeho druhu, kterých se mnozí chartisté či jiní postižení občané domáhají, samozřejmě bez jakýchkoli výsledků. Legalistický přístup má, právě pro své čistě formální a abstraktní zřetele, svůj nepopíratelný a nezastupitelný význam právě pro rehabilitaci světa práce. Nemyslím, že volání po aplikaci jistých formálních procedur a právních garancí lze považovat za něco, co vychází vstříc především zainteresovaným demokratům v cizině. Při plném vědomí naléhavosti problémů, které nás čekají v souvislosti s nezbytností čelit již jistému rozkladu sociální organizace, nezadržitelnému hospodářskému úpadku a chudobě způsobené neschopností správního aparátu zajistit minima každodenního provozu, se domnívám, že právě akcent na normy *mezinárodního* soužití je cestou a nadějí. Ostatně je nač navazovat — obsahově i formálně bohatá právní tradice byla a je českým zemím vlastní a snahy o znovuoživení právního povědomí našich občanů mají tudíž na čem stavět. Tedy vedle hledání nových způsobů drobné práce a spolupráce je na místě i prohlubování kontaktů s představiteli slušných a dělných lidí z celého světa, zvláště pak jsou-li i oni zatíženi různými iluzemi o povaze pravého stavu věcí u nás. O tom, že je třeba soustavně oslovovat i mezinárodní instituce ve všech podstatných věcech pravdy a míru není jistě třeba debatovat.

Všichni jsou ohroženi

Stav individuální a společenské dezintegrace je nesmírně hluboký. Vládnoucí kruhy mají zcela oprávněně strach, že to u nás dojde tak daleko, jako v Polsku. Pokud se jim nepodaří otevřít prostor práci a zúžit oblast ne-práce, pak to samozřejmě tak daleko dojde. Co tím lze všechno minit, přesahuje možnosti tohoto článku. V tuto chvíli se

spokojím s tvrzením, že historicky tzv. odcizená práce se u nás změnila v neúnosně znevolněnou *depersonalizovanou* práci tak, že začíná být ohrožena i existence samotných mocenských skupin.

Jestliže na straně myslivých a odpovědných mužů a žen lze počítat s jejich slušností, obětavostí a neutuchající skromnou prací pro sám život, ve věčném vnitřním dialogu s Bohem a pak teprve s lidmi, lze, podle mého názoru, u představitelů moci *zatím* počítat jen s jejich obavou z vlastního ohrožení. Což je pro naději na nějaký zásadní obrat v sociální a kulturní konstelaci a z toho vyplývající národní smír velice málo. *Ti lidé jsou sami zosobněný svět ne-práce, fikce, sebemystifikace, zakrytosti, paranoidního prožívání a netvořivého a nezodpovědného přístupu k životu a práci především. Jsou nevýslovně nudní — a nuda je nedostatek vztahu k sobě a druhým a ke světu.* Souhlasím s nevysloveným názorem mnoha, že nemá cenu jim to říkat — ostatně i mezi nimi někteří již začínají chápat hloubku a rozsah důsledků soustavného vyvlastňování lidských existencí, o hmatatelných škodách ani nemluvě. Jenže zas tak úplně beze slova a ve vsí zdvořilosti tohle přejít se mi nezdá správné. Filozofové nám radí ve vztahu k pokleslému lidství a společenství apelovat vždy na skryté rozměry svobody každé lidské osobnosti — jenže v našem delikátním případě se mi to zdá být snahou o sázení lesa v podmínkách, kdy já stále dodávám půdu, sazeničky, nástroje a svoji pracovní sílu a ten druhý jen *pendrek*. Stát a státní instituce jsme my všichni — my co prodáváme v mlékárnách anebo pracujeme na stavbě domů či silnic, anebo učíme ve školách. Jenže to nesmíme dělat po svém, tj. v duchu osvědčených tradic a hodnot podle norem slušného a zodpovědného osobního jednání. A tak mnozí to dělají jinak po svém — nekontrolovaně kdesi bokem v enklávách hospodářského a jiného podnikání šidí, vydírají a anarchicky divou a bujarou energií devastují život ve všech jeho podobách. Státem organizovaný zmatek byl u nás v sedmdesátých letech doplněn, s vynalézavostí skutečných asociálů obohacen, o nesmírně bohaté škály korupce, zlodějen na úkor celku a podfuků všeho druhu. Lze říci, že proletariát zmlkl, *neboť lumpenproletariát na všech úrovních společnosti zvítězil. . .*

Moc, jež se stala nemocí

Naše společnost se jako celek nikdy nepohne kupředu, pokud nově vzniklé standardy *ne-práce* nebudou otřeseny a postupným úsilím přiměřené iniciativy státní správy a všech slušných lidí odstraňovány. Že to nepůjde cestou zákonů proti příživnictví je více než nasnadě; ty k národnímu smíru nemohou přispět a k řešení praktických konkrétních problémů teprve ne.

Jde ale našim mocenským kruhům vůbec o národní smír? Znají tento pojem — chtějí ho vůbec znát a v jeho duchu jednat? Není to zase jen naivita nás od skutečného života odtržených intelektuálů, kterým v přítomní kotelen již otrnulo, a tak si vymýšlejí z holé bujnosti a neznalosti objektivní situace naší ekonomiky něco nového a podezřelého? Na tuhle otázku těžko odpovědět. Z historie není

znám případ proměny rigidního, uzavřeného sociálního organismu v organismus otevřenější, pružnější a schopnější seberegulace cestou apelu a oslovení mocenské elity. Tak jako se lidé mění ve svých osobních životech jenom když musí, tak i ve veřejném životě různí činovníci a činitelé nahlédnou a změni své jednání jenom pod tlakem těch nejtvrděších okolností. A jak tvrdé to musí být (a jak i nadále to k národnímu smíření nevede) nám v tuto chvíli opět ukazuje osud polského národa.

Oživit touhu po smysluplné práci

Věru nevím, jak opět oživit touhu ne po *pravu*, ale po *povinnosti* smysluplné práce. Jak obnovit a nastolit návyky spolupráce, spoluúčasti, spoluprožívání hrdosti z dobrého díla. Jak znovu oživit sociální citění, zájem o veřejné dění, schopnost politického myšlení, neřku-li jednání. Většina toho, v čem se pohybujeme, je falešný svět pseudocílů a pseudohodnot, které jsou určovány někde jinde a nám arogantně a násilně vnucovány.

Tuto úvahu chci však zakončit sebekritickou poznámkou o šalebnosti dichotomie oni/my. Nechtí laskavý čtenář považuje tento způsob vyjadřování za pouhý technický prostředek reflexe ještě plně nezvládnutého problému, jak dál. Úvahy o budoucnosti, o důsledcích přítomného stavu musí dnes zajímat každého, kdo není na hlavu padlý. I když se jimi zabýváme v různé míře, každý podle svého obdarování, lze důvodně předpokládat, že jde o problém, a to snad jediný, který nás všechny sjednocuje. Cesty řešení tohoto problému mohou být různé (myslím teď ty teoretické), ale předpoklad jeho praktického řešení je jen jediný — jednota všech lidí dobré vůle. A když je zle — a ono již je a ještě víc bude — začne to postupně zapalovat i těm, u kterých by to člověk obvykle nečekal.

My, co už přece jen nějaký ten myšlenkový předstih máme, musíme pokračovat ve své každodennosti, jakou je malá, vytrvalá snaha o běžné normy slušného soužití a lidskosti, ať již jde o samoobsluhu, nemocnici, mateřskou školku či továrnu.

V duchu tohoto postoje pak každá činnost, která vede nejen k fyzickému přežití, ale k vzájemnému porozumění a úctě, solidaritě a spoluprožívání je — prací. Často je to velmi těžká citová a mravní námaha a úsilí. A právě tato práce se zdá nezastupitelná a nenahraditelná v podmínkách práce zvnějška vnucované a mocenskobyrokraticky manipulované.

Většina našich mocipánů pořádně pracovat neumí, a odtud pramení jejich dnes už ničím nezakryvaná destruktivnost vůči všem produktivním, originálním a odvážně tvořivým lidem ze všech oborů lidské činnosti.

Základní civilizační hodnota

Koncept práce/ne-práce považuji za ústřední pro diskusi o cestách našeho snažení. Podle mého názoru nejde jen o politickoekonomickou kategorii (ať již v duchu marxistické či jiné teorie), ale jde o základní *civilizační* hodnotu s nejhlubším sociál-

ním a kulturním významem. Z hlediska sociálně psychologického a psychiatrického jde o problém prvořadě důležitosti ve vztahu k dospívajícím mladým lidem, kteří jsou dilematem práce/ne-práce ohroženi v samém středu svých osobností.

Je těžkou prací zbavovat se postupně strachu, prací je hledání pravdy, prací je každé mravní a sociální zrání, sebe-vědomé utváření se ve znetvořených společenských a často i rodinných podmínkách. Nazývá-li se násilí násilím, invaze invazí, okupace okupací, lež lží, černé černým a nepropadá se přitom zbytečným emocím — i to je práce. Samizdat je velká práce, výchova dětí je jednou z největších. Práce je rozhodnutí vydržet, nedávat katovi hlavu zbytečně na špalek, neztratit nikdy nervy, a hlavně nesejít z nastoupené cesty. Je sysifovskou prací vytrvat a nepodlehout beznaději. . .

Běžně kolující aforismus o rozdělení našeho obyvatelstva na lidi tažné a chovně naplňuje osobi-

tě českým způsobem Hegelův příměr o pánovi a rabovi. Zatímco rab se postupně osvobozuje a triumfuje nad pánem, protože pracuje, pán malátní a sám se rozkládá z pocitu své moci.

Svět práce je jedním ze základních filozoficko-koantropologických kamenů společenského a samozřejmě i individuálního života. Tam, kde nelze řádně a smysluplně pracovat, tam nelze řádně formovat zdravé a silné osobnosti, tam se nedaří morálce a lidskému životu vůbec. Na to přišly milióny lidí již před námi — jeden z nich, jistý Ivan Děnísovič, jehož jeden den popsal v malé, ale nesmrtelné novele A. Solženicyn, posunul hranice lidské kapacity důstojně a tvořivě pracovat ad absurdum — až za brány koncentračního tábora. Je na nás, abychom i my našli své alternativní řešení a variaci na staronové téma «Arbeit macht frei», «Práce osvobozuje» . . .

Praha, 1982

J. H.

SPISOVATEL, SVOBODA A NESVOBODA

Londýnský magazin INDEX ON CENSORSHIP uveřejnil ve svém 6. čísle roku 1981 Klímův článek «Variace na věčné téma» (viz Listy č. 3-4/82). V čísle 4. ročníku 1982 vyšel v témž časopise «Otevřený dopis Ivanovi Klímovi» od jihoafrické spisovatelky Mary Bensonové. Oba články nyní uveřejňujeme, příspěvek M. Bensonové ve zkráceném znění, Klímův znova, bez svolení a vědomí autora.

Variace na věčné téma

IVAN KLÍMA

Člověk může být svobodný (nesvobodný) zvnějšku a zevnitř. Člověk může být svobodný zvnějšku a nesvobodný zevnitř a může být nesvobodný zvnějšku a svobodný zevnitř. Obvykle daleko více hovoříme o svobodě (nesvobodě) zvnějšku, ačkoliv na ni máme jen nepatrný vliv. Ale je snazší a méně bolestné soudit svět kolem sebe než soudit sama sebe. Je snazší zjistit, že okolnosti mi nedopřály projevit se, rozvinout talent, oslovit lidstvo, než že jsem to byl já sám, kdo to nesvedl, neboť jsem nedokázal uvolnit pouta vlastní duše. Je také snazší pyšnit se svobodou, k níž jsem nijak nepřispěl, než vážit, jak jsem jí využil, co jsem s ní učinil.

Narodil jsem se v Praze a čas mého narození spadal doprostřed velké hospodářské krize. V té době se považovalo mé rodné město za místo, v němž se dalo svobodně žít, tedy: myslit i mluvit. Ale právě v téže době dosud skrytá nemoc našeho kontinentu už tuto svobodu nahlodávala. Bylo mi osm let, když se Praha stala okupovaným městem, v němž dokonce i poslech cizího rozhlasového vysílání se trestal smrtí. Od té doby jsem zažil mnohá vyřazování knih z knihoven a pamatuji mnoho procesů, v nichž byli odsuzováni novináři a spisovatelé, jejichž hlavním zločinem bylo, že měli jinou představu o světě a o svobodě než jejich soudci. Ve věku, kdy mě vrstevníky ve světě fascinovalo druhé pohlaví, láska a sex, fascinovala mě představa vnější svobody, zdálo se mi, že bez ní se nedá čestně, dobře a plně žít.

Ve svém prvním vystoupení na sjezdu spisovatelů jsem mluvil o vnějších podmínkách svobodné tvorby a škodlivosti cenzury a dostal se tak do přímého střetnutí se současnou mocí. Od té doby se vlastně začal můj nový úděl spisovatele, který nesmí ve své vlasti publikovat a jehož knihy se nesmějí prodávat a jehož rukopisy policie zabavuje při domovních prohlídkách.

Na světě není místa, kde by člověk mohl být zcela svobodný. Nedovedu si také představit sílu, která by dokázala trvale zbavit lidi vši svobody. Společnost v snešní době nemůže existovat ani v úplné svobodě ani v úplné nesvobodě.

Nadměrná vnější svoboda, do níž se člověk narodil, která mu byla dána, o níž se nezasloužil, pravděpodobně působí jako každý nadbytek: zhýčkává a vede k rozmařilosti.

Nedostatek vnější svobody, do něhož se člověk narodil a který nedokáže změnit, působí jako každý nedostatek. Obrací člověka sám k sobě. Jako hladový sní o jídle a nasycenost mu připadá jako nejvyšší stupeň blaha, nesvobodný sní o svobodě jako o nejvyšším stupni sebeuskutečnění, zdá se mu, že až dosáhne svých práv, vše ostatní už bude mít na dosah ruky. Ale může se stát, že svobodu člověk ztratí, a tu teprve

začne opravdově přemýšlet o její hodnotě. A může se také přihodit, že člověk vnější svobodu nečekaně získá; tu teprve může začít poznávat, že vnější svoboda je pouhá příležitost, která mu také může vyjevit jeho prázdnotu, jeho nepřipravenost pro svobodné žití.

Všeobecně se přijímá, že autor nemůže tvořit ve vnější nesvobodě. Kolikrát za uplynulé desetiletí se mě přichází z jiných částí světa dotazovali, jak můžu vydržet svůj úděl, jak mohu existovat jako spisovatel, když nesmím publikovat. Titiž lidé by se asi vůbec nepozastavili nad existencí spisovatele, který smí svobodně publikovat a publikuje, ale ve skutečnosti nemá, co by pověděl, anebo z jiných důvodů váhá to povědět.

Rekl jsem, že pro umělce je nejpodstatnější jeho vnitřní svoboda. Umělec může žít a tvořit, i když je obklopen násilím, i když jsou mu upírána jeho práva. Velká ruská literatura minulého století vznikla v jedné z nejnesvobodnějších říší světa. Dostojevskij byl odsouzen k smrti a žil ve věznicích i ve vyhnanství. Solženicyn si koncipoval — i když jen v duchu — svá díla v prostředí sibiřských táborů. Mnoho velkých děl se dočkalo publikace až po smrti svých tvůrců. Bez vnitřní svobody však umělec nevytvoří dílo nikdy.

Co rozumím vnitřní svobodou?

Karel Čapek v jedné ze svých vrcholných próz vypráví příběh železničního zaměstnance, který před smrtí zkoumá svůj «obyčejný život». Náhle v něm nalézá spoustu nenaplněných možností, jiných, někdy snad lepších, vznešenějších, platnějších a jindy horších, nesmyslnějších či malichernějších životů. Neuskutečnil z nich žádný, možnosti ho minuly nebo ho neoslovily dost zřetelně nebo on sám před nimi couvl, «bál se hlasu, který by promluvil». Karel Čapek nezkoumá pravost voleb svého hrdiny, zajímá ho spíše skutečnost, že každý žijeme jen jednu ze svých možností, v tom jsme si blízcí — kdokoliv z druhých lidí může vlastně naplnovat moji možnost.

Vnitřně svobodným bych shledával člověka, jenž si dovede vybrat, dovede rozpoznat svoji nejvlastnější možnost v každé z rozhodujících chvil svého života, nebojí se hlasu, který by promluvil, který by ho oslovil.

Předpokládám, že člověk není jen «nahou opicí», jen jedním ze živočichů, jenž se pídí za tím, aby uspokojil svoje pudy, ale je stvořením, je bytostí, která pochopila skutečnost vlastní smrti a zatoužila ji překonat, pokračovat i v čase svého nebytí, přesáhnout svoji pozemskou existenci (ať už tento fakt nazývá posmrtným trváním duše anebo posmrtným trváním díla, své tvorby), a naplnění této touhy je jejím nejzákladnějším směřováním. Předpokládáme tedy, že člověk se svým životem může tomuto základnímu smyslu existence přiblížit anebo se ho naopak vzdálit.

Vnitřní svoboda každého z nás se projeví nejspíše v tom, jak dovedeme nacházet a zachovávat věrnost svému nejzákladnějšímu směřování, stále znovu usilovat o shodu s ním, nedat se od něho odvést žádným vnějším vlivem či tlakem — ať už jej nazveme módou, konvencí, ideologií, úspěchem, policejním násilím anebo korumpující mocí slávy a majetku.

Myslím, že jsem se během let naučil vzdát se mnohého z toho, co považuje současný člověk za samozřejmost a nezbytnost svého života. Nemyslím tím cestovní pas, telefon anebo možnost volit si zaměstnání odpovídající vlastním schopnostem a vzdělání, či půjčit anebo koupit si knihu podle vlastního vkusu. Mám na mysli celý způsob života, jaký vedou umělci či novináři v kulturním světě: života sestávajícího z množství drobných radostí i starostí, jakými jsou zasedání redakčních a uměleckých rad, pohostinské přednášky, potlesk či pískot obecenstva, stipendijní či studijní cesty, dopisy čtenářů, zájem novinářů, rozhovory s nakladateli, zážitek z úspěchu či neúspěchu vlastního díla, odměny, ceny, vyznamenání anebo aspoň veřejně prokazovaná úcta. Zpočátku se mi zdálo, že můj život byl ochuzen, ale čím dále tím více jsem poznával, že jsem byl spíše jen oprostěn od vnějšího balastu. Jak ubývalo věcí, na nichž jsem lpěl, cítil jsem se svobodnější, nezasazitelnější a nezávislejší.

Nechci tím říci, že nějaký druh askese je cestou ke svobodě. Nechci ani tvrdit, že člověk tím, že se dostane do rozporu s mocí, nachází tím už cestu k tomu, aby se stával vnitřně svobodnější.

Domnívám se jen, že tyto dvě kategorie, totiž vnější volnost, která člověku popřává, aby přijímal všechny radosti, výsady či výhody (a také nevýhody) moderního života, a opravdová vnitřní svoboda, mají spolu jen málo společného.

Člověk zbaven svobody promlouvat může upadnout v zoufalství, přijmout nesvobodu jako svůj úděl, přijmout mlčení a zahalit svoji duši temnotou, může však také přijmout svůj úděl jako výzvu osudu. Může shledat, že tím, jak vystupoval ve světě, jen utíkal sám před sebou, že sice s chutí nastavoval zrcadlo světu, ale sebe buď skrýval anebo měl pro sebe připraveno jiné, vlídnější zrcadlo. Dnes mi připadá, že první starostí spisovatele nemá být, aby směl svobodně promlouvat, ale aby měl co promlouvat. Anebo jinak: aby usiloval promlouvat v každé chvíli svého života jako nepokořitelná, svobodná bytost.

Otevřený dopis Ivanovi Klímovi

MARY BENSONOVÁ

Člověk může být svobodný zvenjšku a být nesvobodný zevnitř — tato myšlenka Vašeho článku v Indexu mě silně zaujala. Mluvil jste o návštěvnících Prahy, kteří se ptali, jak můžete existovat jako spisovatel, když nesmíte publikovat. A poznamenal jste, že by se tiž lidé nepozastavili nad existencí spisovatele, který smí svobodně publikovat, ale ve skutečnosti nemá co říci, anebo z těch či oněch důvodů to váhá říci. K tomu jsem na okraji načmárala poznámku: « = já ».

Chtěla bych využít Vašeho podnětu a pokusit se proniknout — ne, užiji Vašich slov, zbavit svého ducha jeho pout. Vaše slova potvrzuje moje vzpomínka na to, jak jsem se po zákazu psát v Jižní Africe roku 1966 cítila nucena psát dále, i když jsem se přitom leckdy doslova ohlížela za sebe — ale o tom později.

Co zhoršuje můj nynější stav je, že mám mnoho co říci a že mi nechybí povzbuzení od druhých, abych psala — tak proč váhám? Je to lenost, intelektuální a duchovní netečnost, co způsobuje, že nese-dím za psacím stolem s perem a papírem, nepřemýšlím a neformuluji myšlenky a city? Je to strach z nezdaru, nebo nějaké skrbení s projevem vlastních názorů? Anebo je to to, co řekl Harold Pinter jednou v přednášce, totiž jak znepokojivá je komunikace: protože vstupovat do něčího života znamená děsivou možnost, že prozradíte jiným chudobu, která je ve vás? To je, čemu říkáte «prázdnota, nepřipravenost pro svobodné žití».

Když jsem o Vašem podnětu rozjímala, přišel mi do ruky překlad Gercenova «Před bouří», který skvěle podtrhl Vaši myšlenku: i bolest, říká Gercen, rozptyluje a utěšuje, protože nám jako každá činnost brání, abychom hleděli do sebe, do života, takže se život stává ustavičným útekem před sebou samým. Tak se nám daří uniknout «jakési zlověstné pravdě, jež dríme v nitru», a v obavě, aby se nezahlédla naše vnitřní absurdita, «jdeme životem v polospánku a umíráme v horečce nesmyslu a obyčejnosti». (Obyčejnost, zobyčejňování, dnes víc než kdy předtím nahlodává západní společnost).

Když člověk píše, je sám se sebou, musí věci domýšlet do konce, musí se soustředit. Myslet samostatně je těžké. Psát je aktem víry: víry v co? Víry, že se přesně vyjádří, co se myslí a cítí, víry, že to stojí za vyjádření, víry, že si to někdo přečte — a snad i zareaguje. Je to akt víry v samotný život. Psaní by mělo být i tomu, kdo má malou schopnost, čím je ptákům zpěv. Vy říkáte, že nejzákladnějším cílem života je překonat smrt posmrtným trváním duše, nebo posmrtným trváním díla (anebo, ovšem, dítěte), a člověk se může svým způsobem určitě přiblížit tomuto základnímu smyslu existence.

Psál jste také o hlase, který k nám promlouvá, když se nám naskýtají rozhodující obraty v životě. Kolik je způsobů, jak ten hlas ztlumit — i teď se vlastně tímto proudem slov o to pokouším, snad abych dialogem s Vámi prorazila k soustavné práci. I když vím, že jen s klidnou myslí, soustředěním na to, co je hluboko ve mně, mohu — jediné já — napsat, co musí být napsáno.

Vyhrabala jsem, co jsem kdysi napsala o tom, jak na mne byla v Jižní Africe uvalena izolace a domácí vězení. Mimochodem: Polský divadelní režisér Grotowski mluvil o okamžicích, kdy jsou naše masky prorazeny a člověk se probouzí ke skutečnému životu. Toto byl takový okamžik, anebo tak jsem si to zpětně uvědomila. V té době mi v tom poznání zabránily otřes a strach. I nyní váhám: chci opravdu znova roznitit ty pocity? Což by bylo k dopsání tohoto dopisu nutné. *Musím* si ihned zdřímnout . . .

A po zdřímnutí svačina, a po ní poslechnout zprávy z Polska . . .

Johannesburg 1966: Jednoho letního rána přijel vůz s dvěma policisty, a když jsem otevřela dveře, vrazil mi jeden z nich do ruky hrst dokumentů. Devět stran: domácí vězení každou noc a celou sobotu a neděli, zákaz cest mimo město, týdně se hlásit na policii, a další nekonečné odstavce zákazů. Nesmím do škol, soudních budov, továren, redakcí a do žádného prostoru vyhrazeného «osobám národnosti Bantu, barevným nebo Asiatům». Zákaz účasti na «shromážděních», což znamená pobytu ve společnosti víc než jedné osoby. Článek pátý zakazoval jakékoli psaní, a to i poezie. Byly tam i podbody (a) (b) (c) (d), pak (e) (i), a také (ii), a zase (aa) (bb) (cc), které zahrnovaly zákaz «přípravy, sepisování, tisku, publikace, šíření a sdělování». «Sdělování» se v mých dřívějších zákazech neuvádělo, a bylo nyní jistě přidáno, protože jsem posílala materiály o politických procesech členům Kongresu ve Washingtonu.

Do zákazů se začetli advokáti: i dopisy nebo soukromý deník mohly být protizákonné, pokud se týkaly většího počtu témat. Jelikož většina mých prací byla již v dřívějších letech zakázána jednotlivě, neměnil automatický zákaz všech již existujících spisů mnoho na věci. Avšak poněvadž mě nikdo nesměl citovat, nebylo možné protestovat ani se odvolat k soudu. Tresty za porušení některého ze zákazů se pohybovaly mezi jedním a deseti lety.

První konec týdne mého domácího vězení byl parný. Dům, kde jsem měla najatý pokoj, jsem přímo milovala; byla to rozpadající se koloniální rezidence s velkými místnostmi, dlouhými chodbami, vykládaná tmavým dřevem; kolem rostla houština z vysoké trávy, akátů, jakarand a borovic; ale jelikož byli majitel, druhý nájemník i služebnictvo pryč, cítila jsem se osamělá. I telefon se mimořádně odmlčel. Chtěli přátelé chránit mne, či snad sebe? Nebylo ode mne pěkné o nich pochybovat — zmocňovala se mě už paranoia? Přišlo mi líto, že jsem si dotud netelefonovala pravidelně s Helen Josephovou — ona byla před lety jako první jednotlivě odsouzena k domácímu vězení, a Afričani, kolektivně odkázáni do svých rezervací, na tom byli ještě hůř.

Můj pokoj na zadní straně měl zamřížovaná okna. Od psacího stolu jsem vyhlížela skrz mříže na divoce rostoucí hloh obsypaný červenými plody, na který se ustavičně slétala hejna ptáků. Pokusila jsem se některé nakreslit. Přišla na mne ospalost, lehla jsem si, a když jsem se probudila, začala jsem psát dopisy v jakémsi kódu, který by byl určitě zmátl adresáty víc než policii. Pak jsem dělala, jako že rozebírám Bellowovu knihu o Herzogovi, potom jsem psala poznámky k rozepsanému románu, který se opíral o sérii politických procesů v odlehlých vesnicích východního Kapska.

Od nedaleké policejní stanice se mi donesl obvyklý sobotní rachot střelby z automatů a pušek. Zároveň se na okraji nepěstěné zahrady objevilo procesí Afričanů ve služebnických livrejích a vědomě zamířilo ke shluku hustých křovisek, kde hodlali využít volného odpoledne k zakázanému pití. Jihoafrické zákony se přičinily o mnoho rozmanitých forem podvrtné činnosti.

Můj životní styl se změnil: místo abych přes den psala a po večerech a koncem týdne navštěvovala přátele a známé, vycházela jsem dopoledne většinou do města, v naději, že vrazím do někoho známého a

dáme si kávu nebo oběd. Říkám, «že vrazím», protože *sjednaná* schůzka i s jedinou osobou se patrně dala vykládat jako «společenské shromáždění». Někteří lidé mi neočekávaně propašovali zprávu, kde budou a kdy. Napětí z takového setkání se rychle vypařovalo v salvách smíchu — jsem si jistá, Ivane Klímo, že tohle pochopíte — například když jsem potkala tři známé a pustili jsme se do jakési suity několika postupných *pas de deux*. Ale zároveň tu byla také obava, když se potajmu porušil zákaz, že úder dopadne nejen na mne samotnou, ale i na jiné, kteří by mohli být nuceni svědčit. Známa, která ke mně proti zákazu v neděli přišla, když byli ve vile jiní návštěvníci, řekla, že se chovám jako vyplašený králik.

Znova a znovu jsem pročítala telegramy a dopisy s projevy podpory (jiné, jak jsem později zjistila, mi ani nebyly doručeny). Leckomu přišlo zatěžko pochopit. «Závidím Vám klid a spoustu času na psaní», napsala mi jedna Angličanka. Příbuzní i přátelé mi stále více radili, abych odjela ze země, ale někdo, koho jsem si velice vážila a kdo byl kdysi v Rhodesii vězněn, mě zapřisahal: «Snažte se zůstat a vydržet to do konce. Žádná jiná zbraň než tvůrčí utrpení nemůže obstát před hrůzami světa, ve kterém žijeme».

Psát — to bylo, co jsem chtěla, ačkoli moje kódované poznámky byly spíše gestem vzdoru proti osamocení. Jednou jsem se jimi zabývala v neděli dopoledne; ani nevím proč, jsem se ohlédla a viděla, jak zadním oknem nahlíží vousatá tvář. Ukázalo se, že údajně přišel navštívit druhého nájemníka; byl to novinář v dobrých stycích s policií. Věnovala jsem se drobnému administrativnímu úkolu: sestavit přehled politických procesů. A když mi advokáti vysvětlili, že to je určitě proti zákonu, přetekla nádoba mé trpělivosti.

Víte, Ivane Klímo, dnes Vám mohu říci něco, co jsem si tehdy neuvědomovala, možná si záměrně nikdy nepřipustila, podobně jako málokdy dovoluji, aby mě to zaměstnávalo zde v exilu. Ale Vy tomu dobře porozumíte, protože Vy jste *zůstal*. Mám tu zemi, Jižní Afriku, strašně ráda, mám tam ráda mnoho lidí, i vroucně. Dorostla jsem do té lásky až pozdě v životě, když jsem odhodila rasové předsudky a postupně poznala lidi a různá prostředí, a tam jsem se cítila živým člověkem, anebo v Americe, protože je tak podobná.

Tenkrát jsem to ve svých poznámkách vyjádřila tak: «Přibylo hlasů ve sboru: Odejdi, nač zůstat? — Ale já chci zůstat. Mám pocit, že prostě tady být má nějakou hodnotu, třebaže se to zdá bezúčelné. A když si vzpomenu na Londýn — a na jeho nedělní noviny s drby a ženskou rubrikou — propadám trudnomyslnosti».

Ale také: «Zůstat znamená odřici si téměř veškeré lidské styky, znamená to vzdát se, mlčet. Ne, to nikdy! Jenže odejít znamená *navždy* . . .». Týdny ubíhaly, já se zmítala mezi těmito otázkami a začínala jsem se ptát, kde začíná výsměch sám nad sebou.

Konečně bylo rozhodnuto, a od soudu přišlo povolení opustit město Johannesburg «v sobotu dne 16. dubna 1966 v 10 hodin 45 minut, za výlučným účelem odjezdu na letiště Jana Smutse a vystěhování z Jižní Afriky». Na letišti se se mnou rozloučil zástup příbuzných a přátel. Za policejního dozoru.

Teprve když bylo letadlo vysoko nad holými kopci Asmary, pomyslíla jsem: Odejít je ústup, protože i jeden člověk má význam. A zažila jsem hroznou chvíli pomyslení, že jsem udělala největší chybu svého života.

Abych se vrátila ke Gercenovi, který zařadil «bolest» mezi «rozptýlení». Na první pohled se mi to zdálo rozumné, ale teď mám rozporné myšlenky: na jedné straně je obava z bolesti způsobené nazíráním do hloubky příčinou toho, že se člověk neodhodlává psát; a na druhé straně jsou bolest a utrpení — jako zamilování — prožitky, jež prorážejí naše masky a tím mohou podnitit tvořivost. Co si o tom myslíte Vy?

Víte co? Měla jsem pocit štěstí, když jsem se konečně dala do psaní těchto řádků, a mám je znovu, když to přepisuji načisto. A samozřejmě *vím*, že když jsem se přece jen prodrala kamenitou pouští, pustila se do psaní a opravdu pronikám až k srdci příběhu, nacházím štěstí tam. Když se to tak vezme, zdají se mi pouště tuze krásné. Díky. Mary Bensonová, Londýn, 30. prosince 1981.

Vavříny pro «zrádce»

V Moskvě vyšla koncem loňského roku sbírka próz Borise Pasternaka «Vzdušné cesty». Kniha téměř pětisetstránková byla ihned rozebrána, i když náklad činil sto tisíc výtisků. Nadále je k dostání pouze v obchodech pro cizince za západní valuty.

V nové Pasternakově knize není však jeho román «Doktor Živago», za nějž dostal v roce 1958

Nobelovu cenu, kterou však nesměl nikdy převzít. Kvůli «Doktoru Živagovi» se Pasternak stal terčem štvance ve sdělovacích prostředcích. Sovětský tisk ho označoval jako zrádce.

Po Pasternakově smrti v roce 1960 se kolem jeho jména a díla rozhostilo v Sovětském svazu ticho, a teprve v roce 1965 vyšel první soubor jeho básní. Dalších sedmnáct let trvalo, než vyšla jeho první próza. Pasternak se sice nyní těší oficiálnímu uznání a bývá dokonce nazýván největším sovětským básníkem své doby, ale kdy mu ve vlasti vyjde Nobelovou cenou poctěná próza, se nikdo neodvažuje prorokovat.

Jak byla Nanynka

zkrácena o Pepíčka

JULIÁN SLATINA

Vedle písní budovatelských, internacionalistických a — prostě písní zná jistě každý z nás onu národní o Nanynce, co šla do zeli. Představte si, že byste své dítě — patrně ve věku předškolním — učili ji zpívat až po ten verš, kde natrhala lupení lupenička. Capartovi by to asi stačilo, a vám taky, pokud byste měli zájem mu zatajit, že Pepíček chuděrcem pošlapal košiček a zdráhal se to platit. Možná, že ratolest, povyrostejší, by o skutečném a kompletním vyústění zvěděla ve škole nebo mimo ni, a pak vám právem činila přednůžky, a dokonce by v tom utajení čula nějaké neřádstvo z vaší strany. Tedy nevěřte k rodičovské autoritě, obvykle zákonitě se dostavující v době puberty, by se tím jen zvětšila. Možná, že by se ta písničkářská epizoda stala onou kapkou, již by přetekla nádoba snesitelného rodičovsko-dětského vztahu.

Mám přítele. Má též dítě, ale o to teď nejde: jde o to, že dostává Dokumentační přehled Československé tiskové kanceláře. Tato oficiální publikace kromě jiných zajímavostí obsahuje seznam výročí. V lednovém seznamu tohoto roku najdeme u data 3. ledna nenápadné sdělení: «1968 — zahájeno plenární zasedání ÚV KSČ; trvalo do 5.1». Představte si (viz píseň o Nanynce), že už máte vzdělání aspoň na úrovni základní školy, a jste zvědaví, zda nebude k onomu 5. lednu 1968 — o němž máte plíživý pocit, že přinesl něco nového — ještě něco dodáno: nějaké jméno.

A vsuktku! «1948 nar. Adolf Kroessing, operní pěvec... 1883 nar. Adolf Petříček, malíř a grafik...», a posléze «1923 nar. Jan Suchl, spisovatel...»!

Jsem dalek pokušení zesmulé umělce Kroessinga a Petříčka, jakož i živého (ač nevím, jak živě tvořícího) umělce Suchla podceňovat. Komu čest, tomu čest, je moje heslo. Ale jaksi nejsem stále ještě spokojen, něco jako by mi chybělo. Ze zoufalství tedy obracím stránky četkařského Přehledu, aby můj zrak dopadl na sloupec «Výročí v lednu 1983 v zahraničí». Třeba se to jméno zatoulalo tam — copak se nám fůra lidí od roku 1968 nezatoulala do zahraničí? A co vidím — známé jméno tam je! Neboť 5. ledna se roku 1938 narodil «Juan Carlos I., španělský král...».

Tím jsou jména spojená s 5. lednem vyčerpána, a vyčerpán jsem skoro i já, takže jen z posledních sil sahám k příručce nejvěrnější, a v ní nalézám větu, o jejíž existenci jsem si v duchu činil zoufalé dohady. Věta zní: «Ústřední výbor pak prvním tajemníkem ÚV KSČ zvolil jednomyslně soudruha Alexandra Dubčeka...». Pochopíte, jak se mi ulevilo? Rázem jsem zapomněl na pěvce Kroessinga, na spisovatele (pokud jím je) Suchla, ba i na monarchu dnešního Španělska, a začal jsem vzpomínat. Třeba na Dubčkovy televizní a rozhlasové promluvy od srdce k srdci, na docela jiný První máj 1968, na osudo-

vou výměnu dopisů mezi Varšavou a Prahou, na železniční vagón v Čierné nad Tisou, a pak na tanky, tanky, tanky, černý dým, zkrvavené vlajky, rány z automatů na výstrahu, do průčelí Národního muzea, a nejen tam... A řekl jsem si: jak je dobře, že nám naše dobrá ČTK připomněla ono výročí, a jak moudře nám smlčela, co za ním vězí, jen aby nás přinutila vyvinout aspoň minimální úsilí paměti, která nám pochopitelně rovnou vybavila náдавkem i všechno další!

Možná, že si někdo klade otázku, proč? Proč osvěcení redakční pracovníci vynechali onoho Pepíčka... totiž chci říci Dubčeka, když už o Nanynce jdoucí do zelička, tedy o onom kritickém zasedání ÚV zprávu věrně podali? A než se ukvapíte a řeknete, no samozřejmě schválně, a tak dále, dovoďte, abych ve vás vzbudil pochybu. Ptám se totiž: A kdyby schválně, proč by ti mamlasové (jen v tom případě!), tedy ti mamlasové vůbec považovali za užitečně vyžbleptat, že se tenkrát nějaké zasedání ÚV konalo? Co to je za událost, takové běžné zasedání ústředního výboru, když z něho nic pamětihodného, třeba zvolení nějakého Dubčeka, nevyplývalo? Nebyli by jednali daleko zásadněji, straničtěji, bděleji a ostražitěji, kdyby nám byli skryli i takovou lapálii? A jestliže neskrýli, proč ne?

Než i zde učiníte chvatný závěr («protože jsou blbí» apod.), dovoďte další příklad z nedávné, už znormalizované historie. Neuplynulo totiž příliš mnoho vody ve Vltavě (pokud té tekutině tak můžeme říkat — ale ani o to tu nebežím), a táž ČTK, která se jak známo může honosit i obrazovou redakcí, vydala — chtějíc oslavit generála-prezidenta Svobodu, vzhledem k jeho totální kapitulaci před pány B. v Kremle a H. na Hradě — davovou fotografii o jeho někdejších zvolení prezidentem. K smůle znormalizovaných obrazotvůrců z Četky byl ovšem L.S. zvolen v těžko zapomenutelném roce 1968. Což byla od něho chyba velká — a že by neodčinitelná? Ale kdepak, odčinitelná! A vydala tudíž Fotočetka pohled na třetí hradní nádvoří, kde se v první řadě vyjímali zvláště páni Lenárt, Svoboda a Lomský (tehdejší ministr národní obrany), vstoje, snad při hymně. Čili fotografii jednou svou vlastností připomínající onu letošní noticku o výročí 5. ledna, anebo, chcete-li, onu písničku o Nanynce okleštěnou o dupavého Pepíčka. Ještě štěstí, že v zahraničí byly po tomto zdařilém zásahu četkařských nůžek uveřejněny jak tato prostrížená a znovunalepená fotka, tak i její originál, na kterém — srovnání připomíná černou magii — mezi Lenártem a Svobodou stojí — nemusím vám jistě říkat, kdo...

Operace Dubček/nůžky měla ještě jeden následek, rázu jaksi architektonického. Vysoce ideovým střihem totiž poněkud ubylo Svatovítského chrámu, přesněji řečeno jeho jižní lodi. Zmizelo jedno ze dvou na původním snímku viditelných velkých go-

tických oken. Věru nevím, jak by na takovou excizi byli reagovali královští stavitelé Petr Parlér z Gmündu nebo Matyáš z Arrasu. Nebo třeba i Antonín Zápotocký, který vypráví v knize Rudá záře nad Kladnem, že jako kamenický učeň byl při tesání některých těch potvor, co na nás z povrchu velechrámu chrlí vodu, když prší. Ale ten by se tomu všemu nedivil — však už za jeho působení se stalo dobrým zvykem vystříhovat nebo začernovat nebo maskovacími kníry a vousy odosobňovat zavražděného Slánského nebo jiné osoby vyobcované ze slavných dějin KSČ (o KSSS nemluvě), úplně stejně jako toho Dubčeka ze záznamu o zasedání ÚV KSČ 3.-5. ledna 1968.

Ale nemyslete si, že jsou-li zcenzurovány fotografie a čtenářské výlety do historie, nejsou zcenzurovány třeba inzeráty! Nemyslím inzeráty o tom, že se koupí hry Václava Havla nebo romány Milana Kundery nebo paměti Václava Černého. Kdepak: inzerát o tom, že někdo umřel. A zase: ne, že umřel Smrkovský, Kriegel nebo Patočka. Loňského 17. prosince přinesla Lidová demokracie úmrtní oznámení:

«Univ. prof. Růžena Vacková zemřela 14. prosince. Pohřeb v úterý 21.12. ve 13.30 hod. z pražského kostela Na Malvazinkách; rekviem ve čtvrtek 23.12. u sv. Václava na Smíchově. Přátelé».

Umřela tedy paní profesorka Vacková v ústředním orgánu Čs. strany lidové dosti telegraficky. Rozvíňme proto oznámení trochu. Stojí to za to — nemluvě o tom, že už slušnost a její památka by takové rozvinutí zasluhovaly. Rádná profesorka klasické archeologie a dějin umění Růžena Vacková se narodila roku 1901 ve Velkém Meziříčí. Doktoráty získala na Univerzitě Karlově a univerzitě v Římě.

Za války byla vězněna v nacistickém koncentračním táboře, její matka a bratr byli popraveni. V roce 1946 byla jmenována profesorkou UK a rektorkou Studia Catholica, roku 1951 zatčena a 1952 odsouzena Státním soudem v Brně ke 22 letům žaláře «za špionáž ve prospěch Vatikánu a USA». Propuštěna byla v roce 1967. V období Pražského jara publikovala odborné studie z dějin umění a filozofie náboženství. V roce 1977 byla první ženou, která podepsala Chartu 77.

Nekladu uvedené tři případy (z jak mnoha?) na roveň: pracovníci administrace v Lidové demokracii jistě netušili, jak by se dalo oznámení o pohřbu prof. Vackové rozvinout. Kdežto redaktori Četky v prvním i druhém případě věděli, jaký význam mělo lednové zasedání ÚV roku 1968, i kdo to stál mezi Lenártem a Svobodou na fotografii z jejich redakce, než ho vyoperovali. A já jsem jim vděčen, že vykastrovanou zprávu i fotografii přece jen vydali. Abychom si znova uvědomili, jakou hlubokou pravdu vyslovuje Jaroslav Tomčik ve 3. čísle letošního Tribuny, týdeníku ÚV KSČ, v článku příležitostně napsaném «Padělatelé historie». Cituji doslova:

«... buržoazní propaganda (se) nešití ani těch nejpodlejších metod. Záměrně zkresluje historická fakta, vytrhává je ze vzájemných souvislostí, zveličuje nepodstatné nebo méně významné události na úkor rozhodujících... Tyto praktiky, tak časté v buržoazní historiografii i publicistice, nacházejí uplatnění i v současné době...».

Tedy že nacházejí, to jsem věděl. Nebylo mi docela jasné, do jakých podrobností naši buržoazní padělatelé jdou. Ti by snad zapřeli nos mezi očima. Nebo vystříhli.

RECENZE

Jiří Gruša

ve «Welt-Literatur heute»

Sborník přehledných statí o téměř dvou desítkách národních literatur referuje o českém písemnictví článkem Jiřího Gruši «Sosáctví pokroku», arcit' pod označením «Československo». Autorova výchozí kulturně-politická koncepce střední Evropy, oněch «plodných sepětí mezi Krakovem, Prahou, Vídní a Budapeští», která byla postupně zničena, dostává tím nechtěně pachut' velkočeského šovinismu: na výčitky Setona-Watsona proti odnárodnovací politice Maďarů odpověděl v osmdesátých letech minulého století kterýsi gróf: žádní Slováci nejsou. Sborník «Welt-Literatur heute» předstírá, že žádní Slováci nejsou.

Přes omezení daná rozsahem i essayisticko-diskursivním laděním své statí, představuje Gruša českou literaturu německy čtoucí veřejnosti vcelku přesně, takovou, jaká je a byla, zbavenou zkreslení oficiální kritikou a propagandou.

Vidí-li však přesto Čapka především v jeho úloze veřejně vzdělávací, zatímco jeho umělecká síla je přece v románové tetralogii, musel by stejně nepřehlédnout literaturu legionářskou, vždyť Bílá nemoc či Matka mají se k Langrově Jízdní hlídce jako vejce k vejci.

Pomineme-li mlhavě nevěcnou charakteristiku Jaroslava Seiferta a několik omylů věcných či typografických, lze říci, že se Jiřímu Grušovi podařil kus práce pro to, čemu se dá říkat *res bohémica*.

Obdivu hodná je noblesní objektivita, se kterou referuje i o svých uměleckých antipodech (Kundera) a spisovatelích, jejichž estetika je mu cizí.

(Welt-Literatur heute, vyd. H. L. Schütz a M. L. Fenner, nakladatelství dtv, DM 9.80).

mh

«Rytíř bez bázně a hany»

české literární kritiky

(Památce Olega Suse, který zemřel v Brně 22.11.82)

Zpráva o smrti Olega Suse zastihla všechny, kteří ho znali a vážili si jeho charakteru a práce, nepřipraveny. Ještě nedávno otiskl ve Wiener Slavistischer Almanach vzpomínku na svého univerzitního učitele Mirko Nováka, který zemřel 16-9-1980. O pouhé dva roky později následoval žák svého učitele.

V Olegovi Susovi ztratila česká kultura významného představitele poválečné generace estetiků a literárních kritiků, vědomě navazujícího na vědeckou tradici českého estetického konkretismu a strukturalismu, napájeného ze zdrojů evropské humanistické tradice. V tom smyslu byl Oleg Sus žákem a pokračovatelem díla nejen Mirko Nováka, ale i F. X. Šaldy a Jana Mukařovského.

Činnost Olega Suse je nerozlučně spjata s Brnem, kde se narodil, vystudoval a působil jako docent estetiky na filosofické fakultě university. I jako literární kritik debutoval v brněnském Hostu do domu, jehož byl dlouholetým spolupracovníkem až do jeho zastavení r. 1970 a jehož charakter do značné míry spoluurčoval se svým přítelem básníkem Janem Skáccem. Přispíval však do dalších časopisů pražských, slovenských i zahraničních. S výjimkou «Metamorfóz smíchu a vzteku» (Brno 1963 a 1965) znemožnila změna kulturní politiky po srpnu 1968 vydání řady jeho připravovaných knižních publikací. Roku 1971 byl Sus z brněnské university propuštěn a až do smrti trpěl tímto zákazem zaměstnání a publikace.

Do českého kulturního povědomí vstoupil Sus v roce 1956, který byl i v české literatuře počátkem «destalinizace». V období 1950-1956 byla česká estetika jako kritická vědecká disciplína prakticky zlikvidována: vydávaly se pouze sborníky Marxe a Engelse, Lenina, Stalina, Ždanova, Nejedlého, St. K. Neumanna a Fučíka, se stereotypním označením «O umění a literatuře». Badatelská práce ustala a vědomí historických souvislostí bylo násilně přerušeno.

Za této situace otiskl Sus roku 1957 v pražském Filosofickém časopise stať «Poznámky o některých postavách a směrech moderní buržoasní estetiky», v níž z podnětu ruského (!) vydání antologie Melvina Radera, *A modern Book of Esthetics*, seznámil čtenáře s obsahem teorií hlavních představitelů evropské a americké estetiky 20. století, jejichž jména zmizela na celé desetiletí z českého kulturního tisku. I Sus se stavěl k některým z těchto teorií kriticky — jeho kritika však byla věcná, podložena objektivní interpretací obsahu zkoumaných teorií. Bylo zřejmé, že se zde hlásí o slovo autor, který paušální ideologické odsudky nahrazuje fundovanou analýzou textů. Autor, pro kterého vývoj evropské estetiky nekončí Hegelem,

nýbrž který disponuje v té době v Čechách ojedinělými znalostmi evropské, zejména německé post-idealistickej estetiky.

Souviselo to s vážností a odpovědností, s jakou se Oleg Sus podjal práce na svém habilitačním spise o teorii znaku a významu v české strukturalistické estetice. Uveřejnil z něho dva obsáhlé texty: «Sémantika umění v českém strukturalismu a problémy jejího hodnocení» (1960) a «K předpokladům vzniku české strukturalistické estetiky a semiologie: Linie «duchovědná» (1964). Tyto texty přinesly pronikavou analýzu vývoje problematiky znaku a symbolu od Hegela po Husserla a pozvedly diskusi o českém strukturalismu na novou úroveň. Domácí kořeny semiotiky umění českého strukturalismu prozkoumal Sus neméně důkladně v celé řadě studií o semiotické problematice estetiky Durdíkovy, Zichovy, Šaldovy a T. G. Masaryka. K tématu předhistorie českého strukturalismu v estetice českého herbartismu a jeho vztahu k ruskému formalismu a německé fenomenologické filosofii se vracel znovu v textech, publikovaných po roce 1971 již jen v zahraničí.

V teoretické rovině se Sus zabýval zejména problémem pravdivosti literárního uměleckého díla, problémem dynamiky estetické normy, pojmem struktury a otázkami teorie literárního vývoje. Jeho studie se staly příkladem tvůrčího, kritického rozvíjení podnětů českého strukturalismu, pokračováním díla Jakobsona, Mukařovského a Vodičky. Dílo Mukařovského zhodnotil m.j. v článku k Mukařovského osmdesátinám («Otvírání struktury», 1971), který mohl vyjít již jen na Slovensku. Přispěl i do samizdatových sborníků k padesátinám M. Jankoviče a M. Červenky (Praha 1979 a 1982). — Při Susově hluboké znalosti moderní estetiky neudivuje, že ostře odmítl jako falsifikaci pokus o ideologickou denunciaci Jakobsona a Mukařovského v knize L. Štolla «O tvar a strukturu v slovesném umění», a to v článku «Český strukturalismus z hlediska ideologického «demaskování» (1967).

Schopnost věcné a zásadové polemiky osvědčil i v několika vystoupeních v diskusi o mé knize «Bedřich Václavek a vývoj marxistické estetiky» (Praha 1961), která usilovala o rehabilitaci české meziválečné avantgardy a tím i Teiga a strukturalismu. K novému prozkoumání a zhodnocení české umělecké avantgardy přispěl Sus řadou analytických studií, z nich dvě nejzávažnější zařadil do sborníku «Cesty k dnešku» (Brno 1966 — «Dvě studie o avantgardním antropologismu»).

Nedílnou součástí Susovy literární aktivity tvořila jeho kritická činnost na stránkách Hosta do domu a celé řady dalších literárních časopisů.

Jeho vysoká teoretická kultura zde nacházela doplněk v kritické pohotovosti a náročnosti. Rozmanitými žánrovými formami od knižní kritiky po drobné glosy vyplňoval kritické oddíly řady časopisů. Neváhal věnovat kritickou pozornost i zcela bezvýznamným prvotinám nebo slabším knihám «uznávaných» autorů. Jeho britký kritický styl prozrazoval inspiraci u F. X. Šaldy a Václava Černého, jehož kritiky počal také v šedesátých letech v Hostu do domu otiskovat.

Pro Suse byla kritika skutečně funkcí rytířskou — dovedl se bit bez výhrad pro i proti. Dovedl «ztrhat» i povzbudit, jak toho bylo po jeho soudu třeba v zájmu pozvednutí české literatury na evropskou úroveň. Jedna z jeho glos šedesátých let měla příznačný titul: «Poslední mamut dogmatismu». Po vstupu vojsk Varšavské smlouvy však tito mamuti ožili a rozdupali z české kultury, co se dalo. Sus jim kráčel vstříc s odvahou Dona Quijota — vmetl jim do tváře své opovržení a platil za to do smrti bidou a umlčením. Jiný slavný Susův text se jmenoval «Královská lučavka dějin».

Před mocipány současné české vědy a kultury Oleg Sus neobstál — jako tolik jiných byl odsouzen «k umlčení za živa», jak to vyjádřil v jedné básni jeho přítel Skácel. Ale před soudem dějin české kultury a literatury ob stojí nesporně lépe — daleko lépe, než její nynější páni.

Květoslav Chvatík

RECENZE

Petr Lotar, ... domov můj

Autobiografický román pražského rodáka, herce a spisovatele, přeložený z německého originálu Milanem Schulzem a autorem, je nejsilnější v líčení zážitků z mládí: plasticky vystupuje před námi německo-židovsko-česká Praha v období 1915-1925, prostředí Reinhardtova dramatického semináře, umělecké i politické konflikty třicátých let, v Berlíně, Vratislavi i v Praze.

Autorovo jednoznačně prorepublikánské, lépe: pročeské stanovisko svádí ho však v druhé části knihy k plakátovým pasážím, které mohly být účinné a splnit i informační funkci ve versí německé, zde však působí jako pouhé *Lesefrüchte*, tak třeba schematicky-uzlzeně viděný Karel Čapek.

Neobvyklost Lotarovy knihy vidím ve schopnosti nesestoupit do nížin, jimiž jinak oplývají vzpomínkové knížky herců, se všemi pomluvami, anekdotkami a egocentristickými nadsazenostmi. Nic z toho u Lotara: jeho pokusy vidět hercovu práci objektivně, stejně jako vztahy herec-role, herec-režisér, daří se na mnoha místech zcela mimořádně.

(Petr Lotar, ... domov můj, INDEX, Pf. 410511, 5000 Köln 41)

mh

Knihy o Československu VE ŠVÉDŠTINĚ

V posledních dvou letech vzbudilo ve Švédsku pozornost pět knih o Československu. Jsou to především překlady knihy Zdeňka Mlynáře «Mráz přichází Kremlu» («Nattfrost»), knihy Karla Kaplana «Z tajných archivů Ústředního výboru» («I centra kommitténs hemliga arkiv»), a sborníku «O svobodě a moci» («Frihet och makt»), které byly recenzovány ve všech důležitějších švédských novinách a časopisech.

Velký zájem vzbudilo i švédské vydání knihy Františka Janoucha «Ne, nežaluji» («Nej, jag klagar inte»), která v osobních vzpomínkách a korespondenci líčí československá léta 1968-1975, a knihy Jo Langerové «Zajatec svého přesvědčení» («Fången i sin övertygelse»), která líčí osud rodiny Langerových po zatčení, odsouzení a propuštění Oskara Langer, jedné z komunistických obětí «honu na čarodějnice» v padesátých letech.

KULTURNÍ RUBRIKA Rudého práva

Lidem nečtená, pro jistý druh perverzního potěšení však občas podrobovaná rozmarným zkoumáním vtípálky zvrhle intelektuálního šmaku. Stává se ovšem, a to nikoli zřídka, že se tu objeví nehoráznosti skutečně rozmáchlých perspektiv, kterým se lidově říká prostě sviňárny.

Jan Kliment zde 14-8-82 dojemně vzpomíná nedožitých osmdesátin Adolfa Hoffmeistra. Přes závoj svých bolestných slzí neopomene přece jen jemně upozornit, že umělec «v složité době... neobstál ve zkoušce». Nad tímto skromným pomníkem Klimentova (a nejen Klimentova) upřímného zájmu o českou kulturu (zejména umrtvenou) se skvěje jedna z nových aktuálních básní Ivana Skály, Apokalypsa. Po Miroslavu Kapkovi alias Müllerovi a po Alexeji Pludkovi tu máme dalšího, pravda již hodně zasloužilého, přesto v jistých rozměrech dosud netušeného židobijce:

*«... genetický kód kšeftů
vředy mu rozežírání obličej.
Jeho myšlenka jako příčné břevno
stále připravena pro čísi ukřižování».*

Občas si člověk říká, kde někteří nacházejí odvahu, aby vůbec vylezli na ulici.

-jes-

L75

Další příběh osočení

Onehdy jsem psal o historické novele E. Petrové Královská paštika a nazval jsem svou úvahu Příběh osočení. Modelovost této novely poukazuje k odvěké mechanice osočování, a tu si teď můžeme názorně ověřit jaksi přímo v životě.

Mladý, dvaatřicetiletý literární kritik Jan Lukeš vydal v Mladé frontě knihu Prozaická skutečnost a s naivitou mladického nadšení ji nabídl veřejnosti jako podnět k polemice, k překonání myšlenkové a umělecké stagnace, kterou kolem sebe konstatuje. Uvěřil výzvám, že povinností kritiky je podněcovat, znepokojovat, odvážně zasahovat do vývoje, jenže neuvážil, jak jsou tyto nescetněkrát opakované výzvy vlastně miněny. A tak jsme znovu svědky té historie staré, staré: zástup «bdistů» spustil ze společlivého krytu palbu na snadný cíl. Josef Peterka v Tvorbě č. 44/82 (Kniha vážných rozporů, falešných východisek) a ovšem Vítězslav Ržounek v Rudém právu z 20.11 (Záloha na polemiku?) napadli Lukeše osvědčeným způsobem: nepřijali nabídku věcné diskuse, nevyvracejí kritikovy analýzy a závěry, domýšlejí si, co je za nimi, hledají skryté potoučlosti a jako ohaři jdou po stopách nebezpečné diverze, kterou tuší v kritikově bezelstné otevřenosti, s níž se dotýká některých tabu. Nepotřebují důkazy viny, jim stačí jisté náznaky, podezření, jak to k metodě osočení patří.

Všimněme si tedy nejprve knihy, která zavedla podnět k další kulturně politické kampani, a pak teprve způsobu, jímž je vedena.

* * *

Jan Lukeš se ve své studii věnuje výhradně mladé tvorbě a hledá «generační životní pocit» těch, kdo vstupovali do literatury v sedmdesátých letech anebo k němu přispívali, byť už publikovali dříve. Všimá si jak prózy, tak poezie a dokonce i té poezie, která se obvykle dává spíš do uvozovek, totiž písňových textů, neboť právě ty podle jeho přesvědčení mají schopnost «autenticky reflektovat realitu, sebe sama i svou generaci». (Proto prý taky nacházejí u mladých lidí ohlas, s nímž se tištěná poezie nemůže vůbec srovnávat.) O tvůrcích předešlé generace se Lukeš zmiňuje jen okrajově, tam, kde mladou literaturu evidentně ovlivnili, což se týká např. V. Párala, B. Hrabala, J. Kainara, a zvláště předčasně zemřelého básníka V. Hraběte.

Toto tematické vymezení vychází — jistě dost automaticky — z oné atmosféry, v níž se od sebe příkře a se záměrnou absolutizací oddělila proklínaná, zmatená léta šedesátá a zcela už ideově obrozená léta sedmdesátá. Lukeš se přitom odvolává a vlastně navazuje na knihu Jaromíra Pelce Nový obsah (1977), jenž shledával rovněž příznaky «novosti» v literatuře z počátku sedmdesátých let. Toto bezděčně přijaté rozmezí dvou za sebou jdoucích desetiletí by našemu autorovi jistě nikdo nevytýkal, zplodily je přece oficiální ideologické a propagandistické zdroje; jenže to by musel podle zavedeného

ritu přitakávat a ladit svůj hlas opatrnicky tak, aby se v nadšeném sboru velebitelů statu quo nijak neodlišoval. A to on kupodivu a ovšemže ke své škodě neudělal.

Těžko mít autorovi knihy za zlé, že se jen v nepatrných zmínkách či spíš narážkách dotýká tak důležitého faktu, jako je vývojová kontinuita literatury, nebo právě její zpřetrhání. Z dobrých důvodů se vyhýbá nebezpečí, jež číhá za hradbou mlčení o uměleckých vrcholcích minulého období. Poctivě se k tomu přiznává — s lítostí, jak praví — neboť podle něho vyrovnat se s šedesátými lety cestou dílčích analýz tvůrčího přínosu jednotlivých osobností je nezbytné. Vskutku, těžko mu to mít za zlé, když i tenhle přirozený a samozřejmý požadavek každého seriózního zkoumání literatury doslova rozběsnil strážce ideové jednotnosti kulturní fronty.

Mladý kritik se přitom zapřísahá, že pracuje jen s těmi kritérii hodnocení, jež «skýtá metoda materialistickodialektické analýzy», a touží najít u mladých spisovatelů «syntetickou výpověď o světě», což podle něho předpokládá «vskutku aktivní, dialektický vztah ke skutečnosti». Vyzývá napořád své generační druhy, aby měli odvahu jít do samého středu reality, aby zachycovali to, co je v ní ještě živé a neustálené, a vůbec jeho pohled na literaturu chce být především pohled na život. Zní to všechno dosti známě, ba až banálně, a pro kritika, jenž tak horlí pro postoj bez pověr a iluzí (název jedné kapitoly), pro osobně zainteresované, aktivní úsilí, «v němž ohled na vlastní osobu hraje roli až poslední», je dost povážlivé, napíše-li, že čtenář a «často ani kritik nemůže vždy bezpečně určit, zda je jejich (tj. tvůrců šedesátých let) odmlčení následkem tvůrčí krize, do které se dostali, anebo zda tu hrají větší roli důvody mimoliterární». Tady už se opatrnost zvrhla v pokrytectví, ovládající celou dobře zavedenou spisovatelskou obec. A tato kamufláž skutečnosti se vine vlastně celou knížkou, náš autor se prostě tváří, že neví o zemětřesení, které postihlo českou literaturu po roce 1968, že se nepropadly do neexistence její velké osobnosti. Přistoupil prostě — chtě nechtě — na smluvenou hru předstírání, jenže s malým úspěchem. Tato hra má totiž pro toho, kdo při ní chce přesto vydobýt ze skutečnosti alespoň zrno pravdy, nesmírná rizika: bude obviněn, že se nepřetvařuje dost a náležitě.

Ale J. Lukeš neměl na výběr, když chtěl uplatnit svou překypující touhu něco udělat s nynější letargií, napravit cosi, pohnout s krizovým stavem, se stagnací, o níž si štěbetají vrabci na střeše, dát impuls k myšlenkovému oživení, a proto se pustil do boje s otevřeným hledím a záměrně dokonce do textu vtělil «řadu skrytých i otevřených polemických invektiv», neboť v polemice je podle něho ukryto nejpřitažlivější kořeni kritiky a «trvalý zdroj pohybu myšlenek jako nejlepší záruka proti umělecké a kritické stagnaci». Byl dokonce tak zpozdilý a neopatrný, že se nevyhýbal střetnutím s názory oficiálů, kteří co nejhlučněji přesvědčují svět, že nahý král má na sobě skvostné šaty; on je přímo vyhledává, takže si u J. Peterky, V. Ržounka, H. Hrzalové,

Št. Vlašina, M. Blahynky apod. přímo koledoval o ránu mezi oči.

Lukeš formuluje své výhrady vůči tvorbě sedmdesátých let velmi vyhraně, netaktizuje, neuhýbá, naopak, střílí někdy od boku, ale vždy s bezprostředností, která působí na nezaujatého pozorovatele sympaticky. V obecné rovině nachází u mnohých příslušníků své generace (tohle ohrazení «u mnohých», «někteří» atd. důsledně dodržuje, to už se naučil nebo mu to poradili v redakci) názorovou indiferenci, morální a citovou lhostejnost a všeobecný konformismus ve stylu «nehas, co tě nepálí». V poezii shledává u dnešních třicátníků podivné laments nad uplynulým mládím a zklamání ze světa dospělých, a na rozdíl od M. Blahynky, který viděl poslání této poezie v poselství radosti (!), cítí v ní přimíšenu nejednu kapku hořké životní deziluze a skepse, která prý pramení z pocitu bezmoci změnit svět, jenž zraňuje přímočaré mládí některými svými neduhy, například šířícím se kariérismem, bezohlednou honbou ze ziskem či vzestupem maloměšťáckých manýr v mezilidských vztazích. Tady se náš kritik věnuje vlivu, který podle něho měl na mladé básníky V. Hrabě, lépe řečeno nemá na mysli ani tak přímý vliv jako spíš typologickou shodu, vyvolanou obdobným životním pocitem hořké osamocení.

Próza je v knize rozdělena na dva úseky: na prózu venkovskou a na prózu s tematikou člověka uprostřed pracovního procesu v průmyslovém prostředí. Práce a vztah k ní má totiž podle autora fundamentální význam pro vytváření a zpětné prověřování základních etických hodnot a norem. Ani tady nejsou jeho nálezy nijak milosrdné. Lyrizace prózy (J. Medek) má podobu dost tristní: «stává se zástěrkou myšlenkové chudoby»; u Kostrhuna a Caise řekl nahlas (po V. Novotném, jenž to kdysi napsal v Literárním měsíčníku), že bez Jana Procházky by tyto romány stěží našly svou příznačnou stylistickou podobu. U tzv. severočeské školy se ovšem nejvíce věnuje J. Švejdovi, a taky tomu dá pořádnou herdu do zad, aby se nad svou tvorbou zamyslel: «Jde o to, že nemůže dostatečně plnit své avantgardní společenské funkce taková literatura, která teprve musí v nekonečných variantách přesvědčovat sebe sama, že charakter a morálka váží víc než moc, sláva a zisk, a to ještě s vnitřní přesvědčivostí značně povážlivou, místo aby usilovala o podchycení co nejširších společenských kořenů jevů, popisovaných doposud převážně jenom jako kosmetické vady jednotlivců». Tady chce ovšem náš kritik na romanopisci něco, o čem sám ví, že je za daného stavu sotva možné. Ale on z takových náročných stanovisek vychází v celé knize, i tady se tváří v duchu přijaté hry, že mimoliterární překážky neexistují a pléduje pro tvořivost, jež má svatou povinnost chránit socialistickou společnost před ochromením a mravní degenerací.

Jiným autorem, u něhož nachází Lukeš vyřčen pocit své generace, je Petr Hájek. Ten «citlivě podchycuje četné příznačné rysy české společnosti sedmdesátých let, jako je bujení konzumního maloměšťáctví na nejvyšší úrovni či sílící zesnobštění a zplošťování života určité části (!) mládeže, nevyužívá jich však zatím k širší společenské analýze, k hledání zdrojů celospolečenské nákazy». Zase tedy stejný obrat a stejný požadavek: spisovatel nejde ke

zdrojům nákazy, kterou vidí, a kritik je s tím nespokojen.

Lukeš prostě konstatuje u většiny mladých prozaiků ulpívání na povrchu jevů, uhýbání před problémy, nechutí pálit si prsty anebo jen «zatímní neschopnost proniknout k podstatě», ale také pragmatický kalkul «s povrchní a bezzubou 'angažovaností' a 'státotvorností', jež nikoho nevzruší a nikoho se nedotkne», což je pro něj ovšem důkazem falešného vztahu k realitě dneška. A kritik k tomu nabádavě dodává, aby bylo jasno: «Chápat svět i realitu. . . bez pověr a iluzí neznamená chápat je objektivisticky nezúčastněně: nemít iluze neznamená nemít ideály. Naopak, právě o tyto ideály jde při hledání nových východisek. . .».

Jak vidět, Lukešovy kritické výpady jsou inspirovány potřebou mít v literatuře zachycen pravdivý obraz života, jeho patos je nesen touhou ozdravit vztah mezi slovem a objektem, odstranit falešné mýty a podívat se na náš ošuntělý svět hrdinským zrakem. Přiznává tedy Ludvíku Němcovi (za novelu Nejhlásitější srdce ve městě), že zaznamenal s dost ojedinělou odvahou některé ožehavé dobové bolesti, že se například nezalekl tématu emigrace či mravní a politické dvojitvářnosti dnešních úspěšných mužů, ale hned vzápětí musí i tady mít výhrady: «. . . člověk se však neubrání pocitu, že je to jaksi odvaha v uvozovkách, když na jedné straně se s těmito skutečnostmi všichni téměř denně v praxi setkáváme, a na druhé straně víme, že jejich zobrazení není v poslední instanci tak docela závislé jen na autorově vůli». To už je ovšem skoro prostorečnost. Ale kupodivu, takových míst se jeho oponenti ani netknou! Museli by totiž takřkajíc s barvou ven, leccos provětrat, a to se jim nechce.

(Kupodivu tolerantní je náš kritik k tvorbě Alžběty Šerberové, jejíž prózy a zvláště román Ptáci na zemi a ryby ve vodách označuje za jednu «z umělecky nejpůsobivějších a niterně nejbolestnějších reakcí na známky odcizování v mezilidských vztazích české společnosti sedmdesátých let».)

Snad už dost jasně vystupuje obraz kritikova naivně nadšeného socialistického postoje a jeho teoretické základny: Chápe vztah literatury a společnosti lineárně, spisovatel je mu zobrazovatelem, objevuje pokřiveniny ve společnosti, tlumočí její tendence, odhaluje rozpory, čímž přispívá k jejich řešení a účastní se tak jejího pokrokového směřování. Když už odhlédneme od toho, že tato koncepce je nutně spjata s politickým hlediskem, které není s to postihnout hlavní sféru umění — sféru humanismu (a proto se rozpětí její hodnotové stupnice pohybuje mezi «kladným» a «záporným» hrdinou jako zosobniteli sociálních pólů dobra a zla), musíme se jen s údivem pozastavit nad kritikovou nepoučitelnou vírou: kdy vlastně socialistická literatura během svého porevolučního vývoje plnila tuto ušlechtilou preventivní funkci ochránce etického zdraví a strážce čistoty socialistického ideálu svobody člověka, spravedlnosti, pravdy, zkrátka lidskosti? (Jak je tomu dávno, co Rudé právo odsoudilo v jedné z četných kulturně politických kampaní stať J. Janů o hygienické funkci umění?) S kratičkou výjimkou pokusů v proskribovaných šedesátých letech nebyla socialistická literatura nikdy s to tuto úlohu hrát, na všechny odchylky od hláсанých ideálů mohla vždycky poukázat až ex post, neboť právě platforma,

z níž náš kritik vychází, je přísně svázána s ideologickým hodnocením, a to je ovšem závislé na právě převládajícím politickém povětrí. Takto chápaná literatura se nemůže emancipovat pro to, co na ni mladý kritik požaduje, z toho prostého důvodu, že slouží, a zhusta spíše jen posluhuje, dobově podmíněným a přísně strážným konvencím.

Skutečně velká literatura přece není jen zobrazovatelem života, originální umělec projevuje svým dílem svůj vlastní svět, svůj niterný řád lidskosti, svou vizi duchovní a citové velikosti člověka, jeho hledání sebe sama. Jen odbočkou poukazují na to že sovětská próza se onoho ideologicky úzkoprsého pojetí v četných představitelích zbavuje a že u takového Rasputina, Těndrjakova, Bělova, a naposledy třeba i v Ajtmatovově Stanici Bouřná, nevystačíme s metrem «kladnosti» či «zápornosti» postav; jejich hrdinové jsou ztělesněním rozporuplného, tragického lidství, neustále ohrožovaného ztrátou dějinných souvislostí, jež jediné jsou s to garantovat poměrnou pevnost morálních společenských zákonitostí a zabezpečit člověku vědomí jeho důstojnosti jako jeden článek z nekonečného řetězu pohybu od chaosu k zákonitosti, od zvlčivosti k toleranci, od nevědomosti k pochopení světa kolem něho a vlastního místa v něm, vlastního osudu.

J. Lukeš přistoupil nejen na hru předstírání, ale i na základní pojetí literatury jako svěbytné sice, ale přece jen bezpečně ovládané «páky» v soustavě ideologického řízení společnosti, má pro tvorbu svých vrstevníků přímočaré měřítko, jímž poměřuje, jak zdařile tlumočí to, co je zřejmě každému normálně vidoucím, a chce na ní, aby šla nad to, aby byla jaksi bystrozraká a viděla hloub. To je hezké. Jenže tady už se dostal na území ze všech stran zaminované, po němž se mohou pohybovat jen dobře v této roli vycvičení ideologičtí opatrníci. Prostořeký, bezohledně upřímný kritik tedy musel v každém případě slápnout na nastraženou minu, která jeho dobře míněné dílo rozmetala jako cosi cizorodého a — jak zní označení dosti staré — pomlouvačného.

* * *

Už v doslovu ke knize se od ní její lektor M. Blahynka značně distancoval, hlavně proto, že prý nepřihlíží dost pozorně k momentům kontinuity, jež se staly v sedmdesátých letech význačným rysem literatury, «v níž měla spolupráce generací vrch nad generačními rozpory a v níž se právě díky pospolitě práci autorů starších a mladších podařilo překonat krizi z konce let šedesátých». (Dodávám jen, že Lukeš nikde o generačních rozporech nemluví). Nicméně i Blahynka považuje hnihu alespoň za «zálohu pro polemiku». Ale toto ohrazení bylo příliš mírné. V. Ržounek jako mluvčí ideologického centra usoudil, že neměla vůbec vyjít, není nad ní o čem diskutovat, o čem polemizovat, všechno je jasné, na svých místech, a kritikovy pokusy navázat jakýsi dialog o současném stavu odsunul do říše snů. Ještě vyčínil druhému lektorovi Fr. Buriánkovi a udělal nad knihou velký otazník a pak vykřičník, vyjádřil totiž údiv nad tím, že vůbec vyšla, nad tou drzostí mít jiný než oficiální názor, a pak nezapomněl na

výstrahu všem dalším potenciálním pošetilcům mezi mladou generací, aby jim zašla podobná chuť znepokojoval pospolitou práci všech poctivých atd. atd. Ti mladí mají vůbec zřejmě jiné představy o literární i životní morálce, jak to dokládají Lukešovy rozbory a koneckonců i sám fakt, že se kniha objevila. «Oni se jim zkaží,» řekl kdysi L. Vaculík nad prvními mladými «ochotníky» po roce 1968. Zřejmě už od toho není moc daleko.

V poznámkovém aparátu doložil J. Lukeš citací z veršů z let šedesátých a sedmdesátých, že J. Peterka udělal ve své poezii to, co kdysi u I. Skály označil M. Kundera slovy «vyskočil sám ze sebe». Ve své polemice se ovšem Peterka nepřiznává k tomu, že v Lukešově knize také nějak figuruje jako příklad nepřilíš povzbudivý, a tváří se jaksi nadosobně, což znamená, že nemusí vybírat slova a dodržovat pravidla slušného souboje. Podle něho je Lukešova kniha «pubertální hanopis s politicky potměšilým pudorysem», její autor «ve svém fanatismu zapadá až do bláta skupinového sektářství (!), jestliže nepokrytě míří k atomizaci a pluralistickému rozkladu současné literatury (?), jestliže pod hlavičkou kritiky mladých napadá hlavní linii a program české literatury 70-tých let». Jak je ten slovník a žonglérství ambiciozního básníka cítit zatuchlinou dogmatických výpadů z let padesátých! A jazyk ho taky zradil! Tehdejší postoje, tehdejší názorové schéma a celý mechanismus obviňování z ideologických hříchů jsou totiž zcela totožné s těmi dnešními. Všechno se vrátilo na kruhy své, situace kulturních pogromů se opakují pouze v mírných obměnách, a jen ty cifry a určení let jsou jiné.

U takového způsobu polemiky nezáleží na přesné a věcné argumentaci, ale na břešknosti slov. V tom halasu rozhořčený polemik ani nezpozoruje, že si protirečí. Odvolává se např. na Ivana Skálu, jenž prý v článku Oč se přeme (z r. 1965) ukázal, že kulatý pojem autenticity, s nímž operuje i Lukeš, «pojme vše a nic a je často diplomatickým ekvivalentem apolitičnosti». Ale o pár odstavečků dál se vehementně hlásí jako básník k «válkovské autenticitě...». Peterka chce však Lukeše přistihnout nejen u politických potměšilostí, ale zasáhnout ho jaksi v jeho filozofických základech, odhalit jeho světonázorové ledví. Lukeš prý pojímá životní skutečnost v duchu «dialektiky konkrétního» jako prozaickou každodennost, «v níž vyhasl dějinný rozměr». Kde se tu najednou vzala, byť takhle zpotvořeně pochopená, Kosikova kniha? To zřejmě v pozadí pošeptal básníkovi někdo filozoficky ctižádostivý, leč neuspěvší jako filozof, aby náš polemik mohl uzavřít svá obviňování «na úrovni», totiž položením sugestivní otázky, jak se to v takových případech dělává (a stejně to ovšem udělal v závěru svého článku V. Ržounek, to je prostě všechno podle jednoho osvědčeného mustru): «A tak tedy nezbyvá než Janu Lukešovi položit otázku, co myslí onou 'věcí, o kterou běží'. Neboť jeho spis nepřesvědčil, že nám běží ani o tytéž věci, ani o tytéž ideály, ani o tutéž životní realitu». (Citát je prosím přesný, ta jazyková stvůra vyšla z dílny básnickovy).

V takto formulované otázce je už implicitně obsažena odpověď, totiž že Lukešovi běží o něco jiného než «nám», patrně o něco ne zrovna ideologicky počestného, má zřejmě jiné ideály, patrně protisocialistické a rozhodně protireálnésocialistické. To

postačí, aby protivník byl zdiskreditován. Většina přijme náznaky viny za prokázanou vinu, jak to v každém příběhu osočení je pravidlem.

Obsáhlý článek V. Rzounka je pokud možno ještě více nesen duchem minulosti. Tento velikán dnešní literární vědy a kritiky (jenž se jím stal přesně podle Cincibuchových veršů: «dosáhnout cíle první můžeš i tak, že znemožníš cestu ostatním») se ani nenaamá, aby z Lukešovy knihy cokoli vyvrátil. Stejně jako Peterka vypálí na nebohého mladíka hned z nejtěžšího kalibru: obviní ho z politického opozičnictví, neboť prý v jeho stanovisku k šedesátým letům «je odmítnut proces konzolidace socialistické literatury na počátku sedmdesátých let». Jak k tomuhle nebezpečnému ortelu Rzounek došel? Prostě jen citoval jako argument tento text knihy — opisuju ho z RP: «Zatímco... literaturě padesátých let byla dána možnost plynulého sebepřekonání, jehož plodem se stala v šedesátých letech... řada vrcholných děl (neuvádí ovšem, koho myslí — V.R.), nebyla stejná možnost dána literaturě let šedesátých, kterou politický vývoj znehybnil v ustrnulém gestu, z něhož jako by nebylo východiska». Rzounek umí tu hru předstírání tak dokonale, že pro něj prostě není vůbec pravda, že literaturě šedesátých let nebyla dána možnost sebepřekonání, nikdo přece nikoho nevyobcovával, nebyli umlčení tvůrci na vrcholu svých uměleckých možností, a basta. Kdo si myslí něco jiného, je odpadlík od víry pravé a podle toho se s ním zatočí!

Z tohoto osočení vysoce postaveným «bdistou» v jisté situaci nevyvázne ani protřelý matador, natož začínající kritik.

Tam, kde jsou v knize jisté závěry, postaví proti nim Rzounek závěry jiného kritika otištěného v Rudém právu, jež jsou už tím pro něj směrodatné; po tom, kdo z těch dvou má pravdu či je blíže pravdě, vůbec nepátrá. Tam, kde Lukeš vytýká Kostrhunovi uměleckou nepřesvědčivost, převypráví Rzounek obsah románů, aby doložil, jak jsou významné — ideologicky. U mladého kritika vycítujete v jeho zápalu jistou bolest; to, proti čemu brojí, zřejmě cítí i s těmi nedostatky, jenže by je chtěl prostě odstranit. Ze Rzounka zrovna tryská bohorovnost ke všemu, co kritika rozdírá, vůbec se nemíní jeho závěry zabývat. Má jedinou obavu: jen aby se nic nepohnulo, aby stojaté vody dál hnily, protože jinak by se «nám» mohla opakovat ta strašná léta, kdy v diskusi musel každý za sebe prokázat, zač stojí, a mohl se prosadit jen kvalitní uměleckou či vědeckou a kritickou prací. Něco takového je pro lidi jemu podobné něco jako noční můra, která nedovolí klidně spát.

Rzounek si dobře osvojil jako polemik jedno spásné pravidlo těch, kdo se nebíjí za sebe a své názory, ale za cosi «vyššího», nadosobního, co je taky chrání před odplatou repliky: nebojuje proti silným stránkám Lukešovy knihy, aby vyvrátil její pádné argumenty, nepotírá jeho případné omyly se záměrem vzít jím působivost svodu pro jiné; nikoli, podle řádu vedení bitev vyráží směrem, kde je odpůrce nejzranitelnější, neboť mu ani nejde o názorové střetnutí, nejde mu o to, aby na bitevním poli polemiky zůstaly pobité nesprávné ideje, ale mrtvola — politicky odstřelený odpůrce. Působivost «mylných» názorů, které přece k polemice vedly, zůstane ovšem v tom případě nedotčena, protože o ně polemika ani

nezavadila, ale hlavního účelu bylo dosaženo: byl odrovnán odpůrce a zastrašen případný další zoufalý odvážlivec, který by mohl brát vážně svou úlohu socialistického kritika, toužícího po nápravě.

* * *

Z obou polemik překypujících povýšeností čiši na hony jejich cíl: nepřipustit diskusi o skutečném stavu věcí v literatuře a přes ni o životě, a hlavně zabránit každému pokusu zamyslet se nad kontinuitou šedesátých a sedmdesátých let, nad skutečným uměleckým přínosem těch, kdo byli umlčení. J. Lukeš s odvahou a naivitou svého věku se chtěl podívat pravdě do očí a vyvodit z ní závěry. Ale dobrá vůle přece nikdy neuchránila v této společnosti nikoho, kdo zatoužil po změně «od kořene». Ať se sebevíc zaklínal poctivou snahou pomoci, byl obviněn z kacířství a promptně mu byly ukázány «nástroje» pro kacíře uchystané... Všechno se to opakuje s tak nepatrnými obměnami, že ani pro toho třetího, který to pozoruje ze strany a měl by se tedy smát, to není žádná velká zábava. Příběh osočení, žel končí v životě méně útěšně než v literatuře — ovšemže, v próze se vsutku nebydlí — takže se asi sotva najde šlechtný a obětavý přítel, jenž by za osočeného nastavil vlastní kůži jako v Královské paštiце doktor.

Smutno je na světě, pánové...

-III-

Kresba: K. Trinkewitz

Z PŘÍPRAVY KNIHY AFORISMŮ „ČECHANÍ NA GODOTA“

SPOLEČENSKÁ RUBRIKA

KAREL HRŮZA, donedávna předseda Státního úřadu pro věci církevní, již nešíří hrůzu mezi kněžími, kteří nepodporují režimně fedrovanou organizaci Pacem in Terris (název Mír na Zemi nevystihuje celou její funkci státní oprátky na hrdle československého kléru). Hrůza odešel do pense z tzv. zdravotních důvodů, které souvisí spíš se zdravím financí jeho a některých spolupracovníků. Duchovním, kteří se neodvážili uposlechnout výzvy Vatikánu k opuštění znormalizované organizace, sice připadly prémie zcela neduchovního rázu, ale podle neodbytně kolujících zpráv nikoli celé: třeba kněz, který měl dostat Kčs 5000, se potěšil jen čtyřmi tisíci; kdo měl obdržet 4000, musil se spokojit s třemi, apod. Nedoplatky prý uvízly někde v zákoutích státního úřadu, aby některým jeho funkcionářům zpříjemnily pokojný život na Zemi.

Zemřela předčasně **DANA MEDŘICKÁ**, umělkyně vsutku národní, třebaže — nebo právě proto, že? — se jí onoho velkého N v přívlastku nikdy nedostalo, ač by byly české divadlo a film poválečné doby bez ní nemyslitelné. Byla to veliká herečka mnohostranného talentu, se zdánlivě nevyčerpatelnou energií dříče, a neúplatná vlastenka. Svůj příklon k socialismu cítila a myslila poctivě, a za to byla nakonec i nedobrovolně ze strany vyobcována. Její citlivou duši — již kdysi těžce zraněnou rovněž předčasným skolem Václava Vydry — drásaly zákulisní drby oficiálního podsvětí o tom, že prý «vařila polévku delegátům ilegálního XIV. sjezdu» v srpnu 1968, že v srpnu 68 «štvala studenty proti sovětským vojákům»... Pohřeb Dany Medřické se stal manifestací lásky a vděčnosti předních členů a členek Národního divadla i dalších postav skutečné české kultury, v atmosféře, s kterou aparát nepočítal.

Dalším zemřelým této Společenské rubriky je **JAN ROUBÍK**. Skonal 5. ledna 1983 v Londýně po dlouhé nemoci ve věku 68 let. Plzeňský rodák bojoval proti nacistům v čs. vojsku na Středním východě a později jako střelec proslulé 311. bombardovací perutě britského letectva, ve které sloužilo mnoho Čechů a Slováků. Po návratu domů pracoval Roubík na ministerstvu výživy. Na konci roku 1949 byl zatčen, jako tehdy velký počet bývalých příslušníků odboje, kteří sloužili na Západě, a odsouzen za údajnou velezradu. Desetiletý trest si odpykal celý ve věznicích Ilavě, Pankráci a Ruzyni a na nucené práci v Jáchymově a Příbrami. Po propuštění mu byla přidělena práce stavebního dělníka. Po sovětské invazi odešel Jan Roubík do Anglie.

BABRAK KARMAL je jakožto šéf afghánského loutkového režimu přímým protějškem **GUSTÁVA HUSÁKA**. Jaký div, že mu bude v roce 83 dodávat něco bavlny a vlny, sušené plody a koberce, začez bude dostávat nákladní auta a jiné průmyslové výrobky. O jaké výrobky půjde, není těžké uhadnout. Ostatně podle sovětské agentury Novosti poskytla CSSR svému spolusatelitu od vpádu sovětských vojsk roku 1980 celkovou pomoc 90 miliónů dolarů; k nim se letos připojí dalších 30 miliónů dolarů. To jsou oficiální sovětské údaje, jistě spíš cudně zmenšené.

Signatář Charty 77 **MARTIN HARNÍČEK** se před časem obrátil na Dr. **GUSTÁVA HUSÁKA**, protože nemohl od zaměstnavatele, Fakultní nemocnice 11 Praha, dostat potvrzení nutné k žádosti o vystěhování. Kopii dopisu zaslal řediteli ústavu Dr. **VLASTIMILU MAREŠOVI**. Od toho obdržel vzápětí výpověď ze zaměstnání, protože prý ve své žádosti «napadal socialistické zřízení Československa». Tím mu Dr. Mareš zaslil dvojnásobně: vystěhovat se nemůže, ale pracovat v nemocnici také ne. Zřejmě kdo se chce vystěhovat, nesmí uvést proč, ačkoli zároveň musí uvést proč; aby se vyprostil z tohoto bludného kruhu, je vyhozen z práce. Martinu Harníčkovu přišel Dr. Mareš na tělo napadání socialistického zřízení také pro knihu «Maso», která vyšla na Západě. Kniha fantastických příběhů se odehrává ve vesmíru v neurčeném čase a líčí mj. krutost, bezpráví a tyranii. Jak v ní Dr. Mareš poznal obraz Československa, by mělo být — rovněž oficiálně — vysvětleno.

LISTY řídí Jiří Pelikán s redakčním kruhem ve složení: Zdenek Hejzlar, Milan Horáček, Vladimír Horský, František Janouch, Cyril John, Karel Kaplan, Jiří Kosta, A. J. Liehm, Artur London, Zdeněk Mlynář, Adolf Müller, Josef Pokštefl, Michal Reiman, Milan Schulz, Radoslav Selucký, Jan Skála, Lubomír Sochor, Ota Sik, Vladimír Tosek. **LISTY** jsou dvouměsíčník určený především čtenářům v Československu. Přečtete a předejte známým!

V ZAHRANICÍ je roční předplatné

DM 25. - (nebo ekvivalent v jiné valuté) pro Evropu;

DM 30. - pro USA, Kanadu, Izrael a další zámořské země (letecky);

DM 35. - pro Austrálii, N. Zéland, Jižní Afriku a Latinskou Ameriku (letecky).

PREDPLATNÉ a **PRÍSPEVKY** na tiskový fond (nikoli objednávky!) posílejte pouze na: **LISTY**, Postscheckamt München 112 76-802.

OBJEDNÁVKY časopisu a ostatní korespondenci (nikoli peníze!) posílejte pouze na adresu redakce: **LISTY**, Vicolo della Guardiola 22, 00186 Roma.